

KANSALLINEN
KOULUTUKSEN
ARVIOINTIKESKUS

SITOUTTAVAN KOULU- YHTEISÖTYÖN ARVIOINTI

Arvioinnin väliraportti

JULKAISUT 20:2022

Markkanen Eeva-Liisa | Rumpu Niina | Saari-
nen Jaana | Hyvärinen Nelli
Henriksson Petra | Lantela Lauri | Lumme
Minna | Paalasmaa Jarno | Palmu lines |
Palmu Minna

SITOUTTAVAN KOULUYHTEISÖTYÖN ARVIOINTI

Arvioinnin väliraportti

Markkanen Eeva-Liisa
Rumpu Niina
Saarinen Jaana
Hyvärinen Nelli
Henriksson Petra
Lantela Lauri
Lumme Minna
Paalasmaa Jarno
Palmu Minna
Palmu Iines

JULKAISIJA Kansallinen koulutuksen arviointikeskus

KANSI JA ULKOASU Juha Juvonen (org.) & Ahoy, Jussi Aho (edit)
TAITTO PunaMusta

ISBN 978-952-206-694-7 pdf

ISSN 2342-4184 (verkkojulkaisu)

PAINATUS PunaMusta Oy, Helsinki

© Kansallinen koulutuksen arviointikeskus

Tiivistelmä

Julkaisija

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (KARVI)

Julkaisun nimi

Sitouttavan koulu yhteistyön arviointi. Arvioinnin väliraportti

Tekijät

Eeva-Liisa Markkanen, Niina Rumpu, Jaana Saarinen, Nelli Hyvärinen, Petra Henriksson, Lauri Lantela, Minna Lumme, Jarno Paalasmaa, Iina Palmu, Minna Palmu

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) arvioi vuosina 2021–2022 koulupoissaolojen ennaltaehkäisyyn ja niihin puuttumiseen liittyviä käytäntöjä perusopetuksen 5.–9.-luokilla. Arviointi toteutettiin kehittävän arvioinnin viitekehystä hyödyntäen ja se on osa opetus- ja kulttuuriministeriön koordinoimaa, vuosina 2021–2023 toteutettavaa kansallista sitouttavan koulu yhteistyön kehittämistoimintaa. Arvioinnin tavoitteena oli tuottaa tietoa kansallisen sitouttavan koulu yhteistyön toimintamallin laatimisen tueksi ja samalla tukea paikallista kehittämistyötä. Keskiössä olivat sitouttavan koulu yhteistyön mahdollistavat ja poissaoloihin puuttumista edistävät hallinnolliset ja rakenteelliset ratkaisut, kouluun kiinnittymistä tukevat ja poissaoloja ehkäisevät käytännöt ja pedagogiset ratkaisut sekä poissaoloihin puuttumisen toimintatavat. Arviointi tuotti tietoa siitä, miten toimivia poissaoloihin liittyvät toimintamallit ovat eri toimijoiden näkökulmasta, miten poissaolojen ehkäisy ja niihin puuttuminen ovat osa yhteisöllistä oppilashuoltoa kouluissa sekä millaisia kehittämistarpeita poissaolojen seurantaan ja tilastointiin liittyvissä käytännöissä tunnistetaan. Lisäksi selvitettiin, miten yhteisöllisyyttä edistävillä käytännöillä ja pedagogisilla ratkaisuilla tuetaan kouluun kiinnittymistä ja poissaolojen ennaltaehkäisyä sekä millaisia poissaoloihin puuttumisen käytäntöjä kouluissa on käytössä ja miten toimiviksi ne koetaan.

Arviointiaineisto kerättiin lukuvuoden 2021–2022 aikana useille eri toimijoille suunnatuilla kyselyillä. Kyselyiden kohderyhminä olivat sitouttavan koulu yhteistyön kehittämistoiminnan paikallisten pilottihankkeiden koordinaattorit, hankerahoituksella työskentelevät työntekijät, pilottihankkeissa mukana olevat opetuksen järjestäjät, kehittämistyössä mukana olevien koulujen johto ja opetushenkilöstö sekä koulukohtaiset oppilashuoltoryhmät ja oppilaiden huoltajat. Lisäksi arviointiaineistoa kerättiin kouluvierailuilla henkilöstön, oppilaiden ja huoltajilta haastatteluilla sekä työpaja-työskentelyllä. Kysymykset kohdistuivat koulussa käytössä oleviin poissaolojen toimintamalleihin, kouluun kiinnittymistä tukeviin toimintatapoihin sekä poissaoloihin puuttumisen käytäntöihin ja eri toimijoiden väliseen yhteistyöhön. Koulun johdon ja henkilöstön kyselyyn tuli yhteensä 140 vastausta. Koulukohtaisilta, yhteisöllisiltä oppilashuoltoryhmiltä vastauksia saatiin 110. Huoltajilta saatiin yhteensä 3615 vastausta.

Arviointitulosten mukaan opetuksen järjestäjillä oli pääsääntöisesti käytössä kirjattu toimintamalli poissaolojen seurantaan ja puuttumiseen. Poissaoloihin puuttumisen kynnyksrajat

toimintamalleissa vaihtelivat erittäin paljon opetuksen järjestäjien ja koulujen kesken. Tämä tulos osoittaa, että on tarpeellista yhtenäistää käytäntöjä kansallisella tasolla. Suuri vaihtelu poissaoloihin puuttumisen tuntirajoissa osoitti, että eri paikallisen tason toimijat ovat tulkinneet eri tavoin sitä, milloin poissaolot ovat huolta aiheuttavia tai ongelmallisia. Poissaoloja ennaltaehkäisevän toiminnan kuvaus toimintamalleissa oli vähäistä. Kouluvierailuilla havaittiin, että koulun arjessa aktiivisessa käytössä ollut toimintamalli tuki opettajien työtä ja helpotti yhteistyötä huoltajien kanssa. Huoltajille tehdyn kyselyn mukaan koulupoissaoloihin liittyvä toimintamalli jää kuitenkin usein huoltajille vieraaksi.

Poissaolojen tilastointia ja seurantaa vaikeuttivat arviointitulosten mukaan yhtenäisten käytäntöjen ja toimintatapojen puute. Tulosten mukaan alle puolet opetuksen järjestäjistä keräsi kouluiltaan yhtenäistä seurantatietoa poissaoloista. Poissaolojen kirjaamisen haasteet vaikeuttivat vertailukelpoisen, yhdenmukaisen tiedon keräämistä. Tilastointi- ja seurantatiedon puutteet vaikeuttivat poissaoloihin liittyvän toimintamallin ja käytössä olevien toimintatapojen tuloksellisuuden arviointia.

Arviointiaineiston mukaan henkilöstön, oppilaiden ja huoltajien käsitykset koulussa viihtymistä ja yhteisöllisyyttä edistävistä käytännöistä erosivat toisistaan. Henkilöstö korosti erillisiä ryhmäytymis- ja teemapäiviä yhteisöllisyyden vahvistajina, kun taas oppilaat ja huoltajat korostivat arkisia kohtaamisia ja säännöllistä ryhmäytymistä eli mahdollisuuksia tutustua luokkatovereihin, vaihtaa kuulumisia ja vahvistaa ryhmän yhteishenkeä osana arkista koulutyötä ja opetusta. Poissaoloja ehkäisevien toimintatapojen kuvaaminen osoittautui kouluissa haasteelliseksi. Ongelmakeskeisen ajattelun sijaan poissaoloja ehkäisevän työn näkökulmaa tulee suunnata kohti läsnäolon tukemista. Näkökulman kääntäminen korostaa koko kouluyhteisön ja kaikkien sen toimijoiden roolia, mikä ohjaa ajattelua kohti myönteisiä tavoitteita. Oppilaiden kouluun kiinnittyminen, hyvinvointi ja koulun myönteinen vuorovaikutuskulttuuri ovat poissaolojen ehkäisyssä merkityksellisiä tekijöitä. On tärkeä nähdä kouluun kiinnittymistä tukeva työ laajasti osaksi osallisuutta tukevaa toimintakulttuuria koulussa. Yhteisöön kuulumisen kokemusten rakentaminen sekä kohtaaminen vaativat aikaa ja tilaa, mikä tulee huomioida myös koulun toimintatapoja ja rakenteita kehitettäessä.

Sitouttavan kouluyhteistyön pilottihankkeissa on ohjattu resurssia opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden toimenkuvan ja työtapojen kehittämiseen sekä oman opettajan johdolla pidettävien oman ryhmän tuntien toteuttamiseen. Näiden tuntien tavoitteena on vahvistaa oppilaiden tunne- ja vuorovaikutustaitoja, ryhmäytymistä sekä ehkäistä kiusaamista. Kokemuksia näistä työmuodoista on kertynyt vasta lyhyeltä ajalta. Opetusvelvollisuuteen sitomattomia työntekijöitä työskentelee sitouttavan kouluyhteistyön kehittämishankkeissa lukuisilla eri nimikkeillä. Merkityksellistä arviointitulosten mukaan työn tuloksellisuuden kannalta on yhteisössä käytävä yhteinen keskustelu työn tavoitteista, työmuodoista sekä eri toimijoiden välisen yhteistyön käytännöistä sekä näiden kirjaamisesta osaksi yhteisöllisen oppilashuollon toimintatapoja.

Arviointiaineiston mukaan noin neljännes huoltajista on ollut huolissaan oman lapsen viihtymisestä koulussa, lapsen haluttomuudesta mennä kouluun tai oman lapsen poissaoloista koulussa. Säännölliseen koulunkäyntiin liittyvät ongelmat etenevät usein prosessinomaisesti ja ensimerkit tunnustetaan nimenomaan kotona. Huoltajia tulee kannustaa tuomaan esiin säännölliseen koulunkäyntiin liittyviä ongelmia jo varhaisessa vaiheessa. Huoltajille tulee viestiä koulussa käytössä olevasta poissaoloihin puuttumisen mallista ja siitä, mitä erilaiset toimenpiteet tarkoittavat.

Suurin osa huoltajista on tyytyväisiä koulun toimintaan poissaolotilanteissa. Huoltajakyselyt ja -haastattelut osoittivat, että tarvittavien tukitoimien saaminen edellyttää huoltajalta aktiivista toimintaa. Koulun henkilöstö kuvaa poissaoloihin liittyviä tukitoimia pitkälti koulun virallisten rakenteiden näkökulmasta, oppilaat puolestaan toivovat kiireetöntä kohtaamista, kuuntelua ja ymmärtävää suhtautumista.

Arviointiryhmä on laatinut arvioinnin tulosten perusteella seuraavat sitouttavan kouluyhteisötyön pilottitoiminnan tueksi suunnatut kehittämissuositukset:

POISSAOLOJEN EHKÄISYYN, PUUTTUMISEEN JA SEURANTAAN LAADITTUJEN TOIMINTAMALLIEN KEHITTÄMINEN

1. Poissaoloihin liittyvien toimintamallien soveltamista koulun tarpeita vastaavaksi sekä niiden juurruttamista koulutasolla tulee vahvistaa.
2. Poissaolojen tilastointia ja seurantaa tulee yhdenmukaistaa. Poissaolotiedon hyödyntämistä oppilaiden kouluun kiinnittymisen ja hyvinvoinnin tukemisessa tulee vahvistaa.
3. Poissaoloihin liittyvien toimintamallien toimivuutta tulee arvioida niin koulun kuin opetuksen järjestäjän tasolla ja kehittää siitä kertyneen tiedon pohjalta.
4. Poissaolojen taustasyiden selvittämisen käytäntöjä tulee täsmentää.
5. Kouluun kiinnittymisen tukeminen ja poissaolojen seuraaminen on otettava osaksi yhteisöllisen oppilashuollon vuosikelloa ja oppilashuoltosuunnitelmaa.

KOULUUN KIINNITTYMISTÄ TUKEVAT JA POISSAOLOJA EHKÄISEVÄT KÄYTÄNNÖT

6. Poissaoloja ehkäisevän työn tulee painottua kouluun kiinnittymiseen ja läsnäolon vahvistamiseen.
7. Oppilaiden osallisuutta kouluun kiinnittymisen tukemisessa ja poissaoloihin liittyvien toimenpiteiden kehittämisessä tulee vahvistaa.
8. Kouluun kiinnittymistä tukevia pedagogisia ratkaisuja tulee vahvistaa.
9. Kodin ja koulun välistä yhteistyötä tulee kehittää poissaolojen ehkäisyn ja varhaisen puuttumisen mahdollistamiseksi. Huomiota tulee kiinnittää myös yhteistyön vahvistamiseen poissaolotilanteissa.
10. Poissaolojen ehkäisyyn ja puuttumiseen liittyvää osaamista kouluyhteisössä tulee vahvistaa.

POISSAOLoihin PUUTTUMISEN TOIMENPITEET

11. Poissaoloihin puuttumisen toimintatapojen kehittämisessä tulee huomioida laajasti koulun ilmapiiriä ja yhteisöllisyyttä edistävät käytännöt, oppilaan hyvinvoinnin tukeminen sekä oppimisen tukeminen. Monialaisen yhteistyön toimintatapoja ja käytäntöjä tulee selkeyttää.

SITOUTTAVAN KOULUYHTEISÖTYÖN KEHITTÄMISTYÖHÖN LIITTYVÄT SUOSITUKSET

12. Opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden työn tavoitteita ja tehtäväkuvaa tulee täsmentää.

13. Oman ryhmän tunnit tulee kiinnittää osaksi koulun arkea ja opettajien osaamista.

Sammanfattning

Utgiven av

Nationella centret för utbildningsutvärdering (NCU)

Publikationens namn

Utvärdering av engagerande arbete i skolgemenskap – Delrapport

Författare

Eeva-Liisa Markkanen, Niina Rumpu, Jaana Saarinen, Nelli Hyvärinen, Petra Henriksson, Lauri Lantela, Minna Lumme, Jarno Paalasmaa, Iina Palmu, Minna Palmu

Nationella centret för utbildningsutvärdering (NCU) utvärderade åren 2021–2022 praxis för förebyggande av och ingripande i skolfrånvaro i årskurserna 5–9 i den grundläggande utbildningen. Utvärderingen genomfördes med hjälp av referensramen för utvecklande utvärdering och är en del av den nationella utvecklingsverksamheten för engagerande arbete i skolgemenskapen 2021–2023 som koordineras av undervisnings- och kulturministeriet. Syftet med utvärderingen var att producera information som stöd för att utarbeta en nationell verksamhetsmodell för engagerande arbete i skolgemenskapen och samtidigt stödja det lokala utvecklingsarbetet. Fokus låg på administrativa och strukturella lösningar som möjliggör engagerande arbete i skolgemenskapen och främjar ingripande i frånvaro, praxis och pedagogiska lösningar som stöder skolengagemang och förebygger frånvaro samt tillvägagångssätt för att ingripa i frånvaro. Utvärderingen gav information om hur verksamhetsmodellerna för frånvaro fungerade ur olika aktörers synvinkel, hur förebyggandet av och ingripande i frånvaro är en del av den generellt inriktade elevvården i skolorna och vilka utvecklingsbehov man identifierar när det gäller praxis för uppföljning och statistikföring av frånvaro. Dessutom utreddes hur man med praxis och pedagogiska lösningar som främjar gemenskap stöder skolengagemang och förebyggandet av frånvaro samt hurdan praxis skolorna tillämpar för att ingripa i frånvaro och hur väl de fungerar ur olika aktörers synvinkel.

Utvärderingsmaterialet samlades in genom enkäter riktade till flera olika aktörer under läsåret 2021–2022. Målgrupper för enkäterna var koordinators för lokala pilotprojekt för utveckling av engagerande arbete i skolgemenskapen, arbetstagare som arbetar med projektfinansiering, utbildningsanordnare som deltar i pilotprojekten, ledningen och undervisningspersonalen i de skolor som deltar i utvecklingsarbetet, skolspecifika elevvårdsgrupper och elevernas vårdnadshavare. Dessutom samlades material in av skolornas personal, elever och vårdnadshavare genom skolbesök, intervjuer och verkstäder. Bland de skolor som deltog i utvecklingen av det engagerande arbetet i skolgemenskapen valdes ett prov och dessa skolor genomförde en självutvärdering i en grupp bestående av representanter för ledningen, lärare och andra personer som arbetade med temat som utvärderades. Dessutom besvarade de skolspecifika elevvårdsgrupperna en separat självutvärderingsenkät. Frågorna berörde de verksamhetsmodeller för frånvaro som används i skolan,

verksamhetssätt som stöder förankringen i skolan samt praxis för att ingripa i frånvaro och samarbete mellan olika aktörer. Sammanlagt 132 skolor besvarade självutvärderingen för skolans ledning och personal. 110 skolspecifika generellt inriktade elevvårdsgrupper besvarade enkäten. Sammanlagt 3 615 vårdnadshavare lämnade ett svar.

Enligt utvärderingsresultaten har utbildningsanordnarna i regel en dokumenterad verksamhetsmodell för uppföljning av och ingripande i frånvaro. De tröskelgränser för ingripande i frånvaro som fastställts i verksamhetsmodellerna varierar stort mellan olika utbildningsanordnare och skolor, vilket visar att det är nödvändigt att förenhetliga praxisen på nationell nivå. Den stora variationen vad gäller timgränser för ingripande i frånvaro tyder också på att olika aktörer har olika tolkningar av när frånvaron orsakar oro eller är problematisk. Det är ytterst viktigt att identifiera skolfrånvaro och ingripa i den i ett tidigt skede, eftersom det ofta är fråga om ett problem som utvecklas stegvis. Verksamhetsmodellerna för att ingripa i frånvaro har stärkt ett tidigt ingripande och en enhetlig praxis samt arbetsfördelningen mellan olika aktörer när det gäller att ingripa i frånvaro. Under skolbesöken observerades att den verksamhetsmodell som aktivt användes i skolans vardag stödde lärarnas arbete och underlättade samarbetet med vårdnadshavarna. Verksamhetsmodellerna saknade en beskrivning av verksamheten för att förebygga frånvaro. Verksamhetsmodellerna bör starkare etableras som en del av skolans verksamhetskultur. Enligt resultaten var verksamhetsmodellen kring skolfrånvaron ofta obekant för vårdnadshavarna.

Enligt utvärderingsresultaten försvårar avsaknaden av en enhetlig praxis och enhetliga tillvägångssätt statistikföringen och uppföljningen av frånvaro. Av materialet framgick att mindre än hälften av utbildningsanordnarna samlade in enhetlig uppföljningsinformation om frånvaro från sina skolor. Brister i statistiken och uppföljningsinformationen gör det svårare att utvärdera hur effektiva verksamhetsmodellerna för frånvaro och de verksamhetssätt som används är. För att kunna utveckla statistikföringen och uppföljningen förutsätts att man skapar enhetliga jämförbara kategorier av frånvaro samt att praxisen för registrering av de åtgärder som vidtagits för att ingripa i frånvaron utvecklas. Dessutom bör man stärka utnyttjandet av informationen i beslutsfattandet på skol- och utbildningsanordnarnivå och i allokeringen av resurser.

Stödet för skolengagemang bör stärkas särskilt som en del av skolans interaktionskultur och dagliga pedagogiska lösningar. Enligt utvärderingsmaterialet skiljde sig personalens, elevernas och vårdnadshavarnas uppfattningar om praxis som främjar trivseln och gemenskapen i skolan från varandra. Personalen betonade separata gruppbildnings- och temadagar i syfte att stärka gemenskapen medan eleverna och vårdnadshavarna betonade vardagliga möten och regelbunden gruppbildning. Det visade sig vara utmanande för skolorna att beskriva tillvägagångssätten som förebygger frånvaro. I stället för ett problemfokuserat tänkande bör fokus för arbetet för att förebygga frånvaro riktas mot att stöda närvaro. Genom att skifta fokus betonas hela skolgemenskapens och alla dess aktörers roll, vilket skulle styra tänkandet mot positiva mål. Elevernas engagemang i skolan, välbefinnande och en positiv interaktionskultur i skolan är viktiga faktorer i förebyggandet av frånvaro. Det är viktigt att se det arbete som stöder förankringen till skolan som en del av en verksamhetskultur som stöder delaktighet i skolan. Att skapa upplevelser av att tillhöra en gemenskap och att möta elever kräver tid och utrymme, vilket också ska beaktas när skolans strukturer utvecklas.

I pilotprojekten för engagerande arbete i skolgemenskapen har man styrt resurser till att utveckla befattningsbeskrivningen och arbetsätten för anställda som inte är bundna till

undervisningsskyldigheten samt till att genomföra lektioner i den egna gruppen som hålls av den egna läraren. Målet med dessa lektioner är att stärka elevernas emotionella färdigheter och interaktionsfärdigheter, gruppbildning och förebygga mobbning. Det finns ännu endast lite erfarenhet av dessa arbetsformer. Anställda som inte är bundna till undervisningsskyldigheten arbetar under många olika benämningar i utvecklingsprojekt för engagerande arbete i skolgemenskapen. För att arbetet ska ge resultat är det viktigt att gemenskapen för en gemensam diskussion om målen för arbetet, arbetsformerna och praxisen för samarbetet mellan olika aktörer samt om hur dessa ska inkluderas i den generellt inriktade elevvårdens verksamhets sätt.

Resultaten av utvärderingen visar att man i skolorna använder olika stödåtgärder och tillvägagångssätt på ett mångsidigt sätt, om än i varierande grad, i situationer av långvarig frånvaro. Dessa är dock inte särskilt tydligt strukturerade. Frånvaro kan bero på flera olika faktorer och därför varierar också de stödåtgärder som behövs från fall till fall. Det är viktigt att utbildningsanordnarna och skolorna på ett tydligare sätt strukturerar och beskriver vilka metoder som finns att tillgå för att ingripa i frånvaro så att de utnyttjas på ett ändamålsenligt sätt och så att eleverna och vårdnadshavarna också informeras om dem. Största delen av vårdnadshavarna är nöjda med skolans verksamhet i frånvarosituationer. Enkäterna och intervjuerna med vårdnadshavare visade att det krävs att vårdnadshavaren är aktiv för att få nödvändiga stödåtgärder. Skolans personal beskriver i stor utsträckning stödåtgärder i anslutning till frånvaro ur perspektivet för skolans officiella strukturer medan eleverna önskar att någon bemöter dem i lugn och ro, lyssnar på dem och förhåller sig till dem med förståelse. Samtidigt som skolorna utvecklar en systematisk och dokumenterad gemensam praxis är det viktigt att se till att elevernas egna tankar och idéer blir hörda när skolorna planerar såväl stödåtgärder för enskilda elever som skolans verksamhets sätt i vidare bemärkelse.

Utvärderingsgruppen har utifrån resultaten av utvärderingen utarbetat följande utvecklingsrekommendationer riktade till pilotaktörer inom det engagerande arbetet i skolgemenskapen:

UTVECKLING AV VERKSAMHETSMODELLER FÖR FÖREBYGGANDE, INGRIPANDE OCH UPPFÖLJNING AV FRÅNVARO

1. Tillämpningen av verksamhetsmodellerna för frånvaro så att de motsvarar skolans behov samt förankringen av dem på skolnivå bör stärkas
2. Statistikföringen och uppföljningen av frånvaro bör förenhetligas. Utnyttjandet av frånvarouppgifter för att stöda elevernas välbefinnande och engagemang i skolan bör stärkas
3. Hur verksamhetsmodellen i anslutning till frånvaro fungerar ska utvärderas på såväl skol- som utbildningsanordnarnivå och utvecklas utifrån den information som samlats in.
4. Praxis för utredning av orsakerna till frånvaron måste preciseras
5. Stöd för skolengagemang och uppföljning av frånvaro ska inkluderas i den generellt inriktade elevvårdens årsklocka och i elevvårdsplanen

PRAXIS SOM STÖDER FÖRANKRING TILL SKOLAN OCH FÖREBYGGER FRÅNVARO

6. Arbetet för att förebygga frånvaro ska fokusera på förankring till skolan och stärkande av närvaro
7. Stärkande av elevernas delaktighet
8. Pedagogiska lösningar som stöder förankringen till skolan bör
9. Samarbetet mellan hemmet och skolan bör utvecklas för att möjliggöra förebyggande av frånvaro och tidigt ingripande. Uppmärksamhet ska också fästas vid att stärka samarbetet i situationer av frånvaro.
10. Kompetensen inom skolgemenskapen i förebyggande av och ingripande i frånvaro bör stärkas.

RIKTADE OCH INTENSIVA ÅTGÄRDER FÖR INGRIPANDE I FRÅNVARO

11. När man utvecklar tillvägagångssätten för ingripande i frånvaro ska man i stor utsträckning beakta praxis som främjar skolans atmosfär och gemenskap, stöd för elevens välbefinnande och stöd för inläringen. Tillvägagångssätten och praxis för sektorsövergripande samarbete bör förtydligas.

REKOMMENDATIONER I ANSLUTNING TILL UTVECKLINGSARBETET INOM ENGAGERANDE ARBETE I SKOLGEMENSKAPEN

12. Målen och uppgiftsbeskrivningen för arbetet för arbetstagare som inte är bundna till undervisningsskyldigheten ska preciseras
13. Lektionerna i den egna gruppen ska göras till en del av skolans vardag och lärarnas kompetens

Summary

Publisher

Finnish Education Evaluation Centre (FINEEC)

Title of publication

Evaluation of Engaging School Community Work

Authors

Eeva-Liisa Markkanen, Niina Rumpu, Jaana Saarinen, Nelli Hyvärinen, Petra Henriksson, Lauri Lantela, Minna Lumme, Jarno Paalasmaa, Iines Palmu, Minna Palmu

The Finnish Education Evaluation Centre evaluated practices related to preventing and intervening in school absences in grades 5–9 of basic education in 2021–2022. The evaluation was carried out using an enhancement-led evaluation framework, and it is part of the development of national engaging school community work for 2021–2023, coordinated by the Ministry of Education and Culture. The aim of the evaluation was to produce information to support the drafting of a national model for engaging school community work while supporting local development work at the same time. The focus was on administrative and structural solutions that enable engaging school community work and promote intervening in absences, and practices and pedagogical solutions that support school engagement and prevent absences as well as operating methods for intervening in absences. The evaluation produced information on how effective the operating models related to absences are from the perspective of different actors, how the prevention and intervention of absences is a part of communal pupil welfare in schools, and what development needs are identified in practices related to the monitoring and statistics of absences. In addition, the evaluation examined how practices and pedagogical solutions that promote communality are used to support school engagement and absence prevention as well as what kind of practices schools have for intervening in absences and how effective they are from the perspective of different actors.

The evaluation data was collected during the school year 2021–2022 with surveys directed at several different actors. The survey target groups were the coordinators of local pilot projects for engaging school community work, project-funded employees, education providers involved in pilot projects, the administrative and teaching staff of schools involved in the development work, and school welfare groups and student’s guardians. In addition, material was collected from school staff, pupils and guardians with school visits, interviews and workshops. A sample was selected from the schools involved in the development of engaging school community work, and these schools carried out a self-assessment in a group consisting of management representatives, teachers and other persons working on the theme under evaluation. In addition, school welfare groups responded to their own self-assessment survey. The questions focused on absence-related operating models used in each school, operating methods that support school engagement, practices for intervening in absences, and cooperation between different actors. Responses to the school management and staff

self-assessment were received from 132 schools with a response rate of 56%. Communal school welfare groups delivered 110 responses with a response rate of 59%. A total of 3615 responses were received from guardians from 135 schools.

According to the evaluation results, education providers mainly use a written operating model for monitoring and intervening in absences. The thresholds for intervening in absences defined in operating models vary greatly between education providers and schools, indicating a need to harmonise practices at national level. A large variation within the number of hours for intervening in absences also illustrates that different actors have different interpretations of when the absence is a cause of concern or problematic. Recognising school absences and intervening in them at an early stage is of paramount importance, as it is often a gradually developing problem. Operating models related to absences have strengthened early intervention and uniform practices as well as the division of labour between different actors in intervening in absences. It was observed during school visits that the kind of operating model that would be actively used in the daily life of a school supported teachers' work and facilitated cooperation with guardians. Operating models lacked a description of preventive measures with regard to absences. The establishment of operating models as part of a school's operating culture must be strengthened. The results indicated that guardians were mostly unfamiliar with the operating model related to school absences.

According to the evaluation results, monitoring and collecting statistics on absences is hampered by a lack of uniform practices and operating methods. The material showed that less than half of the education providers collected uniform monitoring data on absences at their schools. The recording of absences involved challenges that make it difficult to collect comparable, uniform data. Shortcomings in statistical and monitoring data make it difficult to assess the performance of the absence-related operating model and the operating methods being used. The development of monitoring and statistics collection requires the creation of uniform comparison categories of absences and the development of practices for recording measures taken to intervene in absences. In addition, it is necessary to reinforce the use of information in decision-making at the level of education providers and in the allocation of resources.

Supporting school engagement should be strengthened, especially as part of a school's culture of interaction and daily pedagogical solutions. According to the evaluation material, staff, pupils and guardians had varying perceptions of practices that promote comfort and communality at school. Staff members emphasised separate group formation and theme days as a reinforcement of communality, while pupils and guardians emphasised everyday encounters and regular group formation. Describing the practices that prevent absences proved to be challenging in schools. Instead of problem-oriented thinking, the perspective of absence prevention should be switched towards supporting attendance. Switching the perspective emphasises the role of the entire school community and all its actors, which would steer thinking towards positive goals. Pupils' school engagement, well-being and positive culture of interaction at school are significant factors in the prevention of absences. It is important to extensively see the work that supports school engagement as part of a school culture that supports inclusion. Building experiences of belonging in a community and facilitating encounters requires time and space, which should also be taken into account when developing school structures.

In the pilot projects of engaging school community work, resources have been directed to the development of the job description and working methods of non-teaching employees and to the

implementation of class group lessons led by class teachers. The aim of these lessons is to strengthen pupils' emotional and interaction skills and group formation and to prevent bullying. Experiences of these forms of work have only been accumulated over a short period of time. Non-teaching employees work in the development projects of engaging school community work under a number of different titles. In terms of the productivity of work, the community needs to have a joint discussion on the objectives of the work, the forms of work and the practices of cooperation between different actors as well as their inclusion in the operating methods of communal pupil welfare.

The results of the evaluation indicate that schools use various support measures and operating methods, albeit to varying degrees, for cases of prolonged absences. However, these are not very clearly structured. There are several factors behind absences, so the support measures required also vary from case to case. It would be important for education providers and schools to structure and describe the available methods of intervening in absences more clearly so that they are used appropriately and communicated to pupils and guardians. Most guardians are satisfied with schools' actions in absence situations. The surveys and interviews with guardians revealed that, in order to receive necessary support measures, guardians must take active initiative. School staff describes support measures related to absences largely from the perspective of the schools' official structures, while pupils hope for non-urgent encounters, listening and understanding. While systematic and recorded shared practices are being developed in schools, it is important to ensure that pupils' thoughts and ideas are heard both when planning the support measures of an individual pupil and when planning a school's operating methods more extensively.

Based on the results of the evaluation, the evaluation group has prepared the following development recommendations aimed at the pilot actors of engaging school community work:

1. DEVELOPMENT OF OPERATING MODELS FOR THE PREVENTION, INTERVENTION AND MONITORING OF ABSENCES

1. There is a need to strengthen the application of absence-related operating models to match the needs of each school and to establish them at school level.
2. The monitoring and statistics collection of absences must be harmonised. The use of absence data in supporting pupils' school engagement and well-being should be strengthened.
3. The functionality of an operating model related to absences must be assessed at both the school and education provider level and developed on the resulting data.
4. The practices for investigating the background causes of absences must be specified.
5. Supporting school engagement and monitoring absences must be included in the annual schedule of communal pupil welfare and school welfare plan

PRACTICES TO SUPPORT SCHOOL ENGAGEMENT AND PREVENT ABSENCES

6. The work to prevent absences must focus on school engagement and strengthening attendance.
7. Pupil participation in developing practices to strengthen the school community should be developed.
8. Pedagogical solutions supporting school engagement should be developed
9. Cooperation between home and school should be developed to enable the prevention of absences and early intervention. Attention should also be paid to strengthening cooperation in absence situations.
10. Competence related to preventing and intervening in absences should be strengthened in the school community.

MEASURES FOR INTERVENING IN ABSENCES

11. The development of operating methods for intervening in absences should take extensive account of practices promoting school atmosphere and communality and supporting the pupil's well-being and learning. The operating methods and practices of multidisciplinary cooperation should be clarified.

RECOMMENDATIONS RELATING TO THE DEVELOPMENT OF ENGAGING SCHOOL COMMUNITY WORK

12. The objectives and job descriptions of non-teaching employees must be specified.
13. Class group lessons must be integrated into daily school life and teachers' skillset.

Sisällys

Tiivistelmä	3
Sammanfattning	7
Summary	11
Johdanto	18
1.1 Arvioinnin lähtökohdat	19
1.2 Sitouttavan koulu yhteistyön kehittäminen	20
1.3 Arvioinnin toteuttajat	29
Arvioinnin tausta	31
2.1 Kouluun kiinnittyminen ja poissaolojen ehkäisy	32
2.2 Poissaolojen taustalla olevat syyt	34
2.3 Poissaoloihin puuttuminen	36
2.4 Poissaolojen seuranta ja tilastointi	38
2.5 Arvioinnin keskeiset käsitteet	40
Arvioinnin tehtävät ja toteuttaminen	43
3.1 Tavoitteet, arviointikysymykset ja rajaukset	44
3.2 Kehittävä arviointi	45
3.3 Kohderyhmät ja aineistot	47
3.4 Tulosten analysointi	51
3.5 Luotettavuus	52
Poissaolojen ehkäisyn, puuttumisen ja seurannan toimintamallit	55
4.1 Toimintamalli tukee yhtenäisiä käytäntöjä	56
4.2 Toimintamallin juurruttaminen ja kehittäminen	62
4.3 Toimintamalli koulun arjessa	69
4.4 Poissaolojen taustalla olevien syiden selvittäminen	70
4.5 Poissaolot osana yhteisöllisen oppilashuollon rakenteita	72
4.6 Huoltajien kokemukset poissaoloihin liittyvistä käytännöistä	75
4.7 Poissaolojen tilastointi ja seuranta	76
Kouluun kiinnittymistä vahvistavat ja poissaoloja ehkäisevät käytännöt	81
5.1 Kouluun kiinnittymistä edistävät käytännöt	82
5.2 Opetusvelvollisuuden sitomattomien työntekijöiden työnkuva ja rooli koulu yhteisössä	93

5.3 Oman ryhmän tunnit tarjoavat mahdollisuuksia ryhmän toiminnan tukemiseen ja oppilastuntemuksen edistämiseen	103
Poissaoloihin puuttumisen toimenpiteet ja käytänteet.....	107
6.1 Kouluissa käytössä olevat poissaoloihin puuttumisen keinot	108
6.2 Huoltajien kokemukset poissaoloihin puuttumisen käytännöistä	119
6.3 Huoltajien haastatteluaineisto.....	127
6.4 Oppilaat toivovat kohtaamista.....	129
Yhteenveto	135
Kehittämissuosituksset.....	146
Lähteet	154
Liitteet	157
Liite 1. Yhteenveto huoltajille toteutetuista haastatteluista	157

1

Johdanto

1

1.1 Arvioinnin lähtökohdat

Koulupoissaolot ovat haastava ja monitahoinen ongelma, mistä johtuen myös niiden ehkäisyn ja puuttumisen haasteet ulottuvat laajasti yksilö- ja yhteisötasolle. Tutkimusten (esim. Kearney 2016) mukaan koulupoissaolojen taustalla voi olla useita eri tekijöitä. Ne jaotellaan usein yksilö- ja ympäristötekijöihin (vanhemmuus ja perhe, vertaiset, koulu, yhteisö ja yhteiskunta) ja ne voivat ilmetä samanaikaisesti, kasautua ja vaikuttaa toinen toisiinsa. Koulupoissaoloihin puuttuminen varhaisessa vaiheessa on tärkeää, sillä poissaolojen on todettu olevan yhteydessä niin heikentyneeseen hyvinvointiin kuin oppimistuloksiin. Selvitysten (esim. Määttä ym. 2020; AVI 2021; Hietanen-Peltola ym. 2022) mukaan poissaolojen määrä perusopetuksessa on lisääntynyt.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on keväällä 2021 käynnistänyt valtakunnallisen sitouttavan kouluuyhteisötyön toimintamallin kehittämisen. Kehittämistyön tarkoituksena on luoda kansallinen malli, jolla ennaltaehkäistään ja vähennetään koulupoissaoloja, vahvistetaan kouluhyvinvointia ja tuetaan oppilaiden kiinnittymistä kouluun. Lisäksi kehitetään käytänteitä, jotka yhdenmukaistavat poissaolojen seuranta ja tilastointia. Toimintamalli tukee oppilaita, huoltajia sekä koulujen henkilökuntaa kouluuyhteisöön sitouttavissa sekä poissaoloja ennaltaehkäisevissä ja niiden vaikutuksia korjaavissa käytänteissä.

Sitouttavan kouluuyhteisötyön mallia kehitetään alueellisissa kehittämishankkeissa, jotka ovat saaneet valtion erityisavustusta. Kehittämistoiminnan perusteella laaditaan toimintamalli, joka vakiinutetaan valtakunnallisesti, alueellisesti ja paikallisesti. Alueellisiin pilottihankkeisiin osallistuu perusopetuksen 5.–9. vuosiluokkien oppilaita ja koulujen henkilökuntaa yhteensä 126 opetuksen järjestäjän kouluissa. Osa rahoitusta saaneista opetuksen järjestäjistä on ottanut kehittämistyön piiriin kaikki perusopetuksen koulut, joissakin kehittämistyö on kohdistettu tiettyihin pilotti- tai

kehittämiskouluihin. Yhteensä sitouttavan koulu yhteistyön kehittämistyössä on mukana 549 perusopetuksen koulua. Opetus- ja kulttuuriministeriö koordinoi kehittämishankkeiden toimintaa.

Karvi toteuttaa vuosina 2021–2023 arviointihankkeen, jossa arvioidaan sitouttavan koulu yhteistyön erityisavustusta saaneissa pilottihankkeissa kehitettäviä kouluun kiinnittymistä tukevia sekä poissaolojen ehkäisyyn ja puuttumiseen liittyviä toimintatapoja ja niiden toimivuutta. Arviointihankkeen tavoitteena on myös tuottaa arviointitietoa pilottihankkeiden kehittämistyön tueksi. Kehittävän arvioinnin menetelmiä hyödyntämällä tuotetaan tietoa sitouttavan koulu yhteistyön valtakunnallisen toimintamallin kehittämistyöhön. Lisäksi arviointihankkeessa laaditaan ehdotus oppilaiden poissaolojen valtakunnallisen tilastoinnin ja seurannan vakiinnuttamiseksi. Tässä arvioinnin väliraportissa kuvataan arvioinnin keskeisiä tuloksia arvioinnin ensimmäisestä vaiheesta, joka toteutettiin vuosina 2021–2022.

Sitouttavan koulu yhteistyön arvioinnin taustalla on rakenteellisia ratkaisuja sekä yhteisöllisyyden vahvistamista huomioiva teoreettinen viitekehys. Ongelmakeskeisen tarkastelun sijaan sitouttavan koulu yhteistyön arvioinnin lähtökohtana on ollut myös viimeaikaista tutkimuksellista kiinnostusta mukaillen (kts. esim. Heyne & Sauter 2013; Gottfried 2017) ennaltaehkäisevän, yhteisöllisen näkökulman korostuminen, jolloin huomio käännetään poissaolojen ehkäisystä läsnäolon tukemiseen. Arvioinnissa tarkastelun keskiössä ovat myönteisen ilmapiirin vahvistaminen sekä oppilaiden hyvinvoinnin, vertaissuhteiden, oppimisen edellytysten ja sosioemotionaalisten taitojen tukeminen.

Arviointi on osa opetus- ja kulttuuriministeriön kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemisen toimenpideohjelman, joka toteutetaan vuosina 2021–2023. Sen tavoitteena on varmistaa, että jokainen lapsi ja nuori saa käydä koulua turvallisesti. Ohjelma koostuu erilaisista ja eri hallinnonalojen alle kuuluvista toimenpiteistä ja sen taustalla ovat hallitusohjelman kirjaukset muun muassa syrjimättömyydestä, jokaisen lapsen ja nuoren oikeudesta koskemattomuuteen, nollatoleranssista koulukiusaamiselle sekä oppilaitosten yhteisöllisen toimintakulttuurin, oppilaiden roolin ja vaikutusmahdollisuuksien vahvistamisesta koulu yhteistyössä.

1.2 Sitouttavan koulu yhteistyön kehittäminen

Sitouttavan koulu yhteistyön kansallista mallia kehitetään pilotoimalla oppilaiden kouluun kiinnittymistä tukevia toimintatapoja kunnissa ja kouluissa. Kehittämistyössä kokeillaan kansallisesti uudenlaista toimintatapaa, jossa yhdistyy pilottihankkeiden rahoitus, yhteiskehittäminen ja laaja verkostoyhteistyö sekä Karvin kehittävä arviointi. Kehittämistyöllä tavoitellaan rakenteiden, yhtenäisten käytäntöjen ja toimintatapojen muutoksia. Lähtökohdaksi on jo heti kehittämistoiminnan alkaessa määritelty, että prosessin avulla kehitettävän valtakunnallisen mallin edellyttämät päivitykset sisällytetään lainsäädäntöön ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin. Opetus- ja kulttuuriministeriön ja Karvin lisäksi kehittämistyössä on mukana Opetushallitus, joka vastaa yhteisesti valmisteltavan sitouttavan koulu yhteistyön mallin jalkauttamisesta ja toteuttaa sen tueksi valtakunnallisen täydennyskoulutuskokonaisuuden syksystä 2023 alkaen.

Sitouttavan koulu yhteistyön kehittämistyötä tehdään laajassa verkostossa. Koko kehittämistoiminnan ohjausrakenteena toimii opetus- ja kulttuuriministeriön asettama ohjausryhmä, jonka tehtävänä on seurata ja tukea kansallisen mallin kehittämistyötä. Ohjausryhmässä ovat mukana kaikki keskeisesti kouluhyvinvoinnin ja oppimisen tuen parissa toimivat viranomaistahot, järjestöjen edustajia sekä kentällä toimivia koulutus- ja kasvatustieteiden edustajia. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Karvi ja Opetushallitus ovat perustaneet ohjausryhmän sihteeristön, jonka tehtävänä on kehittämistoiminnan operationaalinen valmistelu.

Sitouttavan koulu yhteistyön kehittämiseen jaettiin keväällä 2021 valtion erityisavustusta yhteensä 6,8 miljoonaa euroa. Opetus- ja kulttuuriministeriö johtaa sitouttavan koulu yhteistyön valtakunnallisen toimintamallin kehittämistyötä. Jokaisessa pilotissa toimii koordinaattori, joka työskentelee paikallisesti kuntien ja koulujen toiminnan tukena. Erityisavustusta myönnettiin yhteensä 24 pilottihankkeelle, joissa on mukana yhteensä 126 opetuksen järjestäjää. Kaiken kaikkiaan kehittämistyössä on mukana yhteensä 549 kehittämiskoulua, noin 117 000 5.–9.-luokkien oppilasta sekä lähes 300 työntekijää, joilla on nimetty rooli kehittämistoiminnassa. Sitouttavan koulu yhteistyön kehittämisverkoston laajuus lukuvuonna 2021–2022 on kuvattu alla olevassa kuviossa.

Sitouttavan koulu yhteistyön verkosto 2021–2022

24
pilottihanketta

126 hankkeissa
mukana olevaa
opetuksen järjestäjää

549 kehittämiskoulua

- 268 alakoulua
- 95 yläkoulua
- 187 yhtenäiskoulua

117 000 oppilasta
kehittämistoiminnan piirissä

Kehittämistyötä tekevät

30 hankekoordinaattoria

105 kouluvalmentajaa

154 kehittämisopettajaa

10 muuta asiantuntijaa

Kuvio 1. Sitouttavan koulu yhteistyön kehittämisverkosto 2021–2022

Opetus- ja kulttuuriministeriö koordinoi sitouttavan koulu yhteistyön kansallista kehittämistyötä ja on tukenut paikallista kehittämistyötä monin tavoin. Pilottien keskinäistä verkostoitumista ja yhteiskehittämistä on tuettu muun muassa verkkokoulutusten ja säännöllisten yhteisten tapaamisten avulla. Pilottihankkeiden koordinaattorit muodostavat kehittämisverkoston, jonka työtä ministeriö on ohjannut aktiivisesti. Verkostoyhteistyön tueksi on avattu verkkoalusta, johon on koottu tukimateriaalia ja joka toimii hanketoimijoiden keskinäisen vuorovaikutuksen kanavana. Kehittämistyön tueksi OKM järjesti lukuvuoden 2021–2022 aikana kuukausittain koulutuksellisia työpaikkoja, joihin osallistui koordinaattoreiden lisäksi laajasti paikalliseen kehittämistyöhön osallistuneita

työntekijöitä. Näissä työpajoissa esiteltiin aina teeman mukaisesti alustavia tuloksia ja huomioita jo kerätystä arviointiaineistosta ja käytiin yhteistä keskustelua alustavista johtopäätöksistä.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on määritellyt sitouttavan koulu yhteistyön pilottitoiminnalle seuraavat tavoitteet (OKM 2021):

- kehittää sitouttavaa koulu yhteistyötä mahdollistavia hallinnollisia, rakenteellisia ja pedagogisia ratkaisuja kunnan opetustoimessa.
- kehittää nykyisiä sekä löytää uusia koulu yhteisöön kiinnittymistä tukevia käytänteitä osana opetusta sekä yhteisöllisen opiskelu huollon toimintaa.
- kehittää ja kokeilla poissaolojen seurannan, riskien tunnistamisen, syiden selvittämisen ja varhaiseen puuttumisen keinoja.
- tukea poissaolojen vaikutuksia lieventäviä ja korjaavia pedagogisia toimintatapoja sekä kohdennettuja ja intensiivisiä poissaoloihin puuttumisen käytänteitä yhteistyössä kotien kanssa.
- kehittää joustavia ja nopeita palveluihin ohjautumisen prosesseja sekä toimenpiteiden koordinaatiota oppilaiden, kotien ja monialaisen verkoston kanssa.

Sitouttavan koulu yhteistyön pilottihankkeet voivat käyttää valtion erityisavustusta kolmeen erillaiseen päätoimintoon. Henkilöstöressurssien osalta rahoitusta on voinut suunnata alueellista pilottitoimintaa koordinoivan ja toimintaa kehittävän henkilön palkka- ja toimintakuluihin sekä sellaisen opetusvelvollisuuden sitomattoman kasvatus- ja/tai sosiaalialan henkilökunnan palkka- ja toimintakuluihin, jonka tehtävänä on kehittää ja toteuttaa sitouttavan koulu yhteistyön mallia paikallisella tasolla. Lisäksi rahoituksella on ollut mahdollisuuksia toteuttaa sitouttavan koulu yhteistyön tavoitteita tukevia oman ryhmän tunteja (esimerkiksi ryhmäytymiseen, tunne- ja vuorovaikutustaitojen harjoitteluun, kiusaamisen ennaltaehkäisyyn) oman opettajan johdolla opetuksen järjestäjän päätöksellä vuosiluokilla 5–9.

Pilottihankkeilla on kehittämistyössään erilaisia painopisteitä (taulukko 1). Rahoituksen käyttöehtojen mukaisesti kehittämistyössä painottuvat sellaisten käytäntöjen kehittäminen, jotka sitouttavat koulunkäyntiin ja koulu yhteisöön, ennaltaehkäisevät poissaoloja ja niiden vaikutuksia sekä yhdenmukaistavat poissaolojen seuranta ja tilastointia. Pilottihankkeiden valitsemien painopisteiden jakaantuminen on esitetty seuraavassa taulukossa.

TAULUKKO 1. Pilottihankkeiden erilaiset kehittämisen painopisteet

Hankkeen painopisteet	Pilottien lukumäärä
Pilotissa mukana kaikki kehittämisalueet: <ul style="list-style-type: none"> Alueellisen koordinaation kehittäminen Opetusvelvollisuuteen sitomattoman henkilöstön palkkakulut Oman ryhmän tunnit 	11
Pilotissa mukana kaksi kehittämisaluetta: <ul style="list-style-type: none"> Alueellisen koordinaation kehittäminen Opetusvelvollisuuteen sitomattoman henkilöstön palkkakulut 	8
Pilotissa mukana kaksi kehittämisaluetta: <ul style="list-style-type: none"> Opetusvelvollisuuteen sitomattoman henkilöstön palkkakulut Oman ryhmän tunnit 	2
Pilotissa mukana kaksi kehittämisaluetta: <ul style="list-style-type: none"> Alueellisen koordinaation kehittäminen Oman ryhmän tunnit 	1
Opetusvelvollisuuteen sitomattoman henkilöstön palkkakulut	2

Sitouttavan koulu yhteistyön hankkeiden koordinaattoreiden muodostaman verkoston työskentelytavat sekä työskentelyn tavoitteet ovat myös kehittyneet ja muotoutuneet kehittämistyön aikana. Sitouttavan koulu yhteistyön kehittämistyön keskeiset teemat, verkosto sekä kehittämisprosessi on kuvattu alla (kuvi 2).

Sitouttavan koulu yhteistyön kansallinen kehittämisprosessi ja eri toimijoiden roolit

KUVIO 2. Sitouttavan koulu yhteistyön mallin ja tukimateriaalien kehittämisprosessi (mukailtu Sergejff 2022).

Joulukuussa 2021 OKM toteutti sitouttavan koulu yhteistyön koordinaattoreille työpajan, jossa osallistujat määrittivät open space -menetelmällä kehittämistyö keskeiset teemat. Fasilitoitu yhteinen ideointi tuotti kahdeksan teemaa, joiden ympärillä perustettiin seuraavat koordinaattoreiden muodostamat teemaryhmät:

1. Tunne- ja vuorovaikutustaidot
2. Moniammatillisen yhteistyön kehittäminen
3. Yhtenäisen poissaolomallin rakentaminen
4. Yhteisöllinen oppilashuolto ja hyvinvoinnin tukeminen
5. Oppilaan ja huoltajien osallistaminen
6. Kouluvalmentajien työnkuva
7. Poissaolojen seuranta ja tilastointi
8. Kansallinen viestintä

Teemaryhmät kokosivat omaan painopisteeseensä kehittämistyötä yhteen ja toivat syötteitä kansalliseen kehittämistyöhön. Ryhmät kokoontuivat säännöllisesti keväällä 2022 itse määrittelemänsä aikataulun mukaan. Kullekin teemaryhmälle nimettiin sitouttavan koulu yhteistyön koordinaattoreiden joukosta 1–3 vastuuhenkilöä, jotka ohjasivat ja kokosivat niiden työskentelyä. Teemaryhmiä hyödynnettiin kevään 2022 aikana myös arvioinnin tukena. Ryhmien avulla jäsenettiin arvioinnin kohdentamista, niiden työskentelyn yhteydessä tehtiin yhteistä tulkintaa arvioinnin alustavista tuloksista ja lisäksi ryhmien jäseniltä saatiin kommentteja ja näkemyksiä myös aineistonkeruun suunnitteluun.

Pilottihankkeiden keskinäisen yhteistyön lisäksi verkostoyhteistyö muiden keskeisten sidosryhmien kanssa on tärkeä osa sitouttavan koulu yhteistyön valtakunnallista kehittämistä. Keskeisiä yhteistyötahoja ovat oppilashuollon palveluita ohjaava ja tukeva Terveysten - ja hyvinvoinnin laitos, Vaativan erityisen tuen VIP-verkosto ja sairaalaopetus sekä lasten ja nuorten hyvinvointia tukevat järjestöt.

Sitouttavan koulu yhteistyön rahoituksella kokeillaan ja kehitetään erilaisia opetusvelvollisuuden sitomattomien työntekijöiden toimenkuvia. Osa näistä työntekijöistä kehittää omaa toimenkuvansa ilman työparia. Sitouttavan koulu yhteistyön hankerahoituksella palkatuille opetusvelvollisuuden sitomattomille työntekijöille käynnistettiin vuoden 2022 alussa Osallisuussparraus -nimellä kulkevia koulutuksellisia ja vertaistuellisia tapaamisia, jotka tarjoavat työntekijöille mahdollisuuden jakaa kokemuksia muiden vastaavaa työtä kehittävien kanssa. Tapaamiset on ohjannut Nuorten Akatemia ja ne jatkuvat vuoden 2022 loppuun saakka. Osallisuussparraukseen on kuulunut yhteisiä verkkotapaamisia sekä näihin liittyviä ennako- ja välitehtäviä. Lisäksi sparraukselle on rakennettu oma verkkoalusta ajatusten ja ideoiden vaihtoa varten. Osallisuussparraus-prosessia hyödynnettiin myös arvioinnin aineistonkeruussa. Sparraukseen osallistuneet työntekijät keräsivät osana välitehtävää oppilaiden ajatuksia ja kokemuksia koulun tukitoimista poissaolotilanteissa.

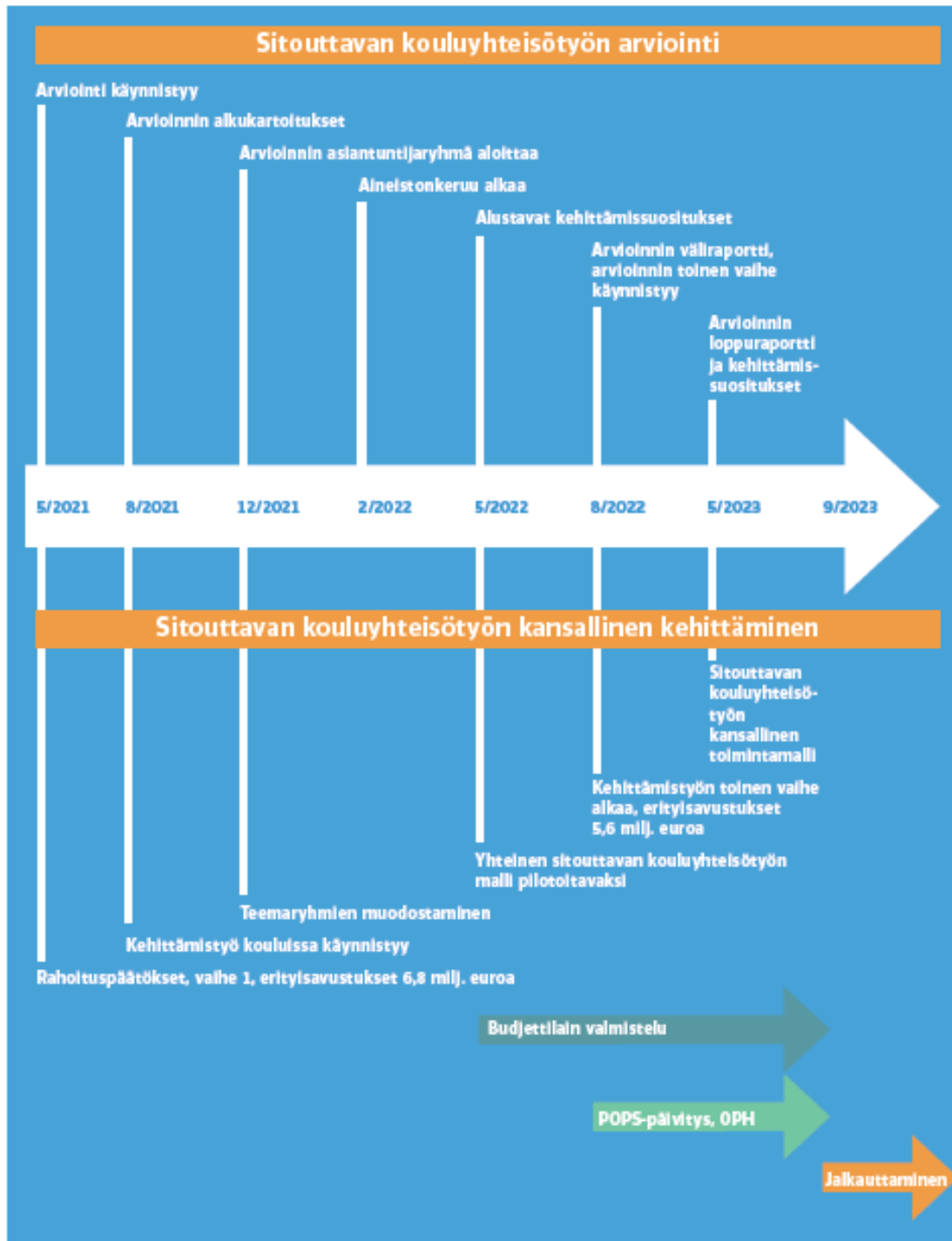
Sitouttavan koulu yhteistyön kehittämisen aikataulu

Sitouttavan koulu yhteistyön rahoituspäätökset annettiin toukokuussa 2021. Suurimmalle osalle pilottihankkeista myönnettiin rahoitusta huomattavasti vähemmän kuin he olivat hakeneet, joten opetuksen järjestäjät joutuivat tekemään paljon muutoksia alkuperäiseen toteuttamissuunnitelmaan. Rahoitusta saaneille opetuksen järjestäjille oli keväällä 2021 vähän aikaa valmistautua kehittämistyön käynnistymiseen sekä hanketyöntekijöiden rekrytointiin. Monet pilottihankkeet ehtivät vasta syksyllä suunnittelemaan ja valmistelemaan hankkeen toteuttamista sekä rekrytoimaan työntekijöitä. Kouluissa toteutettava kehittäminen käynnistyi monin paikoin vasta

kevätlukukauden 2022 aikana. Osa piloteista siirsi joidenkin kehittämistyöhön kuuluvien toimenpiteiden toteuttamisen seuraavalle lukuvuodelle.

Syksyllä 2021 opetus- ja kulttuuriministeriö myönsi jo rahoitetuille pilottihankkeille jatkorahoitusta sitouttavan koulu yhteistyön kehittämiseen ja toimintatapojen juurruttamiseen yhteensä 5,8 miljoonaa euroa. Jatkorahoitus mahdollisti kehittämistyön suunnittelemisen kaksivuotisena ja vaikutti osaltaan myös siihen, miten rahoitusta saaneet opetuksen järjestäjät kohdistivat ensimmäisessä vaiheessa myönnetyn rahoituksen. Joulukuussa 2021 hankkeen kansallisen ohjausryhmän kokouksessa päätettiin kehittämistyön aikataulun muuttamisesta. Keväälle 2022 alun perin suunnitella ollut kansallisten suositusten julkaisu siirrettiin vuodella eteenpäin ja ensimmäiset kehittämissuositukset päätettiin julkaista vain pilottihankkeiden työn kohdentamisen tueksi. Aikataulumuutoksen avulla varmistettiin, että pilottihankkeille jäi riittävästi aikaa uusien toimintatapojen kehittämiseen ja pilotointiin.

Arviointiprosessi on linkitetty tiiviisti sitouttavan koulu yhteistyön paikalliseen ja kansalliseen kehittämistyöhön. Kehittämistyö käynnistyi paikallisesti hitaammin kuin arviointisuunnitelmaa laadittaessa oli ennakkoon ajateltu. Myös koronapandemian aiheuttamat poikkeusjärjestelyt kouluissa haastoivat osaltaan kehittämistyön käynnistymistä ja toteuttamista kouluissa. Helmikuussa 2022 opetus- ja kulttuuriministeriö teki päätöksen arviointihankkeen jatkorahoituksesta myös toisen pilotointilukuvuoden ajan. Tämä muutti arvioinnin ensimmäisen vaiheen tavoitteita ja kohdennusta siten, että arvioinnissa keskityttiin tuottamaan tietoa sitouttavan koulu yhteistyön paikallisen ja valtakunnallisen kehittämistoimenpiteiden kohdentamiseen pilotoinnin jatkuessa seuraavan lukuvuoden aikana. Näin ollen tässä arviointiraportissa esitettävät kehittämissuositukset on suunnattu ensisijaisesti sitouttavan koulu yhteistyön pilottitoimijoille ja niiden tavoitteena on tukea kehittämistyön kohdentamista toisen pilotointilukuvuoden aikana. Sitouttavan koulu yhteistyön kansallisen kehittämistyön sekä arvioinnin etenemistä kuvataan kuviossa 3.

KUVIO 3. Kansallisen sitouttavan koulu yhteistyön kehittämistoiminnan sekä Karvin toteuttaman arvioinnin aikataulu

1.3 Arvioinnin toteuttajat

Sitouttavan kouluuyhteisötyön arviointiin nimettiin arviointiryhmä, jonka toimikausi sijoittui 9.12.2021-31.8.2022 väliselle ajalle. Arviointiryhmässä on kuusi asiantuntijajäsentä, joilla on tuntemusta kouluhyvinvoinnin edistämisestä, kouluun kiinnittymisen tukemisesta sekä koulupoissaoloihin liittyvistä toimintatavoista valtakunnallisella ja paikallisella tasolla. Lisäksi jäsenillä on osaamista kehittämishankkeiden toteuttamisesta sekä niiden arvioinnista. Arviointiryhmässä on myös ruotsinkielinen edustus. Ryhmän jäsenet osallistuvat toimikauden aikana arvioinnin toteuttamiseen aineistojen hankinnan suunnittelusta aineistojen keräämiseen, arviointitulosten tulkintaan ja kehittämissuosituksen laadintaan sekä raportointiin.

Arviointiryhmän asiantuntijajäseninä toimivat Petra Henriksson (skolkurator, Pargas stad), Lauri Lantela (yliopistolehtori ja tutkija, Lapin yliopisto), Minna Lumme (opetuspäällikkö, Hämeenlinnan kaupunki), Jarno Paalasmaa (rehtori, Vantaan Seudun Steinerkoulu), Iina Palmu (ohjaava opettaja, Valteri) sekä Minna Palmu (toisen asteen koulutuksen asiantuntija, Suomen Vanhempainliitto).

Karvissa arviointihankkeen toteuttamisesta on vastannut arviointiasiantuntija Eeva-Liisa Markkanen. Arviointia ovat olleet toteuttamassa arviointiasiantuntija Niina Rumpu, johtava arviointiasiantuntija Jaana Saarinen sekä korkeakouluharjoittelija ja arviointiasistentti Nelli Hyvärinen.

2

Arvioinnin tausta

2

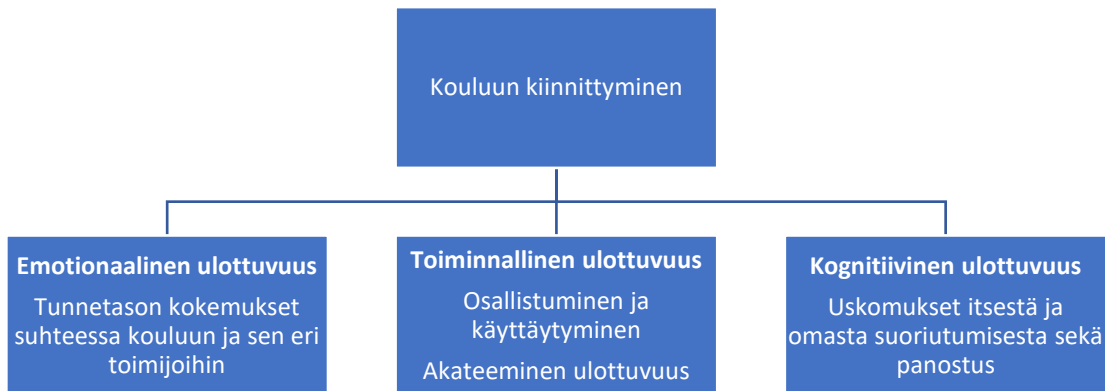
2.1 Kouluun kiinnittyminen ja poissaolojen ehkäisy

Kouluun kiinnittyminen kuvaa oppilaan suhdetta koulunkäyntiin ja opiskeluun. Yleisellä tasolla sen voidaan sanoa olevan oppilaan ja hänen kouluympäristönsä välinen vuorovaikutussuhde. Kouluun kiinnittymiseen liittyvä tutkimus on vastannut tarpeeseen tukea oppilaan koulukäyntiä ja oppimistavoitteiden saavuttamista (Fredricks ym., 2004). Käsitteen avulla voidaan suunnata huomio oppilaan suhteellisen pysyvistä piirteistä kouluympäristöön ja sen muokkaamiseen sellaiseksi, että se voi edistää oppilaan kiinnittymistä kouluun (Virtanen 2017). Kouluun kiinnittyminen ennaltaehkäisee poissaoloja ja edistää oppimista.

Kouluun kiinnittymistä voidaan tarkastella yksilön ja ympäristön välisen vuorovaikutuksen ja kouluympäristön näkökulmista (Ulmanen 2017). Oppilaiden koulupudokkuuden ehkäisyyn liittyvä tutkimussuuntaus pohjautuu Finnin (1989) teoriaan oppilaan kouluympäristöön osallistumisen ja siihen samaistumisen välisestä yhteydestä (participation-identification theory). Teorian lähtökohtana on, että oppilaan osallistuminen opiskeluun liittyvään toimintaan kouluympäristössä (participation) mahdollistaa oppilaan kuulumisen kokemuksen ja koulutyön merkityksellisenä kokemisen (identification), mikä edelleen vahvistaa oppilaan osallistumista. Toinen tutkimussuuntaus, motivaatiotutkimuksesta nouseva kiinnittymisen tarkastelu, nojaa pitkälti itseohjautuvuusteoriaan (Deci & Ryan 2000), joka painottaa sisäisen motivaation tärkeyttä oppilaan kiinnittymisen tukemisessa. Teoria kohdistaa huomion kiinnittymisen lähteisiin. Sen mukaan oppilaan myönteinen kiinnittyminen on todennäköisempää, jos koulukonteksti tukee yksilön mahdollisuuksia kokea sosiaalista yhteenkuuluvuutta, pätevyyttä ja autonomiaa. Optimaalisessa kouluympäristössä nämä perustarpeet toteutuvat, jolloin oppilaiden motivaatio vahvistuu, mikä taas mahdollistaa kiinnittymisen (Klem & Connell 2004).

Valtaosa oppilaista kiinnittyy koulutyöhön ja kokee sen merkitykselliseksi oman tulevaisuutensa kannalta. Koulutyöhön kiinnittymisen haasteiden on kuitenkin havaittu lisääntyvän siirryttäessä ylemmille luokka-asteille. Länsimaissa on havaittu trendi, jossa koulun rooli ja merkitys nuorten elämässä on muuttumassa. Koulu kilpailee uuden oppimisessa ja yhteisöjen rakentumisessa muiden elämäalueiden, esimerkiksi sosiaalisen median kanssa. Lapset ja erityisesti nuoret eivät välttämättä koe koulua oman elämänsä kannalta merkityksellisenä. Mahdollisuudet vaikuttaa ja tehdä valintoja sekä tunne siitä, että pärjää ja tulee hyväksytyksi omana itsenään, tukee oppilaan kiinnittymistä kouluun. Vuorovaikutus, yhteistyö ja monipuoliset työtavat tukevat oppimista ja edistävät hyvinvointia. (Salmela-Aro ym. 2008.)

Oppilaan kouluun kiinnittymistä on käsitteellistetty usealla eri tavoilla, joille kaikille yhteisiä ulottuvuuksia ovat tunneperäinen, toiminnallinen ja kognitiivinen kiinnittyminen (kuvio 4). Tunneperäinen kiinnittyminen tarkoittaa oppilaan kouluun liittyviä tunteita, joita ovat muun muassa kouluun kuulumisen tunteet, mielenkiinto opiskeltavia asioita kohtaan, opiskelun ilo ja into. Toiminnallisella kiinnittymisellä puolestaan viitataan oppilaan näkyvään käyttäytymiseen. Sitä ilmentää oppilaan aktiivinen osallistuminen koulun toimintoihin, oppitunneille tuleminen ja tehtävien palauttaminen ajoissa sekä ylipäättään läsnäolo koulussa. Kolmas kiinnittymisen ulottuvuus, kognitiivinen kiinnittyminen, kattaa koulunkäynnin arvostamisen, itsesäätelyn ja opiskelustrategiat. Kouluun kiinnittymisen teorioissa myönteisen koulunkäynnin kierre havainnollistuu siis oppilaan kouluun liittämien ajatusten, tunteiden ja toiminnan kautta. Tärkeä anti tässä jäsenyksessä on, että se auttaa suuntaamaan huomiota yhä enemmän kouluympäristöön ja sen muokkaamiseen sellaiseksi, että se tukisi oppilaan myönteisiä kokemuksia koulusta ja koulunkäynnistä. (Fredricks ym. 2019; Virtanen, 2016.)

KUVIO 4. Kouluun kiinnittymisen ulottuvuudet (mukailtu Fredricks ym. 2004)

Kouluun kiinnittymisen tarkastelussa opettajat ja muu henkilöstö havaitsevat helpommin toiminnalliset ja kognitiiviset ulottuvuudet, sillä kouluun tuleminen, osallistuminen toimintaan ja aktiivisuus esimerkiksi oppitunneilla on näkyvää. Sen sijaan tunnetason ja ajattelun tason kiinnittymisen merkkejä on voi olla toisinaan vaikeampi havaita. Tunnetasolla kouluun kiinnittynyt kokee koulunkäynnin myönteisenä. Siihen liittyvät myös kokemukset yhteisöön kuulumisesta ja myönteinen kokemus sosiaalisista suhteista koulussa. Ajattelun tason kiinnittymisellä viitataan taas siihen, miten tärkeäksi ja merkitykselliseksi koulunkäynti koetaan, ja esimerkiksi miten paljon oppilas panostaa ymmärtääkseen koulussa opetettavat asiat. (Fredricks ym. 2019.) Järvinen ja Sainio (2020) tuovat esiin kouluun kiinnittymisen eri osa-alueiden keskinäistä vuorovaikutusta. Jos oppilas esimerkiksi kokee sosiaaliset suhteet koulussa kielteisesti, hän saattaa jäädä koulusta pois tai ei pysty keskittymään

koulutehtäviin. Tunnetason heikentynyt kiinnittyminen alkaa siis näkyä myös toiminnassa, jolloin mahdollisuudet oppimiseen ja myönteisiin oppimiskokemuksiin vähenevät. Myönteisemmin ajateltuna, mikä tahansa kiinnittyminen kouluun, oli se järjen tasolla (halu oppia ja ymmärtää, koulu on tärkeä), tunteiden tasolla (koulussa on mukavaa, opettajat ovat kiinnostuneita minusta, minulla on kavereita koulussa) tai toiminnan tasolla (on aktiivinen oppitunnilla, osallistuu koulun toimintaan), voi osaltaan pitää oppilaan myönteisellä kehällä koulutuksen osalta. Oleellista on siis seurata oppilaiden kouluun kiinnittymistä systemaattisesti, jotta voidaan vahvistaa monipuolisesti kouluympäristössä niitä tekijöitä, jotka vetävät oppilaan kouluun.

Kouluun kiinnittymisen rakentumista on tutkittu myös sen ilmenemisessä opettajan ja oppilaan välisessä vuorovaikutuksessa ja toisaalta oppilaiden keskinäisissä suhteissa (Ulmanen 2017). Koulun sosiaalinen ympäristö näyttäytyy oppilaalle usein jännitteisenä ja haastaa oppilaan emotionaalista koulutyöhön kiinnittymistä. Oppilaan emotionaalista kokonaisvaltaista kouluun kiinnittymistä vahvistaa oppimisympäristö, jossa oppilailla on mahdollisuus osallistua aktiivisesti vuorovaikutukseen vertaisten ja opettajien kanssa. Se tukee sekä koulutyöhön että vuorovaikutukseen liittyvien tavoitteiden toteutumista. Merkittävää on huolehtia siitä, että oppilaan ei tarvitsisi valita vertaisten ja koulutyön välillä. Tämä edellyttää, että vuorovaikutusta vertaisten keskuudessa suunnataan kohti koulumyönteisiä tavoitteita tietoisesti. Parhaimmillaan vertaissuhteet voivat olla tärkeä oppilaan koulutyöhön kiinnittymisen resurssi. Tällöin vahva kuulumisen kokemus vertaissuhteissa edistää paitsi oppilaan hyvinvointia ja sosiaalisten taitojen kehittymistä, myös koulun oppimistavoitteiden saavuttamista.

Virtanen (2016) on jäsentänyt kouluun kiinnittymisen teoreettisia lähtökohtia sekä yläkoululaisten kokemuksia kouluun kiinnittymisestä. Oppilaiden kouluun kiinnittymistä edistää muun muassa hyvä opettaja–oppilassuhde, perheiden tuki oppilaan koulunkäynnille, asuminen molempien vanhempien kanssa ja hyvä koulumenestys. Virtanen esittelee kolmiportaisen tuen rakennetta mukailevan koulutason mallin oppilaan kouluun kiinnittymisen parantamiseksi. Ilman pitävää perustusta, eli ensimmäisellä tasolla toteutuvaa, oppilaiden osallistumista tukevaa laadukasta päivittäistä ”koulun pitoa”, toimenpiteet intensiivisemmällä tuen tasoilla tuskin voivat onnistuneesti parantaa koulun kaikkien oppilaiden kiinnittymistä. Mallin seuraavilla tasoilla annettavan tuen intensiivisyys vaihtelee sen mukaan, onko oppilas vielä toistaiseksi kiinnittynyt kouluun, onko oppilas osoittanut merkkejä heikosta kouluun kiinnittymisestä esimerkiksi olemalla ajoittain poissa koulusta tai onko oppilas jo osittain tai kokonaan irtaantunut koulusta, jolloin hänet on saatettava kokonaan takaisin koulutyön pariin ja koulunkäynnin keskeyttäminen on pyrittävä estämään. (Virtanen 2016.)

2.2 Poissaolojen taustalla olevat syyt

Pitkittyneet poissaolot alkavat harvoin yhtäkkiä, vaan usein kyse on asteittain kehittyvästä ongelmasta. Gottfriedin ja Geen (2017) mukaan ensimmäiset merkit ongelmallisista poissaoloista voivat olla havaittavissa alakoulussa ja jopa päiväkotiyössä. Koulupoissaoloihin on tärkeää puuttua jo varhaisessa vaiheessa. Ne ovat usein yhteydessä moniin hyvinvointia heikentäviin ja syrjäytymistä aiheuttaviin tekijöihin, kuten mielenterveysongelmiin, päihteiden käyttöön, riskikäyttäytymiseen, heikentyneisiin oppimistuloksiin, koulupudokkuuteen sekä myöhemmin aikuisuudessa esimerkiksi työllistymis- ja päihdeongelmiin (Gubbels ym. 2019).

Kearney (2008) kuvaa poissaolojen lisääntymistä prosessina, jossa koulunkäynnin pulmat näkyvät ensin vain kotona, kun kouluun lähteminen käy päivä päivältä hankalammaksi. Vähitellen myöhästelyt aamuisin lisääntyvät ja muuttuvat yksittäisiksi poissaolotunneiksi. Oppilas saattaa olla pois tietyiltä tunneilta tai tiettyyn aikaan päivästä tai viikosta. Poissaolojen jatkuessa mahdollisuus siihen, että lapsi tai nuori jää kokonaan pois koulusta, lisääntyy. Samalla kouluun palaamisen todennäköisyys pienenee (kuviot 5).

KUVIO 5. Koulupoissaolojen prosessikaavio (Kearney 2008, Sergejeff ym. 2020 mukaan)

Kansallisen tilannekuvan puuttuminen koulukäymättömistä oppilaista oli kimmokkeena Vaativan erityisen tuen VIP-verkoston tilaamaan kartoitukseen yläkoululaisten kouluikäymättömyydestä (Määttä ym. 2020). Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunta toteutti kartoituksen Opetushallituksen rahoituksella vuosina 2019–2020. Sen tavoitteena oli saada koulun toimijoiden näkemyksiä runsaasti koulusta poissaolevista oppilaista sekä koulun keinoista auttaa näitä oppilaita. Kartoitus koostui kahdesta osasta, joista ensimmäisessä laadittiin kirjallisuuskatsaus kouluikäymättömyyden tutkimusta vuosina 2014–2019 ja toisessa selvitettiin kyselyin kouluikäymättömyyden yleisyyttä, syitä ja siihen puuttumisen tapoja yläkouluissa sekä lisäkoulutuksen tarpeesta Suomessa. (Määttä ym. 2020.)

Kouluikäymättömyys -selvityksen kyselyyn vastasi yhteensä 465 yläkouluissa työskentelevää ammattilaista, jotka toimivat muun muassa opettajina, oppilashuollossa tai opetushallinnon tehtävissä. Selvityksen tulosten mukaan Suomessa on vähintään 4000 yläkoulun oppilasta, joiden poissaolot aiheuttavat suuria ongelmia heidän koulunkäynnilleen ja vaativat koulun toimenpiteitä. Tämä arvio perustuu kaikkien kyseiseen selvitykseen vastanneiden oman arvion mediaanin pohjalta arvioituun määrään. Opetushenkilöstön arvio koulua käymättömien oppilaiden määrästä oli suurempi kuin hallintohenkilöstön arvio. Arvion luotettavuutta pohdittaessa todettiin, että opetushenkilöstö osaa ehkä tarkastella asiaa hallintoa paremmin, jolloin kouluikäymättömien oppilaiden määrä pitäisi arvioida heidän arvionsa perusteella, eli selkeästi suuremmaksi kuin 4000 oppilasta. (Määttä ym. 2020, 17.) Tulosten mukaan koulusta paljon poissaolevien oppilaiden määrä on arvioilta 2–3 % ikäluokasta, mikä vastaa samaa tasoa myös kansainvälisten selvitysten kanssa (esim. Havik ym. 2014).

Määttä ym. (2020) mukaan kouluikäymättömyys on lisääntynyt viime vuosina. Jopa kolmeneljäosaa (75 %) kyselyyn vastanneista arvioi kouluikäymättömyyden lisääntyneet ja vastaajista viidesosan (22 %) mukaan se oli pysynyt ennallaan. Vastaajista vain 2 % oli sitä mieltä, että ongelma on pienentynyt. Eri ammattiryhmien osalta tulokset olivat samansuuntaisia. Koulupoissaolojen määrän kasvaminen on noussut esiin myös muissa selvityksissä (esim. AVI 2021; Hietanen-Peltola ym. 2022).

Koulupoissaolojen taustalla on tunnistettu noin 60 erilaista syytekijää, joita voidaan tarkastella yksilön, vanhemmuuden/perheiden, koulujen ja yhteisöjen näkökulmista. Kouluakäymättömyyden yksilötekijöitä ovat esimerkiksi oppimisvaikeudet, mielenterveysongelmat ja päihteiden käyttö. Vanhemmuus- ja perhetekijöitä ovat muun muassa perheen matala sosioekonominen asema, vanhempien mielenterveysongelmat, perherakenne ja puutteelliset vanhemmuustaidot. Koulutekijöihin kuuluvat esimerkiksi huono kouluilmapiiri, isot luokat ja koulut, huonot oppilas-opettajasuhteet ja ajan viettäminen muiden luvattomasti koulusta poissa olevien vertaisen kanssa. Yhteisötekijöitä ovat muun muassa turvaton naapurusto, sosiaali- ja terveystalveluiden puutteet sekä etniseen taustaan liittyvät jännitteet. (Kearney 2016).

Heyne ym. (2019) määrittelevät neljä eri poissaolotyyppiä, joita ovat koulukieltäytyminen, pinnaaminen, koulusta vetäytyminen ja kouluympäristöstä poissulkeminen.

Koulusta kieltäytymisellä (school refusal), tarkoitetaan tilanteita, joissa oppilas kieltäytyy menemästä kouluun ja tästä aiheutuu usein pitkiä poissaoloja. Vanhemmat saattavat olla tietoisia siitä, että lapsi tai nuori viettää päivät kotona, mutta heillä ei ole keinoja saada häntä käymään kouluun. Oppilas voi kieltäytyä menemästä kouluun esimerkiksi erilaisten psyykkisten ja/tai neuropsykiatristen syiden tai tunne-elämän vaikeuksien takia. Esimerkkinä tällaisista syistä koulukieltäytymisen taustalla ovat esimerkiksi yleistyneet ahdistuneisuusoireet ja pelot, jotka liittyvät usein sosiaalisiin tilanteisiin, kiusaamiseen ja yksinäisyyteen. Myös tekemättömät tai kasaantuneet koulutyöt voivat aiheuttaa ahdistusta. Koulukieltäytyminen käsitteenä kiinnittää huomion ensisijaisesti lapsen käyttäytymiseen ja yksilöllisiin tekijöihin. Mutta ilmiöön voi kietoutua useita erilaisia yhteisöön ja vertaissuhteisiin liittyviä tekijöitä, jotka voivat käynnistää koulusta kieltäytymisen kierteen. Näin ollen koulun toimintakulttuuriin ja yhteisöllisyyteen liittyvien tekijöiden tunnistaminen on tärkeää, jotta voidaan löytää keinoja koko yhteisössä tapahtuvan ennaltaehkäisevään työhön.

Lintsaamisessa tai pinnaamisessa (truancy) oppilas kokee, ettei koulunkäynti ole mielekästä tai motivoivaa. Motivaatioon voi vaikuttaa esimerkiksi yleinen kokemus siitä, että koulunkäyminen ei hyödytä tai muut elämänalueet tarjoavat lapselle tai nuorelle enemmän tarttumapintaa (kiinnittymättömyys). Nämä oppilaat saattavat myös viettää päiviään koulun tiloissa, mutta eivät osallistu oppitunneille. Usein käyttäytymisessä näkyy myös vahvasti omaehtoisuus.

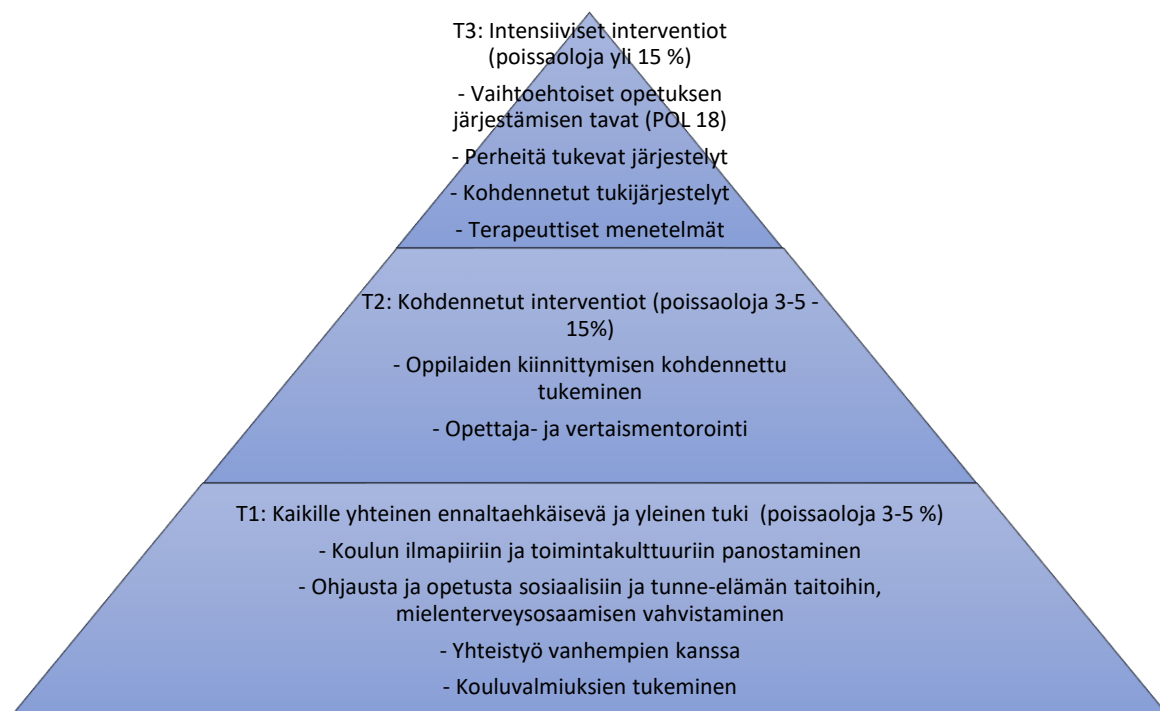
Koulusta vierottamiseen (school withdrawal) liittyvät poissaolot johtuvat usein vanhempien tai perheen tarpeisiin liittyvistä tekijöistä. Esimerkiksi kuormittava perhetilanne, perhesuhteissa tapahtuneet muutokset tai vanhempien oman hyvinvoinnin haasteet estävät lasta lähtemästä kouluun.

Kouluympäristön syrjäyttävällä toiminnalla (school exclusion) tarkoitetaan tilanteita, joissa koulu siirtää tai pakottaa (mahdollisesti yhteistyössä huoltajien kanssa) lapsen opiskelemaan kotona esimerkiksi aggressiivisuuden takia. Tällöin katsotaan, ettei lapsen koulunkäyntikyky riitä koulussa läsnä olemiseen. Myös kouluympäristöön liittyvät tekijät voivat estää nuorta tulemasta kouluun. Tällaisia ovat esimerkiksi tuen palveluiden riittämättömyys tai toimintakulttuurin haasteet (ns. poislaittamisen kulttuuri).

2.3 Poissaoloihin puuttuminen

Oppilaiden koulupoissaoloihin puuttumisen, erityisesti pidempiaikaisten, toimenpiteet ja toimintamallit vaihtelevat Suomessa alueittain ja paikkakunnittain. Vaikka poissaoloihin puuttumisen toimintamallin tulee olla osa paikallista opetussuunnitelmaa sisältyen osaksi koulukohtaista oppilas- huoltosuunnitelmaa, on vaihtelu toimintatavoissa opetuksen järjestäjien ja koulujen välillä suurta. Poissaoloihin puuttumiseen ei ole yhtenäisiä kansallisia hälytysrajoja tai kaikille yhteisiä malleja (Sergejeff ym. 2020, 81). Opetuksen järjestäjät ja koulut ovat viime vuosina laatineet ja ottaneet käyttöön runsaasti erilaisia poissaoloihin puuttumisen malleja (Pelkonen & Virtanen 2021a).

Kansainvälisessä tutkimuksessa koulupoissaoloja ja niihin puuttumisen keinoja lähestytään usein monitasomallin avulla (esim. Skedgell & Kearney 2018; Kearney ym. 2019), jonka tavoitteena on kuvata tilanteeseen puuttumisen asteittaista etenemistä. Malli pohjautuu Response To Intervention (RTI) -ajatteluun, jonka mukaan poissaolojen lisääntyessä siirrytään ylemmälle tasolle, jolloin tuki- toimien määrä ja voimakkuus kasvavat. Poissaolotuntien määrä, jolla tasolta toiseen siirtyminen määritellään, vaihtelee eri lähteissä, mutta myös käytettävissä olevien resurssien mukaan (Skedgell & Kearney 2018). Sergejeff ym. (2020) ovat muokanneet Skedgellin ja Kearneyn kuvaamaa monita- soista mallia Suomen kouluihin sopivaksi. Mallin ensimmäisellä tasolla poissaoloihin vaikutetaan pääasiassa ennaltaehkäisevästi, koulunkäymistä tukemalla ja yhteisöllisen opiskeluhoillon keinoin. Toiselle tasolle siirryttäessä poissaolojen syitä selvitetään tarkemmin, tehdään erilaisia tarvittavia opetuksellisia ja kasvatuksellisia järjestelyitä sekä sovitaan yhteisistä toimintatavoista huoltajien kanssa. Kolmannella tasolla koulupoissaolo on jo pitkittynyt ja monenlaiset pulmat voivat olla limit- tyneitä. Tilanteen juurisyyden selvittely on haastavaa ja vaatii monialaisen asiantuntijaryhmän lisäksi koulun ulkopuolista erityistä osaamista (esim. erikoissairaanhoido). Yleensä tarvitaan myös erilais- ten tukimuotojen kokeilua. Tässä vaiheessa myös oppilaan koulunkäyntikyky ja toimintakyky on ar- vioitava monialaisesti. Kuviossa x kuvataan koulupoissaolojen tasot ja tuki.

KUVIO 3. Koulupoissaolojen tasot ja tuki (Sergejeff ym. 2020, muk. Skedgell & Kearney 2018).

Kouluakäymättömyys-selvityksessä kartoitettiin myös tällä hetkellä käytössä olevia puuttumisen keinoja. Kaikista vastaajista 88 % kertoi, että heidän koulussaan tai kunnassaan käytettiin jotain mallia poissaoloihin puuttumiseksi. Hallinnossa työskentelevistä vastaajista 94 % mukaan kunnassa tai koulussa oli malli, kun taas opetushenkilöstöstä 85 % oli tätä mieltä. Niistä vastaajista, joilla oli käytössä jokin malli poissaoloihin puuttumiseksi, noin kaksi kolmannesta (65 %) piti käytössä olevaa mallia toimivana. Tulosten mukaan mallien toimimattomuuden syyt liittyvät malliin toteuttamisen haasteisiin ja oppilaiden henkilökohtaisiin ongelmiin. Malliin liittyvillä haasteilla viitattiin usein koulun työntekijöiden haluttomuuteen tai kykenemättömyyteen sitoutua pitkäjänteisesti toimintaan. Tämän lisäksi tuotiin esiin sitä, että mallin toimintatavoista oli paljon epävarmuutta ja epätietoisuutta. Oppilaiden yksilökohtaisilla ongelmilla kuvattiin muun muassa oppilaiden sitoutumattomuutta tarjottuihin tukitoimiin sekä koulun tukikeinojen riittämättömyyttä ratkaista oppilaiden monimutkaisia ongelmia, joiden alkuperän nähtiin olevan koulun ulkopuolella. (Määttä ym. 2020.) Kotioiloilla ja vanhempien suhtautumisella on merkitystä, miten luvattomiin poissaoloihin päästään pureutumaan. Parhaat ja vaikuttavimmat ratkaisut poissaolojen vähentämiseksi tai poistamiseksi suunnitellaan ja toteutetaan yhteistyössä kodin ja koulun välillä. (Kearney 2008, 105).

2.4 Poissaolojen seuranta ja tilastointi

Poissaolojen dokumentaatioissa on tapahtunut muutoksia sähköisten järjestelmien käyttöönoton jälkeen (Lehtinen ym. 2012). Opetuksen järjestäjällä on velvollisuus seurata oppilaiden poissaoloja ja olla tarvittaessa yhteydessä tämän huoltajiin (Perusopetuslaki 477/2003). Laki ohjeistuksineen ei kuitenkaan anna yksityiskohtaisia ohjeita toimintatavoista tai aikarajoista. Poissaolojen valvonnan toteutus jääkin opetuksen järjestäjän ja koulukohtaisen ohjeistuksen varaan, opettajien toteutettavaksi. Lisäksi Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) edellyttävät opetuksen järjestäjiltä ja kouluilta toimintasuunnitelmaa poissaoloihin puuttumiseksi osana koulun oppilashuolto-suunnitelmaa. Käytännössä opettajat kirjaavat oppilaiden poissaolot päivittäin ja tunneittain sähköisiin järjestelmiin. Tietoa kerätään säännöllisesti, mutta käytännöt, luokittelu ja kerätyn tiedon hyödyntäminen vaihtelevat alueellisesti.

Kansainvälisessä tutkimuksessa koulupoissaoloja mitataan usein oppilaiden itsearvioina (esim. Havig ym., 2015; Keppens & Spryut, 2016) tai tietoja voidaan yhdistää huoltajien arvioihin (esim. Kearney, 2002). Näin on tehty myös Suomessa esimerkiksi kouluterveyskyselyiden yhteydessä. Parhaimmillaan itsearvio mahdollistaa erityyppisten poissaolojen (esim. pinnaaminen, koulusta kieltäytyminen) tavoittamisen koulujen tilastotietoa paremmin. Toisaalta lähestymistavassa luotetaan oppilaan muistikuviiin ja halukkuuteen kertoa luvattomasta toiminnasta, mikä voi johtaa haasteisiin tiedon luotettavuudessa (Keppens, Spryut & Dockx, 2019).

Suomessa ei ole juurikaan kerätty kansallista tietoa poissaolojen yleisyydestä tai määrästä. Velvoite poissaolojen seuraamiseen on määritelty, mutta vastuu seurantatiedonkeräämisestä tai pitämisestä ei ole ollut yksiselitteinen. Tieto on jäänyt koulujen tai opetuksen järjestäjien tasolle. Tämä ei ole uniikkia pohjoismaisessa viitekehityksessä. Kuten Suomessa, myös Norjassa ja Ruotsissa kunnilla ja opetuksen järjestäjillä on suuri vapaus poissaolotiedon keräämisessä ja hyödyntämisessä. Vain Tanskassa koulut ovat velvoitettuja raportoimaan poissaolotiedot kuntatasolle, josta ne edelleen välitetään kansalliseen rekisteriin (Sandhaug ym., 2022).

Koronapandemian jälkeen on myös muissa pohjoismaissa virinnyt keskustelu kansallisen tason koulu-poissaolotiedon keräämisestä. Ruotsissa selvitettiin viime vuonna kansallisen poissaolorekisterin keräämisen mahdollisuuksia ja toimenpiteitä on alettu valmistella (Skolverket, 2021). Maat kamppailevat yhteisten määritelmien puutteen, vaihtelevien kirjaamiskäytänteiden ja tiedon vähäisen hyödyntämisen kanssa. Tanskassa tietoa on kerätty jo vuosia sairauspoissaoloista, muista luvallisista poissaoloista sekä luvattomista poissaoloista. Näistä kolmesta kategoriasta huolimatta poissaolojen kirjaamisen käytänteet vaihtelevat eikä niihin ole täysin ongelmattomaksi muun muassa poissaolojen taustasyiden monimuotoisuuden vuoksi (Sandhaug ym., 2022).

Poissaolojen seuranta ja ongelmallisia koulupoissaoloja koskeva tutkimus on ollut Suomessa vähäistä. Kouluterveyskyselyissä (mm. Halme ym., 2018) on kartoitettu erilaisten poissaolojen määriä oppilaiden itsearviointina ja Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) on kerännyt tietoa sairaus-, luvallisista ja luvattomista poissaoloista kouluilta kahden vuoden välein (TedBM, 2019). Vuoden 2019 TEA-viisari osoitti, että 65 % peruskouluista kerää systemaattisesti tietoa poissaoloista ja oppilaan keskimääräinen poissaolomäärä vuodessa on 36 tuntia. Tämän tiedon perusteella ei kuitenkaan voida tunnistaa niitä oppilaita, joilla on orastavia ongelmallisia koulupoissaoloja, saati havainnollisteta ilmiön polarisaatiota. Siitä ei myöskään selviä eri koulujen tapoja määrittellä luvallisia ja luvattomia poissaoloja.

Vuonna 2009 THL ja Opetushallitus keräsivät peruskoulujen johdolta tietoa hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä perusopetuksessa (Rimpelä ym., 2010) sekä poissaolojen seuraamisen ja kirjaamisen käytänteitä (Lehtinen ym., 2012). Tulokset osoittivat, että 1) poissaolojen seuraaminen suomalaiskouluissa ei ollut systemaattista, 2) tietoja ei arkistoida myöhempää käyttöä varten ja 3) ne eivät ole vertailtavissa keskenään. Poissaolotietojen keräämis- ja kirjaamistavat vaihtelevat kouluittain eikä useista kouluista ollut lainkaan saatavilla tietoja. Jo tuolloin todettiin suuri tarve yhdenmukaistaa käytäntöjä, jotta poissaolo-ongelmaan voitaisiin puuttua paremmin. Poissaolotiedon systemaattinen kerääminen vaatisi yhteisen päätöksen tietojen keräämisestä, yhteisen poissaololuokituksen sekä vakiintuneen kirjaamiskäytännön (Lehtinen ym., 2012). Yhteistä luokitusta kehitettiin jo vuosikymmen sitten THL:n, Ted-BM-hankkeen ja yliopistojen harjoittelukoulujen yhteistyönä (Ståhl ym., 2010). Samaan aikaan kouluhallinnon tietojärjestelmiä uudistettiin, mikä mahdollisti reaaliaikaisen oppilaan tilanteen seuraamisen. Nämä toimenpiteet eivät kuitenkaan ole vielä ratkaisseet haastetta ja käytännöt jäivät kirjaviksi.

Nykyään poissaolojen sähköinen merkintä ja tiedonkulku huoltajille on arkipäivää suomalaiskouluissa. Vuosiluokilla 1–6 poissaolojen seuranta on vähintään päivittäistä ja 7–9 luokilla aineenopettajat merkitsevät poissaolon oppitunteittain (joskin esim. oppituntien pituuksien keston vaihtelu voi hankaloittaa vertailua). Opetuksen järjestäjät määrittelevät itse erilaiset poissaolot, mutta tavanomaisimmat kategoriat ovat yhä luvallinen, luvaton ja sairauspoissaolo (TedBM, 2019). Kunnat, koulut ja opettajat toimivat varsin vapaasti ja vastuu poissaolojen valvonnan toteutuksesta jää opetuksen järjestäjä- ja koulukohtaisen ohjeistuksen varaan. Tietoa voidaan kerätä koulutasolla, mutta sitä hyödynnetään lähinnä yksittäisten oppilaiden tapauksissa, eikä kovin laajalti esimerkiksi yhteisöllisessä oppilashuoltotyössä tai sen suunnittelussa. Opetuksen järjestäjät eivät ole velvoitettuja raportoimaan keräämäänsä poissaolotietoa eteenpäin, eikä kansallista kumuloituvaa tilastotietoa kerätä. Erilaisten poissaolojen merkintätapojen vuoksi ei opetuksen järjestäjien välinen vertailu ole helppoa.

2.4 Arvioinnin keskeiset käsitteet

Arvioinnin pääteemat koskevat kouluun kiinnittymistä ja koulupoissaoloja. Koulupoissaoloihin liittyvistä käsitteistä ei ole Suomessa vielä selkeitä yhteisiä vakiintuneita määritelmiä. Alla on määritelty, millaisin käsittein ja määritelmän tässä arvioinnissa on tarkasteltu ilmiötä. Käytettävät käsitteet ovat myös täsmentyneet arviointiprosessin aikana.

Sitouttava koulu yhteisö

Tässä hankkeessa käytetään opetus- ja kulttuuriministeriön kehittämistyön otsikoksi valitsemaa käsitettä **sitouttava koulu yhteisö**. Käsitteellä tarkoitetaan kansallisen kehittämistyön ja arvioinnin näkökulmasta tavoitteellista oppilaiden hyvinvointia edistävää toimintaa. Toiminta tukee oppilaita, koteja sekä koulujen henkilökuntaa ottamaan käyttöön sellaisia käytänteitä, jotka sitouttavat koulunkäyntiin ja koulu yhteisöön sekä ennaltaehkäisevät poissaoloja ja niiden vaikutuksia. Sitouttavalla koulu yhteisöllä voidaan vahvistaa perustaitojen saavuttamista ja oppimistuloksia poissaolojen vähentymisen ja kouluun kiinnittymisen vahvistumisen kautta, vahvistaa myönteistä koulukulttuuria ja hyvinvointia kouluissa sekä vähentää kiusaamista, sillä hyvinvointi ja myönteinen koulukulttuuri ovat olennaisen tärkeitä myös kiusaamisen ennalta ehkäisemiseksi. (OKM 2021, esitysmateriaali).

Säännöllisen koulunkäynnin ongelmat

Englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetään usein käsitettä School Attendance Problems (SAP). Tällä viitataan tilanteeseen, joissa oppilaan koulunkäynnin epäsäännöllisyys ja poissaolot aiheuttavat ongelmia. Suomalaisessa keskustelussa ja kirjallisuudessa tällaista vakiintunutta käsitettä ei vielä ole, mutta termiä kouluakäymättömyys on käytetty myös tässä merkityksessä. Tässä arvioinnissa ei ole haluttu käyttää kouluakäymättömyys -käsitettä edellä mainitussa merkityksessä, sillä arvioinnin keskiössä ovat koulupoissaoloja ehkäisevät käytännöt. Kouluakäymättömyys käsitteenä itsessään antaa jo kuvan siitä, että oppilas on jo kokonaan pudonnut koulupolun ulkopuolelle. Arvioinnissa käytetään käsitettä säännöllisen koulunkäynnin haasteet kuvaamaan tilannetta, jossa koulunkäynnin epäsäännöllisyys aiheuttaa ongelmia niin oppimisen kuin hyvinvoinnin näkökulmasta.

Orastavat ja pitkittyneet poissaolot

Arvioinnissa on käytetty poissaoloista puhuttaessa käsitteitä orastava ja pitkittynyt koulupoissaolo. Orastavalla poissaololla tarkoitetaan sekä luvallisia että luvattomia poissaoloja, jotka herättävät huolen oppilaan hyvinvoinnista tai siitä, että poissaolot vaikeuttavat oppilaan koulunkäyntiä. Pitkittyneillä poissaoloilla tarkoitetaan sellaista tilannetta, jossa oppilaan poissaolot ovat aiheuttaneet koulun suunnalta toimenpiteitä/erityisjärjestelyjä (esimerkiksi yhteydenotto kotiin, yhteiset palaverit opettajan ja huoltajien kanssa, [perusopetuslaissa säädetty] oppimisen ja koulunkäynnin tuki, opetuksen räätälöinti erityisten opetusjärjestelyjen avulla [Pol 18§], oppilaan asioiden käsittely monialaisessa asian-tuntijaryhmässä, yhteistyö lastensuojelun/sosiaalitoimen kanssa). Nämä toimenpiteet voivat vaihdella opetuksen järjestäjästä tai koulusta riippuen. On huomioitava, että nämä määritelmät sisältävät paljon tulkinnanvaraisuutta. Yhteisesti hyväksytyyn tulkintaan puute saattaa

johtaa kouluissa vaihteleviin käytäntöihin poissaoloihin puuttumisessa ja niiden tilastoinnissa niin kouluyhteisön sisällä kuin kansallisestikin.

Poissaoloihin liittyvät toimintamallit

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) mukaan jokaisella koululla tulee olla toimintamalli poissaolojen seuraamisesta, niistä ilmoittamisesta ja niihin puuttumisesta. Arvioinnissa käytämme termiä toimintamalli, jolla tarkoitetaan joko koulun tasolla, opetuksen järjestäjien kaikkien koulujen tai useamman opetuksen järjestäjän tasolla yhteisesti sovittuja toimintatapoja koulu-poissaolojen seuraamiseksi, niihin puuttumiseksi ja niiden ehkäisemiseksi.

3

Arvioinnin tehtävät ja toteuttaminen

3

3.1 Tavoitteet, arviointikysymykset ja rajaukset

Sitouttavan koulu yhteistyön arvioinnilla on neljä päätavoitetta. Niiden perusteella arvioinnin tehtäviä voidaan tarkastella sekä paikallisen kehittämistyön tukemisen että kansallisen kehittämistyön näkökulmista. Arvioinnin tavoitteena on ensinäkin arvioida pilottihankkeissa kehitettyjä kouluun kiinnittymistä tukevia sekä poissaolojen ehkäisyyn ja puuttumiseen liittyviä toimintatapoja ja niiden toimivuutta. Toiseksi arviointitiedon avulla tuetaan pilottihankkeissa tapahtuvaa kehittämistyötä prosessin aikana. Kolmanneksi arvioinnin tavoitteena on tuottaa tietoa valtakunnallisen sitouttavan koulu yhteistyön toimintamallin kehittämiseen. Arvioinnin neljäntenä tavoitteena on laatia ehdotus oppilaiden poissaolojen valtakunnallisen tilastoinnin ja seurannan vakiinnuttamisesta.

Seuraavassa esitellään arvioinnin keskeiset arviointikysymykset. Kysymyksiä on tarkennettu arviointiprosessin edetessä vastaamaan arvioinnin toteutuksessa sekä toimintaympäristössä tapahtuneita muutoksia. Arviointikysymykset on jaoteltu kolmeen teemaan taustakirjallisuuden, pilottihankkeiden tavoitteiden ja niille myönnetyn eristysavustuksen käyttötarkoituksen perusteella.

Sitouttavan koulu yhteistyön mahdollistavat ja poissaoloihin puuttumista edistävät hallinnolliset ja rakenteelliset ratkaisut

Millaiset hallinnolliset ja rakenteelliset ratkaisut edistävät sitouttavaa koulu yhteistyötä?

- Millainen toimintakulttuuri tukee sitouttavaa koulu yhteistyötä?
- Millaisia toimintamalleja poissaolojen ehkäisyyn ja niihin puuttumiseen ja seurantaan on käytössä ja miten järjestelmällisesti niitä noudatetaan?
- Miten käyttökelpoisia toimintamallit ovat eri toimijatasojen näkökulmasta?

Millainen poissaolojen seuranta ja tilastointi tukee koulupoissaolojen ennaltaehkäisyä ja niihin puuttumista?

- Miten tällä hetkellä koulut ja opetuksen järjestäjät seuraavat ja tilastoivat poissaoloja?
- Millaiset seurannan ja tilastoinnin tavat tukevat parhaiten opetuksen järjestäjän ja koulujen toimintaa?

Mikä edistää tai estää opetusvelvollisuuteen sitomattoman henkilöstöresurssin työn tuloksellisuutta?

Kouluun kiinnittymistä vahvistavat ja poissaoloja ennaltaehkäisevät käytännöt ja varhaisen puuttumisen keinot sekä pedagogiset ratkaisut.

Millaiset yhteisöllisyyttä edistävät toimintatavat ja käytännöt tukevat kouluun kiinnittymistä ja ehkäisevät poissaoloja?

- Millaiset piirteet yhteisöllisyyttä edistävässä toiminnassa edistävät ja estävät kouluun kiinnittymistä oppilaiden, huoltajien ja koulun henkilöstön näkökulmasta?
- Miten opetusvelvollisuuteen sitomattoman henkilöstön työn sisältö tukee kouluun kiinnittymistä eri toimijoiden näkökulmasta (oppilaat, opettajat, oppilashuollon henkilöstö, huoltajat)?

Millaiset pedagogiset ratkaisut tukevat kouluun kiinnittymistä ja ehkäisevät poissaoloja?

- Miten opetuskäytänteillä ja oppituntien sisällöillä voidaan edistää sitouttavaa koulu yhteisötyötä?
- Miten oman ryhmän tunnit tukevat sitouttavaa koulu yhteisötyötä ja koulun toimintakulttuurin kehittämistä?

Poissaoloihin puuttumisen toimenpiteet ja käytänteet

Miten toimivia ovat pitkittyneisiin koulupoissaoloihin käytetyt puuttumisen keinot?

- Millaisia kohdennettuja ja intensiivisiä puuttumisen keinoja on käytössä?
- Millaiset tekijät edistävät ja estävät näiden keinojen toimivuutta?

3.3 Kehittävä arviointi

Sitouttavan koulu yhteisötyön arvioinnissa on hyödynnetty kehittävän arvioinnin viitekehystä (ks. esim. Patton 2011; Räisänen 2005; Atjonen 2014, 2015; Niemi 2013). Kehittävän arvioinnin tunnuspiirteitä ovat arvioinnin päämäärä- ja tulevaisuustietoisuus, osallistavuus ja vuorovaikutteisuus, menetelmällinen räätälöinti ja muutoksen tukeminen (Kehittävä arviointi Kansallisessa koulutuksen arviointikeskuksessa 2020, 6). Arvioinnin kytkeytyminen tiiviisti osaksi kansallista kehittämistyötä sekä -verkostoa on mahdollistanut kehittävän arvioinnin viitekehysten mukaisten keskeisten periaatteiden huomioimisen arvioinnin kaikissa vaiheissa. Arviointiin on osallistettu perusopetuksen kouluhyvinvointiin ja koulupoissaoloihin liittyviä eri toimijatahoja ja sidosryhmiä arviointiprosessin eri vaiheissa hankkeen suunnitteluvaiheesta sen toteutukseen sekä arviointitulosten tulkintaan.

Kehittävän arvioinnin keskeisten tunnuspiirteiden ilmeneminen sitouttavan koulu yhteisötyön arvioinnissa on kuvattu seuraavassa kuviossa (kuvio 6).

Päämäärä- ja tulevaisuustietoisuus	Osallisuus ja vuorovaikutteisuus	Menetelmällinen räätälöinti	Muutoksen tukeminen
<ul style="list-style-type: none"> Selkeä tarve, joka tunnustetaan monella tasolla Yhteinen kansallinen kehittämistehtävä ja etukäteen määritellyt tavoitteet Muutosvoima Paikalliset kehittämistarpeet tunnustava näkökulma 	<ul style="list-style-type: none"> Kehittämisverkoston ohjausrakenne Säännölliset tapaamiset Avoin ja luottamuksellisuuteen perustuva vuorovaikutus Tiivis vuoropuhelu 	<ul style="list-style-type: none"> Monipuolinen arviointiaineisto Paikallisesti kerätyn tiedon hyödyntäminen 	<ul style="list-style-type: none"> Alustavien tulosten esittely, tuloksista keskustelu Pilottikohtaiset koosteet Kehittämissuosituksen ja seuranta

Kuvio 6. Kehittävän arvioinnin tunnuspiirteet sitouttavan koulu yhteisötyön arvioinnissa

Päämäärä- ja tulevaisuustietoisuus näkyy arvioinnin toteuttamisessa siten, että arviointi tuottaa tietoa koulupoissaolojen ehkäisyyn ja puuttumisen nykyisistä käytännöistä sekä kehittymistä edistäviä ja estäviä tekijöistä. Päämäärätietoisuutta vahvistaa se, että arviointi on osa kansallista kehittämistyötä, jolle on määritelty yhteiset tavoitteet. Arviointi tukee toiminnan jatkuvaa kehittämistä ja arvioinnin pohjalta laadittavissa suosituksissa suuntaudutaan nykytilan analyysin lisäksi myös tulevaisuuteen. Arviointi tuottaa pilottihankkeissa mukana oleville opetuksen järjestäjille arviointiprosessin aikana tietoa, joka auttaa tarkastelemaan oman kehittämistyön tavoitteita ja etenemistä sekä paikallisesti käytössä olevia sitouttavaa koulu yhteisötyötä edistäviä ja estäviä tekijöitä. Arviointiprosessi myös tukee opetuksen järjestäjiä kehittämään kouluun kiinnittymistä tukevien sekä poissaolojen ehkäisyyn ja niihin puuttumiseen kohdentuvien toimintatapojen itsearviointia.

Arvioinnin osallisuus ja vuorovaikutteisuus -tunnuspiirre pitää sisällään luottamuksen, jolla tarkoitetaan tässä sitä, että arviointiin osallistuva voi kertoa onnistumisista, kehittämistarpeista ja epäkohdista. Tässä hankkeessa luottamusta rakennetaan tuomalla selkeästi esiin arviointitoiminnan rooli pilottihankeyhteistyössä. Arviointi ei keskity varsinaisesti pilottihankkeiden toteuttamisen arviointiin vaan niissä kehitettävien menetelmien, toimintatapojen ja rakenteiden toimivuuden ja kehittämiskohteiden arviointiin ja tunnistamiseen. Karvin määrittelemien periaatteiden mukaisesti arviointiin osallistuville ja arviointitiedon hyödyntäjille tarjotaan mahdollisuuksia vaikuttaa arvioinnin sisältöihin ja menetelmiin. Tässä hyödynnetään pilottihankkeiden verkoston yhteisiä tapaamisia, joissa on ollut aina mukana myös arviointiin liittyvä osuus, jossa kerättyä arviointiaineistoa ja siitä tehtyjä alustavia havaintoja on esitelty ja niistä on keskusteltu yhdessä. Tavoitteena on ollut vahvistaa omistajuuden syntymistä sekä sitoutumista arvioinnin toteutukseen, arvioinnin lopputulokseen ja sen hyödyntämiseen.

Kehittävän arvioinnin periaatteiden mukaan sitouttavan koulu yhteisötyön arviointiin on osallistettu laajasti sellaisia toimijoita ja sidosryhmiä, joilla on näkemyksiä arvioitavan teeman nykytilasta ja rooli siihen liittyvässä tulevassa kehittämistyössä (emt. 2020, 9). Arvioinnin valmisteluvaiheessa järjestettiin etäyhteyden välityksellä yhteensä 11 kuulemistilaisuutta, joihin osallistui koulupoissaolo teeman parissa työskenteleviä opetuksen, oppilashuollon, koulun johdon, kolmannen sektorin ja tutkimuksen edustajia. Kehittävän arvioinnin tavoitteena on luoda arvioinnista yhteinen, arvioitsijoiden ja hyödynsaajien välinen vuorovaikutuksellinen oppimisprosessi, jota kautta syntyvää tietoa toimijat hyödyntävät (Patton 1996).

Kehittävän arvioinnin yhtenä piirteenä on arvioinnin menetelmien räätälöinti tapauskohtaisesti siten, että menetelmät tukevat arvioinnin vaikuttavuutta ja toiminnan kehittämistä jo arviointiprosessin aikana sekä lisäävät yhteistä ymmärrystä arvioitavasta teemasta (Kehittävä arviointi Kansallisessa koulutuksen arviointikeskuksessa 2020, 5). Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen arviointiaineiston hankinnassa ja tuottamisessa on käytetty erilaisia menetelmiä kuten kyselyjä, itsearviointeja sekä työpajoja sekä kouluvierailuja. Erilaisten aineistojen hankintatapojen avulla on turvattu mahdollisimman monipuolinen ja kattava arviointiaineisto. Tämä on ollut erittäin keskeistä arvioitaessa käynnissä olevaa ja jatkuvasti etenevää kehittämistyötä, jota tehdään monella tasolla niin alueellisesti, opetuksen järjestäjien tasolla ja kouluissa. Monipuolisen ja osuvan arviointitiedon käyttö, hyödynsaajien osallisuus ja arviointitiedon hyödynnettävyys ovat keskeisiä tekijöitä arviointi- ja kehittämisprosessissa.

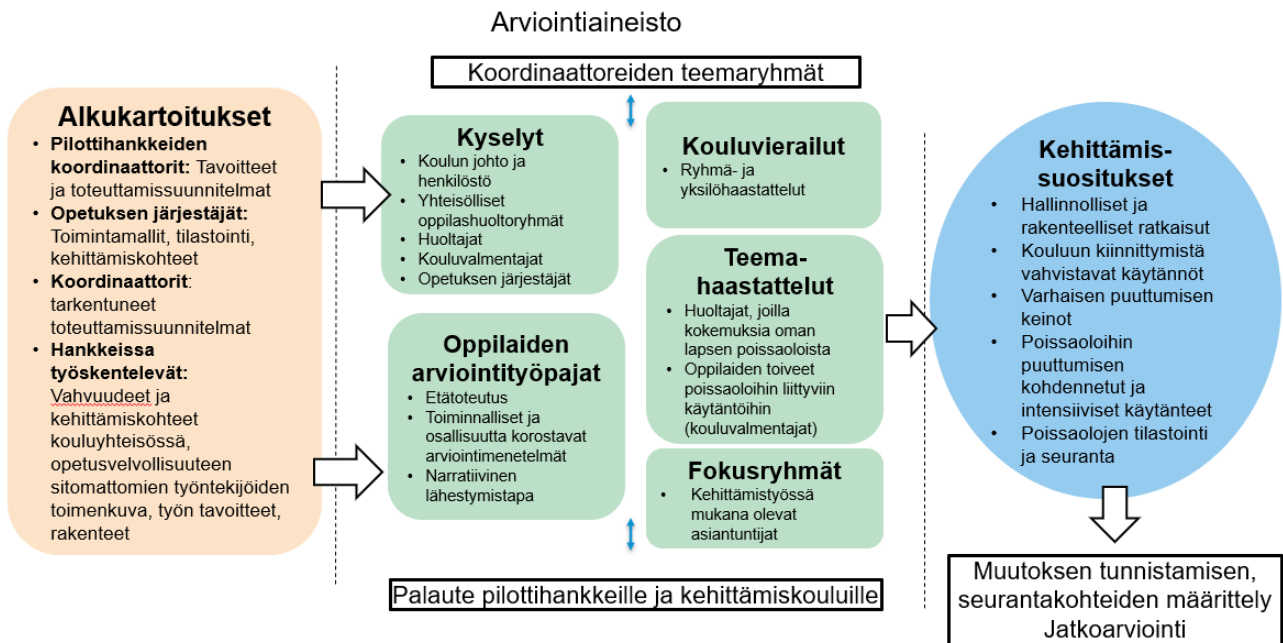
Kerättyä arviointitietoa on esitelty pilottihankkeissa mukana oleville opetuksen järjestäjille yhteisissä verkostotapaamisissa sekä hankkeen viestinnän tueksi avatulla verkkoalustalla. Sitouttavan koulu yhteisötyön arvioinnissa onkin paljon myös ns. reaaliaikaisen arvioinnin piirteitä (kts. esim. Anttila ym. 2015), sillä kerättyä tietoa on pyritty kokoamaan ja esittelemään kehittämisverkostolle heti tiedonkeruun jälkeen. Pilottihankkeiden koordinaattoria ja muut hanketoimijat ovat päässeet keskustelemaan arviointiaineistosta tehtävistä huomioista ja havainnoista prosessin aikana. Tällä on pyritty tukemaan sitä, että paikallista kehittämistyötä toteuttavat toimijat ovat voineet peilata omaa toimintaansa arvioinnissa esiin nostettuihin havaintoihin sekä tunnistaa kehittämistyön näkökulmasta olennaisia sitouttavaa koulu yhteisötyötä edistäviä ja estäviä tekijöitä. Arviointiaineiston tuoma tieto on auttanut myös levittämään olemassa olevia hyviä käytäntöjä opetuksen järjestäjien välillä jo prosessin aikana.

3.4 Kohderyhmät ja aineistot

Arvioinnin kohdejoukkoon kuuluvat sitouttavaa koulu yhteisötyötä kehittävät pilottihankkeet. Arvioinnin kohderyhmiä ovat pilottihankkeiden koordinaattorit, sitouttavan koulu yhteisötyön erityisavustuksella kouluissa työskentelevät opetusvelvollisuuteen sitomattomat työntekijät sekä kehittämistyössä mukana olevien koulujen johto, opettajat ja oppilashuollon ammattihenkilöt. Lisäksi arviointi kohdistuu kehittämistoiminnassa mukana olevien perusopetuksen koulujen vuosiluokkien 5–9 oppilaisiin sekä heidän huoltajiinsa. Sitouttavan koulu yhteisötyön kehittämistyöllä on laaja kansallinen kattavuus. Kehittämistyössä on mukana opetuksen järjestäjiä kaikilta AVI-alueilta sekä erityyppisistä kunnista. Maaseutumaiset kunnat ovat hieman yliedustettuina.

Arvioinnin aineistonkeruun prosessi on kuvattu kuviossa 7. Sitouttavan koulu yhteisötyön aineistonkeruu on toteutettu useassa vaiheessa pitkin arviointiprosessia. Edellisessä vaiheessa kerättyä tietoa on hyödynnetty aina tulevien vaiheiden arviointiaineistojen suunnittelussa. Lisäksi kyselyiden ja muiden aineistonkeruiden alustavia tuloksia on esitelty SKY-verkostolle säännöllisissä tapaamisissa useita kertoja kehittämislukuvuoden aikana. Alustavat arviointitulokset ovat näin olleet myös paikallisen kehittämistyön tukena. Arviointiaineistoa kerättiin elo-syyskuussa 2021 hankkeessa työskenteleville koordinaattoreille sekä rahoitusta saaneille opetuksen järjestäjille suunnatuilla alkukartoituskyselyillä. Kehittämiskoulujen johdolle ja henkilöstölle sekä yhteisöllisille oppilashuoltoryhmille suunnattiin itsearviointikyselyt huhti-toukokuussa 2022. Samaan aikaan kerättiin tietoa myös kehittämiskoulujen 5.–9.-luokkien oppilaiden huoltajille suunnatulla kyselyllä. Lisäksi laadullista

aineistoa kerättiin oppilaille toteutetuilla työpajoilla ja kouluvierailuilla, joita toteutettiin joulukuusta 2021 alkaen koko kevätlukukauden ajan. Arviointiaineistoa on täydennetty myös fokusryhmäkeskusteluilla sekä huoltajille ja oppilaille toteutetuilla haastatteluilla.

Kuvio 7. Arviointiaineiston keräämisen prosessi

Alkukartoituskyselyt

Sitouttavan koulu yhteistyön arvioinnin aluksi toteutettiin neljä erillistä alkukartoituskyselyä. Kaksi kyselyä oli suunnattu pilottihankkeiden koordinaattoreille. Niissä kartoitettiin pilottihankkeiden tavoitteita ja toteutusta. Tuloksia on pääsääntöisesti hyödynnetty kontekstin ja kehittämistyön hahmottamiseen sekä arvioinnin suunnitteluun.

Hankkeessa työskenteleville suunnattu alkukartoituskysely kartoitti hankkeen rahoituksella työskentelevien työntekijöiden toimenkuvaa ja siihen liittyviä haasteita. Kyselyä varten kerättiin SKY-koordinaattoreilta yhteystiedot hankkeen työntekijöille. Kaiken kaikkiaan yhteystietonsa ilmoittaneita hanketyöntekijöitä oli aineistonkeruun ajankohtana 152, joista 84 % vastasi kyselyyn.

Opetuksen järjestäjille suunnattu alkukartoitus toteutettiin 1.8-30.9.2021. Kysely kartoitti perusopetuksessa käytettävien poissaolojen ehkäisyyn, puuttumiseen sekä niiden seurantaan liittyvien toimintamallien nykytilaa, vahvuuksia ja kehittämiskohteita. Kyselyn kohdejoukkoon kuului kaikki 126 opetuksen järjestäjää, jotka olivat saaneet opetus- ja kulttuuriministeriön erityisavustusta sitouttavan koulu yhteistyön kehittämiseen. Kohdejoukkoon kuuluvista kyselyyn vastasi 89 %. Kyselyyn vastaajista noin kolmannes oli opetustoimenjohtajia tai sivistysjohtajia ja hieman alle kolmannes rehtoreita. Lisäksi vastaajissa oli sitouttavan koulu yhteistyön hankkeen koordinaattoreita ja työntekijöitä, oppimisen tuen päälliköitä, oppilashuollon päälliköitä sekä erilaisia opetustoimen

koordinaattorin tai suunnittelijan nimikkeellä työskenteleviä. Kartoituksen tuloksista julkaistiin toukokuussa 2022 erillinen tiivistelmäjulkaisu (Markkanen, Saarinen & Rumpu 2022).

Kyselyt koulujen henkilöstölle ja oppilashuoltoryhmille

Sitouttavan kouluyhteisötyön kehittämiskouluista valittiin harkinnanvarainen näyte vastaamaan itsearviointikyselyihin. Kaiken kaikkiaan mukana olevista 549 kehittämiskoulusta näytteeseen valittiin 234 koulua. Valinta tehtiin yhdessä pilottihankkeiden koordinaattoreiden kanssa, jotta kyselyt tukevat myös paikallista kehittämistyötä. Koordinaattoreiden arvio siitä, kenelle kysely on mielekästä osoittaa, oli merkittävä peruste valinnassa. Pääosin näytteeseen valittiin mukaan kouluja, joissa oli jo jollain tavalla lähdetty kehittämään sitouttavaa kouluyhteisötyötä. Osa koordinaattoreista toivoi kyselyn aktivoivan sellaisia kouluja, joissa kehittämistyö oli lähtenyt hitaammin käyntiin, joten näytteeseen valittiin mukaan myös sellaisia kouluja, jotka olivat kyselyn ajankohtana vasta käynnistämässä sitouttavan kouluyhteisötyön kehittämistä. Itsearviointikyselyt toteutettiin huhti-toukokuussa 2022 kahtena erillisenä kyselynä; toinen kysely oli suunnattu koulun johdolle ja henkilöstölle ja toinen yhteisölliselle oppilashuoltoryhmälle. Oppilashuollon palveluilla on keskeinen rooli poissaolojen ehkäisyssä ja niihin puuttumisessa ja aineistonkeruussa haluttiin kartoittaa erikseen opetushenkilöstön sekä yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän näkemyksiä. Näytteeseen valituista kouluista 186 sai vastattavakseen molemmat kyselyt. Pienet koulut saivat vastattavakseen vain koulun johdolle ja henkilöstölle suunnatun kyselyn, jotta aineistonkeruu ei rasittanut kouluyhteisöä liikaa.

Koulun johdolle ja henkilöstölle suunnatun kyselyn (jatkossa tästä kyselystä käytetään nimitystä koulukysely) vastaajaryhmät pyydettiin kokoamaan niin, että ryhmässä on mukana koulun johdon edustaja/edustajia sekä opettajia, jotka osallistuvat hyvinvointiin ja yhteisöllisyyteen liittyvien toimintatapojen kehittämiseen. Yläkoulun osalta vastaajaryhmiin toivottiin mukaan myös sellaisia opettajia, joilla on tällä hetkellä valvontaluokka, sillä luokanvalvojilla / -ohjaajilla on merkittävä rooli luokan hyvän yhteishengen tukemisessa sekä poissaolojen seuraamisessa ja varhaisessa puuttumisessa. Alakoulujen osalta vastaajaksi toivottiin erityisesti 5.–6.-luokkien opettajia, sillä sitouttavan kouluyhteisötyön kehittämistyössä kohteena on perusopetuksen vuosiluokat 5–9. Kyselylomake pyydettiin jakamaan ryhmän jäsenille etukäteen, jotta he voivat etukäteen valmistautua yhteiseen keskusteluun, jossa ryhmän vastauksia muodostetaan. Vastaamisen sai halutessaan jakaa useampaan käsittelykertaan. Kyselyssä kartoitettiin koulun johdon ja henkilöstön kokemuksia sitouttavan kouluyhteisötyön kehittämisestä, poissaoloihin liittyvästä toimintamallista, kouluun kiinnittymistä tukevista ja poissaoloja ehkäisevistä toimintatavoista sekä poissaoloihin puuttumisen käytännöistä. Lisäksi kartoitettiin kokemuksia opetusvelvollisuuteen sitomattomista työntekijöistä sekä oman ryhmän tunteista. Vastaajissa oli edustettuina tasaisesti koulu rehtorit, johtoryhmiin kuuluvat, opettajat sekä joidenkin vastaajien osalta myös tässä kyselyssä oppilashuollon henkilöstöön kuuluvat. Vastauksia saatiin 140 yhteensä 132 koulusta. Vastausprosentti oli 58.

Koulukohtaisille oppilashuoltoryhmille suunnattuun kyselyyn pyydettiin vastaamaan koko ryhmän kanssa yhteisesti. Ohjeistuksessa neuvottiin, että mikäli kyselyä ei ole mahdollista käsitellä koko ryhmän kesken, toivotaan vastaajaryhmään osallistuvan niin oppilashuollon palveluiden työntekijöitä kuin koulun muuta henkilöstöä. Koulukohtaisista oppilashuoltoryhmistä käytetään eri kouluissa erilaisia nimityksiä. Tässä kyselyssä käytettiin nimitystä yhteisöllinen oppilashuoltoryhmä.

Kyselylomake pyydettiin jakamaan ryhmän jäsenille etukäteen, jotta he voivat etukäteen valmistautua yhteiseen keskusteluun, jossa ryhmän vastauksia muodostetaan. Vastaamisen sai halutessaan jakaa useampaan käsittelykertaan. Vastaajissa oli edustettuina yhteisölliset oppilashuoltoryhmät monenlaisissa kokoonpanoissa. Lähes kaikissa vastaajaryhmissä oli mukana toiveiden mukaisesti oppilashuollon ammattihenkilöitä ja muuta koulun henkilöstöä. Yleisimmin oppilashuollon työntekijöistä mukana oli kuraattori, noin kolmessa neljästä vastaajaryhmästä. Kouluterveydenhoitaja oli mukana joka kolmannen koulun vastaajaryhmässä. Hieman harvemmin kuin joka kymmenes vastaajaryhmä oli koottu niin, että mukana oli myös huoltajien, useimmiten vanhempainyhdistyksen edustaja. Muutamassa koulussa vastaajajoukossa oli mukana myös oppilaiden edustaja. Muutaman vastaajan osalta vastauksen oli laatinut rehtori yksin. Kyselyssä kartoitettiin yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien näkemyksiä poissaoloja ehkäisevistä toimintatavoista sekä yhteisöllisen oppilashuoltotyön toteutumisesta, poissaoloihin puuttumiseen liittyvistä käytännöistä ja eri toimijoiden rooleista tähän liittyen sekä poissaolojen tilastoinnista ja seurannasta. Lisäksi kyselyssä tarkasteltiin kokemuksia sitouttavan kouluyhteisötyön kehittämistoiminnasta yhteisöllisen oppilashuoltotyön näkökulmasta.

Kysely ja haastattelut oppilaiden huoltajille

Huoltajakysely toteutettiin SKY-kehittämistoiminnassa mukana olevien koulujen 5.–9.-luokkien oppilaiden huoltajille huhti-toukokuun 2022 aikana. Rehtorit toimittivat kyselylinkin sekä saatekirjeen huoltajille Wilman kautta. Huoltajakyselyssä kysytään huoltajien näkemyksiä koulussa viihtymisestä sekä koulun yhteisöllisyyttä edistävästä toiminnasta että poissaoloihin liittyvistä toimintatavoista. Kyselyssä oli lisäksi erilliset kysymykset sellaisille huoltajille, joiden omalla lapsella on pitkittyneitä koulupoissaoloja. Näiltä huoltajilta kartoitettiin tarkemmin kokemuksia koulun toiminnasta poissaoloihin puuttumiseksi. Huoltajakyselyyn vastasi yhteensä 3614 huoltajaa 135 eri koulusta. Vastaajista x oli naisia, x miehiä, alakoulun ja yläkoulun huoltajien vastausmäärät.

Huoltajakyselyn lisäksi arviointiaineistoa täydennettiin huoltajien näkemysten osalta haastattelemalla sellaisia huoltajia, joilla oli omakohtaisia kokemuksia lapsen koulupoissaoloista sekä tilanteen ratkaisemisesta. Laadullisen aineistonkeruun toteutti ja raportoi arviointiryhmän asiantuntijajäsenenä arvioinnissa mukana ollut yliopistolehtori Lauri Lantela. Haastatteluihin osallistui yhteensä kahdeksan huoltajaa. Haastattelun teemat koskivat huoltajien ajatuksia oman lapsen kuulumisesta kouluyhteisöön, poissaoloista ja sekä niihin liittyvistä tukitoimista. Haastatteluiden toteutusta on kuvattu tarkemmin luvussa 6.

Kouluvierailut ja työpajat oppilaille

Oppilaiden kokemuksia ja toiveita yhteisöllisyyden edistämisestä koulussa kartoitettiin arvioinnissa laadullisesti kouluvierailuiden yhteydessä toteutettujen haastattelujen sekä työpajojen yhteydessä. Haastatteluihin osallistui yhteensä 14 oppilasta 7 eri koulusta ja työpajoihin yhteensä vuosiluokkien 5–9 oppilasta kolmesta eri koulusta.

Koulun yhteyshenkilönä toimivaa opettajaa tai hanketyöntekijää pyydettiin valitsemaan koronarojoituksista johtuen pääsääntöisesti etäyhteyksin toteutettuihin haastatteluihin ja työpajoihin osallistuvat oppilaat. Kouluille lähetetyissä ohjeistuksissa pyydettiin kutsumaan haastateltaviksi työpajoihin sellaisia oppilaita, jotka ovat kiinnostuneita kertomaan oppilaiden näkökulmaa koulussa viihtymiseen ja kouluun kiinnittymiseen vaikuttavista tekijöistä sekä omia ajatuksiaan siitä, miten poissaoloja voitaisiin vähentää ja poissaolotilanteissa tulisi toimia. Oppilaiden työpajoihin sekä haastatteluihin osallistuneet oppilaat olivat pääsääntöisesti oppilaskunnan hallituksen jäseniksi valittuja oppilaita sekä tukioppilaita. Muutamissa vierailukouluissa haastateltaviksi oli erityisesti kutsuttu sellaisia oppilaita, joilla oli omakohtaista kokemusta pitkittyneistä poissaoloista. Työpajojen ja haastatteluiden kautta tavoitetut oppilaat olivat siis lähtökohtaisesti sellaisia oppilaita, joiden voidaan ajatella olevan melko hyvin kiinnittyneitä kouluun, sillä he osallistuivat aktiivisesti oman koulun kehittämiseen omien vastuutehtäviensä kautta. Aikaisemmat selvitykset ovat osoittaneet, että oppilaskunta- ja tukioppilastoiminnan kaltaisiin vastuutehtäviin valikoituu usein oppilaita, jotka ovat vahvasti kiinnittyneitä kouluun (esim. Gretschel & Kiilakoski 2012). Kuitenkin voi epäilyksittä todeta, että huolimatta siitä, että haastatelluilla oppilailla ei lähtökohtaisesti itsellään ollut haasteita kouluun kiinnittymisessä, he tunnistivat erittäin hyvin koulupoissaolojen taustalla olevia ilmiöitä ja toivat hyvin avoimesti esiin havaintojaan oppilaiden ja opettajien välisistä kohtaamisista haastateluissa ja työpajoissa.

Oppilaiden arviointityöpajojen sekä kouluvierailuiden yhteydessä toteutettujen oppilaiden haastatteluiden tavoitteena oli kerätä tietoa siitä, millaiset tekijät oppilaiden näkemyksen mukaan vaikuttavat koulussa viihtymiseen ja kouluun kiinnittymiseen, miten oppilaat suhtautuvat koulupoissaoloihin sekä millaisia ajatuksia heillä on siitä, miten niihin tulisi puuttua. Haastattelut toteutettiin väljästi strukturoituna teemahaastatteluina. Oppilaat osallistuivat haastatteluihin pareittain tai pienissä ryhmissä. Arviointityöpajat toteutettiin toiminnallisina ja niissä hyödynnettiin osallistavia menetelmiä. Työskentelyyn kuului yksilötehtäviä, pienryhmätyöskentelyä ja sekä ryhmäkeskustelua. Pienryhmätyöskentelyssä hyödynnettiin tarinallista lähestymistapaa. Oppilaat saivat pohdittavakseen kuvitteellisen kaverilta tulleen some-viestin, jonka ympärille he pohtivat kuvitteellisia tapahtumia ja peilasivat tilannetta kokemuksiin omassa koulussa. Työpajojen toteutusta on kuvattu tarkemmin luvussa 5.2.

3.5 Tulosten analysointi

Alkukartoituskyselyjen sekä sitouttavan kouluyhteistyön kehittämiskoulujen johdolle ja henkilöstölle sekä yhteisöllisille oppilashuoltoryhmille toteutettujen kyselyiden aineistot analysoitiin määrällisesti ja laadullisesti. Määrällisen aineiston analyysissa sovellettiin tilastollisia menetelmiä. Tuloksia tarkasteltaessa ja vertaillaessa käytettiin frekvenssi- ja prosenttijakaumia sekä keski- että hajontalukuja. Monivalintakysymyksissä vastausvaihtoehtoina käytettiin pääsääntöisesti viisiportaisia Likert-asteikkoja.

Arvioinnin tuloksia tarkasteltiin ja analysoitiin suhteessa erilaisiin taustamuuttujiin, joita olivat kehittämiskoulujen henkilöstölle suunnatussa kyselyssä koulun oppilasmäärä ja käytössä oleva opetusvelvollisuuteen sitomaton työntekijäresurssi, huoltajakyselyssä lapsen vuosiluokka sekä poissaolotuntien määrä.

Kaikissa arviointiin kuuluvien kyselyiden lomakkeissa oli avokysymyksiä. Ne luokiteltiin sisällöllisesti teemoittelemalla. Arviointiin liittyvistä kouluvierailuista tehtiin yhteenvedot teemakohtaisesti.

3.6 Luotettavuus

Sitouttavan koulu yhteistyön arvioinnin luotettavuuteen kiinnitettiin paljon huomiota läpi arvioinnin suunnittelusta raportointiin. Arvioinnin suunnittelussa perehdyttiin kattavasti koulupoissaoloihin ilmiönä aiempien sekä kansainvälisten että kansallisten tutkimusten, arviointien ja muun kirjallisuuden avulla. Arviointisuunnitelmaa laadittaessa järjestettiin myös kuulemistilaisuuksia, joissa kuultiin kouluun kiinnittymisen ja koulupoissaoloteeman parissa työskenteleviä opetuksen, oppilashuoltopalveluiden, koulun johdon, kolmannen sektorin ja tutkimuksen edustajia.

Arvioinnin luotettavuutta on lisännyt tiivis yhteistyö SKY-kehittämistyön verkoston ja pilottitoimijoiden kanssa. Suora yhteys kehittämistyötä tekeviin sekä kehittämisverkoston ja teemaryhmien tapaamisiin osallistuminen mahdollisti vuoropuhelun tiettyä teemaa kehittävien pilottitoimijoiden kanssa. Sitouttavan koulu yhteistyön kehittämisessä mukana olevat toimijat kommentoivat ja testasivat kyselyitä. Alustavia arviointituloksia on kehittävä arvioinnin keskeisten periaatteiden mukaisesti esitelty pitkin prosessia verkostolle. Keskustelut ovat tukeneet tulkintojen ja johtopäätösten tekemistä sekä arvioinnin seuraavien vaiheiden ja tiedonkeruiden suunnittelua. Arvioinnin tukena on ollut asiantunteva monialainen arviointiryhmä, jossa on toisiaan täydentävää osaamista. Ryhmän jäsenet kykenevät tarkastelemaan ilmiötä useista eri näkökulmista ja eri tasojen kautta. Luotettavuutta on lisännyt myös monipuolinen ja erilaisilla menetelmillä kerätty arviointiaineisto, jota on kerätty pitkin prosessia. Kouluvierailut ovat syventäneet ymmärrystä ilmiöstä ja tukeneet myös kyselyaineiston tulosten tulkintaa.

Arviointiprosessin aikana on tunnistettu myös luotettavuutta haastavia tekijöitä. Aineistonkeruun osalta arvioinnin luotettavuutta haastoi se, että koulupoissaoloihin liittyvistä käsitteistä ei ole Suomessa vielä selkeitä yhteisiä vakiintuneita määritelmiä. Erityisesti ennaltaehkäisevän työn näkökulmasta poissaolojen ehkäisemiseen ja läsnäolon tukemiseen liittyvissä käsitteissä yhtenäisiä määritelmiä ei ole ja kyselyiden avovastauksista olikin tunnistettavissa, että kouluissa ymmärretään näihin liittyvä toiminta eri tavoin, joko laajemmin tai suppeammin. Vakiintuneiden käsitteiden puute vaikutti myös siihen, että kyselyiden kysymyksiä oli kouluissa osittain tulkittu eri tavoin. Koulujen henkilöstö vastasi itsearviointikyselyihin ryhmävastauksella. Tämän ajateltiin tukevan yhteisön yhteistä keskustelua teemasta ja sitä kautta myös kehittämistyötä kouluissa. Ryhmävastaus on saattanut johtaa myös siihen, että yksittäisten henkilöstön jäsenten tärkeitäkin näkemyksiä on jäänyt kuulematta, kun ryhmässä on tehty yhteisiä päätöksiä vastauksista.

Arvioinnin luotettavuutta haastoi myös kehittämistyön tiukka aikataulu sekä laajat tavoitteet. OKM:n mukaan sitouttavalla koulu yhteistyöllä tarkoitetaan tavoitteellista oppilaiden hyvinvointia edistävää toimintaa. Toiminta tukee oppilaita, koteja sekä koulujen henkilökuntaa ottamaan käyttöön sellaisia käytänteitä, jotka sitouttavat koulunkäyntiin ja koulu yhteisöön sekä ennaltaehkäisevät poissaoloja ja niiden vaikutuksia. Sitouttavalla koulu yhteistyöllä voidaan vahvistaa perustaitojen saavuttamista ja oppimistuloksia poissaolojen vähentymisen ja kouluun kiinnittymisen

vahvistumisen kautta, vahvistaa myönteistä koulukulttuuria ja hyvinvointia kouluissa sekä vähentää kiusaamista, sillä hyvinvointi ja myönteinen koulukulttuuri ovat olennaisen tärkeitä myös kiusaamisen ennaltaehkäisemiseksi. (OKM 2021, esitysmateriaali). Kehittämistyötä tehdään kansallisesti erilaisin kohdennuksin ja arvioinnissa oli haasteena tunnistaa yksittäisten pilottien kehittämistavoitteet ja suunnitella aineistonkeruu niin, että se tuottaa tietoa sekä paikallisen että kansallisen kehittämistyön tueksi.

4

Poissaolojen ehkäisy, puuttumisen ja seurannan toimintamallit

4

Tässä luvussa tarkastellaan opetuksen järjestäjien ja koulujen henkilöstön sekä huoltajien käsityksiä ja kokemuksia toimintamallien sisällöistä, toimivuudesta sekä aineiston perusteella tunnistettuja kehittämistarpeita toimintamalleihin liittyen. **Luvussa käsitellään koulujen henkilöstön näkemyksiä toimintamallien hyödyllisyydestä, käytettävyydestä ja juurruttamisesta osaksi koulun käytäntöjä. Toimintamalleihin liittyviä kokemuksia analysoidaan opetuksen järjestäjille ja koulun johdolle ja henkilöstölle toteutettujen kyselyiden ohella kouluvierailuaineiston avulla.**

4.1 Toimintamalli tukee yhtenäisiä käytäntöjä

Opetuksen järjestäjien kyselyn¹ (n = 112) tulokset osoittivat, että toimintamallit² koulupoissaolojen seuraamiseksi ja niihin puuttumiseksi vaihtelevat erittäin paljon opetuksen järjestäjien välillä. Lähes kaikilla kyselyyn vastanneilla on toimintamalli poissaolojen ehkäisyyn, puuttumiseen ja seurantaan tai joihinkin näistä osa-alueista. Pääsääntöisesti opetuksen järjestäjät ovat laatineet kouluille yhteisen toimintamallin poissaolojen ehkäisemiseksi, puuttumiseksi ja seuraamiseksi. Koulukohtaiset toimintamallit ovat käytössä vain 14 %:lla opetuksen järjestäjistä.

Opetuksen järjestäjät ilmoittivat alkukartoituksessa kolmiportaisella asteikolla, millaisia

¹ Opetuksen järjestäjille toteutettiin alkukartoitus sitouttavan koulu yhteistyön arvioinnin alkaessa syksyllä 2021. Näin ollen opetuksen järjestäjien vastaukset kuvaavat lähtötilannetta kehittämistoiminnan alkaessa. Useat opetuksen järjestäjät olivat asettaneet yhdeksi sitouttavan koulu yhteistyön kehittämistoiminnan tavoitteeksi käytössä olevan poissaoloja koskevan toimintamallin päivittämisen ja jalkauttamisen. Toimintamalleja onkin täsmennetty ja päivitetty pilotointivuoden aikana ja niitä tullaan seuramaan arvioinnin toisessa vaiheessa.

² Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) mukaan jokaisella koululla tulee osana koulukohtaista oppilashuoltosuunnitelmaa olla määriteltynä poissaolojen seuraamisen ja ilmoittamisen sekä niihin puuttumisen toimintatavat. Arvioinnissa käytämme termiä toimintamalli, jolla tarkoitetaan joko koulun tasolla, opetuksen järjestäjien kaikkien koulujen tai useamman opetuksen järjestäjän tasolla yhteisesti sovittuja toimintatapoja koulupoissaolojen seuraamiseksi, niihin puuttumiseksi ja niiden ehkäisemiseksi.

poissaolomääriin perustuvia kynnyksrajoja he ovat määritelleet poissaoloihin puuttumiseen toimenpiteiden käynnistymiselle. Tuntimäärän lisäksi vastauksessa oli mahdollista kuvata puuttumisen kynnyksrajoja myös laadullisesti. Kynnyksrajat luokiteltiin laadullisesti sen mukaan, millaisen rakenteen ne yhdessä muodostavat opetuksen järjestäjän poissaoloihin puuttumisen toimintatavoille. Toimintamalleissa oli vastausten perusteella tunnistettavissa seuraavanlaisia poissaoloihin puuttumisen raja-arvoja:

- 1) portaittaiset puuttumisen raja-arvot (jatkoksa porrasmalli) (69 % vastanneista opetuksen järjestäjistä)
- 2) yhden kynnyksrajan mukaiset puuttumisen raja-arvot (21 % vastanneista opetuksen järjestäjistä)
- 3) tilannekohtaisesti määriteltävät puuttumisen kynnyksrajat, jotka eivät perustu tiettyyn tuntimäärään (10 % vastanneista opetuksen järjestäjistä)

Taulukossa 2 on esitelty opetuksen järjestäjien poissaolojen kynnyksrajoja. Niiden tarkastelu osoittaa, että opetuksen järjestäjien välillä on suuria eroja siinä, missä vaiheessa käynnistyvät eriasteiset poissaoloihin puuttumisen toimenpiteet. Osa opetuksen järjestäjistä ilmoitti, että ensimmäiset toimenpiteet käynnistyvät välittömästi poissaolojen ilmetessä. Osalla ensimmäiset toimenpiteet käynnistyivät vasta 60 poissaolotunnin kohdalla. Kohdennettujen toimenpiteiden osalta niiden käynnistymisen alaraja oli 15 tuntia ja yläraja 100 tuntia. Intensiiviset toimenpiteet käynnistyivät vastausten mukaan aikaisintaan 30 poissaolotunnin kohdalla ja viimeistään 150 tunnin kohdalla. Näin suuri vaihtelu poissaoloihin puuttumisessa osoittaa, että on tarpeellista yhtenäistää käytäntöjä kansallisella tasolla.

TAULUKKO 2. Opetuksen järjestäjien ilmoittamat poissaoloihin puuttumisen kynnyksrajat käytössä olevissa toimintamalleissa

Poissaolotuntien määrät, jolloin käynnistyvät	Pienin arvo	Suurin arvo
Ensimmäiset toimenpiteet (n=89)	1	60
Kohdennetut toimenpiteet (n=90)	15	100
Intensiiviset toimenpiteet (n=86)	30	150

Yhteenvedo voidaan todeta, että opetuksen järjestäjien laatimat poissaolojen toimintamallit on pääsääntöisesti laadittu siten, että niissä määritellään käynnistettävät toimenpiteet poissaolotuntien perusteella. Tulokset vahvistavat poissaoloihin liittyviä toimintatapoja koskevan selvityksen (Määttä ym. 2020) havaintoa siitä, että ei ole olemassa yhteisesti sovittuja valtakunnallisia, tai maakunta-kohtaisia raja-arvoja poissaoloihin puuttumiseen. Suuri vaihtelu poissaoloihin puuttumisen tuntirajoissa kuvaa osaltaan myös siitä, että eri toimijatahot ovat tulkinneet eri tavoin, milloin poissaolo on huolta aiheuttava tai ongelmallinen. Koulupoissaolojen tunnistaminen ja niihin puuttuminen varhaisessa vaiheessa on ensiarvoisen tärkeää, sillä usein kyse on asteittain kehittyvästä ongelmasta. Lisääntyvien poissaolojen jatkuessa riskinä on se, että lapsi tai nuori jää kokonaan pois koulusta. Näin ollen on sekä yksittäisen oppilaan kuin perheenkin näkökulmasta on tärkeää puuttua poissaoloihin riittävän varhaisessa vaiheessa ja selvittää niiden taustalla olevia syitä systemaattisesti. Varhaisella puuttumisella ja auttamisella voidaan vähentää ongelmien vaikeutumista ja kasautumista sekä tätä kautta myös monien eri palvelujen tarvetta.

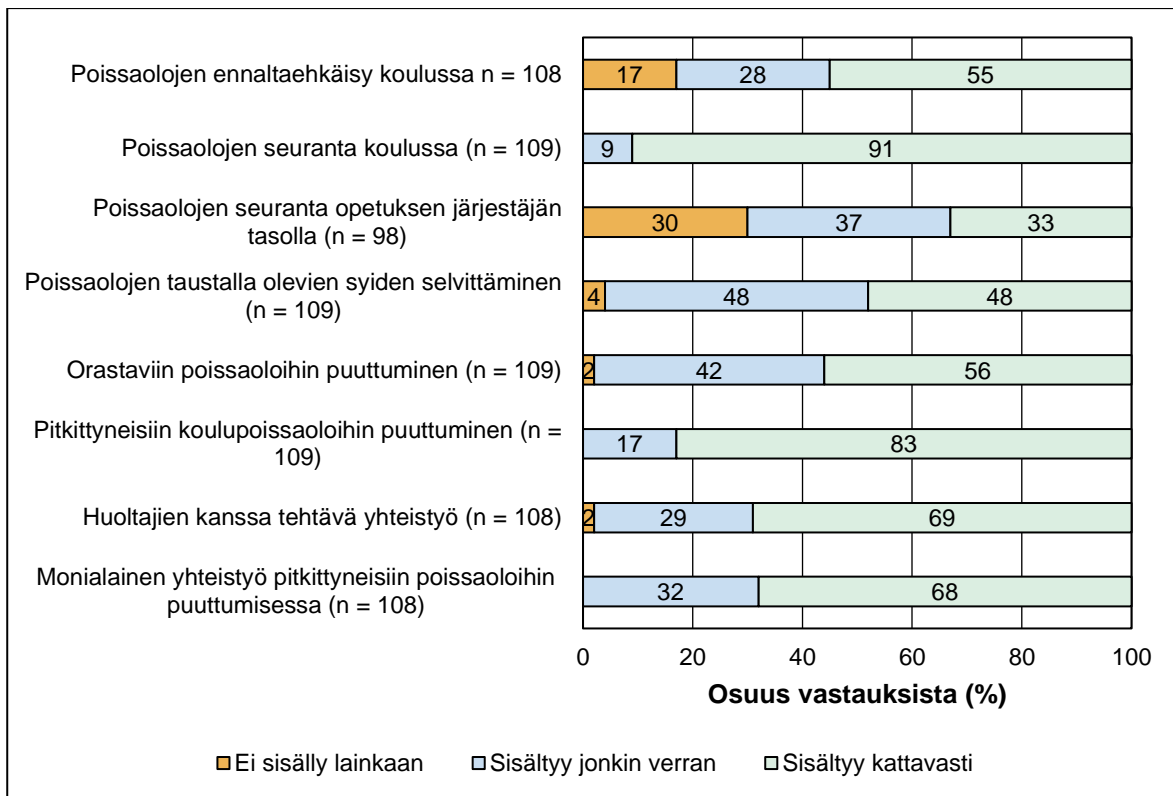
Toimintamallien toimivuus

Poissaoloihin liittyvät toimintamallit olivat vaihtelevia sisällöltään ja arviot niiden toimivuudesta vaihtelevat sen mukaan, kenen näkökulmasta asiaa tarkastellaan. Hallinnossa työskentelevät ovat aikaisemmassa selvityksessä arvioineet toimintamallien toimivuuden myönteisemmin kuin koulun henkilöstö (Määttä ym. 2020). Tämän vuoksi tässä arvioinnissa kartoitettiin kokemuksia toimintamallien toimivuudesta kaikilta keskeisiltä toimijoilta; opetuksen järjestäjiltä, koulujen henkilöstöltä, yhteisöllisiltä oppilashuoltoryhmiltä sekä huoltajilta. Aineisto on kerätty arvioinnin eri vaiheissa: opetuksen järjestäjiltä heti sitouttavan kouluyhteistyön kehittämistyön käynnistyessä syksyllä 2021 ja koulujen toimijoilta sekä huoltajilta huhtikuussa 2022. Tässä luvussa esitellään tuloksia vastaajaryhmittäin.

Opetuksen järjestäjien arviot toimintamallien laajuudesta ja toimivuudesta

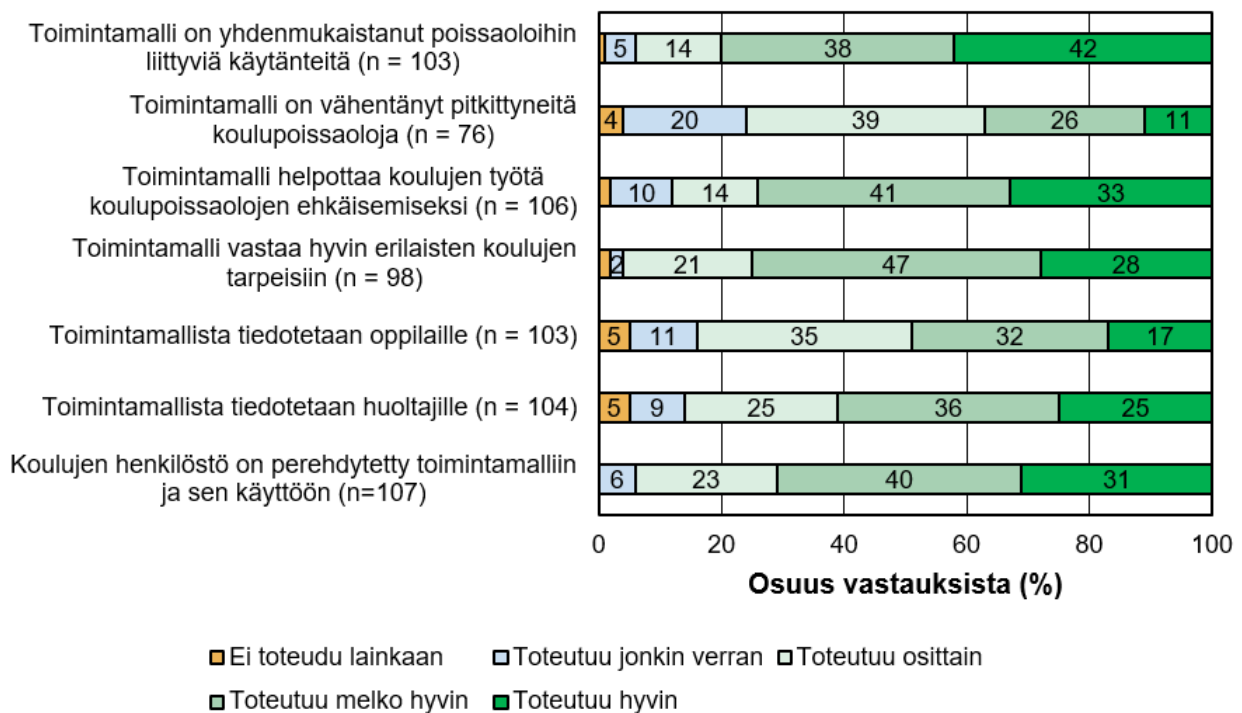
Opetuksen järjestäjien kyselyssä selvitettiin heidän arvioitaan toimintamallien laajuudesta ja toimivuudesta. Opetuksen järjestäjiä pyydettiin arvioimaan toimintamallin laajuutta sen mukaan, kuinka kattavasti erilaiset osa-alueet on kuvattu käytössä olevassa toimintamallissa kolmiportaisen asteikon mukaan: ei sisälly lainkaan – sisältyy jonkin verran – sisältyy kattavasti (kuvio 8). Kattavimmin vastaajat arvioivat toimintamallien sisältävän poissaolojen seurannan koulussa (91 % arvioi tämän sisältyvän kattavasti), pitkittyneisiin poissaoloihin puuttumisen (84 %), huoltajien kanssa tehtävän yhteistyön (69 %) sekä monialaisen yhteistyön poissaoloihin puuttumisessa (68 %). Hieman yli puolet vastaajista arvioi orastaviin poissaoloihin puuttuminen sisältyvän kattavasti toimintamalliin. Sen sijaan poissaolojen ennaltaehkäisy sekä niiden seuranta olivat vastausten mukaan suppeammin mukana toimintamalleissa. Joka kuudes vastaaja (17 %) ilmoitti, että poissaolojen ehkäisy koulussa ei sisälly lainkaan käytössä olevaan toimintamalliin ja yli puolet ilmoitti, että se sisältyy vain jonkin verran toimintamalliin³³. Useampi kuin joka neljäs vastaaja ilmoitti, ettei toimintamalliin sisälly lainkaan poissaolojen seurantaa opetuksen järjestäjän tasolla. Tarve ennaltaehkäisevän työn selkeämpään jäsentämiseen on tunnustettu kentällä. Opetuksen järjestäjille tehdyn kartoituksen (Markkanen ym. 2022) mukaan ennaltaehkäisevän työn kuvaaminen suunnitelmassa nousi järjestäjien näkökulmasta tärkeimmäksi kehittämiskohteeksi.

³³ Tuloksia tulkittaessa on tärkeä muistaa, että tällä hetkellä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukainen suunnitelma poissaoloihin puuttumiseksi ei edellytä ennaltaehkäisevän työn kirjaamista suunnitelmaan. Opetus- ja kulttuuriministeriössä on vireillä lakimuutos, joka koskee opetuksen järjestäjän velvollisuutta poissaoloja ennalta ehkäisevään työhön.

KUVIO 8. Opetuksen järjestäjien arvioita toimintamallien sisällöistä

Opetuksen järjestäjiä pyydettiin arvioimaan toimintamallinsa toimivuutta asteikolla 1= ei toimi lainkaan, 5 toimii erittäin hyvin (kuvio 9). Opetuksen järjestäjät arvioivat, että toimintamallin avulla on onnistuttu yhdenmukaistamaan poissaoloihin puuttumisen käytäntöjä ja helpottamaan koulujen työtä niiden ehkäisemisessä. Sen sijaan vaihtelua oli paljon siinä, miten hyvin yhtenäisen toimintamallin koettiin soveltuvan erilaisten koulujen tarpeisiin. Vastaajista hieman yli neljännes arvioi tämän toteutuvan hyvin ja noin 47 prosenttia melko hyvin. Joka neljäs vastaaja puolestaan arvioi, että toimintamallin soveltaminen erilaisten koulujen tarpeisiin toteutuu vain jonkin verran tai osittain.

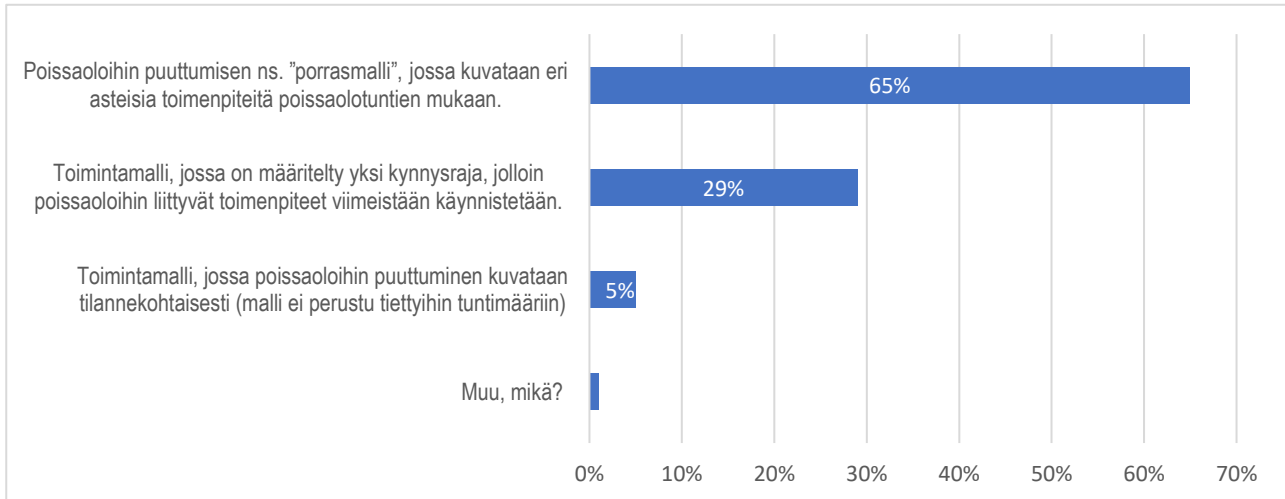

KUVIO 9 Opetuksen järjestäjien arvioita toimintamallin toimivuudesta

Koulujen johdon ja henkilöstön sekä yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien kokemuksia toimintamallien toimivuudesta

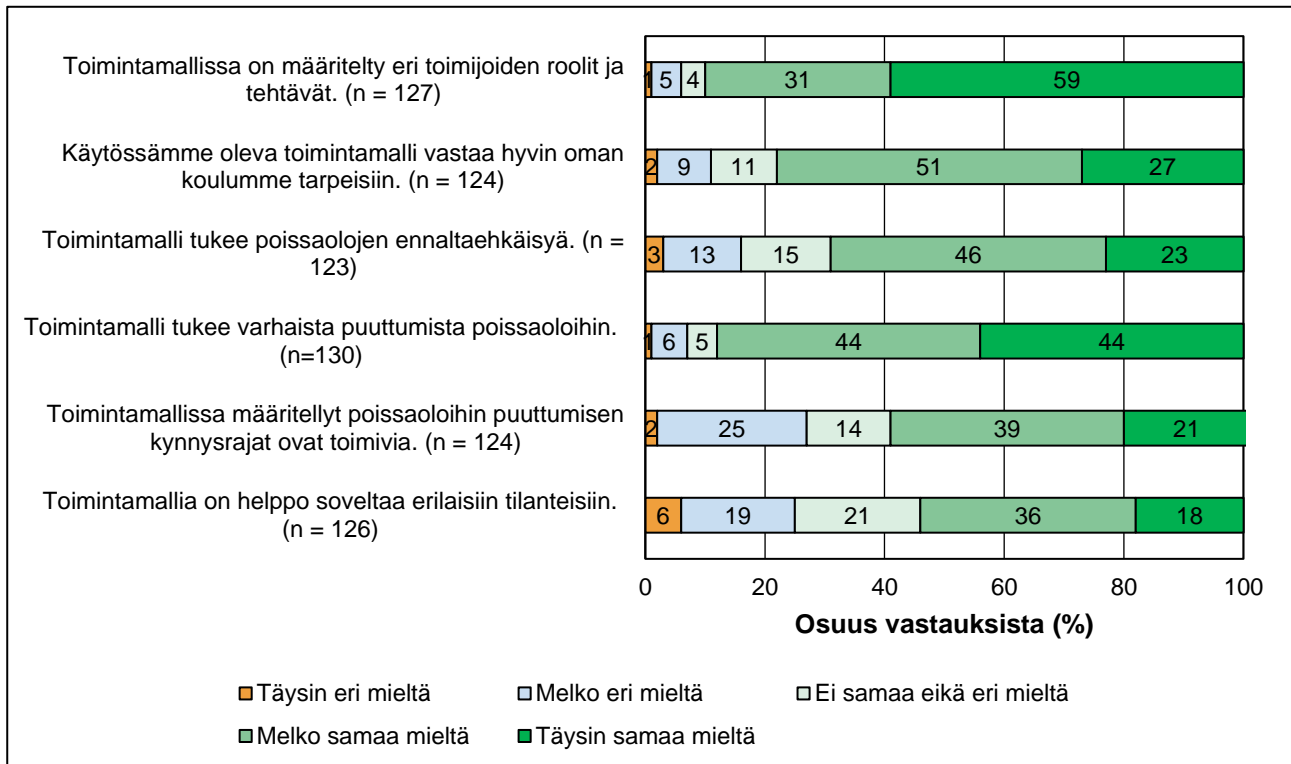
Koulun kyselyyn vastanneiden sekä yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien kokemukset poissaoloihin liittyvien toimintamallien vahvuuksista ja kehittämiskohteista ovat pitkälti saman suuntaisia opetuksen järjestäjien näkemyksien kanssa. Koulun johdolta ja henkilöstöltä kartoitettiin kyselyssä laajemmin kokemuksia toimintamallin toimivuudesta koulun arjessa. Yhteisölliset oppilashuoltoryhmät arvioivat toimintamallia erityisesti eri toimijoiden välisen yhteistyön sekä oppilashuoltopalveluiden näkökulmasta.

Kyselyyn vastanneista SKY-kehittämiskouluista 65 % ilmoitti, että heillä oli käytössä porrasmalli, jossa kuvataan eri asteisia toimenpiteitä poissaolotuntien mukaan. Vastaajista 29 % käytössä on yhteen kynnsrajaan perustuva malli, jolloin poissaoloihin liittyvät toimenpiteet käynnistetään viimeistään määritellyn rajan ylittyessä (kuvio 10). Muutama koulu ilmoitti, että toimintamalliin sisältyi sekä porrasmallin että tilannekohtaisen mallin piirteitä.

KUVIO 10. Sitouttavan koulu yhteistyön kehittämiskouluissa käytössä olevat poissaoloihin puuttumisen mallit

Koulukyselyssä koulujen johto ja opetushenkilöstö arvioivat yhteisesti toimintamallin laajuutta ja toimivuutta omassa koulussa. Kaiken kaikkiaan aineiston perusteella sitouttavan koulu yhteistyön kehittämiskouluissa käytössä olevat poissaoloihin liittyvät toimintamallit koetaan yleisesti toimiviksi (kuvio 11). Lähes neljä viidestä koulukyselyyn vastanneesta arvioi käytössä olevan toimintamallin vastaavan hyvin oman koulun tarpeisiin. Yhdeksän kymmenestä vastaajasta kokee toimintamallin tukevan varhaista puuttumista poissaoloihin. Yhtä suuri osa vastaajista myös arvioi, että toimintamallissa on määritelty eri toimijoiden roolit ja tehtävät. Sen sijaan enemmän hajontaa vastaajissa on niissä kysymyksissä, jotka liittyvät toimintamallin toimivuuteen poissaolojen ennaltaehkäisyssä, sen soveltamiseen sekä käytössä olevien poissaoloihin puuttumisen kynnyksärajojen toimivuuteen liittyen. Koulukyselyyn vastanneista joka kuudes on täysin tai eri mieltä siitä, että toimintamalli tukee poissaolojen ennaltaehkäisyä. Neljännes vastaajista ei koe, että toimintamallia olisi helppo soveltaa erilaisiin tilanteisiin. Eniten tyytymättömyyttä vastaajat tuovat esiin toimintamalleissa määriteltyihin kynnyksärajoihin liittyen. Useampi kuin joka neljäs vastaaja pitää poissaoloihin puuttumisen kynnyksärajoja toimimattomina ja vain hieman yli puolet kokee ne toimiviksi.

KUVIO 11. Koulukyselyyn vastanneiden kokemukset poissaoloihin puuttumisen toimintamallin toimivuudesta

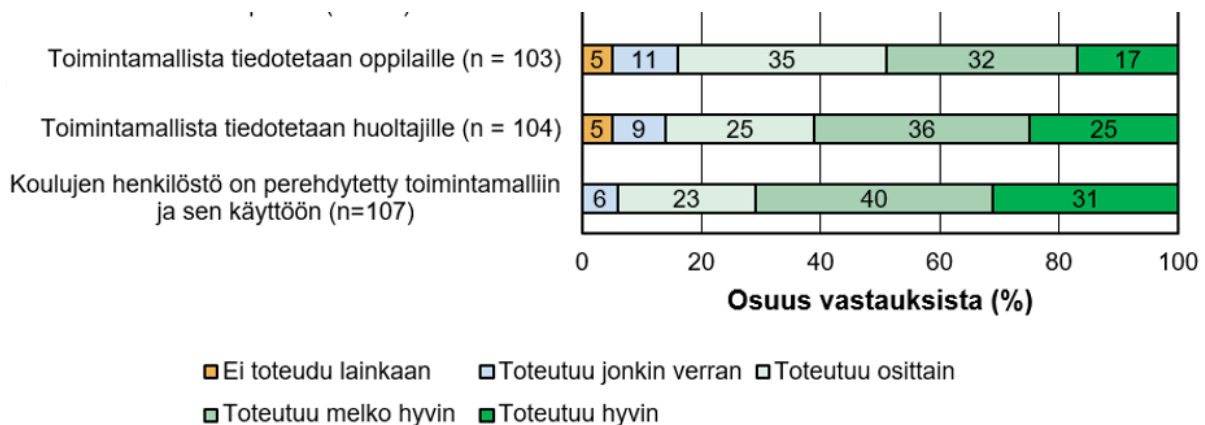
Vastaajien arvioissa poissaoloihin liittyvien toimintamallien toimivuudesta ei kuitenkaan ollut merkittäviä eroja sen mukaan, millainen rakenne mallissa on. Vertailu tehtiin porrasmallia sekä yhden kynnyksrajan mallia noudattavien vastaajien välillä, sillä tilannekohtaiseen arvioon perustuvaa mallia käyttäviä vastaajia oli aineistossa niin vähän, ettei niitä voinut sisällyttää mukaan tilastolliseen vertailuun. Keskiarvotarkastelut (1–5: 1 = Täysin eri mieltä, 2 = Melko eri mieltä, 3 = Ei samaa eikä eri mieltä, 4 = Melko samaa mieltä, 5 = täysin samaa mieltä) osoittivat, että porrasmallia käyttävissä kouluissa toimintamallin koettiin tukevan poissaolojen ennaltaehkäisyä aavistuksen enemmän (ka 3,9) yhteen kynnyksrajaan perustuvaa toimintamallia käyttäviin (ka 3,5) verrattuna. Porrasmallia käyttävät vastaajat olivat myös tyytyväisempiä siihen, kuinka helppo toimintamallia on soveltaa erilaisissa tilanteissa (ka 3,5) kun yhden kynnyksrajan mallia käyttävät vastaajat (ka 3,2). Yhteen kynnyksrajaan perustuvaa mallia käyttävien vastaajien vastauksissa oli myös enemmän hajontaa arvioitaessa sitä, kuinka hyvin toimintamalli tukee varhaista puuttumista poissaoloihin verrattuna porrasmallia käyttäviin vastaajiin. Yhden kynnyksrajan mallia käyttävistä 16 % oli melko tai täysin eri mieltä tätä koskevasta väittämästä, porrasmallia käyttävistä vastaajista vain 1,2 %.

4.2 Toimintamallin juurruttaminen ja kehittäminen

Aikaisemmat selvitykset koulupoissaolojen toimintamalleista osoittavat, että kentällä on kehittämistarvetta toimintamallin juurruttamiseen ja koko henkilöstön sitoutumiseen sen noudattamiseen. Esimerkiksi Kouluakäymättömyys -selvityksessä (Määttä ym. 2020) poissaolojen

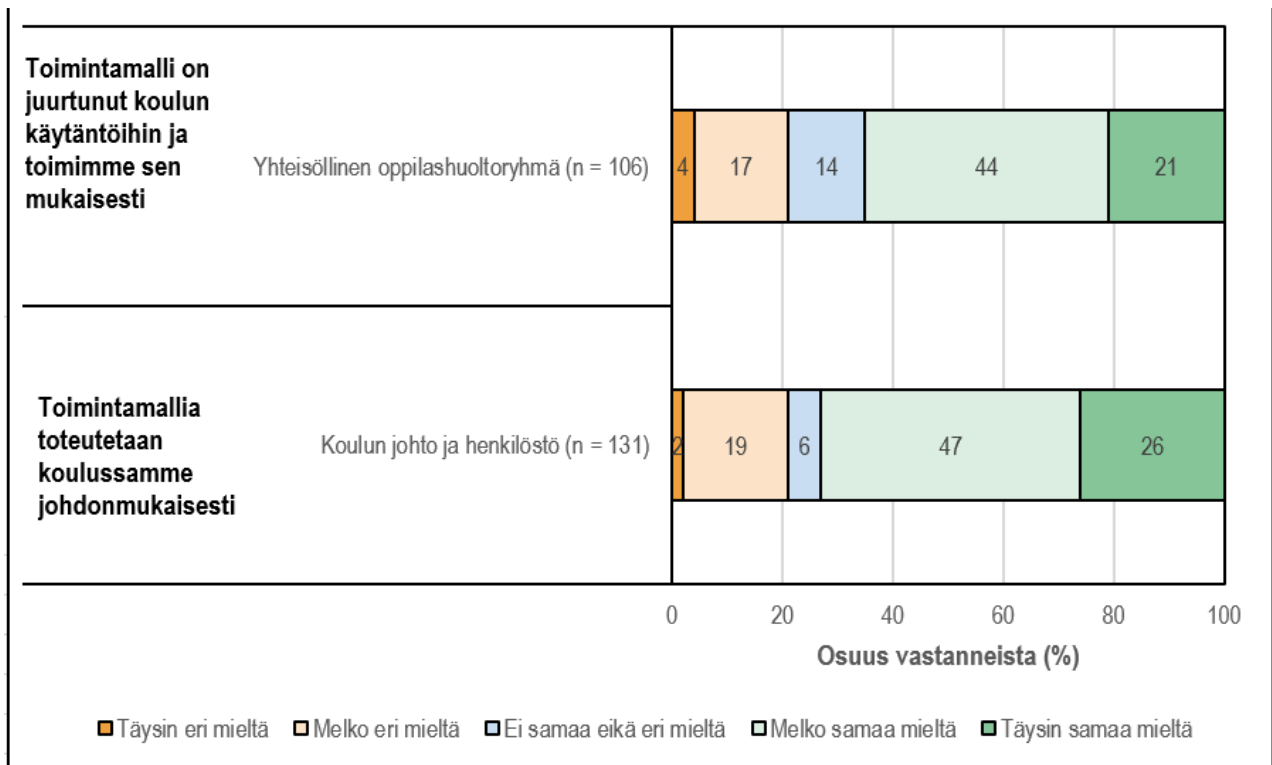
toimintamalliin liittyvät kehittämiskohteet oli jaettu kahteen luokkaan: toimintamalliin liittyviin sekä oppilaan henkilökohtaisiin asioihin liittyviin. Malliin liittyvillä haasteilla viitattiin usein koulun työntekijöiden haluttomuuteen tai kykenemättömyyteen sitoutua pitkäjänteisesti toimintaan. Tämän lisäksi mallin toimintatavoista oli paljon epävarmuutta ja epätietoisuutta.

Myös tässä arvioinnissa niin opetuksen järjestäjiltä kuin koulujen henkilöstöltä ja yhteisöllisiltä oppilashuoltoryhmiltä kerätyn aineiston perusteella yksi merkittävimmistä poissaoloja koskevaan toimintamallin liittyvistä kehittämiskohteista liittyy toimintamalliin sitoutumiseen ja mallin juurruttamiseen kouluihin. Jotta poissaolojen toimintamallit saadaan toimimaan ja niitä osataan soveltaa, vaatii se koulujen henkilöstön perehdyttämistä toimintamalliin ja sen käyttöön. Tämän tehtävän osalta opetuksen järjestäjien arviot toteutumisesta vaihtelevat. Vajaa kolmannes katsoo perehdyttämisen toimineen hyvin ja vajaa kolmannes toteutuvan korkeintaan jossain määrin. Henkilöstön perehdyttämisen ohella opetuksen järjestäjät arvioivat, että kehitettävää on toimintamallista tiedottamisessa niin huoltajille kuin oppilaille. Hieman alle puolet vastaajista ilmoitti, että toimintamallista viestiminen oppilaille toteutuu hyvin tai melko hyvin. Huoltajien osalta tiedottaminen toteutuu hieman paremmin, 60 % vastaajista ilmoittaa tämän toteutuvan hyvin tai melko hyvin. Kuitenkin sekä huoltajien että oppilaiden osalta 5 % vastaajista ilmoittaa, että tiedotusta toimintamallista ole toteutettu lainkaan (kuvio 12).

KUVIO 12. Opetuksen järjestäjien arviot toimintamallien juurruttamisesta ja niistä tiedottamisesta

Myös sitouttavan koulu yhteistyön kehittämiskoulujen henkilöstö tunnisti toimintamalliin juurruttamisen yhtenä kehittämiskohteena. Noin viidennes sekä koulukyselyyn että yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän kyselyyn vastaajista oli eri mieltä toimintamallin johdonmukaista noudattamista sekä juurtumista koskevien väittämien kanssa (kuvio 13).

KUVIO 13. Yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien sekä koulun johdon ja henkilöstön arviot toimintamallin juurtumisesta koulun käytäntöihin

Koulukyselyyn vastanneista 90 % ilmoitti, että heidän koulussaan opetushenkilöstö on perehdytetty toimintamallin noudattamiseen ja vielä suurempi osuus (95 %) vastaajista ilmoitti, että oppilashuollon ammattihenkilöt ovat saaneet perehdytystä toimintamalliin. Osuus on suurempi kuin opetuksen järjestäjille aikaisemmin toteutetussa kyselyssä saatu arvio siitä, kuinka hyvin perehdytys koulujen henkilöstölle toteutuu. Tämän voi ajatella johtuvan siitä, että kyselyyn vastanneet ovat sitouttavan koulu yhteistyön aktiivisia kehittämiskouluja, jotka ovat kiinnittäneet lukuvuoden 2021–2022 aikana erityistä huomiota toimintamalliin perehdytykseen. Toisaalta uuden henkilöstön perehdytys ei vastausten mukaan ole yhtä säännöllistä. Noin kaksi kolmasosaa koulukyselyyn vastanneista ilmoittaa, että uudet tai tauon jälkeen töihin palaavat henkilöstön jäsenet on perehdytetty toimintamallin käyttöön. Tämä voi kertoa myös siitä, että perehdytyskäytännöt eivät ole vakiintuneita kouluissa.

Toimintamallin kehittämistä koskevissa avovastauksissa toimintamallin juurruttamiseen liittyviä haasteita täsmennettiin melko niukasti. Valtaosassa juurruttamista koskevista kehittämissuhteista mainittiin vain, että tulisi varmistaa henkilöstön sitoutuminen toimintamalliin. Muutamissa vastauksissa tuotiin esiin tarve täydennyskoulutukselle henkilöstön sitoutumisen vahvistamiseksi:

Toimintamalliin tulisi henkilökunta perehdyttää säännöllisesti, kuten myös oppilaat ja huoltajat. Toimintamallista tulisi kerätä palautetta ja kehittää mallia sen pohjalta. Teoriassa ihan hyvä malli, mutta ei ole vielä päässyt oikein käytäntöön.

Lähinnä varmistaa, että kaikki luokanohjaajat noudattavat mallia.

Henkilöstön sitouttaminen, porrastus tuntimääriin.

Opettajille lisää koulutusta ja keskinäistä keskustelua erilaisista mahdollisuuksista ja toimintamalleista. Eri toimijoiden (ohr, sosku, opettajat, vanhemmat, terveydenhuolto) välistä keskustelua ja dialogia, yleensä tämä lisää keskinäistä ymmärrystä.

Toimintamallia ei aina noudateta.

Asettamalla tarkemmat poissaolotuntirajat. Motivoidaan opettajia puuttumaan herkästi poissaolojen selvittämättömyyteen. Suurissa poissaolomäärissä koulun ulkopuolista apua olisi saatava herkemmin.

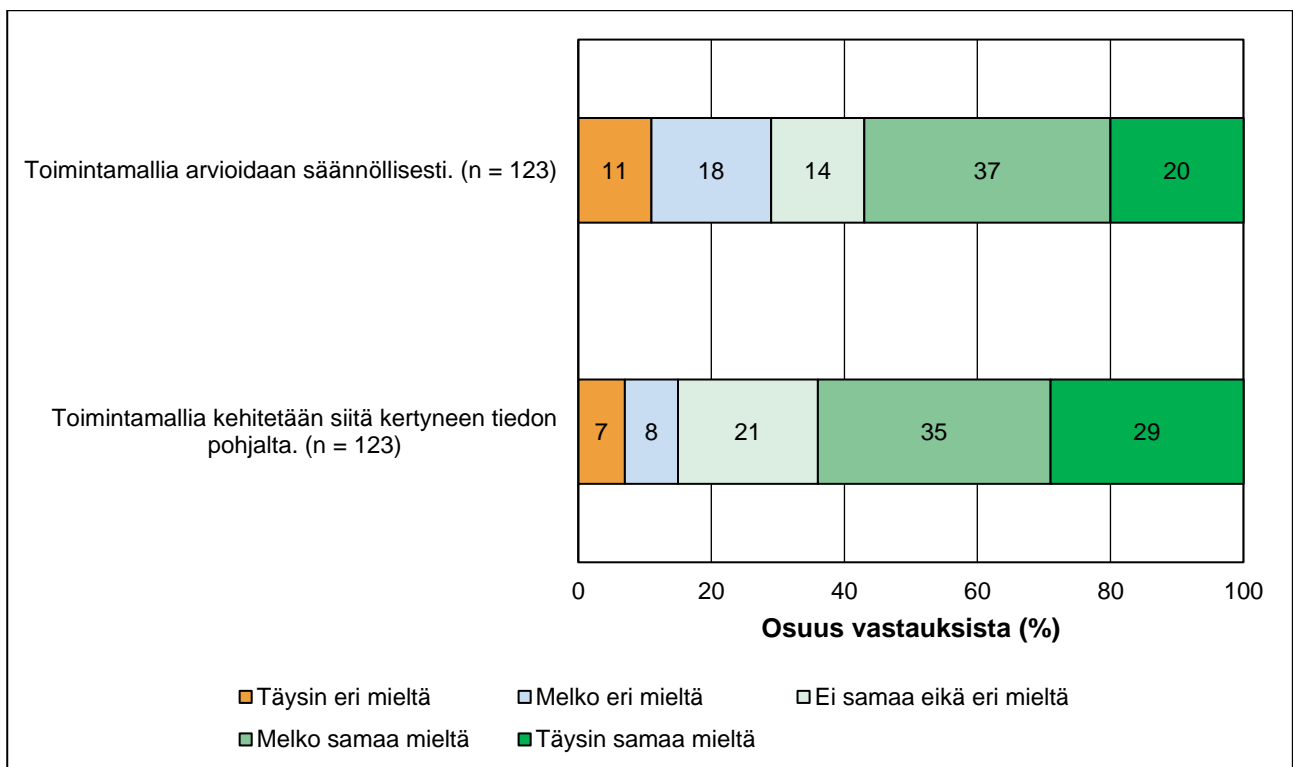
Toimintamallin juurruttamiseen liittyy kiinteästi myös tiedottaminen oppilaille ja huoltajille. Oppilaille tiedottaminen ei vastausten mukaan toteudu kaikissa kouluissa. Kaksi kolmasosaa koulukyselyyn vastanneista oli samaa tai melko samaa mieltä siitä, että käytössä olevasta poissaoloihin liittyvästä toimintamallista on viestitty oppilaille. Toisaalta taas täysin tai eri mieltä oli jopa viidennes vastaajista. Huoltajille viestiminen toteutuu tulosten mukaan hieman paremmin. Koulukyselyyn vastanneista kuitenkin useampi kuin joka kymmenes ilmoitti, että omassa koulussa ei ole tiedotettu poissaoloihin liittyvästä toimintamallista huoltajille. Huoltajien näkemyksiä siitä, kuinka hyvin he tuntevat koulun toimintamallin ja ohjeistukset poissaoloihin liittyen, kuvataan tarkemmin luvussa 4.5.

Toimintamallin arviointi ja kehittäminen

Arviointiaineiston perusteella niin opetuksen järjestäjien kuin koulujenkin on vielä hyvin haastava arvioida sitä, kuinka hyvin toimintamallit ovat onnistuneet vähentämään pitkittyneitä poissaoloja. Myöskään aikaisempaa tutkimusta siitä, miten toimivia ja tuloksellisia opetuksen järjestäjien käytössä olevat toimintamallit ovat, ei vielä ole. Karvin aikaisemmin toteuttaman opetuksen järjestäjille suunnatun alkukartoituskyselyn mukaan vain pieni osa opetuksen järjestäjistä arvioi, että käytössä oleva poissaolojen toimintamalli on vähentänyt pitkittyneitä poissaoloja opetuksen järjestäjien kouluissa (Markkanen ym. 2022). Samansuuntaisia tuloksia saatiin myös kysyttäessä asiaa sitouttavan koulu yhteistyön kehittämiskoulujen johdolta ja henkilöstöltä. Vain 31 % koulukyselyn vastaajista kokee toimintamallin vähentäneen pitkittyneitä poissaoloja, 36 % vastaajista on tästä täysin tai melko eri mieltä. Jopa 22 % vastaajista ei osannut sanoa, onko toimintamalli vähentänyt pitkittyneitä poissaoloja, mikä kertoo osaltaan siitä, että poissaoloihin liittyvän toimintamallin tuloksellisuudesta ei ole saatavilla vielä kovinkaan paljon seurantatietoa. Osaltaan toimintamallin toimivuuden arviointia heikentää varmasti myös se, että poissaolojen tilastointiin ja seurantaan liittyvissä käytännöissä on puutteita niin koulu kuin erityisesti opetuksen järjestäjän tasolla (kts. luku x.x). Myös koronapandemian aiheuttamat poikkeukselliset opetusjärjestelyt ovat voineet vaikuttaa siihen, että poissaoloihin liittyvän toimintamallin vaikutuksia pitkittyneisiin poissaoloihin on vaikea arvioida, sillä opetuksen järjestäjät ja koulut ovat joutuneet pandemiaan liittyvien toimenpiteiden vuoksi muuttamaan myös poissaoloihin liittyviä ohjeistuksiaan. Poissaoloihin puuttumisen

toimintamalleja on laadittu ja otettu käyttöön kouluissa runsaasti muutaman viime vuoden aikana (esim. Pelkonen & Virtanen 2021) ja pandemiatilanne on haastanut niiden toimeenpanoa. Pandemiatilanteen vaikutuksia on kuvattu tarkemmin luvussa x.x.

Se, että poissaoloihin liittyviä toimintamalleja on kehitetty erityisesti muutaman edellisen vuoden aikana voi osaltaan selittää sitä, että tulosten mukaan toimintamallien säännöllisessä arvioinnissa ja kehittämisessä kouluissa on tulosten mukaan vielä kehitettävää. Koulujen kyselyyn vastanneista 29 % ilmoitti, ettei toimintamallia arvioida säännöllisesti. Vastaaajista kahden kolmasosan mukaan toimintamallia kuitenkin kehitetään siitä kertyneen tiedon pohjalta (kuvio 14).

KUVIO 14. Koulukyselyyn vastanneiden arviot poissaoloihin liittyvän toimintamallin arvioinnista ja kehittämisestä koulussa

Koulukyselyn vastaajilta kartoitettiin avokysymyksellä, miten käytössä olevaa poissaoloihin puuttumisen toimintamallia tulisi heidän mielestään kehittää. Kehittämisehdotuksia antoi kaksi kolmasosaa kyselyyn vastanneista (n = 82).

Yleisimminkoulukyselyssä annetut kehittämisehdotukset liittyivät toimintamallin sisältöön ja rakenteeseen. Erityisesti niissä toivottiin täsmennyksiä ja tarkennuksia poissaoloihin puuttumisen kynnyksrajoihin sekä määriteltyihin toimintakäytäntöihin. Useat vastaajat kokivat, että puuttumisen kynnyksraja on ollut liian alhainen tilanteessa, jossa korona on lisännyt merkittävästi poissaoloja. Muutammat vastaajat tuovat esiin myös sitä, että ala- ja yläkouluissa pitäisi olla erilaiset

puuttumisen rajat, jotka huomioisivat suhteelliset osuudet oppilaan vuosiviikkotunneista:

Tarvitaan raja myös sellaisille poissaoloille, jotka jatkuvat esim. lasusta [lastensuojeluilmoitus] huolimatta. Tarvitaan portaikko jossa huomioidaan paremmin poissaolon syyt, esim. luvattomat eri asia. -- Alakoulussa ja yläkoulussa eri rajat koska viikkotuntimäärä niin eri esim. 20 h/30 h. Poissaolojen kohdentuminen tiettyyn päivään tai oppiaineeseen pitäisi myös huomioida.

Vastaajien mukaan poissaolojen seurannan käytäntöjä pitäisi kehittää. Esimerkiksi Wilmasta voisi tulla automaattisesti hälytys silloin, kun oppilaan poissaolot ylittävät tietyn tuntirajan. Tällaista toimintoa on kehitetty useissa sitouttavan kouluuyhteistyön piloteissa ja kokemuksia automaattisten hälytysten toimivuudesta saadaan arvioinnin toisessa vaiheessa.

Seuranta pitäisi kehittää, niin että ennaltaehkäisevä toiminta olisi käytössä paremmin. Alakoulun poissaoloihin puuttumisen kynnyksiä ja tapoja pitäisi kehittää.

Wilmassa tms. oppilastietojärjestelmässä voisi olla vanhemmille ja luokanopettajalle "hälyte", että poissaoloja on alkanut kertyä rajojen yli.

Korona-aikana poissaolomäärät tulevat helposti täyteen. Osalle henkilökunnasta on vaikeaa arvioida poissaolojen laatua, tuleeko olla huolissaan ja seurata poissaolomäärien täyttymistä (Wilmaan olisi hyvä tulla automaattinen huomautus rajojen täyttymisestä). Enemmän konkreettisia työkaluja, jotta oppilaat saataisiin kouluun (esim. soittaminen oppilaalle).

Toimintamallin sisältöön ja rakenteeseen liittyvänä kehittämiskohteena mainittiin myös joustavuuden lisääminen. Osa vastaajista toivoi opettajalle lisää joustovaraa toimintamallin soveltamiseen. Muutamat vastaajat puolestaan esittivät joustovaraa tiettyihin yksittäisiin käytäntöihin liittyen, kuten siihen, kuinka paljon harkintamahdollisuuksia liittyy niihin käytäntöihin, joissa mukaan otetaan koulun ulkopuolisia toimijoita.

Lasun poissaoloraja pitäisi olla paljon korkeampi kuin 70, nyt niitä pitäisi tämän mukaan tehdä kymmenittäin.

Käytössämme on automaattinen monialaisen oppilashuoltoryhmän koollekutsuminen heti, kun poissaolotunnit ylittävät 100 h riippumatta siitä, millaisista poissaoloista tunnit ovat kertyneet. Tämä on kuormittavaa erityisesti lukuvuoden lopussa (joku oppilashuollon henkilö on saatava kokoukseen mukaan). Tähän toivoisimme tilannekohtaista ratkaisumahdollisuutta.

Luotettaisiin enemmän luokanohjaajan omaan arviointikykyyn poissaoloja seurattaessa. Onko tarvetta aina joka kerta ottaa asiassa yhteyttä kotiin poissaolosyystä riippumatta. Tuntimäärää voisi soveltaa eri tavalla eri luokka-asteille. Pyydettyyn tuen tarpeeseen ei aina voida vasta resurssien vähyyden vuoksi.

Vastuunjakoon liittyvissä vastauksissa mainittiin yleisellä tasolla, että on tarpeen kehittää eri toimijoiden välistä vastuunjakoa niin koulun sisällä kuin koulun ja ulkopuolisten toimijoiden välillä. Tässä yhteydessä tuotiin esiin myös lapsia, nuoria ja perheitä tukevien palveluiden riittävä resursointi.

Opettajille lisää koulutusta ja keskinäistä keskustelua erilaisista mahdollisuuksista ja toimintamalleista. Eri toimijoiden (ohr, sosku, opettajat, vanhemmat, terveydenhuolto) välistä keskustelua ja dialogia, yleensä tämä lisää keskinäistä ymmärrystä.

Malli on hyvä, mutta henkilökuntaa eli kuraattoreita, psykologeja ja vakituista terveydenhoitajistoa tarvittaisiin enemmän.

Opettajan avuksi pitäisi saada muita toimijoita siinä vaiheessa, kun toimintamallin keinot eivät tepsivät.

Koulun kanssa yhteistyötä tekevien tahojen (esimerkiksi lastensuojelu) vastualueet ja toimintatavat tulisi kirjoittaa auki. Myös huoltajien roolia tulisi korostaa enemmän.

Sitouttamiseen ja viestintään liittyen vastauksissa korostettiin suunnitelmallisen ja jatkuvan tiedottamisen tarvetta.

Vahvistamalla tehtäväjako, lisäämällä tiedotusta huoltajille ja oppilaille toimintamallista. Tiedotus useammin, asiat unohtuvat ja huoltajat vaihtuvat. Oppilaita olisi hyvä kuulla kouluviihtyvyyden osalta enemmän. Tukarit ja oppilaskunta ovat tässä erityisen tärkeässä osassa.

Toimintamallin arviointiin ja kehittämiseen liittyen valtaosassa vastauksia mainittiin, että toimintamalli on vasta äskettäin otettu käyttöön ja sen seuranta ja kehittäminen on vasta käynnistynyt.

Malli on otettu käyttöön vasta keväällä 2022, joten kokemusta ei ole paljon. Alkuvaiheessa ainakin vastuunjako on pohdittavana oleva asia. Joillekin oppilaille on ehtinyt kertyä paljon poissaoloja jo ennen järjestelmän käyttöönottoa. Huolestuttavan poissaolon käsite on myös pohdittava.

Koronapandemian vaikutukset toimintamallien toimeenpanoon

Suurin osa yhteisöllisten oppilashuoltoryhmistä (88 %) näkee, että poissaoloihin liittyvän toimintamallin noudattamista on vaikeuttanut koronapandemia. Tämä korostuu myös koulujen avovastauksissa. Lähes kymmenesosa toimintamallien kehittämistarpeita kartoittaneen avokysymyksen havainnoista liittyi siihen, että koulut kokivat toimintamallin toimivuuden arvioinnin hankalaksi, sillä koronatilanne on vaikuttanut toimintamallin toteuttamiseen kuluneen lukuvuoden aikana.

Koronaepidemian takia poissaolojen puuttumismalli on ollut haasteellista ottaa käyttöön. Poissaoloja on paljon ja oppilaita on ohjeistettu olemaan kotona pienissäkin oireissa. Aikavälin tarkastelu poissaolojen kertymisessä enemmän huomioon.

Tänä lukuvuonna toimintamalli on ollut haastava, sillä koronapoissaoloja on ollut paljon. Lanseeraus on kuitenkin tapahtunut ja huoltajat ovat siitä tietoisia. Nyt porrasmallin tuntirajat on olleet joustavia, sillä korona on kurittanut perheitä paljon. Uskon, että aktiivinen käyttöönotto ja kiinteämmät rajat tulevat käyttöön ensi lukuvuonna.

4.3 Toimintamalli koulun arjessa

Vierailukouluissa poissaoloihin liittyvät toimintamallit olivat eri tavoin rakennettuja ja niiden käyttöönotto oli vierailuiden ajankohtana, keväällä 2022, eri vaiheessa. Osassa vierailukouluista poissaolojen toimintamalli oli vasta kuluneen lukuvuoden aikana otettu käyttöön, toisissa kokemusta toimintamallista oli jo pidemmältä ajalta. Yhdessä vierailukohteessa seudullista toimintamallia valmisteltiin parhaillaan eikä koululla vierailuhetkellä ollut aktiivisesti käytössä kirjattua toimintamallia.

Kouluvierailuiden haastatteluissa korostettiin usein toimintamallin roolia tärkeänä koulun henkiöstöä tukevana työkaluna arjessa. Haastattelujen mukaan poissaolojen ehkäisyn ja puuttumisen toimintamalli on parhaimmillaan kiinteä osa koulun yhteisöllistä oppilashuoltotyötä, joka on myös lain⁴ mukaan kaikkien vastuulla. Tällöin se on kaikille koulussa työskenteleville tärkeä ennaltaehkäisevän työn työkalu, joka tarjoaa yhteiset raamit kuhunkin tilanteeseen sopiville toimintatavoille. Yhtenäinen toimintamalli ja siihen liittyvä ohjeistus mahdollistavat yhdenvertaisen tuen kaikille oppilaille.

Erityisesti yläkoulun luokanohjaajien mukaan toimintamalli on opettajan työtä tukeva työkalu, joka on selkeyttänyt ja helpottanut myös kodin ja koulun välistä yhteistyötä. Koulupoissaolojen taustalla voi olla monenlaisia haasteita, eikä opettajan ole aina helppoa ottaa huolta puheeksi huoltajien kanssa. Haastatteluissa opettajat kuvasivat sitä, miten kynnyksen yhteydenottoon kotiin madaltuu, kun opettaja voi käyttää yhtenäistä toimintatapaa ja sovittua toimintamallia selkänajanaan. Toimintamalliin nojautuminen tarjoaa mahdollisuuden korostaa huoltajalle sitä, että taustalla on kaikille yhteinen toimintatapa, jonka tavoitteena on selvittää, miten huoltajat kokevat tilanteen ja millaista apua ja tukea oppilas mahdollisesti tarvitsee. Eräs opettaja kertoi aloittaneensa puhelut huoltajien kanssa viittaamalla koulun yhtenäiseen toimintaohjeeseen. Hän oli kokenut tämän hyväksi tavaksi rikkoa jäätä ja helpottaa myös huoltajan tunnekokemusta. Toimintamallin tuominen keskusteluun antaa huoltajalle kuvan siitä, että tällaiset yhteydenotot kuuluvat opettajan työnkuvaan ja koululla on olemassa erilaisia toimintatapoja ja mahdollisuuksia tukea oppilasta, mikäli syytä huoleen ilmenee.

Eräässä vierailukouluissa oli osana SKY-kehittämistyötä laadittu huoltajille suunnattu opas poissaolotilanteissa toimimiseen. Haastattelussa opettajat kertoivat oppaan helpottaneen keskustelua

⁴ viittaus oppilas- ja opiskeluhuoltolakiin

huoltajan kanssa, sillä opastaa saattoi ihan konkreettisesti käyttää keskustelussa apuna työväliseenä, jonka avulla oli helpompaa keskustella poissaolojen taustalla olevista syistä sekä huoltajan mahdollisuuksista tukea nuorta säännöllisessä koulunkäynnissä.

Huolimatta siitä, että kouluvierailuissa poissaolojen toimintamallia kuvattiin pääsääntöisesti myönteisenä ja yhtenäisiä toimintatapoja edistävänä rakenteena, tuotiin haastatteluissa esiin myös haasteita toimintamalleissa ja niihin sitoutumisessa. Erityisesti keskusteluissa nousivat esiin poissaoloihin puuttumisen kynnyksrajat, monialaisen yhteistyön haasteet, eri toimijoiden roolit ja vastuut sekä yhteistyö koulun ulkopuolisten toimijoiden kanssa.

Keväällä 2022 toteutetuissa kouluvierailuissa haastatellut koulujen työntekijät kertoivat koronatilanteen vaikuttaneen voimakkaasti poissaoloihin liittyvän toimintamallin juurruttamiseen ja siihen sitoutumiseen. Useassa vierailukoulussa poissaoloja oli juuri vierailuajankohtana ollut poikkeuksellisen paljon. Useissa haastatteluissa pohdittiin toimintamalliin määriteltyjen poissaoloihin puuttumisen kynnyksrajoiden oikeaa tasoa. Osa haastatelluista koki, että toimintamalliin kirjattu varhaiset toimenpiteet käynnistävä poissaolojen tuntimäärä on liian alhainen, sillä huoltajia on koronatilanteen vuoksi jouduttu ohjeistamaan pitämään lapsi kotona pientenkin flunssaoireiden ilmetessä. Koulun henkilöstö toi haastatteluissa esiin, että he ovat runsaiden poissaolojen vuoksi joutuneet luopumaan joistakin toimintamalliin kirjatuista käytännöistä, sillä resurssit eivät poikkeustilanteessa riitä toimimaan täysin ohjeistuksen mukaisesti. Esimerkiksi eräs haastateltu opettaja kertoi, että poissaoloihin liittyvä kynnyksraja on ylittynyt yli puolella hänen valvontaluokkansa oppilaista, sillä koronan lisäksi luokassa on kiertänyt myös influenssa-aalto. Opettajan mukaan poissaolot eivät ole hänen oman arvionsa mukaan herättäneet sellaista huolta, että ne edellyttäisivät toimenpiteitä. Osa haastatelluista opettajista koki kuitenkin, että varhainen yhteydenotto on myös poikkeusaikana ollut tärkeä, jotta on voitu keskustella huoltajan kanssa siitä, miten perheessä jaksetaan ja millaista tuen tarvetta oppilaalla mahdollisesti on pitkän sairastelujakson jälkeen.

Haastatteluissa nousi esiin, että poissaoloihin liittyvästä toimintamallista viestimiseen huoltajille tulisi myös koulun henkilöstön mukaan panostaa enemmän ja ottaa tässä huomioon perheiden moninaisuus. Eräs haastateltu opettaja mainitsi, että eri kulttuuri- ja kielitaustoista tulevien perheiden kanssa poissaolotilanteissa nousee esiin myös kielitaitoon liittyvät asiat yhteistyötä rajoittavana tekijänä. Kyseisessä koulussa toimintamalliin on kirjattu, että poissaolotilanteissa yhteydenotto kotiin tulee tehdä ensisijaisesti puhelimitse. Mikäli yhteistä kieltä huoltajan kanssa ei ole, on vuorovaikutus puhelimitse haastavaa. Haastattelussa opettaja kertoi, että hänen kokemuksensa mukaan yhteydenotto kotiin saattaa tällaisissa tilanteissa viivästyä, sillä kynnyks ottaa yhteyttä huoltajaan yhteisen kielen puuttuessa on korkeampi. Opettaja toivoikin, että opettajien tueksi laadittaisiin riittävästi tukimateriaalia oppilaiden yleisimmillä äidinkiellillä, jotta opettajan olisi mahdollista saada keskustelun tueksi myös kirjallista tukimateriaalia jätettäväksi huoltajalle.

4.4 Poissaolojen taustalla olevien syiden selvittäminen

Aikaisempi tutkimus (esim. Heyne 2019) sekä aiemmin toteutetut koulupoissaoloihin keskittyneet kehittämishankkeet (LAPE-hanke) ovat osoittaneet, että yksi poissaoloja ehkäisevän työn haasteista

liittyy nimenomaan poissaolojen taustalla olevien syiden selvittämiseen. Myös Karvin kyselyssä yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien arviot poissaolojen taustalla olevien syiden selvittämisen toivuudesta vaihtelivat. 16 % yhteisöllisistä oppilashuoltoryhmistä kokee, ettei koulussa ole yhdenmukaisesti sovittuja toimintatapoja poissaolojen taustalla olevien syiden kartoittamiseen.

Yhteisöllisille oppilashuoltoryhmille suunnatussa kyselyssä selvitettiin myös poissaolojen taustalla olevien syiden kartoittamiseen liittyvien työkalujen käyttöä kouluissa sekä kokemuksia näistä työkaluista. Kartoitetut työkalut olivat sekä kansainvälisiä validoituja mittareita (SRA-S sekä ISAP) että koulujen työn tueksi laadittuja työkaluja (koulunkäyntikykyseulat, huolen puheeksi ottoon liittyvät keskustelumallit). Tulokset osoittavat, että poissaolojen taustalla olevien syiden kartoittamiseen kehitettyjä työkaluja käytetään kouluissa satunnaisesti. Vain kolmannes oppilashuoltoryhmistä ilmoitti, että koulussa käytetään säännöllisesti tai aina tarvittaessa jotakin poissaolojen taustalla olevien syiden selvittämiseen suunnattua työkalua.⁵ Kyselyssä kartoitetuista työkaluista useimmin oli käytössä SRAS-R -koulukieltäytymiskysely, jota ilmoitti käyttävänsä säännöllisesti tai aina tarvittaessa 8 % vastaajista, satunnaisesti 36 % vastaajista ja ei koskaan 56 % vastaajista. Muut kartoitetut työkalut, kuten ISAP sekä Valterin kehittämät koulunkäyntikyvyn arviointiseulat, olivat käytössä vain hieman vähemmän. Noin kolmannes vastaajista ilmoitti käyttävänsä niitä satunnaisesti tai aina tarvittaessa. 18 % vastaajista ilmoitti käyttävänsä satunnaisesti tai säännöllisesti jotain muuta työkalua tai menetelmää poissaolojen taustalla olevien syiden selvittämisessä. Tarkentavissa avovastauksissa tähän mainittiin kuuluvan opetuksen järjestäjän tai koulun itse kehittämät keskustelumallit tai kartoitukset. Lisäksi osa vastaajista mainitsi menetelmäksi vain yleisesti ”käydään keskustelua säännöllisesti”, jolloin kyseessä ei todennäköisesti ole varsinaisesti mikään yhdenmukainen malli tai haastattelurunko.

Vastaajia pyydettiin avokysymyksellä kuvaamaan kokemuksiaan kyseisten toimintamallien käytöstä. Vastausten perusteella erilaisten strukturoitujen työkalujen käyttö on vielä niin satunnaista, ettei niiden käytöstä ole saatavissa tarkempaa tietoa. Avovastauksissa kuvattiin pääsääntöisesti hyvin lyhyesti, että kokemuksia näistä työkaluista on kertynyt vasta vähän, mutta silloin kun työkaluja on käytetty, ne koetaan toimiviksi. Vastausten perusteella yhteisöllisiin oppilashuoltoryhmiin kuuluvat toivovat, että strukturoitujen työkalujen käyttöä kouluissa tuettaisiin enemmän.

Antaa hyvää pohjaa poissaolojen syiden arviointiin.

⁵ Kyselylomakkeella kartoitettiin alkukartoituskyselyissä sekä hanketta valmistelevien kuulemistilaisuuksien yhteydessä esiin nousseet validoidut mittarit tai koulujen työn tueksi laaditut työkalut poissaolojen taustalla olevien syiden selvittämiseksi. Kyselyssä kartoitettiin seuraavien työkalujen käyttöä:

ISAP-kartoitus eli Koulupoissaolojen oireet ja syyt -kartoitus (Inventory of School Attendance Problems). Professori Martin Knollmannin Saksassa (2018) kehittämä kartoituslomake, jolla pyritään selvittämään koulupoissaolojen syitä. Suomeksi kartoitus on käännetty ja pilotoitu vuonna 2019 osana Oppimis- ja ohjauskeskus Valterin hankkeita.

SRAS-R-kysely (Kearney 2007) avulla selvitetään poissaolojen taustalla olevia syitä. Kysely sisältää 24 kysymystä, jotka pisteytetään ja saadaan suoraan näkymä poissaolon syihin. Kysely ei sisällä ympäristöön tai kiusaamiseen liittyviä asioita. Kyselyä on pilotoitu Suomessa keväällä 2018 ja se on käännetty osana pääkaupunkiseudun LAPE-työskentelyä.

Valterin tarjoamat Koulunkäyntikyvyn arviointiseula sekä Toimintakykyarvio -toimintamalli

Avovastauksissa yksittäisiä mainintoja erityisistä käytettävissä olevista työkaluista saivat myös masennusta kartoittava PDI-21 kysely. Lisäksi kyselyssä kartoitettiin yleisten oppilaan toimintakykyä kartoittavien työkalujen käyttöä.

Toimintamalleja ei ole juurikaan käytetty, joten emme pysty sanomaan kokemuksia ko. toimintamalleista. Mielestämme näitä toimintamalleja tulisi hyödyntää enemmän.

Toimivat hyvin oikeassa tilanteessa ja haluaisimme ottaa käyttöön muitakin valmiita malleja.

Myös koulun johdolle ja henkilöstölle suunnatussa kyselyssä poissaolojen taustalla olevien syiden kartoittamiseen liittyvät käytännöt nousivat esiin kehittämiskohteena. Toimintamalliin liittyviä kehittämiskohteita kartoittaneen kyselyn avovastauksissa lähes 10 % maininnoista liittyi poissaolojen taustalla olevien syiden kartoittamiseen. Useimmiten vastauksissa mainittiin yleisellä tasolla, että poissaolojen taustalla olevia syitä tulisi kartoittaa tarkemmin:

Vielä tarkempaa tietoa poissaolon todellisesta syystä. Vaikea arvioida, onko poissaolot oikeasti välttämättömiä.

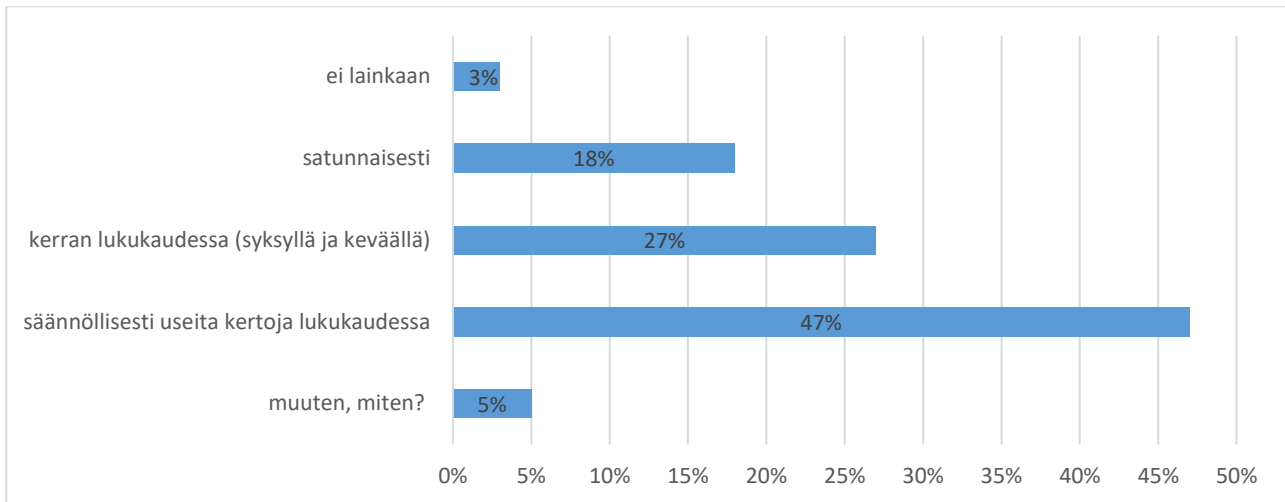
4.5 Poissaolot osana yhteisöllisen oppilashuollon rakenteita

Sitouttavaa kouluyhteisötyötä tukevia rakenteita tarkasteltiin arvioinnissa opetuksen järjestäjien ja koulujen toimintamallien lisäksi myös siitä näkökulmasta, miten poissaoloasioita käsitellään koulukohtaisen oppilashuoltoryhmän työskentelyssä. Koulukohtainen oppilashuoltoryhmä vastaa yhteisöllisen työn suunnittelusta, kehittämisestä, toteuttamisesta ja arvioinnista koulussa. Sen työtä ohjaavat oppilas- ja opiskelijahuoltolaki sekä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Oppilashuoltoryhmässä asioita käsitellään vain yleisellä ja yhteisöllisellä tasolla. Ryhmän kokoonpanosta, tehtävistä ja toimintatavoista päätetään paikallisesti.

Opetushallituksen ohjeistusten (OPH 2022) mukaan opiskeluhuoltoryhmän tehtäviin voi kuulua esimerkiksi oppilashuoltoa koskevan tiedon kokoaminen eri lähteistä, rakenteiden ja toimintatapojen luominen yhteisölliselle ja ennalta ehkäisevälle työlle, osallisuudesta huolehtiminen, opiskeluhuoltosuunnitelman valmistelu, opiskeluhuollosta tiedottaminen sekä yhteisöllisen opiskeluhuoltotyön seuranta ja arviointi. Näin ollen kouluun kiinnittymisen tukeminen, yhteisöllisyyden edistäminen sekä poissaolojen seurantaan ja puuttumiseen liittyvät tehtävät kuuluvat kiinteästi osaksi koulukohtaisen oppilashuoltoryhmän tehtävää.

Karvin kyselyyn vastanneiden koulujen yhteisöllisiltä oppilashuoltoryhmiltä kysyttiin, kuinka usein yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän kokouksissa käsitellään oppilaiden koulupoissaolojen ennaltaehkäisyä, puuttumista ja/tai seurantaa sekä miten näitä teemoja on kuluneen lukuvuoden aikana käsitelty. Vastausten mukaan poissaolojen ehkäisyyn ja puuttumiseen liittyvien teemojen käsittely koulukohtaisessa oppilashuoltoryhmässä ei ole säännöllistä kaikissa kouluissa (kuvio 15). Viidennes vastaajista ilmoittaa, että omassa koulussa nämä teemat eivät ole lainkaan tai ainoastaan satunnaisesti esillä koulukohtaisessa oppilashuoltoryhmässä. Hieman yli neljäsosa vastaajista ilmoitti, että poissaoloihin liittyviä asioita käsitellään koulukohtaisessa oppilashuoltoryhmässä kerran lukukaudessa ja vähän alle puolet vastaajista ilmoitti, että poissaoloihin liittyviä asioita käsitellään koulukohtaisessa oppilashuoltoryhmässä säännöllisesti useita kertoja lukuvuodessa. Muutama vastaaja ilmoitti, että poissaoloihin liittyviä asioita käsitellään jotenkin muuten kuin edellä kuvattujen

vaihtoehtojen mukaan. Yleisimmin vastaajat täsmensivät, että poissaoloihin liittyviä asioita käsitellään tarpeen mukaan. Yksi vastaajista myös kuvasi, että koulussa on koulukohtaisen oppilashuoltoryhmän lisäksi viikoittain kokoontuva kasvun ja oppimisen tuen ryhmä, jolle poissaoloasioiden säännöllinen seuranta sekä toimintatapojen kehittäminen kuuluu.

KUVIO 15. Koulupoissaolojen ennaltaehkäisyn, poissaoloihin puuttumisen ja niiden seurannan käsittely yhteisöllisessä oppilashuoltoryhmässä ryhmän oman arvion mukaan (n = 108)

Vastaajien välillä oli myös vaihtelua siinä, miten poissaoloihin liittyviä asioita on koulukohtaisessa oppilashuoltoryhmässä käsitelty (kuvio 16). Yleisimmin vastaajat kertoivat, että he ovat viestineet poissaoloihin liittyvästä toimintamallista koulun henkilöstölle (82 % vastanneista) sekä suunnitelleet toimenpiteitä kouluun kiinnittymisen vahvistamiseksi ja poissaolojen ehkäisemiseksi (74 % vastanneista). Noin kaksi kolmasosaa vastanneista (67 %) ilmoitti, että ryhmä on viestinyt poissaoloihin liittyvästä toimintamallista huoltajille ja lähes yhtä suuri osa (64 %) ilmoitti suunnitelleensa poissaoloihin liittyviä toimenpiteitä sekä päivittäneensä koulun toimintamallia poissaolojen ehkäisemiseksi, niihin puuttumiseksi ja niiden seuraamiseksi. Hieman yli puolet vastanneista ilmoitti, että koulukohtainen oppilashuoltoryhmä on viestinyt poissaoloihin liittyvästä toimintamallista oppilaille. Alle puolet (48 %) koulukohtaisista oppilashuoltoryhmistä ilmoitti, että ryhmä on seurannut poissaolotilastoja koko koulun tasolla.

KUVIO 16. Yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien arvio siitä, miten poissaoloihin liittyviä teemoja on käsitelty ryhmässä kuluneen lukuvuoden aikana (n = 108)

Vastaajat saivat avovastauksella vielä täsmentää, miten poissaoloihin liittyvät asiat ovat mukana yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän työskentelyssä. Avokysymykseen vastasi 81 % (n = 88) kyselyyn vastanneista. Avovastaukset osoittivat, että sitouttavan kouluyhteisötyön kehittämisen myötä useissa kouluissa koetaan poissaoloteeman tulleen laajemmin ja säännöllisemmin osaksi yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän työskentelyä. Muutamissa vastauksissa kuvattiin, että koulussa on kuluneen lukuvuoden aikana otettu käyttöön uusi poissaolojen toimintamalli, jota koulukohtainen oppilashuoltoryhmä jatkossa kehittää.

Uusi poissaoloihin puuttumisen toimintamalli on otettu esille ja sitä on päätetty alkaa kehittämään.

Kaupungin poissaolojen porrasmalli on otettu käyttöön ja sitä on kehitetty yhdessä keskustellen vastaamaan oman koulumme tarpeisiin.

Suurin osa vastaajista kuvaa teeman käsittelyä yleisellä tasolla. Kuvauksiin liittyy usein tiivis maininta poissaolojen seuraamisesta sekä tarvittavien tukitoimien järjestämisestä. Muutamissa vastauksissa tuodaan esiin myös yksittäisten oppilaiden poissaolotilanteiden ja niihin liittyvien toimenpiteiden käsittelyä ryhmässä, vaikka koulukohtaisessa yhteisöllisessä oppilashuoltoryhmässä ei tulisi lain mukaan käsitellä yksittäisen oppilaan asioita (THL 2022).

Useimmat vastaajat kuvaavat yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän toimivan poissaoloasioissa opetuksen järjestäjän toimintamallin mukaisesti. Vain muutama vastaaja tuo avovastauksessa laajasti esiin poissaoloja ennaltaehkäisevää, yhteisöllisyyttä edistävää työtä sekä oppilaiden osallisuuden edistämistä kuvatessaan koulukohtaisen oppilashuoltoryhmän toimintaa poissaolojen ehkäisemisessä ja puuttumisessa.

Mietitään kaikissa asioissa oppilaiden osallistamista ja positiivista kiinnittymistä koulu yhteisöön. Olemme vahvistaneet kunnassamme jo käytössä ollutta varhaisen puuttumisen toimintamallia.

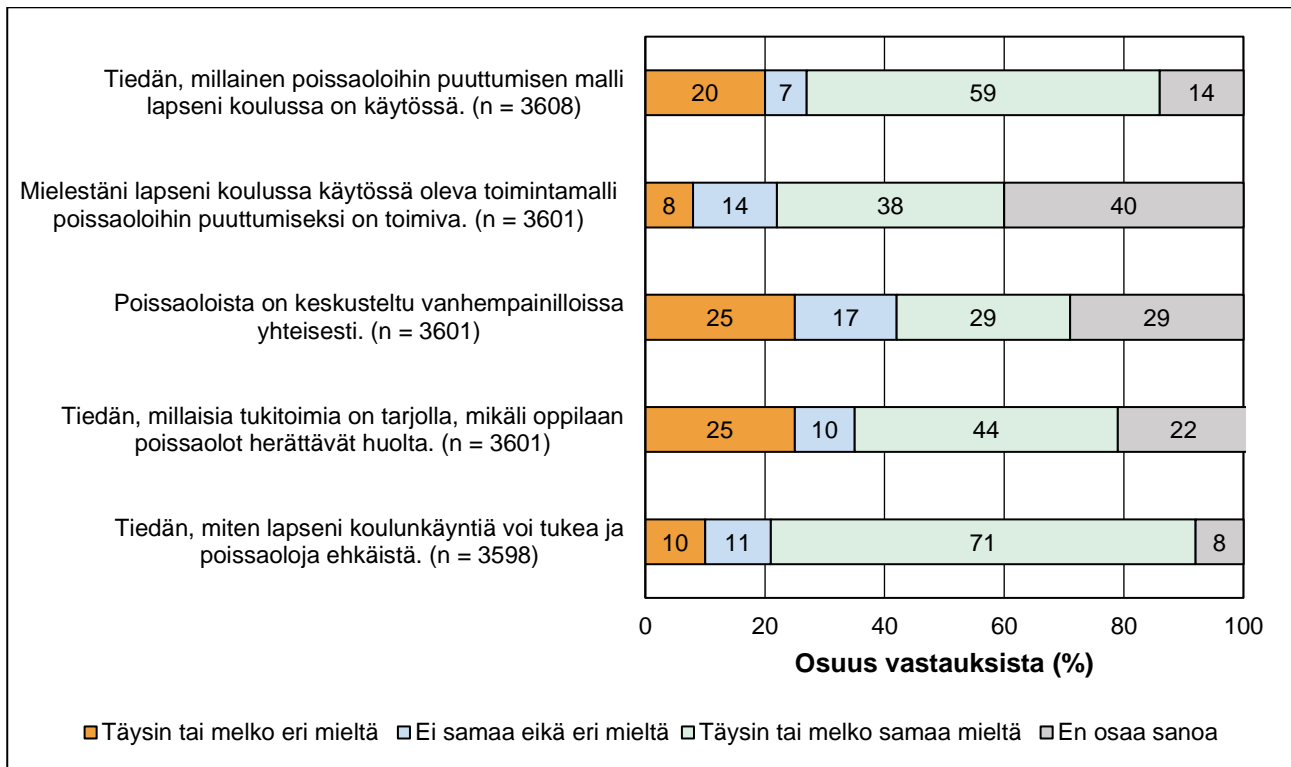
Poissaoloihin liittyvät asiat ovat esillä, kun on kehitetty poissaoloihin puuttumisen toimintamallia ja on kehitetty ennaltaehkäisevää toimintaa (esim. Hyvinvoinnin vuosikellon kuukausittaiset tunnit joka luokalle sekä ProKoulu-toimintamallin mukainen yhteisöllinen toiminta, jota ProKoulu-tiimi organisoii).

Kokonaisuudessaan yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien vastauksista välittyi kuva, että poissaolojen ehkäisyyn, niihin puuttumisen sekä poissaolojen seuraaminen ei kaikissa kyselyyn vastanneissa sitoututtavan koulu yhteistyön kehittämiskouluissa ole kiinteä osa koulun yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän koordinoimaa yhteisöllistä hyvinvointityötä tai oppilashuollon vuosikelloa. Kouluun kiinnittymistä vahvistavan toimintakulttuurin rakentamisen näkökulmasta olisi tärkeää, että poissaolojen seuraaminen tunnistetaan yhtenä oppilaiden hyvinvoinnin seuraamisen mittareista ja yhteisöllisen hyvinvointityön suunnittelussa, toteuttamisessa ja seuraamisessa kouluun kiinnittymisen näkökulmat ovat esillä.

4.6 Huoltajien kokemukset poissaoloihin liittyvistä käytännöistä

Arviointiulosten mukaan koulupoissaolot herättävät laajasti huolta perheissä. Huoltajille suunnattuun kyselyyn vastanneista 5.–9.-luokkalaisten oppilaiden huoltajista joka neljäs ilmoittaa olleensa joskus huolissaan oman lapsen koulupoissaoloista. Kuten edellä todettiin, koulun johdon ja henkilöstön mukaan poissaoloihin liittyvästä toimintamallista tiedottaminen huoltajille nousi esiin kehittämiskohteenä. Tätä tukee myös huoltajien arviot poissaoloihin liittyvistä käytännöistä oman lapsensa koulussa. Joka viides huoltaja ei tiennyt, millainen poissaoloihin puuttumisen malli oman lapsen koulussa on käytössä. 14 % huoltajista oli tämän väittämän kohdalla valinnut en osaa sanoa -vaihtoehdon, joten myös näiden vastaajien voidaan katsoa olevan epätietoisia siitä, millainen poissaoloihin puuttumisen malli oman lapsen koulussa on käytössä. Mallin tunsu vain hieman yli puolet (59 %) huoltajista. Toimintamallin arvioi toimivaksi 38 % huoltajista. Tämän kysymyksen osalta 40 % vastaajista oli valinnut en osaa sanoa vaihtoehdon, mikä kertoo osaltaan siitä, että mallin ollessa monelle huoltajista tuntematon, myös sen toimivuuden arviointi osoittautui haastavaksi. Kaikilla huoltajilla ei myöskään ole oman lapsen kautta minkäänlaisia kokemuksia säännölliseen koulunkäyntiin tarvittavasta tuesta, joten toimintamallin arviointi voi tältäkin osin olla haastavaa kaikille huoltajille. Kahdeksan prosenttia huoltajista oli melko tai täysin eri mieltä siitä, että käytössä oleva toimintamalli poissaoloihin puuttumiseksi on toimiva. Neljännes huoltajista myös kokee, että poissaoloista ei ole keskusteltu vanhempainilloissa yhteisesti eikä huoltajalla ole tietoa siitä, millaisia

tukitoimia on tarjolla, mikäli oppilaan poissaolot herättävät huolta. Näidenkin kysymysten kohdalla en osaa sanoa -vaihtoehdon valinneiden vastaajien osuus oli suuri, mikä vahvistaa kuvaa siitä, että huoltajat ovat usein epätietoisia siitä, missä ja miten poissaoloihin liittyvistä teemoista on käyty keskustelua. Suuri osa huoltajista (71 %) ilmoitti kuitenkin tietävänsä, miten oman lapsen koulunkäyntiä voi tukea ja poissaoloja ehkäistä. Joka kymmenes huoltaja tarvitsisi myös tästä asiasta lisää tukea. (kuvio 17).

KUVIO 17. Huoltajien kokemukset poissaoloihin liittyvistä käytännöistä oman lapsen koulussa

Huoltajilta kysyttiin myös siitä, kuinka toimivina he pitävät oman lapsen koulusta annettuja ohjeistuksia erilaisissa poissaolotilanteissa toimimiseen. Kysymyksessä täsmennettiin, että ohjeistukset voivat koskea esimerkiksi sitä, miten poissaoloista ilmoitetaan koululle (sairaspoissaolot, lääkärikäynnit tai muut lyhyemmät poissaolot), miten pidempiä poissaoloja varten anotaan vapaata ja miten huoltajan tulee toimia, mikäli lapsi on luvottomasti poissa koulusta. Vähän yli puolet (60 %) huoltajista kokee, että lapsen koulusta saadut ohjeistukset ja niistä viestiminen on ollut selkeää ja riittävää, hieman alle kolmanneksen mielestä ohjeistuksissa ja niistä viestimisessä on jonkin verran kehitettävää. Joka kymmenes huoltaja ilmoittaa, ettei oman lapsen koulusta ole annettu ollenkaan ohjeistuksia huoltajille asiaan liittyen.

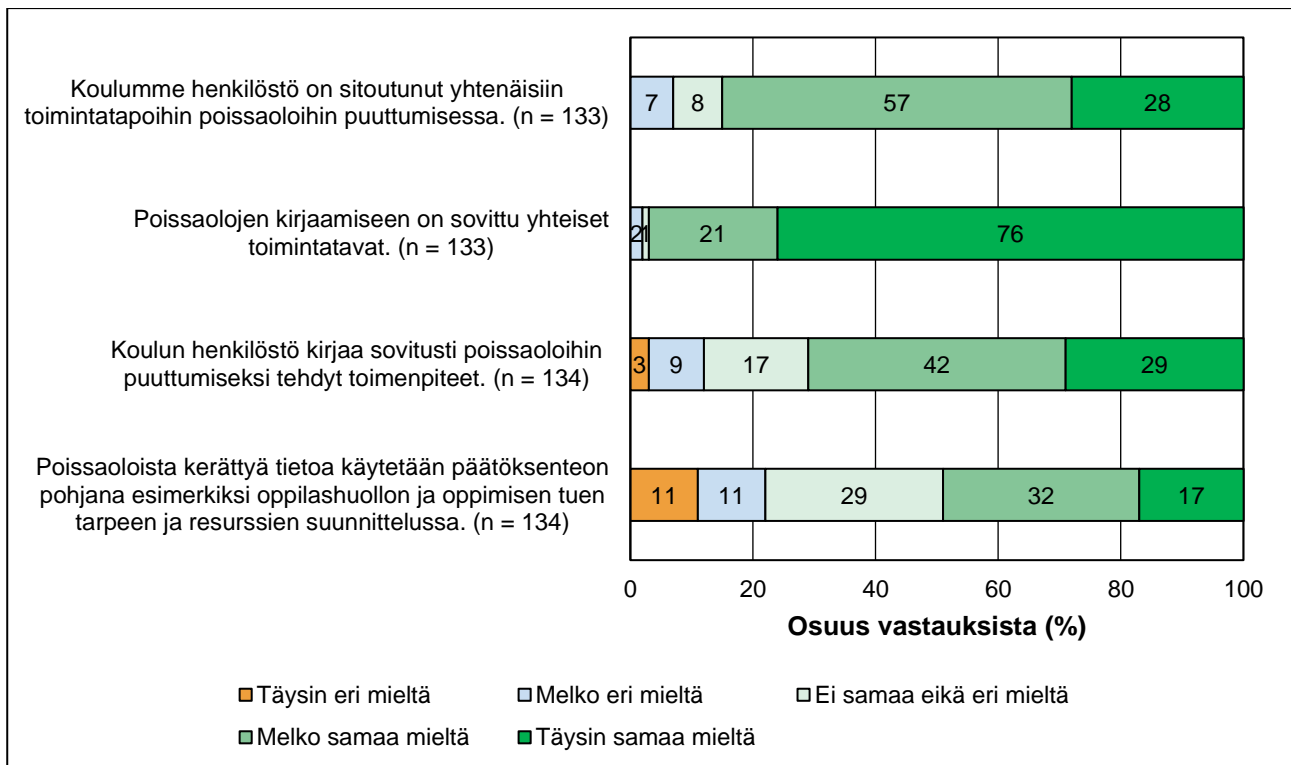
4.5 Poissaolojen tilastointi ja seuranta

Opetuksen järjestäjiltä kartoitettiin poissaolojen tilastoinnin ja seurannan toimintatapoja sekä näihin liittyviä kehittämistarpeita alkukartoituskyselyssä syksyllä 2021 (Markkanen, Saarinen ja

Rumpu 2022). Kartoituksen tulosten mukaan lähes kaikki kyselyyn vastanneet opetuksen järjestäjät ilmoittivat, että poissaoloja seurataan vähintään koulun tasolla. Alle puolet opetuksen järjestäjistä ilmoitti, että poissaoloja seurataan opetuksen järjestäjän tasolla. Neljä prosenttia vastaajista ilmoitti, että poissaoloja ei seurata mitenkään. Opetuksen järjestäjistä suurin osa (83 %) ilmoitti, että poissaolojen seurannassa ja tilastoinnissa erotellaan erikseen luvalliset ja luvattomat poissaolot. 17 prosenttia opetuksen järjestäjistä ei erotellut näitä erikseen

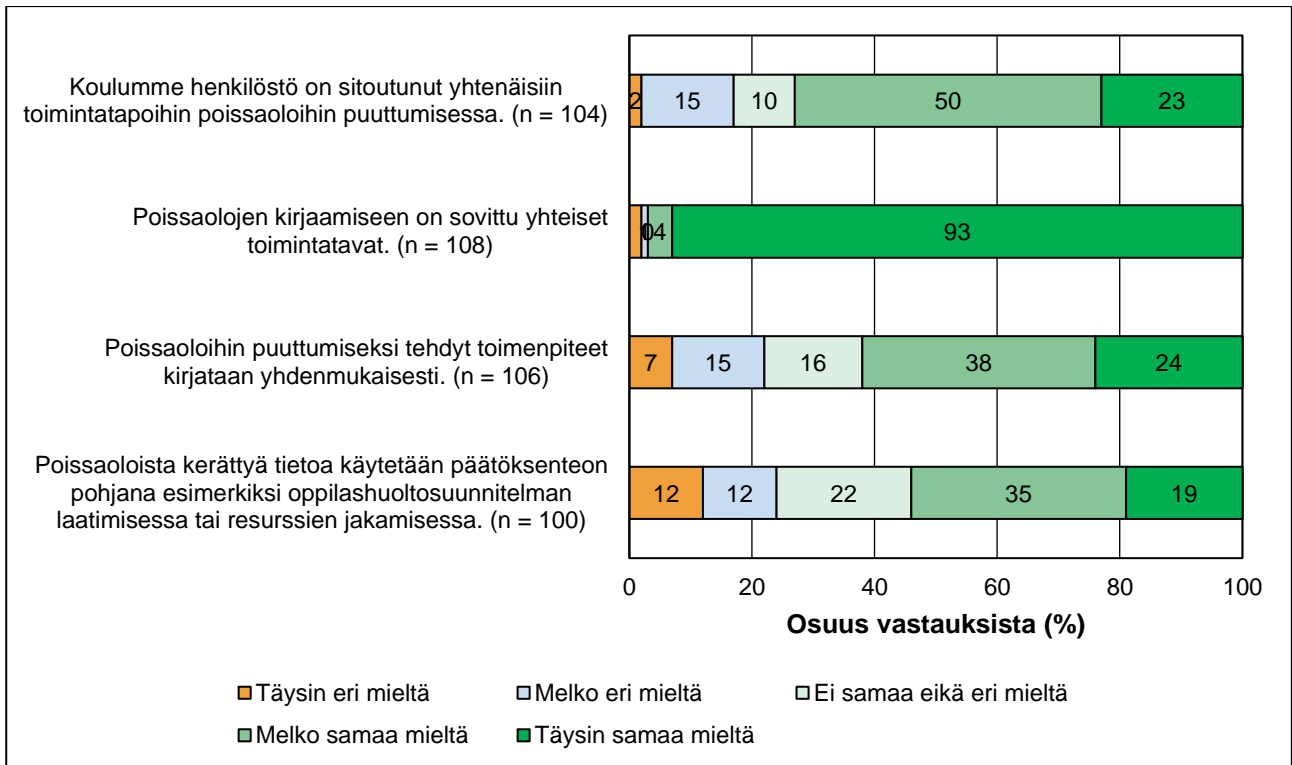
Saman kartoituksen mukaan vain noin puolet (51 %) vastaajista koki poissaolojen tilastoinnin ja seurannan vastaavan opetuksen järjestäjän tarpeita. Lähes yhtä moni oli tästä eri mieltä. Nykyisiin käytäntöihin tyytyväiset opetuksen järjestäjät perustelivat näkemystään ensisijaisesti siten, että riittävä tieto on saatavissa omasta oppilastietojärjestelmästä. Tyytymättömät puolestaan kertoivat, ettei nykyinen tapa anna systemaattista kokonaiskuvaa poissaoloista opetuksen järjestäjän tasolla eikä yhtenäisiä käytäntöjä tiedon keräämiseen ja hyödyntämiseen ole. Vastauksissa korostettiin myös yhtenäisten toimintatapojen puutetta poissaolotiedon keräämisessä koulun arjessa. Tämä vaikeuttaa poissaolojen määrän seuraamista, vertailua sekä tiedon myöhempää hyödyntämistä. Yhteensä 88 vastaajaa otti tarkemmin kantaa siihen, miten poissaolojen tilastointia pitäisi kehittää. Avovastauksissa korostui yhtenäisten tilastointikäytänteiden kehittäminen. Tähän kuuluu esimerkiksi sen määrittely, miten eripituisten oppituntien poissaolot tilastoituvat, opetuksen järjestäjätason seuranta sekä poissaolojen taustasyiden huomioiminen tilastoinnissa. Tilastoinnin toivottiin tukevan kouluissa tehtävää ennaltaehkäisevää työtä ja ongelmallisten poissaolojen varhaista tunnistamista. Lisäksi esimerkiksi poissaolotilanteissa toteutettuja toimenpiteitä (mm. moniammatillinen työskentely) haluttiin tilastoida toimien vaikuttavuuden ja onnistuneiden toimintatapojen kartoittamiseksi, sekä toimenpiteiden yhdenvertaisen saatavuuden toteutumisen arvioimiseksi. (Markkanen, Saarinen & Rumpu 2022.)

Sitouttavan koulu yhteistyön kehittämiskouluilta kerätyn aineiston perusteella näissä kouluissa yhtenäisiin toimintatapoihin poissaoloihin puuttumisessa on kiinnitetty huomiota. Koulukyselyyn vastanneista sitouttavan koulu yhteistyön kehittämiskouluista 85 % oli täysin tai melko samaa mieltä siitä, että koulun henkilöstö on sitoutunut yhtenäisiin toimintatapoihin poissaoloihin puuttumisessa. Lähes kaikki (97 %) kyselyyn vastanneista myös ilmoittivat, että heidän koulussaan on yhteisesti sovitut toimintatavat poissaolojen kirjaamiseen. Enemmän hajontaa oli siinä, miten koulun henkilöstön koetaan kirjaavan poissaoloihin puuttumiseksi tehdyt toimenpiteet: 68 % vastaajista oli melko tai täysin samaa mieltä toimenpiteiden sovitun kirjaamisen toteutumisesta. Myös se, miten poissaoloista kerättyä tietoa hyödynnetään päätöksenteon pohjana, vaihteli vastaajittain jonkin verran. Hieman yli viidennes (22 %) vastaajista koki, että poissaoloista kerättyä tietoa ei käytetä tarpeeksi hyödyksi esimerkiksi oppilashuollon ja oppimisen tuen tarpeen ja resurssien suunnittelussa. (kuvio 17).

KUVIO 18. Koulukyselyyn vastanneiden näkemykset poissaoloihin puuttumisen ja kirjaamisen käytännöistä

Myös yhteisöllisille oppilashuoltoryhmille suunnatussa kyselyssä tulokset olivat samansuuntaisia. (kuvio 19). Yhteisölliset oppilashuoltoryhmät kuitenkin arvioivat henkilöstön sitoutumisen yhtenäisiin käytäntöihin poissaoloihin puuttumisessa heikommaksi kuin koulun johto ja henkilöstö. Kolme neljästä yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän kyselyyn vastanneesta arvioi, että omassa koulussa henkilöstö on sitoutunut yhtenäisiin käytäntöihin poissaoloihin puuttumisessa. Poissaolojen kirjaamiseen oli lähes kaikkien (97 %) arvion mukaan sovittu yhteiset toimintatavat. Samalla kuitenkin vain 62 % vastaajista koki poissaoloihin puuttumisen toimenpiteiden kirjaamisen yhdenmukaiseksi. Hajontaa näytti olevan erityisesti siinä, miten yhteisölliset oppilashuoltoryhmät arvioivat poissaolotietoa käytettävän päätöksenteon pohjana: hieman yli puolet (54 %) vastaajista koki, että tietoa hyödynnettiin päätöksenteon pohjana, kun 24 % vastaajista oli asiasta melko tai täysin eri mieltä.

KUVIO 19. Yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän kyselyyn vastanneiden näkemykset poissaoloihin puuttumisen ja kirjaamisen käytännöistä

5

Kouluun kiinnittymistä
vahvistavat ja
poissaoloja ehkäisevät
käytännöt

5

Sitouttavan koulu yhteisötyön kehittämistyössä ensisijainen tavoite on poissaoloja ennaltaehkäisevien toimintatapojen kehittäminen. Tässä luvussa käsitellään niin koulun henkilöstön, huoltajien kuin oppilaiden näkemyksiä kouluun kiinnittymistä tukevista käytännöistä. Lisäksi tuodaan esiin kokemuksia sitouttavan koulu yhteisötyön hankerahoituksella työskentelevien opetusvelvollisyyteen sitomattomien työntekijöiden toiminnasta sekä oman ryhmän tunteista, joiden avulla vahvistetaan oppilaiden tunne- ja vuorovaikutustaitoja sekä ryhmän toimintaa.

5.1 Kouluun kiinnittymistä edistävät käytännöt

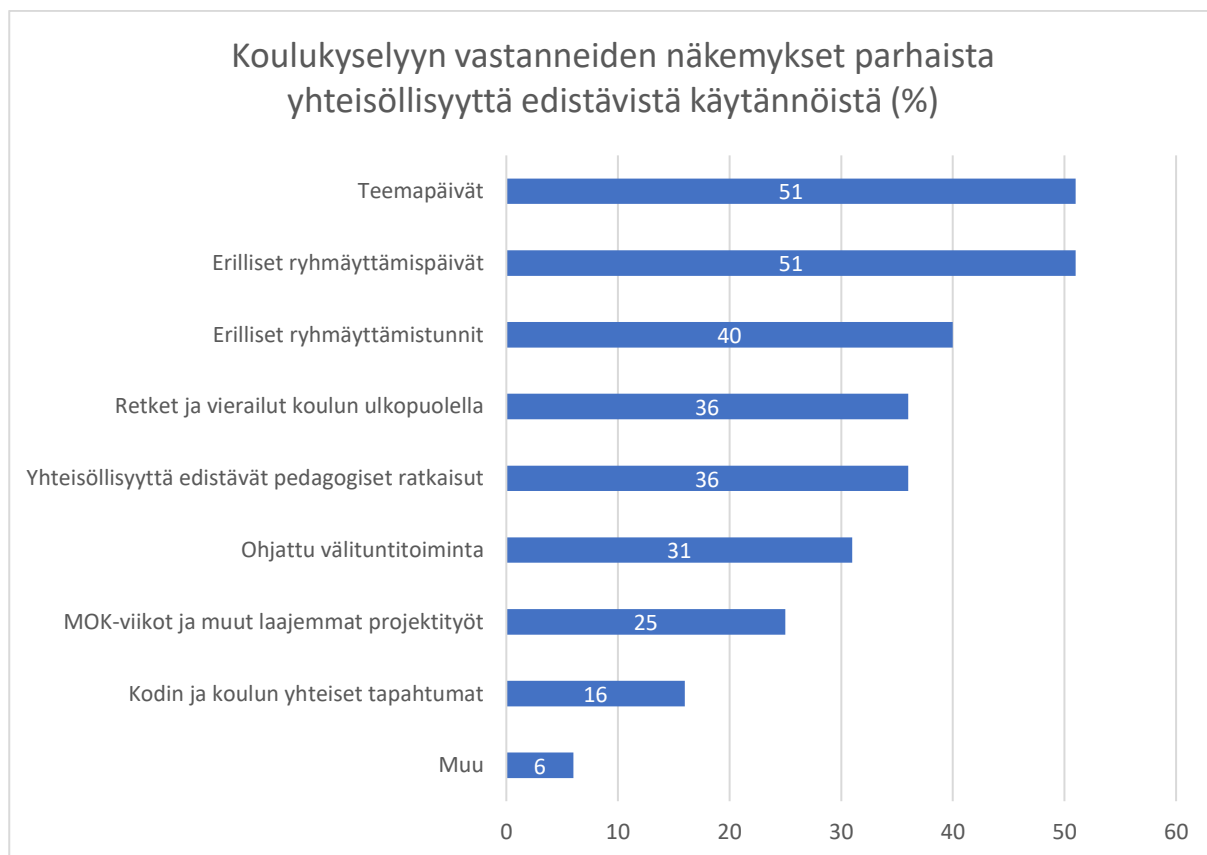
Kouluun kiinnittymisen tukemista ja yhteisöllisyyttä edistäviä käytäntöjä kartoitettiin arvioinnissa kaikilta vastaajaryhmiltä. Koulukyselyssä sitouttavan koulu yhteisötyön kehittämiskoulujen henkilöstö ja johto arvioivat yhteisöllisyyttä edistäviä käytäntöjä omassa koulussaan sekä kouluun kiinnittymistä tukevien ja poissaoloja ehkäisevien toimintatapojen toimivuutta ja kehittämistarpeita. Yhteisöllisiltä oppilashuoltoryhmiltä kartoitettiin kokemuksia yhteisöllisen oppilashuollon toteutumisesta

Koulun johdon ja henkilöstön näkemykset yhteisöllisyyttä edistävästä käytännöistä

Koulukyselyssä⁶ koulun johdolta ja henkilöstöltä kysyttiin yhteisöllisyyttä edistävästä työstä monivalintakysymyksellä. Vastaajat saivat vaihtoehtojen joukosta valita enintään kolme mielestään tärkeintä yhteisöllisyyttä edistävää tekijää omassa koulussa (kuvio 20). Vastaajista noin puolet (51 %) valitsi parhaiten kouluun kiinnittymistä tukevaksi toiminnaksi erilliset ryhmäytämispäivät sekä teemapäivät. Erilliset ryhmäytämistunnit oli yksi parhaimmista yhteisöllisyyttä edistävästä

⁶ Koulukyselyyn vastattiin monitahoisessa ryhmässä, jossa oli mukana koulun johto, opetushenkilöstöön kuuluvia sekä muita kouluhyvinvointityötä tekeviä henkilöstön jäseniä

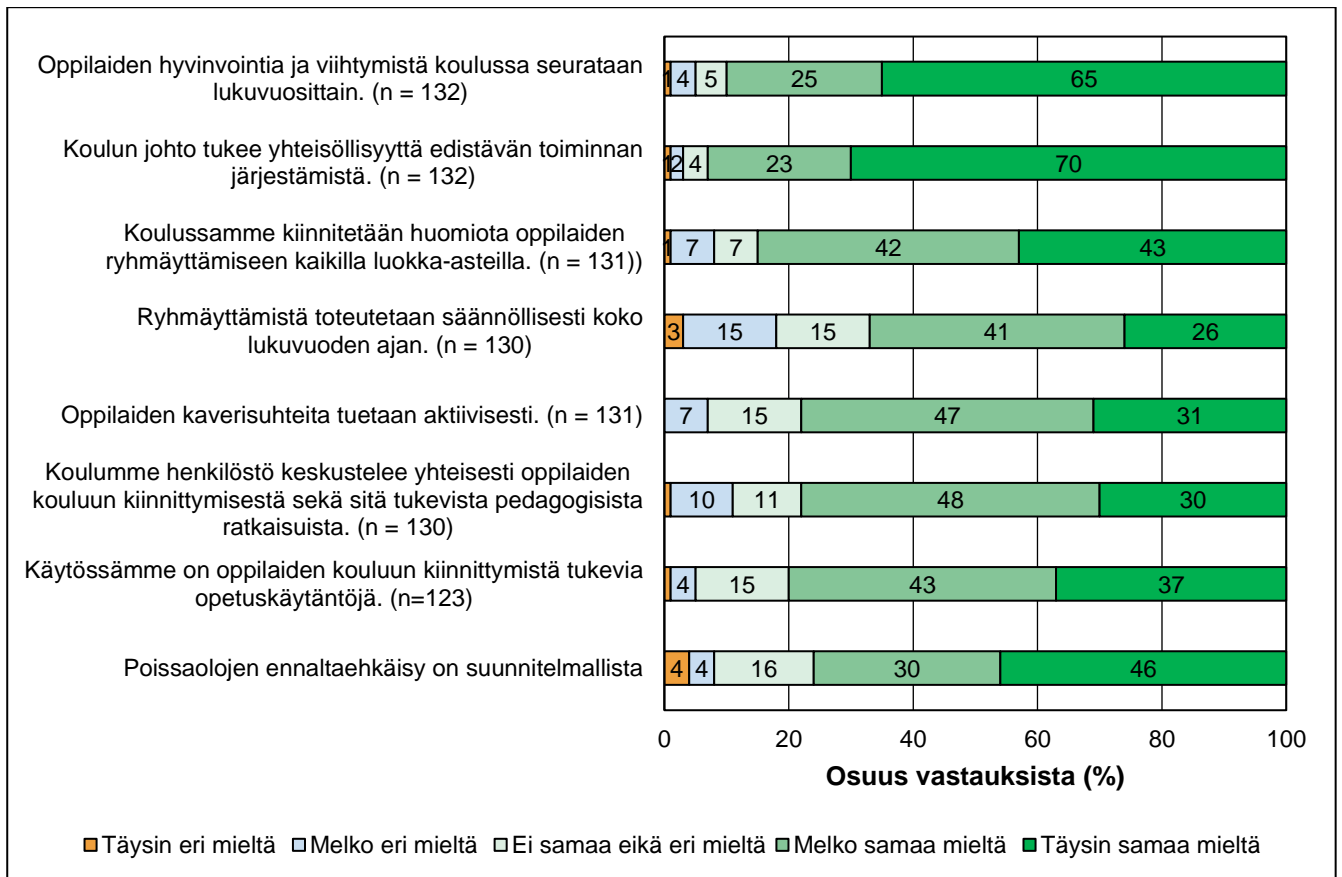
käytännöistä 40 % vastaajan mielestä. Hieman yli kolmasosa (36 %) oli valinnut yhdeksi parhaista yhteisöllisyyttä edistävästä käytännöistä tätä tukevat pedagogiset ratkaisut. Yhtä suuri osa oli valinnut retket ja vierailut koulun ulkopuolella. Alle kolmasosan mielestä ohjattu välituntitoiminta sekä laajemmat projektityöt, kuten esimerkiksi monialaisten oppimiskokonaisuuksien ympärille rakennetut projektit, arvioitiin yhdeksi parhaista yhteisöllisyyttä edistävästä käytännöistä. Sen sijaan vain kuudesosa (16 %) vastaajista valitsi kodin ja koulun yhteiset tapahtumat parhaiten yhteisöllisyyttä tukeväksi toiminnaksi. Lisäksi mainittiin, että oppilaiden osallisuutta lisäävät ryhmät, kuten oppilaskuntatoiminta, koulun hyvinvointiopetussuunnitelma sekä koulun oma nuoriso-ohjaaja.

KUVIO 20. Koulun johdon ja henkilöstön arviot parhaista yhteisöllisyyttä edistävästä käytännöistä omassa koulussa

Toimivimpien käytäntöjen lisäksi koulukyselyyn vastanneet arvioivat yhteisöllisyyttä edistäviä käytäntöjä omassa koulussa vastaamalla tätä koskeviin väittämiin asteikolla 1–5 (Täysin eri mieltä – Täysin samaa mieltä). Vastausten perusteella suurin osa kouluista ilmaisee seuraavansa oppilaiden viihtymistä ja hyvinvointia koulussa säännöllisesti vähintään lukuvuosittain. Myös koulun johdon ilmoitetaan pääsääntöisesti tukevan yhteisöllisyyttä edistävän toiminnan järjestämistä. Kouluun kiinnittymistä tukeva suunnitelmallinen ja säännöllinen arjen toiminta toteutuu vastaajien mukaan vaihtelevasti. Kolme neljäsosaa vastaajista pitää poissaolojen ehkäisyä omassa koulussa suunnitelmallisena. 85 % vastanneista ilmaisi, että koulussa kiinnitetään huomiota oppilaiden ryhmäyttämiseen kaikilla luokka-asteilla. Ryhmäyttäminen jää kuitenkin monessa koulussa vain satunnaisiksi tai yksittäisiksi tilaisuuksiksi, sillä vain noin kaksi kolmasosaa (68 %) vastaajista kertoi, että

ryhmäyttämistä toteutetaan säännöllisesti koko lukuvuoden ajan. Kolme neljäsosaa vastaajista ilmoitti, että omassa koulussa oppilaiden kaverisuhteita tuetaan säännöllisesti. Koulukyselyyn vastanneiden itsearviot kouluun kiinnittymistä tukevista yhteisistä käytännöistä koulun arjessa osoittivat, että myös näihin liittyen koulujen välillä on eroa. Noin kolme neljäsosaa (76 %) arvioi, että omassa koulussa henkilöstö keskustelee yhteisesti kouluun kiinnittymisestä sekä sitä tukevista pedagogisista ratkaisuista. Hieman useampi (79 %) vastaajista kertoi, että koulussa käytetään kouluun kiinnittymistä tukevia opetuskäytäntöjä (kuvio 21).

KUVIO 21. Koulukyselyyn vastanneiden näkemys kouluun kiinnittymistä tukevista pedagogisista käytännöistä omassa koulussa

Koulukyselyyn vastanneet saivat avovastauksella täsmentää, millaiset tekijät edistävät ja estävät kouluun kiinnittymistä tukevien toimintatapojen toteuttamista koulussa. Edistäviä tekijöitä oli avovastauksella kuvannut 68 % ja estäviä tekijöitä 66 % kyselyyn vastanneista. Avoimissa vastauksissa oli vain vähän pohdintaa pedagogisten ratkaisujen merkityksestä kouluun kiinnittymisessä. Tällaisina pedagogisina ratkaisuinä mainittiin opetuksen mukauttaminen oppilasryhmälle sopivaksi esimerkiksi käyttämällä vaihtelevia työskentelytapoja ja yhteisopettajuutta sekä jakamalla oppilaita ajoittain pienempiin ryhmiin. Oppilaiden yksilölliset tarpeet huomioivat pedagogiset ratkaisut sekä laadukas ja luottamuksellinen vuorovaikutus ja arjen toiminta oppilaiden kanssa mainittiin tärkeinä oppilaiden kouluun kiinnittymisen tukemisessa. Myös yhteistyön opetusryhmien välillä nähtiin edistävän yhteisöllisyyttä.

Yksisarjaisuus hieman rajaa yhteistyön mahdollisuuksia, mutta tähänkin luovuus on lääke. Teemme tiimeissä 1-2, 3-4 ja 5-6 tiimiopettajuutta ja paljon luokkayhteistyötä.

Koulukyselyyn vastanneiden avoimissa vastauksissa kouluun kiinnittymistä edistävinä käytäntöinä kuvattuun yleisesti koko koulun yhteisöllisyyden edistämistä tukevat toimintatavat. Yhteisöllisyyttä lisäsi vastaajien mukaan koulun henkilökunnan jakamat arvot ja niiden edistäminen myös oppilaiden kanssa toimittaessa.

Meillä on yhdessä mietitty arvopohja ja vahvasti restoratiivinen toimintakulttuuri koulussamme. Pidämme osallisuutta merkittävänä tekijänä koulu yhteisöön kiinnittymisen edistäjänä ja sitä kehitämme jatkuvasti

Koko henkilökunta on sitoutunut työhönsä ja välittävät aidosti oppilaista ja heidän hyvinvoinnistaan.

Tämän lisäksi tärkeänä nähtiin myös oppilaiden aktiivisuuden lisääminen ja oman toiminnan tukeminen koulussa. Oppilaskunnat, tukioppilastoiminta ja muut oppilaiden osallisuutta lisäävät toimintatavat koettiin erittäin tärkeiksi koko koulun yhteisöllisyyttä lisääväksi tekijäksi.

Oppilaiden ääni pyritään saamaan kuuluviin (oppilaskunta, ideat menevät läpi, esim. tempauksia jne tehdään oppilaiden ideoiden pohjalta, opet lähtevät erilaisiin asioihin mukaan, esim liikkajutut ja muut.

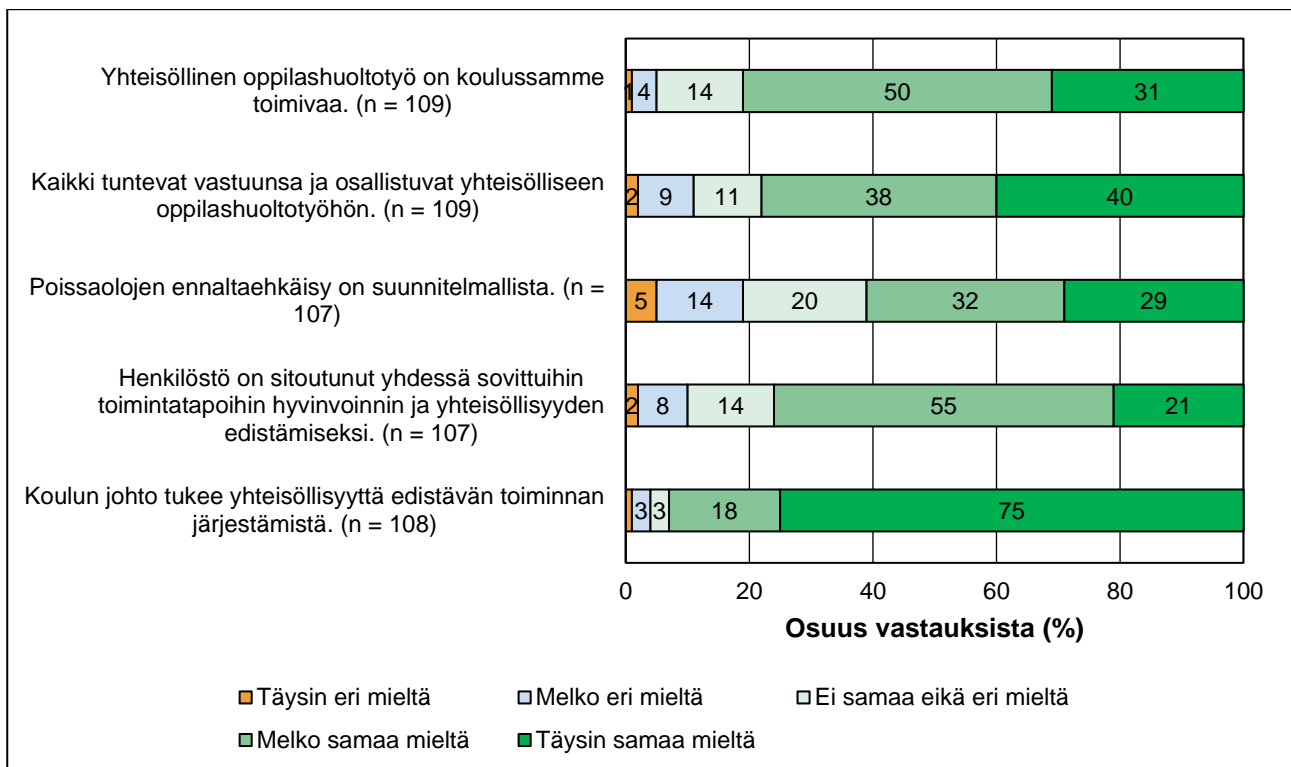
Haasteeksi kouluun kiinnittymistä tukeville toimintatavoille mainittiin riittämätön aika ideointiin ja ideoiden toteuttamiseen niin henkilökunnan kesken kuin yhteistyössä oppilaiden kanssa. Kouluun kiinnittymistä vaikeuttaa muun muassa riittämätön koulunkäynnin tuki sekä koulupäivien hajanaisuus.

Lukujärjestyksen repalaisuus (useita opettajia ja jakotunteja, tilat vaihtuvat monta kertaa päivässä) ja eri oppiaineiden integroinnin vaikeus.

Yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien arviot kouluun kiinnittymistä tukevista käytännöistä

Yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän kyselyyn vastanneet olivat pääasiassa tyytyväisiä yhteisöllisen oppilashuollon toteutumiseen. Lähes kaikki vastaajat kokivat poissaolojen ehkäisyn olevan tärkeä osa koulun yhteisöllistä työtä ja lähes yhtä suuri osa vastasi koulun johdon tukevan yhteisöllisyyttä edistävää toimintaa (kuvio 22). Osittain tai täysin eri mieltä vastaajista oli vain viisi prosenttia. Hieman alle 90 % vastaajista koki, että koulun muu henkilöstö tuntee hyvin vastuunsa oppilaiden hyvinvoinnin lisääjinä ja osallistuu yhteisölliseen oppilashuoltotyöhön. Yhtä moni vastaaja myös koki,

että henkilöstö on sitoutunut yhdessä sovittuihin toimintatapoihin hyvinvoinnin ja yhteisöllisyyden edistämiseksi. Vain noin puolet vastaajista ilmoitti, että poissaolojen ehkäisy on koulussa suunnitelmallista. Koulussa on esimerkiksi kirjallinen suunnitelma tai maininta hyvinvoinnin vuosikellossa.

KUVIO 22. Yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien arviot yhteisöllisyyttä edistävien toimintatapojen toteutumisesta omassa koulussa

Avoimissa vastauksissa yhteisöllisten oppilashuoltoryhmän jäsenet korostivat koulun henkilöstön merkitystä myös oppilaiden kouluun kiinnittymisen tukemisessa. Vastauksissa painotettiin monialaisen tuen tarjoamista jo poissaoloja ennaltaehkäisevänä tekijänä. Poissaolojen ehkäisyssä tärkeänä nähtiin oppilaiden yhteisöllisyyden lisääminen sekä koko koulun yhteiset tapahtumat. Kehittämiskohteenä kouluun kiinnittymisen tukemisessa mainittiin riittävän henkilöstöressurssin turvaaminen sekä oppilaiden ja koulun henkilöstön välisen vuorovaikutuksen tukemisen. Kehittämiskohteenä mainittiin myös oppilaiden ryhmäyttäminen niin luokkien sisällä kuin eri luokkien välillä sekä koko koulun yhteisöllisyyttä edistävän toiminnan kehittäminen.

Huoltajat korostavat vertaissuhteiden, ilmapiirin ja sujuvan koulunkäynnin merkitystä kouluviihtyvyydessä

Oppilaiden huoltajien näkökulmasta oman lapsen viihtyminen koulussa sekä säännölliseen koulunkäyntiin liittyvät haasteet mietityttävät monissa perheissä. Huoltajakyselyyn vastanneista huoltajista kolmannes (37 %) kertoi, että on ollut huolissaan oman lapsen viihtymisestä koulussa ja useampi kuin joka neljäs (27 %) oman lapsen haluttomuudesta mennä kouluun. Huoltajat arvioivat oman lapsen viihtymistä koulussa edistäviä ja estäviä tekijöitä monivalintakysymyksellä. Kaikki huoltajat arvioivat, millaiset asiat edistävät lapsen viihtymistä koulussa. Estäviä tekijöitä arvioivat

ne huoltajat, jotka olivat ilmoittaneet, että oman lapsen viihtyminen koulussa tai haluttomuus lähteä kouluun ovat herättäneet huolta (taulukko 3).

Huoltajien arvioin mukaan vertaissuhteet vaikuttavat merkittävästi oman lapsen viihtymiseen koulussa. Viihtymistä edistävästä tekijöistä se oli huoltajien näkemyksen mukaan tärkein. Suuri osa huoltajista (83 %) piti kavereita yhtenä merkittävimmistä oman lapsen kouluviihtyvyyttä edistävästä tekijöistä. vaikuttavista tekijöistä. Useampi kuin joka neljäs vastaajista arvioi kavereiden puutteen tai yksinäisyyden sekä ongelmien kaverisuhteissa olevan koulussa viihtymistä estäviä tekijöitä. Vertaissuhteisiin liittyväksi voidaan linkittää myös turvallisuuden tunne. 45 % huoltajista mainitsee turvallisen olon koulussa viihtymistä edistäväksi tekijäksi. Kiusaaminen puolestaan estää joka neljännen vastaajan mukaan viihtymistä koulussa, turvaton olo koulussa lähes joka viidennen (18 %) vastaajan mukaan.

Vertaissuhteiden ohella opettajat ja oppimiseen sekä siihen tarjottavaan tukeen liittyvät tekijät olivat huoltajien näkemyksen mukaan merkittäviä viihtymistä edistäviä ja estäviä tekijöitä. Puolet huoltajista ilmaisi opettajien edistävän viihtymistä ja lähes joka kolmas vastaaja mainitsi oppimisen. Riittävä tuki oppimiseen oli lähes joka viidennen (17 %) vastaajan mukaan koulussa viihtymistä edistävä tekijä. Estävistä tekijöistä opettajat olivat huoltajien mukaan kaikkein yleisin, sen oli maininnut viihtymistä estävänä tekijänä kolmannes huoltajista. Seuraavaksi yleisin viihtymistä estävä tekijä oli huoltajien mukaan oppimiseen liittyvät pulmat (29 %). Yksittäisen oppiaineen viihtymistä estävänä tekijänä mainitsi joka viides vastaaja ja riittämätön tuki koulunkäyntiin esti lapsen viihtymistä koulussa 14 % vastaajista mukaan.

Koulun henkilöstön vastauksista poiketen erilaiset teemapäivät ja tapahtumat eivät huoltajien vastauksissa nousseet merkittävästi esiin viihtymistä edistävinä tai estävinä tekijöinä. Kuusi prosenttia huoltajista piti erilaisia teemapäiviä ja muita tapahtumia oman lapsen viihtymistä koulussa edistävänä tekijänä, estäväksi tekijäksi tämän oli maininnut vain 2 % vastaajista. Teemapäiviä ja tapahtumia suuremman painoarvon huoltajat antoivat päivittäiseen koulunkäyntiin liittyville tekijöille, kuten välitunneille, ruokailulle sekä liikkumaan kannustamiselle.

TAULUKKO 3. Huoltajien näkemykset oman lapsensa koulussa viihtymistä edistävästä ja estävistä tekijöistä

Koulussa viihtymistä edistävät tekijät (n = 3607)		Koulussa viihtymistä estävät tekijät (n = 1765)	
	%		%
Kaverit	83	Opettaja / opettajat	33
Opettaja / opettajat	50	Oppimiseen liittyvät pulmat	29
Turvallinen olo koulussa	45	Kavereiden puute / yksinäisyys	27
Oppiminen	31	Ongelmat kavereisuhteissa	26
Lapselle tarjotaan riittävästi tukea koulunkäyntiin	17	Kiusaaminen	25
Viihtyisät opiskelutilat ja koulun piha-alue	16	Yksittäinen oppiaine	20
Välitunnit	15	Turvaton olo koulussa	18
Yksittäinen oppiaine	10	Koulupäivien passiivisuus	17
Liikkumaan kannustaminen	6	Muu	16
Erilaiset teemapäivät ja muut tapahtumat	6	Lapselle ei tarjota riittävästi tukea koulunkäyntiin	14
Ruokailu	6	Ruokailutilanteen epämiellyttävävyys	11
Koulun muu henkilöstö	3	Välitunnit	3
Muu	3	Koulun muu henkilöstö	2
		Erilaiset teemapäivät tai muut tapahtumat	2

Huoltajat saivat tarkentaa näkemyksiään oman lapsen kouluviihtyvyyttä edistäviä ja estäviä tekijöitä avovastauksilla. Avovastausten mukaan huoltajat tunnistivat vertaissuhteiden heijastuvan myös koulunkäyntiin; kaverit tekevät koulunkäynnistä mielekkäämpää, toisaalta haasteet vertaissuhteissa voivat myös estää oppimista. Muutamat vastaajat kertoivat, ettei heidän lapsensa kykene keskittymään oppitunneilla kiusaamisen takia.

Det är viktigt att någon väntar på dig när du kommer till skolan, att ha vänner. Viktigt också att bli sedd av sina lärare, uppmuntrad och bekräftad.”

Vaikea sanoa, kun lapsi olisi pois niin paljon kuin mahdollista. Kouluun ei ole ikävä. Uskoisin kuitenkin, että kaverit on se tekijä miksi siellä on siedettävää. Jos on opettaja kenestä tykkää niin niille tunneille menee mielellään ja päinvastoin.

Viime syksy oli vaikeampi, kiusaaja/ jat häiritsivät välitunneilla. Tuntien alut viivästyivät, opetus kärsii. Aikaa meni ongelmien selvittämiseen liikaa jo pelkästään opetuksesta.

Avovastauksissa huoltajat kuvasivat opettajien merkitystä koulussa viihtymiselle. Opettajat mainittiin koulun hyvän ilmapiirin, turvallisuuden tunteen ja toisia kunnioittavan kulttuurin luojina. Opettajien kiinnostus oppilaita ja opettamiaan aineita kohtaan nähtiin oppilaita innostavana ja heidän

viihtyvyyttään edistävänä asiana. Toisaalta avovastauksissa tuotiin esiin myös kokemuksia siitä, että kaikki opettajat eivät kohtaa oppilaita riittävän hyvin tai ole kiinnostuneita heidän asioistaan. Huoltajien mukaan heidän lapsensa olivat kiinnostuneempia ja suhtautuvan myönteisemmin niihin oppiaineisiin, joiden opettajista he pitivät. Näissä oppiaineissa saadut onnistuneet oppimiskokemukset osaltaan lisäävät oppilaiden viihtyvyyttä. Yksittäisellä opettajalla voi olla suuri merkitys tilanteissa, joissa koulunkäynti tuntui lapsesta yleisesti haastavalta. Esimerkiksi yhden opettajan opitunnit olivat tärkeä kouluviihtyvyyttä lisäävä tekijä ja niitä pidettiin jopa kouluviikon kohokoh-tana.

Tyttäreni kanssa olen usein keskustellut siitä mikä häntä innostaa koulunkäyntiin. Tällä hetkellä opettajilla tuntuu olevan suuri rooli koulussa viihtymisessä, toki koulu-aineet ovat myös yksi mikä jakaa kiinnostusta, toiset aineet kiinnostavat enemmän. Opettajan innostava ja osallistava sekä kiinnostava tapa esittää opetettavaa asiaa on ymmärryksen mukaan ollut tekijä, joka on saanut tyttäreni menemään innolla esi-merkiksi biologian tunnille.

Se miten opettajat kohtaavat nuoren on hirvittävän iso merkitys. Suurin osa opetta-jista ei esimerkiksi kannusta oppilaita millään tavalla. Osa ei edes tervehdi tai muista oppilaiden nimiä. Mieluummin lannistetaan jos voisi valita kannustamisenkin. Jos op-pilaalla on terveyssyistä paljon poissaoloja, luokanvalvoja kyllä on yhteydessä ja te-kee kaiken mitä sovitaan mutta siihen se sitten jääkin. Aineen opettajia ei tunnu yk-sinkertaisesti kiinnostavan. Tuohan se heille lisää töitä. Mitäpä jos opettajista saisi antaa nimetöntä palautetta kerran lukukaudessa. Muuttuisiko meininki kun tietäisi että laiminlyönnit tulisivat esiin. Kysytään palautetta muuallakin, miksei kouluissa. Arviointi keskustelussa päin naamaa kysytty "onko palautetta" on yhtä tyhjän kanssa. Ei aikuinenkaan anna pomostaan sillä tavalla palautetta.

Huoltajien avovastauksissa esiin tuomien näkemyksen mukaan opettajat vaikuttavat koulun ilma-piiriin myös antamalla mallia ja ohjeita toisia kunnioittavasta ja hyväksyvästä käytöksestä, joka voi siirtyä myös oppilaiden väliseen kanssakäymiseen. Huoltajien mukaan turvallista ilmapiiriä luo eri-laisuuden ymmärtäminen ja kunnioittaminen niin oppilaiden kuin koulun henkilökunnan keskuu-dessa. Tämän lisäksi turvallista ilmapiiriä koettiin vahvistavan myös henkilökunnan herkkä puuttu-minen kiusaamiseen ja muuhun koulussa tapahtuvaan häirintään. Vastaajien mukaan opettajien etäisyys, liian suuret ryhmäkoot ja hälyisä ympäristö sen sijaan heikensivät oppilaiden turvallisuus-tunnetta.

Opettajalla/opettajilla on kavereiden lisäksi keskeinen rooli vaikuttaa ilmapiiriin ja siihen, miten oppilas tuntee tulevansa nähdyksi, kuulluksi ja ymmärretyksi. Oppilaan tuntiessa olonsa turvalliseksi, oppiminen on sujuvampaa. Opettajan tulee luoda luok-kaan selkeät rajat, mutta samalla olla lähestyttävä ja luotettava sekä lämmin.

Koulussa on päivittäin erilaista häiriköintiä, joka luo turvattomuuden tunnetta. Yksit-täisten oppilaiden tai porukoiden röyhkeä käytös pilaa ilmapiirin kaikilta. Erilaisuuden ymmärtämiseen ja jokaisen oman tilan arvostamiseen pitäisi satsata enemmän ja

ottaa nollatoleranssi myös sanalliseen häirintään - homottelu ei ole enää tätä päivää, todellakaan. Koulussa pitää saada olla turvallisin mielin ja rauhassa.

Huoltajat kuvasivat avovastauksissa myös oppimiseen liittyvien tekijöiden yhteyttä oman lapsen viihtymiseen koulussa. Sopivan haastavien tehtävien, kiinnostavien ja vaihtelevien opetustapojen sekä yleisen työrauhan nähtiin olevan erityisen tärkeitä oppimisen edellytyksiä. Oppimiseen liittyi vahvasti myös lapsen saama oikeanlainen ja oikea-aikainen oppimisen tuki. Tukitoimien aloituksen mainittiin parantaneen lapsen halua mennä kouluun sekä kohottavan tämän kouluun liittyvää itse-tuntoa ja parantavan oppilaan kuvaa itsestään taitavana oppijana.

*Se, että tehtävät ovat sopivan vaativia kullekin oppilaalle antaa mahdollisuuden työ-
rauhaan. Opettajien positiivinen asenne opettamiseen ja hyvän huomioiminen moti-
voi oppimiseen ja työskentelyyn.*

*Hon tycker det är tungt att fara till skolan. Är stressad eftersom undervisningen ej an-
passas enligt hennes autismspektrumdiagnos.*

Koulun fyysinen ympäristö, oppilaiden liikkumiseen kannustaminen, välitunnit, ruokailu sekä erilliset teemapäivät koettiin harvemmin oppilaan kouluviihtyvyyden kannalta merkittävimmiksi tekijöiksi. Osa vastaajista kuitenkin korosti oppilaiden fyysisestä hyvinvoinnista huolehtimisen olevan kouluviihtyvyyden edellytyksiä. Tämän lisäksi huoltajat kiinnittivät huomiota koulun fyysiseen ympäristöön kuten sisäilmaan ja rakennuksen tilaratkaisuihin. Tärkeäksi koettiin, että tilat mahdollistavat yhdessä toimimisen, mutta toisaalta niissä toivottiin olevan hiljaisempia alueita, joihin oppilaat voivat tarvittaessa vetäytyä rauhoittumaan.

*Ledda rastaktiviteter t.ex att musikrummet, gymnastiksalen eller bildkonst rummen
hålls öppna med övervakning*

*Koulun ilmapiiri, kannustavat opettajat ja kaverit (lisäävät kouluviihtyvyyttä). En
tiedä kuinka lapset ajattelevat itse koulun tiloista ja ympäristön vaikuttavuudesta
viihtyvyyteen, mutta näkisin itse, että sillä on merkitystä kuten valoisuus, nykytek-
niikka, kokoontumistilat, ryhmätyöhuoneet, huonekalut, nuorten omien toiveiden to-
teuttaminen jne.*

Oppilaat korostavat yhteisöllisyyttä tukevia pedagogisia ratkaisuja sekä arkisten kohtaamisten merkitystä

Oppilaiden kokemuksia ja toiveita yhteisöllisyyden edistämisestä koulussa kartoitettiin arvioinnissa laadullisesti kouluvierailuiden yhteydessä toteutettujen haastattelujen sekä työpajojen yhteydessä. Haastatteluihin osallistui yhteensä 14 oppilasta 7 eri koulusta ja työpajoihin yhteensä 43 vuosiluokkien 5–9 oppilasta kolmesta eri koulusta.

Oppilaiden arviointityöpajoista kaksi toteutettiin etäyhteydellä ja yksi lähityöskentelynä koulupäivän aikana. Toteutustavasta riippumatta työpajat olivat sisällöltään ja tehtäviltään samanlaisia.

Työskentelyyn kuului yksilötehtäviä, pienryhmätyöskentelyä ja sekä ryhmäkeskusteluja. Koska työpajan aihe on sensitiivinen, koulupoissaolot sekä kokemukset koulussa viihtymisestä, kiinnitettiin eettisiin näkökulmiin erityistä huomiota työpajojen toteutuksessa. Työpajan aluksi käytiin läpi yhteiset säännöt työskentelylle. Näissä korostettiin luottamuksellisuutta ja vapaaehtoisuutta. Työpajassa jokainen sai jakaa kokemuksiaan juuri niin paljon, kun itsestä tuntuu hyvältä. Työpajassa hyödynnettiin sähköistä kyselytyökalua, mikä mahdollisti omien ajatusten ja kokemusten jakamisen anonyymisti. Pienryhmätyöskentelyssä hyödynnettiin tarinallista lähestymistapaa. Oppilaat saivat pohdittavakseen kuvitteellisen kaverilta tulleen some-viestin, jonka ympärille he pohtivat mahdollisia tapahtumia ja peilasivat tilannetta kokemuksiin omassa koulussa. Työpajoissa esitetyt asenneväittämät sekä kehystarinoina toimineet kuvitteelliset viestit muotoiltiin yhdessä 9.-luokkalaisen oppilaan kanssa, jotta oppilaiden olisi helppo samaistua niihin ja niissä käytettävä kieli olisi oppilaille ymmärrettävää.

Työpajoissa oppilaita pyydettiin nimeämään kolme asiaa, jotka heidän mielestään vaikuttavat eniten viihtymiseen koulussa. Oppilaiden mainitsemista asioista tehtiin sähköisellä työkalulla sanapilvi, jota käytettiin yhteisen keskustelun virittäjänä. Kaikissa oppilasryhmissä sanapilven sisällöt olivat samansuuntaisia. Kaverit mainittiin useimmiten viihtymistä edistävänä tekijänä koulussa. Toiseksi eniten mainintoja saivat oppimiseen ja oppitunteihin sekä opettajiin liittyvät asiat. Tehtävän yhteydessä käydyssä purkukeskustelussa oppilaat toivat esiin näkemyksiään siitä, miten suuri merkitys opettajan omalla innostuksella, vaihtelevilla opetusmenetelmillä sekä riittävällä tuella on omalle motivaatiolle ja viihtymiselle. Lisäksi oppilaiden maininnoissa nousivat esiin kouluruuan ja mielekkään välituntekemisen merkitys koulussa viihtymiseen.

Poissaoloihin liittyviä teemoja työpajoissa tarkasteltiin tarinallisen työskentelyn avulla. Oppilaat saivat. Oppilaat saivat pohdittavakseen kuvitteellisen kaverilta tulleen some-viestin, jossa kaveri kertoo jäävänsä pois koulusta vaihtelevasta syystä. Kehystarinoihin oli valittu erilaisia tilanteita hyödyntäen tutkimuskirjallisuudessa tehtyä luokitusta poissaolojen syistä. Oppilaat pohtivat pienryhmissä, miten kyseiseen viestiin voisi vastata, mistä kaverin haasteet lähteä kouluun voivat johtua ja millaisilla keinoilla voidaan auttaa oppilasta, jolla on haasteita tulla kouluun. Tarinallinen työskentely osoitti, että oppilaat tunnistivat koulun arjessa paljon tilanteita, jotka haastavat koulussa viihtymistä tai voivat lisätä kynnystä tulla kouluun. Kavereiden kannustuksella ja vertaistuella nähtiin olevan suuri merkitys tilanteissa, joissa kouluunmeno on vaikeaa tai aiheuttaa ahdistusta. Heidän oli helppo keksiä konkreettisia keinoja, joilla vertaiselle voi osoittaa tukea. Oppilaat muun muassa tarjoutuivat esimerkki viestissä auttamaan kaveria koulutehtävissä, keskustelemaan hänen kanssaan yhdessä aikuisen kanssa tai tulemaan vastaan koulumatkalla, jotta kynnyksellä tulla kouluun olisi pienempi.

Työpajatyöskentelyn ja sen yhteydessä käydyssä keskustelun perusteella oppilaat näkevät koulunkäyntiin liittyvät pulmat eri perspektiivistä kuin koulun aikuiset. Oppilaat kokivat, että aikuiset eivät aina ota heidän huoliaan riittävän vakavasti. Purkukeskustelussa oppilaiden kanssa pohdittiin sitä, keiden aikuisten puoleen kehystarinan esimerkkitalanteessa kannattaisi kääntyä. Oppilaat olivat epäileväisiä sen suhteen, kuinka paljon aikuisten avusta ja tuesta on hyötyä. Koulun vuorovaikutussuhteisiin ja toimintakulttuuriin liittyi oppilaiden näkemysten mukaan sellaisia piirteitä, joita aikuiset eivät tavoita. Oppilaat toivat esiin esimerkkejä pienistä käytännöistä, jotka voivat lisätä jännitystä oppitunneilla, kuten yllättävät pari -ja ryhmätyöt sekä opettajan tapa olla vuorovaikutuksessa ja

kohdata oppilaita. Aikuisten ei myöskään koettu ymmärtävän riittävästi nuoren maailmaa ja sitä, millaisia paineita esimerkiksi kaveriporukassa pärjääminen voi aiheuttaa.

Kavereiden kannustus on kaikkein tärkeintä. Vanhemmat ja opet sanois että nyt meet kouluun vaan, se on hyväksi sulle. Kaverit ymmärtää että millaiset asiat oikeasti voi ahdistaa.
- Esimerkki oppilaiden kommentista työpajassa

Oppilaiden näkemyksissä koulun ja luokan ilmapiiriin liittyvät tekijät säännöllisen koulunkäynnin vaikeuksien taustalla nousivat keskiöön. Oppilaat kertoivat esimerkiksi tunnistavansa tilanteita, joissa joku oppilas on aina itsekin pois koulusta silloin, jos paras ystävä on esimerkiksi sairastunut. Oppilaiden puheessa tällainen haaste nostettiin esiin luokan yhteishengen ja ryhmäytymisen ongelmana; ryhmäyttäminen ei ole onnistunut, jos luokassa on turvaton olo silloin kun oma paras ystävä on poissa koulusta.

Kouluvierailuiden yhteydessä toteutettujen oppilaiden haastatteluiden keskiössä on ollut keskustelu siitä, millaiset tekijät oppilaiden näkemyksen mukaan vaikuttavat koulussa viihtymiseen ja kouluun kiinnittymiseen. Kouluvierailuilla oppilaat kertoivat, että he toivoivat mahdollisuuksia kohdata opettajia koulun arkisissa tilanteissa ilman kiirettä. Oppilaat viihtyivät paremmin koulussa, kun opettajat ovat aidosti kiinnostuneita heidän asioistaan ja valmiita ottamaan huomioon heidän näkökulmansa keskustelun kohteena oleviin asioihin ja koulun arkeen. Koulun henkilöstön rooli korostuu ilmapiirin luomisessa ja oppilaiden keskinäisen toiminnan tukemisessa. Haastatteluissa korostui erityisesti oppituntien vuorovaikutus ja yhteiset keskustelut oppimisen lomassa. Oppilaat toivoivat opettajilta myös ymmärrystä nuorten elämään liittyvissä haasteissa ja niiden vaikutuksesta koulunkäyntiin. Erityisen tärkeää on turvallinen oppimisen ilmapiiri, jossa oppilaiden ei tarvitse jännittää virheiden tekemistä tai satunnaisia unohduksia tai myöhästymisiä, vaan opettajalta pystyi odottamaan ymmärtävyyttä ja halua tukea oppilaita.

Oppilaat myös tunnistivat koulun aikuisten välillä eroja kohtaamisen tavoissa. Toiset opettajat tai koulun henkilöstön jäsenet olivat oppilaiden näkemysten mukaan helpommin lähestyttäviä kuin toiset. Oppilaat korostivat vastauksissaan arjen kohtaamisia ja koulun aitoa läsnäoloa. Tärkeäksi koettiin etenkin henkilökunnan johdonmukainen, mutta empaattinen käytös. Henkilökunnalta toivottiin myös aloitteellisuutta kommunikaatiossa ja herkkyyttä oppilaiden mielialojen tunnistamiseen. Oppilaat kokivat tärkeäksi henkilökunnalta saadun luottamuksen. Useissa haastatteluissa tuli esiin, että koulussa on paljon pieniä myönteistä vuorovaikutusta edistäviä käytäntöjä, jotka oppilaat kokevat merkityksellisinä. Oppilaat mainitsivat esimerkiksi sen, että omassa koulussa kaikki opettajat tervehtivät oppilaita käytävässä ja monilla opettajilla on tapana jäädä vaihtamaan kuulumisia esim. ruokailutilanteissa tai välitunneilla.

Oppilaat arvostivat myös mahdollisuutta vaikuttaa koulussa. Vaikuttaminen näkyi konkreettisesti esimerkiksi oppilaskunnan hallituksen toiminnan kautta, mutta toisaalta oppilaat kertoivat myös siitä, miten ovat yhdessä lähestyneet henkilökuntaa toiveidensa kanssa ja saaneet sovittua yhdessä uusia toimintatapoja.

Oppituntien sisältöihin liittyvät asiat koettiin tärkeiksi. Opetusmenetelmien toivottiin olevan monipuolisia ja oppilaat mainitsivat positiivisena kokemuksena myös mahdollisuuden keskustella opettajien kanssa opetustavoista. Oppiminen itsessään mainittiin myös tärkeäksi ja eräs oppilas kertoi, miten heikko koulumenestys ja opetuksesta jälkeen jääminen vähentää halua tulla kouluun. Koulu-päivä jäi helpommin väliin myös silloin, kun lukujärjestyksessä on oppiainetta, jota oppilas jännittää joko sen sisällön tai opettajan takia.

Oppilaat korostivat, että kouluun keskittyy merkittävä osa heidän sosiaalisesta elämästään ja koulun toivottiin tukevan tätä. Etenkin säännöllinen yhteinen toiminta, kuten välituntitoiminta tai vuosikierron mukaan kulkevat teemapäivät koettiin tärkeänä lisänä koulunkäyntiin. Toisaalta mahdollisuus rauhoittua koulun hektisessä arjessa tuli esiin muutaman haastattelun oppilaan vastauksissa.

5.2 Opetusvelvollisuuden sitomattomien työntekijöiden työnkuva ja rooli kouluyhteisössä

Suuri osa sitouttavan kouluyhteisötyön erityisavustusta käytetään sellaisten opetusvelvollisuuden sitomattomien kasvatus- ja/tai sosiaalialan henkilökunnan palkka- ja toimintakuluihin, joiden tehtävänä on kehittää ja toteuttaa sitouttavan kouluyhteisötyön mallia paikallisella tasolla. Erityisavustusta suunnataan tähän henkilöstöresurssiin 23 pilottihankkeessa. Yhtenä arvioinnin tavoitteista oli selvittää, millainen opetusvelvollisuuden sitomattomien työntekijöiden työnkuva ja rooli kouluyhteisössä on. Lisäksi tavoitteena oli kartoittaa opetusvelvollisuuden sitomattomien työntekijöiden työn tuloksellisuutta edistäviä ja estäviä tekijöitä.

Tässä luvussa esitellään opetusvelvollisuuden sitomattomien työntekijöiden toimenkuvan muodostumista seuraavien kyselyiden tulosten kautta: alkukartoituskyselyt SKY-koordinaattoreille (n=24) sekä opetusvelvollisuuden sitomattomille työntekijöille (n = 69), kyselyt kehittämiskoulujen johdolle ja henkilöstölle (kyselystä käytetään raportoinnissa nimitystä koulukysely, n = 140) ja yhteisöllisille oppilashuoltoryhmille (n = 110). Lisäksi huoltajille suunnatussa kyselyssä (n = 3615) kartoitettiin huoltajien kokemuksia ja toiveita tällaisten työntekijöiden roolista kouluyhteisössä. Oppilaiden ja koulun henkilöstön kokemuksia opetusvelvollisuuden sitomattomista työntekijöistä kartoitettiin myös kouluvierailuiden yhteydessä toteutetuissa haastatteluissa.

Hieman yli puolet (59 %) opetusvelvollisuuden sitomattomille työntekijöille toteutettuun alkukartoitukseen vastanneista ilmoitti työskentelevänsä täysipäiväisesti yhdellä koululla ja 34 % työskenteli useassa koulussa. Loput 7 % vastaajista kuvasi työaikansa jakautuvan toisin, esimerkiksi hankkeen hallinnollisiin tehtäviin ja koulussa työskentelyyn. Nämä työntekijät toimivat pilottihankkeissa yhteensä 17 eri nimekkeellä. Opetusvelvollisuuden sitomattomista työntekijöistä on SKY-kehittämistyössä käytetty yläkäsitteenä kouluvalmentajaa kuvaamaan kaikkia tehtävää toteuttavia toimijoita.

Opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden tehtävänimikkeet sitouttavan koulu yhteisötyön pilottihankkeissa:

- Erityissosiaaliohjaaja
- Erityistyöntekijä
- Hanketyöntekijä /koordinaattori
- Hyvinvointiohjaaja
- Kasvatusohjaaja
- Koulukohtauttaja
- Koulunuorisotyöntekijä
- Kouluohjaaja
- Koulupsyökkäri
- Koulusosionomi
- Koulutsemppari / tsemppari
- Koulutukihenkilö
- Kouluvalmentaja
- Koulu yhteisöohjaaja
- Koulu yhteisötyöntekijä
- Närvarokoordinator
- Yhteisöohjaaja

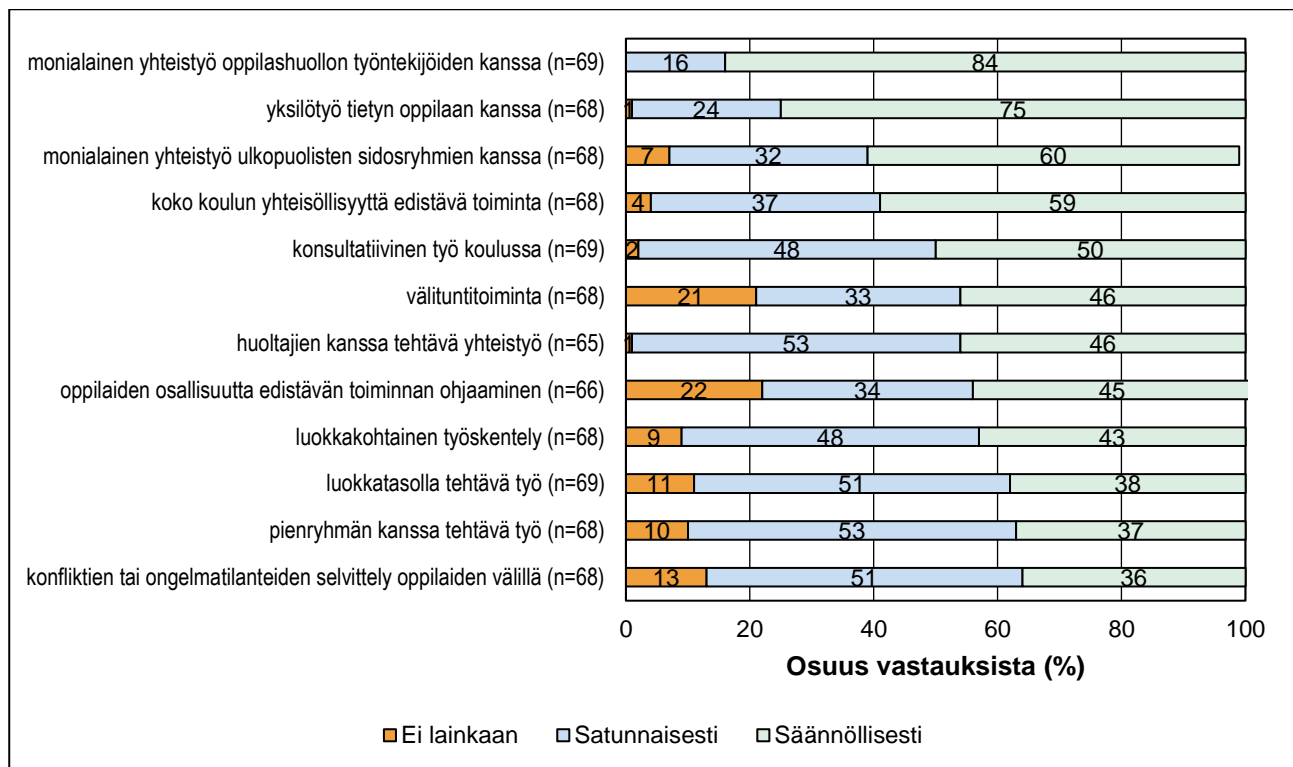
Tehtävänimikkeiden lisäksi opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden taustakoulutus oli hyvin vaihteleva. Vastaajista 39 % oli sosionomeja, 12 % yhteisöpedagogeja ja 9 % nuoriso- ja vapaa-ajanohjaajia. Muu –kohdassa mainittiin lukuisia erilaisia koulutuksia, kuten sosionomin ja yhteisöpedagogin ylemmät ammattikorkeakoulututkinnot, liikunnanohjaajan koulutus, varhaiskasvatuksen maisteri sekä erilaisia täydennyskoulutuksia, kuten nepsy-valmentajakoulutus.

Viime vuosina koulujen hyvinvointityötä sekä yhteisöllisyyden edistämistä tukevia toimenkuvia on kehitetty erilaisin painotuksin ja toimenkuvien eri puolilla Suomea. Viimeisten vuosien aikana myös kuntien tekemä nuorisotyö kouluissa ja oppilaitoksissa on lisääntynyt voimakkaasti (Kalliomaa & Ahonen–Walker 2019, 22–23). Esimerkiksi Helsingissä on pilotoitu laajasti kouluvalmentajien toimenkuvaa vuodesta 2019 alkaen (Aaltonen ym. 2021). Sitouttavan koulu yhteisötyön pilottihankkeiden koordinaattoreista (n = 24) vajaa kolmannes (29 %) ilmoitti, että oman pilotin alueella ei SKY-pilotoinnissa mukana olevien opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden työskentele muita vastaavaa työtä tekeviä työntekijöitä. Useammassa kuin joka neljännessä (28 %) pilottihankkeessa mukana olevien opetuksen järjestäjän kouluissa työskentelee SKY-hanketyöntekijöiden lisäksi vakituisesti muita opetusvelvollisuuteen sitomattomia työntekijöitä, jotka edistävät koulu yhteisön hyvinvointia (esim. koulusosionomit, koulunuorisotyöntekijät, kouluvalmentajat), 43 % koordinaattoreista ilmoitti, että vastaavia toimenkuvia kokeillaan ja kehitetään myös muissa hankkeissa.

Opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden toimenkuva

Opetusvelvollisuuteen sitomattoman henkilöstön roolia ja toimenkuvaa kartoitettiin pilottihankkeiden koordinaattoreille suunnatussa alkukartoituskyselyssä. Heidän kuvauksissaan opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden toimenkuvaan kuuluu kouluun kiinnittymistä tukevaa, yhteisöllisyyttä edistävää ja poissaoloja ennaltaehkäisevää työtä sekä poissaoloihin puuttumiseen liittyviä työmuotoja. Ennaltaehkäisevään työhön kuului kuvausten mukaan muun muassa oppilaiden kohtaamista erilaisissa tilanteissa niin oppitunneilla kuin välitunneilla sekä yhteisöllisyyden edistämistä. Poissaoloihin puuttumiseen liittyvät toimenkuvaukset sisälsivät esimerkiksi pitkittyneen poissaolon jälkeen tapahtuvaa oppilaan kouluun paluun tukemista.

SKY-pilottihankkeissa työskenteleviä opetusvelvollisuuteen sitomattomia työntekijöitä pyydettiin kuvaamaan oman työnkuvansa sisältöä arvioimalla, miten erilaiset työmuodot ovat mukana kyseisen työntekijän toimenkuvassa kolmiportaisella asteikolla (ei lainkaan – satunnaisesti – säännöllisesti). Vastausten mukaan opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden työkuvat vaihtelivat sitouttavan koulu yhteistyön pilottihankkeissa (kuvio 23). Kyselyyn vastanneista työntekijöistä kaikki tekivät säännöllisesti tai satunnaisesti monialaista yhteistyötä oppilashuollon työntekijöiden kanssa. Kolme neljäsosaa työntekijöistä arvioi, että yksilötyö tietyn oppilaan kanssa kuuluu toimenkuvaan säännöllisesti ja yhdelle neljäsosalle satunnaisesti. Sen sijaan koko yhteisöön kohdistuvien työmuotojen osalta toimenkuvissa oli suurempaa vaihtelua. Vain hieman yli puolelle vastaajista työtehtäviin kuului säännöllisesti koko koulun yhteisöllisyyttä edistävä toiminta. Viidennes vastaajista ilmoitti, että välituntitoiminta sekä oppilaiden osallisuutta edistävän toiminnan ohjaaminen eivät kuulu omaan toimenkuvaan lainkaan ja hieman alle puolet vastaajista ilmoitti näiden työtehtävien kuuluvan omaan toimenkuvaan säännöllisesti. Luokkakohtainen työskentely, vuosiluokkatasolla tehtävä työ sekä pienryhmän kanssa tehtävä työ kuului säännöllisesti noin joka kolmannen opetusvelvollisuuteen sitomattoman työntekijän toimenkuvaan.

KUVIO 23. Opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden arvio oman työnkuvan sisällöstä

Opetusvelvollisuuteen sitomattomia työntekijöitä pyydettiin alkukartoituskyselyssä kuvaamaan tyypillistä työpäiväänsä. Huolimatta toimenkuvien erilaisista painotuksista kuvauksissa on havaittavissa usein yhteisiä piirteitä, kuten kohdennettu työ, saatavilla olo, välituntitoiminta, verkostotyö ja viestittely oppilaiden kanssa. Seuraavassa avovastauksessa opetusvelvollisuuteen sitomattoman työntekijä kuvaa tyypilliseen työpäiväänsä.

Työpäivän aluksi saatan mennä sovitusti vastaan oppilasta, jolla on vaikeuksia tulla kouluun. Ensimmäisen ja viimeisen tunnin teen usein konehommia (suunnittelua, sähköpostia, somea jne.) ja konsultoin muita ammattilaisia. Päivästä riippuen kohtaan oppilaita välitunneilla, ruokalassa ja oppitunneilla, erityisesti taito- ja taideaineiden tunneilla. Kohtaamiset oppilaiden kanssa ovat rentoja ja keskustelevia, välituntitoiminnassa sekä keskustelevia että toiminnallisia. Teen myös havainnointia (usein ryhmäytykseen liittyen) tunneilla, joissa koko luokka on läsnä. Pidän ryhmäytys- sekä päihde- ja seksuaalikasvatustunteja yhdessä nuorisopalveluiden ja opettajien kanssa. Tapaan nuoria tarpeen mukaan yksin tai pienessä ryhmässä, ja selvittelemme esim. kiusaamista, riitoja tai nuoren henkilökohtaisia asioita.

Arvioinnin kouluvierailujen keskusteluissa sekä oppilaat että henkilöstön edustajat korostivat opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden roolia oppilaiden kohtaamisessa ja asioiden tarkastelussa nuorten maailmasta ja näkökulmista koulu yhteisössä. Useissa kouluissa opetusvelvollisuuteen sitomattomat työntekijät olivat myös aktiivisia sosiaalisessa mediassa. Verkossa tapahtuva kohtaaminen oli kouluvierailuiden perusteella yksi tärkeä osa kouluvalmentajan toimenkuvaa. Haastatteluissa oppilaat kertoivat kouluvalmentajan tuoneen uudenlaista viestintää koulun yhteisistä tapahtumista. Lisäksi oppilaat mainitsivat, että kouluvalmentajaan on mahdollista ottaa yhteyttä sosiaalisen median sovellusten kautta, mikä madaltaa kynnystä aloitteen tekemiseen. Opetusvelvollisuuteen sitomattomat työntekijät kuvasivat myös itse avovastauksissa erilaisia sosiaalisen median sovelluksia merkittävinä omasta toimenkuvasta viestimisen kanavina.

Koulukyselyyn vastanneista ja yhteisöllisiä oppilashuoltoryhmiä pyydettiin kyselyssä kuvaamaan, mihin opetusvelvollisuuteen sitomattomia työntekijöitä tarvitaan kouluissa. Avovastauksissa koulukyselyyn vastanneiden SKY-kehittämiskoulujen henkilöstö kuvasi opetusvelvollisuuteen sitomattoman henkilöstöresurssia tarvittavan etenkin tukemaan oppilaiden ryhmäytymistä sekä edistämään eri toimijoiden välisen yhteistyötä. Lisäksi vastausten mukaan näitä työntekijöitä tarvitaan tekemää työtä sellaisten oppilaiden tukemisessa, joilla on haasteita kouluun kiinnittymisessä sekä säännöllisessä koulunkäynnissä:

Tunnetaitojen opiskeluun ja ryhmäyttämiseen, yhteistyön lisäämiseen, kouluviihtyvyyden lisäämiseen.

Poissaoloja ennaltaehkäisevään toimintaan mukaan lukien ryhmäytykset, niveltäökaluksi opetus- ja oppilashuoltohenkilön tekemän työn edelleen kehittämiseksi.

Olemme saaneet nuoria hakeutumaan kouluvalmentajan luokse silloin, kun he muutoin olisivat lähteneet koulusta pois kesken päivän esim. ahdistuksesta johtuen. Kouluvalmentaja on välitunnilla tarkkaillut tilannetta opettajien ohella ja "etsinyt" syrjään jääviä nuoria.

Yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien kuvaukset olivat samansuuntaisia koulukyselyyn vastanneiden kanssa. Vastauksissa korostettiin opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden roolia oppilaiden kohtaamisessa sekä matalan kynnyksen tuen tarjoamisessa.

Ryhmäytyminen nivelvaiheessa, helposti lähestyttävä turvallinen aikuinen koulussa, pienryhmätoiminta, "akuutin aikuisen"-tarve.

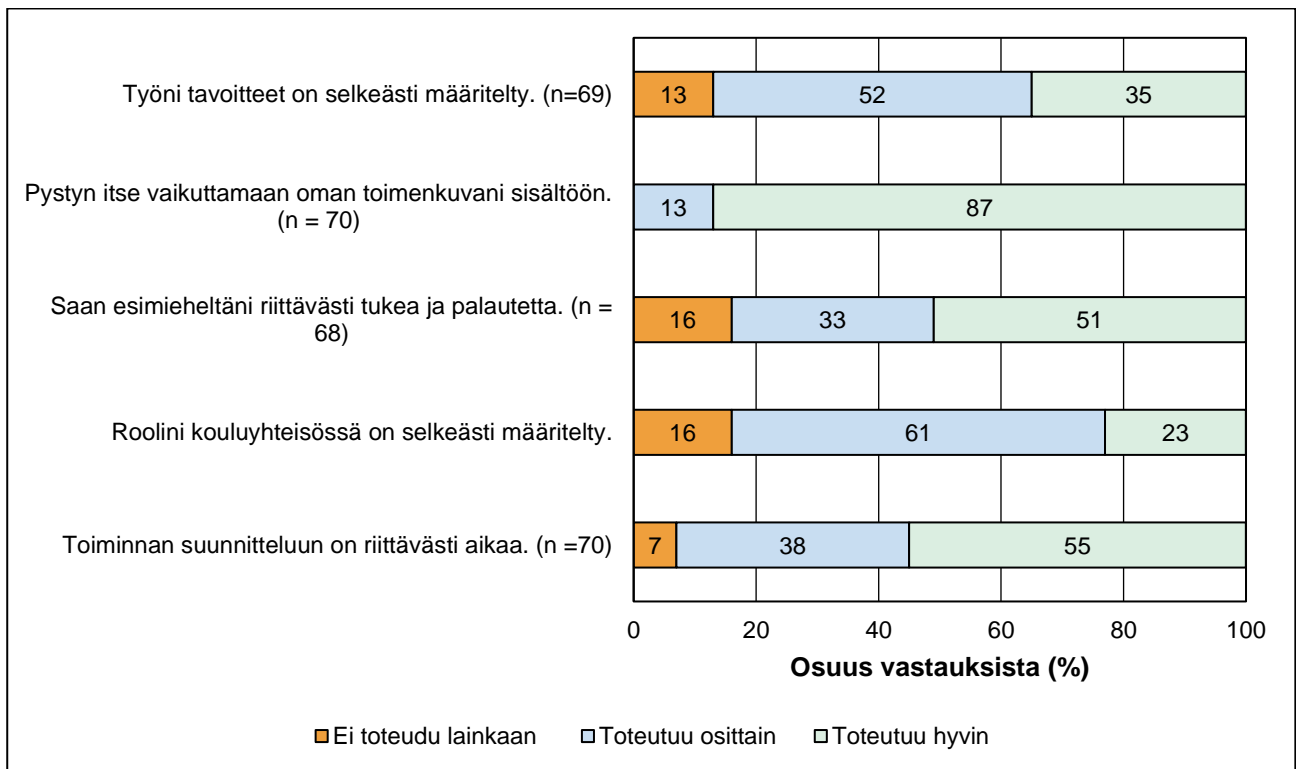
Ryhmäyttäminen, viihtyvyyden lisääminen esim. toimintavälitunnein, yksittäisten oppilaiden kouluuntulon tukeminen ja perheen sitouttamiseen kouluuntuloon ja vanhempien tukeminen. Nopeasti muuttuviin tilanteisiin aikuinen, jolla on aikaa. Yhteisöllisyyden vahvistamiseen.

"Matalan kynnyksen aikuinen, joka liikkuu välitunneilla ja luokissa. Tukena paljon poissaoleville oppilaille (mm. auttaa tulemaan kouluun). Kaikille koulun oppilaille suunnattua toimintaa (esim. läskykerho, välituntitoiminta, ryhmäytys, oppituntien pitäminen yhteisölliseen oppilashuoltoon liittyen).

Opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden edellytykset kouluun kiinnittymistä vahvistavien ja poissaoloja ehkäisevien käytäntöjen toteutumisessa

Opetusvelvollisuuteen sitomattomat työntekijät arvioivat oman työn edellytyksiä itsearviointikyselyksillä kolmiportaisella asteikolla (Ei toteudu lainkaan – Toteutuu osittain – Toteutuu hyvin). Lisäksi oli mahdollisuus valita "en osaa sanoa" -vaihtoehto. Opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden itsearvioinnin perusteella erityisesti kehitettävää on työn tavoitteiden ja heidän roolinsa määrittelyssä koulu yhteisössä. Vastaajista 35 % arvioi, että työn tavoitteet on selkeästi määriteltä ja 13 % arvioi, ettei niitä ole määriteltä selkeästi. Vastaajista vain neljäsosa arvioi, että heidän roolinsa koulu yhteisössä on selkeästi määriteltä. Heistä 16 % arvioi, oman roolin määrittely on puutteellista. Sen sijaan 87 % vastaajista arvioi, että heillä on hyvät mahdollisuudet vaikuttaa oman toimenkuvaansa (kuvio 24).

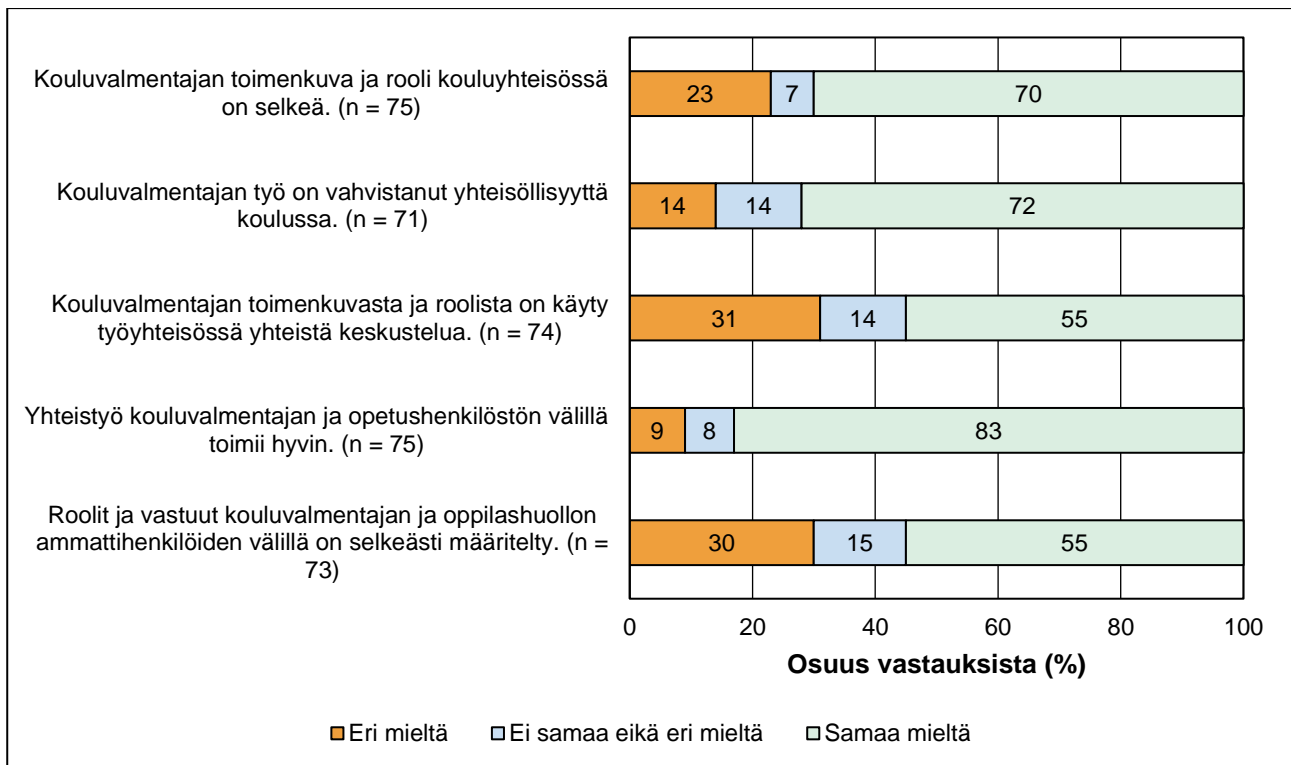
Opetusvelvollisuuteen sitomattomat työntekijät olivat melko tyytyväisiä siihen, miten toimenkuvassa on mahdollista käyttää aikaa toiminnan suunnitteluun. Yli puolet vastaajista kokee, että riittävän ajan löytäminen toiminnan suunnitteluun toteutuu hyvin, 38 % kokee tämän toteutuvan osittain ja 7 % vastaajista arvioi, ettei tämä toteudu lainkaan. Tyytyväisyys esihenkilöiltä saatavaan tukeen vaihteli. Noin puolet vastaajista kokee, että omalta esihenkilöltä saatava riittävä tuki ja palaute toteutuu hyvin, kolmannes vastaajista kokee tämän toteutuvan osittain ja joka kuudes vastaaja kokee, että tämä ei toteudu lainkaan. Vastauksia tulkittaessa on huomioitava, että opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden hallinnollinen asema vaihtelee eri pilottihankkeissa. Osa työntekijöistä työskentelee koulun rehtorin alaisuudessa, osassa työntekijän esihenkilö on joko muualla opetustoimessa tai esimerkiksi nuorisopalveluiden puolella. Kyselyssä ei kartoitettu sitä, miten toimenkuva on hallinnollisesti sijoitettu. Jatkossa on tärkeä tarkastella myös toimenkuvan hallinnollista sijoittumista, kun opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden työn tuoksellisuutta seurataan.

KUVIO 24. Opetusvelvollisuuden sitomattomien työntekijöiden itsearviointi oman työn edellytyksistä

Kokemuksia opetusvelvollisuuden sitomattomien työntekijöiden työstä koulu yhteisössä kartoitettiin itsearvioinnin lisäksi myös henkilöstölle ja koulun johdolle suunnatussa kyselyssä. Tarkentavia kysymyksiä opetusvelvollisuuden sitomattomien työntekijöiden työstä esitettiin niille vastaajille, jotka ilmoittivat, että koulussa työskentelee joko kokopäiväisesti (n = 35) tai osa-aikaisesti (n = 42) kouluvalmentaja. Vastaajia pyydettiin arvioimaan kouluvalmentajien⁷ työtä toimenkuvan ja roolin selkeyden, työn tuloksellisuuden, toimenkuvasta ja roolista käydyn yhteisen keskustelun sekä eri toimijoiden kanssa toteutettavan yhteistyön näkökulmasta (taulukko 4).

⁷ kyselyissä kouluvalmentaja käsitettä käytettiin yleiskäsitteenä erilaisista nimikkeistä, joilla opetusvelvollisuuden sitomattomat työntekijät SKY-pilottihankkeissa työskentelevät

KUVIO 25. Koulukyselyyn vastanneiden arviot opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden roolista koulu yhteisössä sekä työn tuloksellisuudesta

Koulukyselyyn vastanneita 70 % arvioi kouluvalmentajan toimenkuvan ja roolin olevan selkeä koulu yhteisössä. Hieman suurempi osuus (72 %) vastaajista myös koki kouluvalmentajan työn vahvistaneen yhteisöllisyyttä. Neljä viidesosaa (83 %) arvioi, että yhteistyö kouluvalmentajan ja opetushenkilöstön välillä toimii hyvin. Sen sijaan vastaajista noin kolmanneksen mukaan kouluvalmentajan toimenkuvasta ja roolista ei ole käyty riittävästi yhteistä keskustelua eikä kouluvalmentajan ja oppilashuollon ammattihenkilöiden välisiä vastuita ja rooleja ole määritetty selkeästi. Tarve selvittää työnkuvaa ja vastuunjakoa näkyi myös avovastauksissa, joissa koulukyselyyn vastanneilta pyydettiin kehittämissuhteita kouluvalmentajien työhön.

Toimenkuva ja rooli tulisi kirjata auki ja avata koulun henkilöstölle. Miten lukuvuodelle asetetut yhteisöllisen työn tavoitteet liittyvät kouluvalmentajan työhön?

Selkeämmin määritettävä kouluvalmentajan rooli osana oppilashuoltotyötä.

Toimenkuvat pitäisi tuoda selkeämmin henkilöstön tietoon. Mitä? Missä? Milloin? Tärkeä resurssi tulisi hyödyntää täysimääräisesti oppilaisen hyväksi.

Kouluvalmentajan ja kuraattorin työnkuvien tarkentaminen. Osaako koko henkilökunta hyödyntää kouluvalmentajan tuen?

*Koulussa pitäisi muistaa toimia koulun periaatteiden mukaisesti. Säännöt ovat hie-
man erilaiset kuin vapaa-ajan toiminnoissa. Toimenkuvia tulisi selkiyttää. Kouluval-
mentajan tulisi sisäistää koulun toiminta ja säännöt.*

Kouluvalmentajien työn tuloksellisuutta tarkasteltiin myös sen suhteen, työskenteleekö kouluvalmentaja kokopäiväisesti vai osa-aikaisesti koulussa. Koulun henkilöstön ja johdon arvioivat kouluvalmentajien työn tuloksellisuutta asteikolla 1–5 (1 = Täysin eri mieltä, 2 = Melko eri mieltä, 3 = Ei samaa eikä eri mieltä, 4 = Melko samaa mieltä, 5 = Täysin samaa mieltä). Tulokset osoittavat, että niissä kouluissa, joissa kouluvalmentaja työskentelee kokopäiväisesti, oltiin tyytyväisempiä kouluvalmentajien työn vaikutuksesta yhteisöllisyyden vahvistumiseen omassa koulussa (ka 4,4) kuin niissä kouluissa, joissa kouluvalmentaja työskentelee vain osa-aikaisesti (ka 3,4). Vastaajat, joiden koulussa kouluvalmentaja työskentelee kokopäiväisesti, arvioivat myös kouluvalmentajien työn tukevan opetushenkilöstön työtä (ka 4,6) enemmän kuin vastaajat, joiden koulussa kouluvalmentaja työskentelee osa-aikaisesti (ka 3,9).

Opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden kyselyn vastaajat kuvaavat useassa koulussa työskentelyn haasteita tulokselliseen työskentelyyn. Seuraavissa avovastauksissa kuvataan niitä ongelmia, jotka syntyvät, kun he joutuvat toimimaan useissa eri kouluissa.

*Olen miettinyt, että pitäisikö kouluilla olla joku tietty henkilö, joka olisi nimetty työpa-
rikseni SKY-hankkeeseen. On haastavaa yrittää yksin viedä hanketta eteenpäin kou-
luilla, etenkin kun kierrän viikon aikana kolmella eri koululla. Tämä voi kuitenkin aina-
kin osalla kouluista olla aika vaikeaa toteuttaa, koska opettajat ovat ylityöllistettyjä
jo nyt. Haastetta asettaa myös se, että kohderyhmä on 5.-9. luokkalaiset oppilaat.
Minun pitäisi olla ala- ja yläkoululla saatavissa ja kehittämässä toimintaa, mutta se
on aika haastavaa, jos olen koululla vain yhden päivän viikossa. Joillakin kouluilla
henkilökunnan sitouttaminen on huomattavasti realistisempaa kun taas jonkun toi-
sen koulun henkilökuntaa on lähes mahdotonta saada mukaan toimintaan.*

Vähentäisin eri koulujen määrää, sillä aika ei riitä tarpeeksi jokaiselle.

*Toivoisin, että minulla olisi vähemmän kouluja vastuullani. Se vahvistaisi rooliani eri-
tyisesti yhteisöllisen työn kehittämisessä. Tämä tukisi myös sitä, että kiinnittyisin ja
saisin enemmän tukea tietyn koulun esim. oppilashuollon työntekijöitä ja tulisin kou-
luilla tutummaksi/helpommin lähestyttäväksi. Työmäärä on resurssiin nähden val-
tava.*

Toimenkuvan kehittämistarpeita kartoittaneen avokysymyksen vastauksissa (n = 61) opetusvelvol-
lisuuteen sitomattomat työntekijät tuovat esiin erityisesti toimenkuvan rajaamiseen ja määritte-
lyyn liittyviä kehittämistarpeita.⁸

⁸ Vastaajien anonymiteetin varmistamiseksi avovastausten sitaatteja on muokattu siten, että kaikki käsitteet, joilla on viitattu tiettyyn opetusvelvollisuuteen sitomattoman henkilön tehtävänimikkeeseen, on muutettu kehittämistyössä yleisnimikkeeksi valituksi käsitteeksi kouluvalmentaja.

Vielä selkeämmät raamit sille, mitä minä teen. Itse alan olla nyt pikkuhiljaa siitä perillä mutta sen läpikäyminen lähes päivittäin on raskasta; opetushenkilökunnalla ei selkeästi ole käsitystä siitä mikä on oman työni kulma ja sitä joutuu päivittäin rajaamaan.

Yrittäisin hahmottaa selkeämmin, että missä koulun rakenteellisissa kohdissa kouluvalmentaja on mukana. Toimenkuvaa ajatellen olisi hyvä keskittyä alun tiedottamiseen ja näkyvillä oloon entistäkin enemmän. Nimike kouluvalmentaja on myös haastava, sillä sitä on joutunut selittämään ja avaamaan tarpeettoman paljon. Voisi olla parempi olla tunnetummalla nimikkeellä, jolloin työn painotus olisi yhteistyössä. Työhön sitoutumiseen vaikuttaisi positiivisesti se, että työ olisi vakituinen tai ainakin määräaika olisi pidempi. Lyhyt työpätkä ei välttämättä houkuttele hakemaan tai sitoutua työntekijää toivotusti. Pidempi työpätkä myös varmistaisi sen, että hänen tuomansa asiat säilyisivät koululla eivätkä häviäisi työntekijän lähdettyä.

Oppilashuoltolakiin olisi kirjattava kouluvalmentajan rooli ja toimenkuva. Tekisin opon, kuraattorin ja kouluvalmentajan rooliin selkeämmät erot, kuitenkin niin, että he yhdessä saisivat toimia ja puhua keskenään oppilaista, koska heillä kaikilla on melkein samat tavoitteet ja oppilaat.

Selkeämmin määritelty työnkuva voisi helpottaa niin työntekijän kuin koulun muun henkilöstönkin toimintaa ja yhteistyötä. Toisaalta pidän todennäköisenä, että ajan kanssa toimenkuva muotoutuu selkeämmäksi.

Avovastauksissa opetusvelvollisuuteen sitomattomat työntekijät korostivat myös sitä, että kyseessä on kehittämishankkeeseen liittyvä toimenkuva, jonka kehittämiseksi he toivoivat tilaa sekä mahdollisuuksia myös kokeilla erilaisia työmuotoja ja -tapoja.

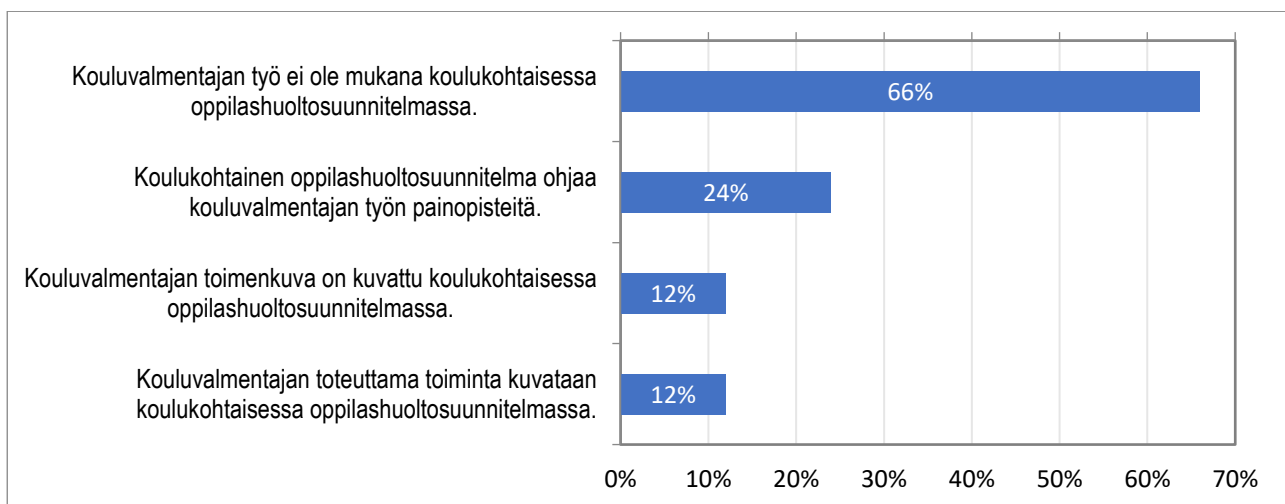
Testailen erilaisia toimintatapoja ja pidän ne mitkä mielestäni toimii ja ovat auttamaan nuoria kiinnittymään kouluun ja yhteiskuntaan. Työ on jatkuvaa kehittämistä, kun työmuodon toimintatavat eivät ole yhteisölle tuttuja.

Opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden työnkuvan kiinnittäminen koulun rakenteisiin

Jotta opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden työ ei jäisi erilliseksi hanketoiminnoksi, sen linkittyminen osaksi koulun muuta yhteisöllistä työtä ja sen rakenteita on ensisijaisen tärkeää. Yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän kyselyyn vastanneilta kartoitettiin, miten kouluvalmentajien työ on heidän koulussaan osa yhteisöllisen oppilashuollon rakenteita tarkastelemalla kouluvalmentajien osallistumista yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän kokouksiin sekä toimenkuvan ja työtehtävien kirjaamista koulukohtaiseen oppilashuoltosuunnitelmaan. Tulosten mukaan kouluvalmentajien työn kiinnittämisessä osaksi yhteisöllisen oppilashuoltotyön rakenteita kouluissa oli paljon

vaihtelua. Kaksi kolmasosaa vastaajista ilmoitti, että kouluvalmentaja osallistuu oman koulun yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän kokouksiin säännöllisesti, lähes joka viidennessä (19 %) koulussa osallistuminen on satunnaista. 14 % yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän kyselyyn vastanneista ilmoittaa, ettei kouluvalmentaja osallistu yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän kokouksiin.

Yhteisöllisiltä oppilashuoltoryhmiltä kysyttiin myös kouluvalmentajien työn linkittämistä koulukohtaiseen oppilashuoltosuunnitelmaan. Kaksi kolmasosaa vastaajista ilmoitti, että kouluvalmentajan työ ei ole mukana koulukohtaisessa oppilashuoltosuunnitelmassa. Joka neljäs vastaaja ilmoitti, että koulukohtainen oppilashuoltosuunnitelma ohjaa kouluvalmentajan työn painopisteitä. Harvinaisempaa oli toimenkuvan tai kouluvalmentajan toteuttaman toiminnan tarkempi kuvaus koulukohtaisessa oppilashuoltosuunnitelmassa. Vain hieman yli 10 prosenttia vastaajista ilmoitti, että kouluvalmentajan toimenkuva on kuvattu koulukohtaisessa oppilashuoltosuunnitelmassa ja yhtä suuri osuus vastasi suunnitelmaan sisältyvän kuvaus konkreettisesta toiminnasta, jota kouluvalmentaja toteuttaa koulussa (kuvio 26).

KUVIO 26. Yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien arviot opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden toimenkuvan kirjaamisesta koulukohtaiseen oppilashuoltosuunnitelmaan

Avovastauksissa yhteisölliset oppilashuoltoryhmät saivat kuvata tarkemmin ajatuksiaan siitä, miten kouluvalmentajan työ heidän näkemyksensä mukaan tulisi kirjata koulutyötä ohjaaviin suunnitelmiin, jotta työ olisi mahdollisimman tuloksellista. Valtaosa vastaajista piti kirjaamista tärkeänä ja sen koettiin edistävän toimenkuvan ja roolin määrittelyä koulussa sekä työn tekemistä näkyväksi niin koulun henkilöstölle, oppilaille kuin huoltajillekin. Muutamat vastaajat korostivat myös sitä, että kirjauksissa on tärkeä säilyttää riittävä väljyys, jotta opetusvelvollisuuteen sitomattoman henkilöstön työtä voidaan kehittää ja siinä säilyy mahdollisuus räätälöidä toimenkuvaa koulun ja oppilaiden tarpeita vastaavaksi.

Opetuksen ulkopuolisen työntekijän rooli on tärkeä koulussa ja se tulisi kirjata ainakin osana koulukohtaista oppilashuoltosuunnitelmaa (kuten oppilashuollon työntekijät, terveydenhoitaja, kuraattori yms.). Koulut ja tilanteet ovat erilaisia ja työntekijälle on jätettävä riittävä oma harkinta hoitaa tilanteita parhaaksi katsomallaan tavalla.

Ainakin koulukohtaiseen opiskeluhoitosuunnitelmaan, huoltajien nähtävillä olevaan "käsikirjasivustoon" ja koulun omaan intraan olisi hyvä saada tärkeimmät asiat, joissa kouluvalmentajaan voi olla yhteydessä. Näin tulisi myös rajattua oppilashuollon toimijoiden tehtävät sekä yhteistyökohdat. Tärkeää on kirjata niin, että kaikkien silmät löytävät infon eli moneen paikkaan ja sekä laajasti että lyhyesti ja tuoda se lisäksi esiin esim. vanhempainilloissa. Oppilaille tiedottaminen on tärkeää, vaikka he eivät pääsääntöisesti mitään suunnitelmia luekaan, heille ehkä pitäisi tehdä oma kirjaus luettavaksi jonnekin löydettäväksi.

Tapa ohjata oppilas kouluvalmentajalle olisi hyvä kuvata suunnitelmassa, sekä työnkuva pääpiirteittäin. Kouluvalmentajan työ on suunnitelmallista ja tavoitteellista, tämän on hyvä näkyä myös suunnitelmissa.

Muutammat vastaajat mainitsivat, että kirjaamista ohjaaviin asiakirjoihin ei ole vielä tehty, sillä kouluvalmentaja on vasta aloittanut työnsä. Jotkut vastaajista ilmoittivat, että kirjaukset tehdään vasta, mikäli vastaava henkilöstöresurssi saadaan käyttöön myös hankerahoituksen jälkeen.

Jos kouluvalmentaja olisi muutakin kuin hankkeessa, hänen työnkuvansa kirjoitettaisiin ilman muuta kaikkiin koulutyötä ohjaaviin suunnitelmiin.

Kouluvalmentaja on aloittanut vasta tammikuussa 2022 SKY-toiminnan myötä ja käytännöt ovat vielä muodostumassa. Ensi lukuvuodeksi kouluvalmentajan tehtäväkuva kirjataan oppilashuoltosuunnitelmaan ja hän on oppilashuoltoryhmän jäsen. Tärkeintä on kuitenkin aktiivinen tiedottaminen ja toiminnan näkyväksi tekeminen arjessa.

Kaikilta koulukyselyyn vastanneilta kysyttiin yleisesti ajatusta siitä, kokevatko he, että omassa koulussa olisi tarvetta opetusvelvollisuuteen sitomattomalle henkilöstölle. Lähes kolme neljäsosaa (73 %) ilmaisi, että tällaisille työntekijöille on heidän koulussaan tarvetta, 22 prosenttia valitsi vaihtoehdon ehkä ja viisi prosenttia oli sitä mieltä, ettei tällaista työntekijäresurssia koulussa tarvita. Täsmällisissä avovastauksissa opetusvelvollisuuteen sitomattoman henkilöstöresurssin tarvetta perusteltiin ensisijaisesti sillä, että kaikki lisäresurssi tukemaan oppilaiden hyvinvointia koulussa on tervetullutta. Useat vastaajat mainitsivat myös, että säännölliseen koulunkäyntiin liittyvät ongelmat ovat koulussa kasvussa ja on tarpeen kehittää uudenlaisia matalan kynnyksen tuen muotoja. Opetusvelvollisuuteen sitomattomaan henkilöstöresurssin tarpeesta epävarmat tai siihen kielteisesti suhtautuvat perustelivat näkemystään ensisijaisesti toimenkuvan ja roolin epäselvyyden näkökulmasta. Muutammat vastaajat myös toivat esiin, että he toivoisivat ensisijaisesti oppilashuollon ammattihenkilöiden resurssien vahvistusta. Oppilashuollon palveluiden työntekijöille toivottiin riittävää resurssia, jotta he voivat osallistua myös ennaltaehkäisevään yhteisölliseen työhön.

[5.5 Oman ryhmän tunnit tarjoavat mahdollisuuksia ryhmän toiminnan tukemiseen ja oppilastuntemuksen edistämiseen](#)

Kouluissa sitouttavan koulu yhteistyön kehittäminen käynnistyi monin paikoin vasta kevätlukukauden 2022 aikana. Osa piloteista siirsi kehittämistyön toimenpiteiden toteuttamisen seuraavalle

lukuvuodelle. Tämä koski etenkin oman ryhmän tuntien toteuttamista. Näin ollen arvioinnissa rajattiin oman ryhmän tuntien sisältöjä ja kokemuksia kartoitus arvioinnin ulkopuolelle. Kouluilta kartoitettiin näiden tuntien toteutusta vain yhdellä avokysymyksellä.

Oman ryhmän tuntien vahvuudeksi koettiin opettajien mahdollisuus viettää aikaa rauhassa oppilaiden kanssa ilman oppimisen tuomaa painetta. Vastaajat kokivat, että oppilaat olivat oman ryhmän tunneilla rentoutuneempia ja jakoivat mielellään omia asioitaan niin opettajille kuin muille luokkailaisilleen. Oman ryhmän tuntien aikana opettajalla koettiin olevan myös enemmän aikaa kuulla oppilaiden mahdollisista huolista.

Tunneilla käsitellään tärkeitä asioita, asioiden käsittely yhdessä tuo yhteisen kielen oppilaiden välille sekä opettajien ja oppilaiden välille, mikä helpottaa esimerkiksi riitatilanteiden selvittelyä, tunnit tuovat yhteisöllisyyttä ja vaihtelua arkeen, moninaiset työtavat innostavat.

Osa vastaajista painotti myös laadukkaiden ohjeiden ja tuntien valmiin rakenteen merkitystä tuntien onnistumiseen. Vastauksissa korostettiin toimivan tuntipohjan tärkeyttä ja kerrottiin onnistuneista kokemuksista oppilashuollon kanssa tehdystä yhteistyöstä tuntien suunnittelussa. Oman ryhmän tuntien haasteita eritellessä monessa vastauksessa korostui juuri tuntien suunnittelun ja toteutuksen haasteet, jos tarkkoja ohjeita tuntien koostamiseen ei ole. Osa opettajista on myös ilmoittanut olevansa epävarma tunneilla käsiteltävien aiheiden läpikäymisestä oppilaiden kanssa ja toivoisivat juuri oman ryhmän tunneille selkeitä ohjeita. Koulun yhteiset ohjeet oman ryhmän tuntien pitämiseen helpottivat siis kokonaisuudessaan niiden suunnittelua sekä helpottivat laadukkaiden oman ryhmän tuntien pitämistä.

Osa opettajista ei ole kokeneet tuntien pitämistä itselleen mielekkääksi vaan kokevat etteivät tahdo pitää aihesisältöjä johon heillä ei ole koulutusta. Luokanvalvojen pitämänä tunneissa on myös palkkausongelma, koska tuntikorvaus on opetusvelvollisuu-teen sidottu. Osan mielestä tuntien sisältö ei myöskään ole ollut tarpeeksi tavoitteellinen tai selkeä.

Luokanopettajien pitämät tunnit ovat helposti järjestettävissä, luokanohjaajien tunnintyöväkoulussa vaativat enemmän järjestelyä, mutta onnistuvat kuitenkin. Luokanohjaajien omat tunnintyöt olisivat hyvä järjestää esim. aina jakson vaihtuessa, jolloin toiminta olisi vielä järjestelmällisempää.

Oman ryhmän tuntien koettiin kuitenkin mahdollistavan oppilaiden keskinäisten vuorovaikutussuhteiden ja yhteisöllisyyden kehittyminen. Vastaajat kertoivat, että oman ryhmän tuntien aikana oppilaat toimivat rennommin toistensa kanssa ja tunnintyöt ovat parantaneet luokan yhteishenkeä. Toisaalta haasteeksi kerrottiin muodostuvan kaikkien oppilaiden sitouttaminen tunnin toimintaan ja haasteet yksittäisten oppilaiden kanssa heijastuivat herkästi koko luokan toimintaan. Tuntien aikana kerrottiin kuitenkin olevan mahdollista keskittyä oppilaiden tunne- ja vuorovaikutustaitojen vahvistamiseen. Osa vastaajista mainitsi, että tunnintyöt ovat kehittäneet näitä taitoja, mikä on heijastunut myös oppilaiden kouluvihtyvyyteen.

Oppilaat tutustuvat paremmin toisiinsa ja opettajaansa ja oppivat samalla ymmärtämään ja arvostamaan toistensa erityispiirteitä ja erilaisuutta. Kun opettaja tuntee hyvin oppilaansa ja kun oppilaat tuntevat hyvin toisensa ja hyväksyvät nämä sellaisina kuin he ovat, parantaa se kouluviihtyvyyttä sekä vähentää poissaoloja pidemmällä aikajänteellä.

Kokonaisuudessaan oman ryhmän tunnit koettiin toimivina, mutta vastaajat korostivat hyvää suunnittelua ja johdonmukaisuutta tuntien pitämisessä, jotta ne hyödyttävät oppilaita parhaiten. Vastaajat kokivat oppilaantuntemuksen ja mahdollisuuden kohdata oppilaita rauhassa tärkeänä ja näkivät, että oman ryhmän tunnit mahdollistavat tämän hyvin. Tunteihin suhtauduttiin siis pääasiassa hyvin positiivisesti ja niiden nähtiin etenkin huolellisesti ja suunnitelmallisesti toteutettuina lisäävän oppilaiden hyvinvointia ja vahvistavan heidän kiinnittymistään kouluun.

Poissaoloihin puuttumisen toimenpiteet ja käytännöt

6

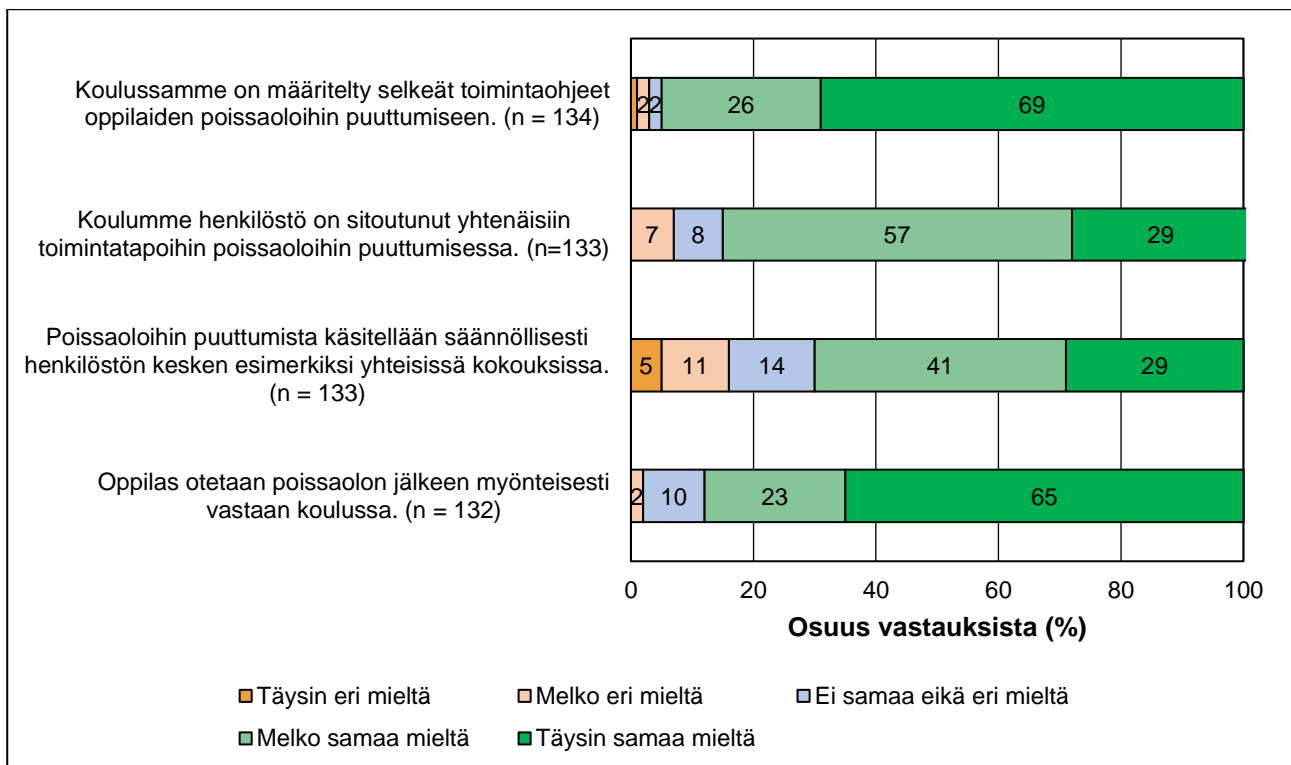
Tässä luvussa käsitellään käytössä olevia poissaoloihin puuttumisen keinoja sekä opettajien roolia ja heidän toimintamahdollisuuksiaan poissaoloihin puuttumisessa. Lisäksi luvussa tarkastellaan monialaista yhteistyötä esimerkiksi koulun ulkopuolisten toimijoiden kanssa. Olen-
naista poissaoloihin puuttumisessa on myös selvittää huoltajien kokemuksia koulun toiminnasta poissaolotilanteissa unohtamatta oppilaiden näkemyksiä niistä.

6.1 Kouluissa käytössä olevat poissaoloihin puuttumisen keinot

Tässä alaluvussa tarkastellaan koulun johdon ja henkilöstön sekä yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien kyselyaineistojen pohjalta käytössä olevien poissaoloihin puuttumisen keinoja ja arvioidaan niiden toimivuutta. Sitouttavan koulu yhteistyön kehittämistyön tavoitteet keskittyvät ensisijaisesti kouluun kiinnittymistä tukeviin ja poissaoloja ehkäisevien toimintatapojen kehittämiseen. Opetuksen järjestäjille kohdistetun erityisavustuksen käyttöehdot ohjaavat vahvistamaan ennaltaehkäiseviä toimintatapoja. Poissaolot ovat viime vuosina lisääntyneet ja niin opetuksen järjestäjillä kuin kouluillakin on tarvetta kehittää ennaltaehkäisevien toimintatapojen lisäksi myös poissaoloihin puuttumisen käytäntöjä. Koulukyselyyn vastanneista sitouttavan koulu yhteistyön kehittämiskouluista hieman yli puolet (54 %) on ilmoittanut asettaneensa kehittämistyölle tavoitteeksi poissaoloihin puuttumisen kohdennettujen toimenpiteiden kehittämisen ja joka neljäs vastaaja ilmoittaa, että oman koulun osalta tavoitteena on kehittää myös poissaoloihin puuttumiseen liittyviä intensiivisiä toimintatapoja. Poissaoloihin puuttumisen keinojen kehittäminen on siis vahvasti mukana sitouttavan koulu yhteistyön kehittämiskoulujen omassa työssä.

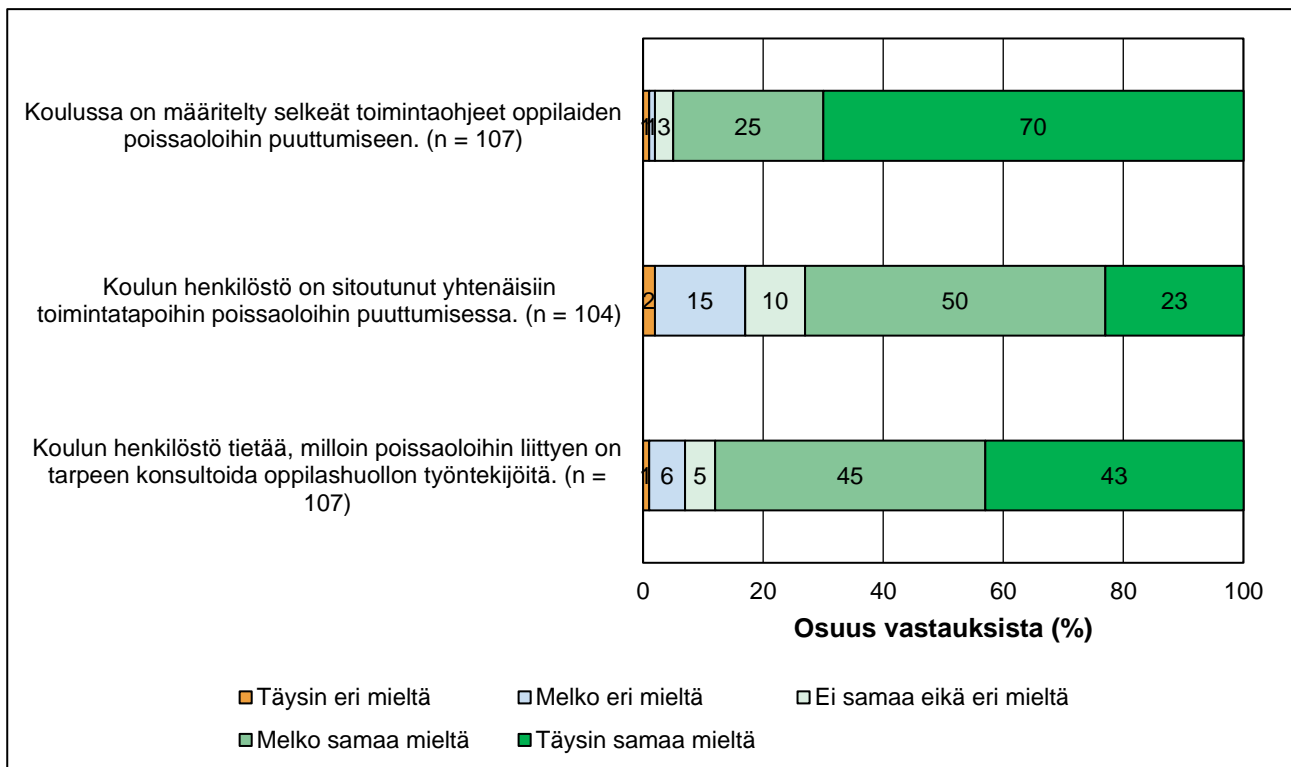
Koulukyselyyn vastanneet olivat pääsääntöisesti sitä mieltä, että omassa koulussa on määritelty selkeät toimintaohjeet oppilaiden poissaoloihin puuttumiseen (kuviot 27). Suurin osa vastaajista myös arvioi, että poissaolon jälkeen oppilas otetaan myönteisesti koulussa vastaan. Kuitenkin vajaa kymmenes heistä koki, ettei henkilöstö ollut sitoutunut yhtenäisiin toimintatapoihin. Yhteinen

keskustelu poissaoloihin liittyvistä toimintatavoista ei myöskään ollut vastaajien mukaan säännöllistä kaikissa kouluissa. Koulukyselyyn vastanneista 16 % mukaan poissaoloihin puuttumista ei käsitellä säännöllisesti henkilöstön kesken esimerkiksi yhteisissä kokouksissa.

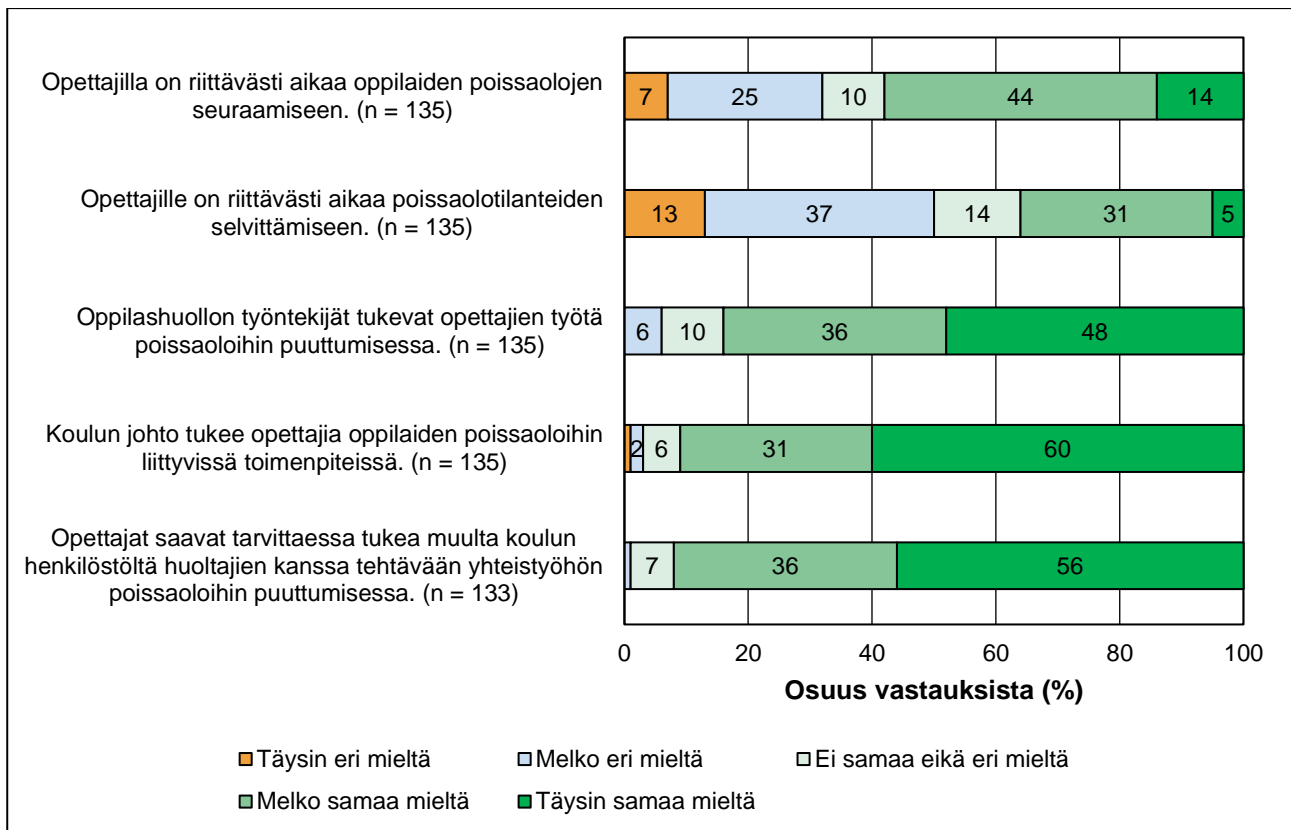
KUVIO 27. Koulukyselyyn vastanneiden näkemykset poissaoloihin puuttumisen käytännöistä

Yhteisöllisten oppilashuoltoryhmät ilmaisivat koulukyselyyn vastanneita useammin, että koulussa on määritelty selkeät toimintaohjeet oppilaiden poissaoloihin puuttumiseen. 95 % vastaajista oli tätä koskevan väittämän kanssa melko tai täysin samaa mieltä. Yhtenäisiin toimintatapoihin sitoutuminen puolestaan ei ole yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien näkemyksen mukaan yhtä vahvaa, hieman alle kolme neljäsosaa vastaajista arvioi, että omassa koulussa henkilöstö on sitoutunut yhtenäisiin toimintatapoihin poissaoloihin puuttumisessa. 88 % yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän kyselyyn vastanneista arvioi koulun henkilöstön tietävän, milloin poissaoloihin liittyen on tarpeen konsultoida oppilashuollon työntekijöitä (kuvio 28).

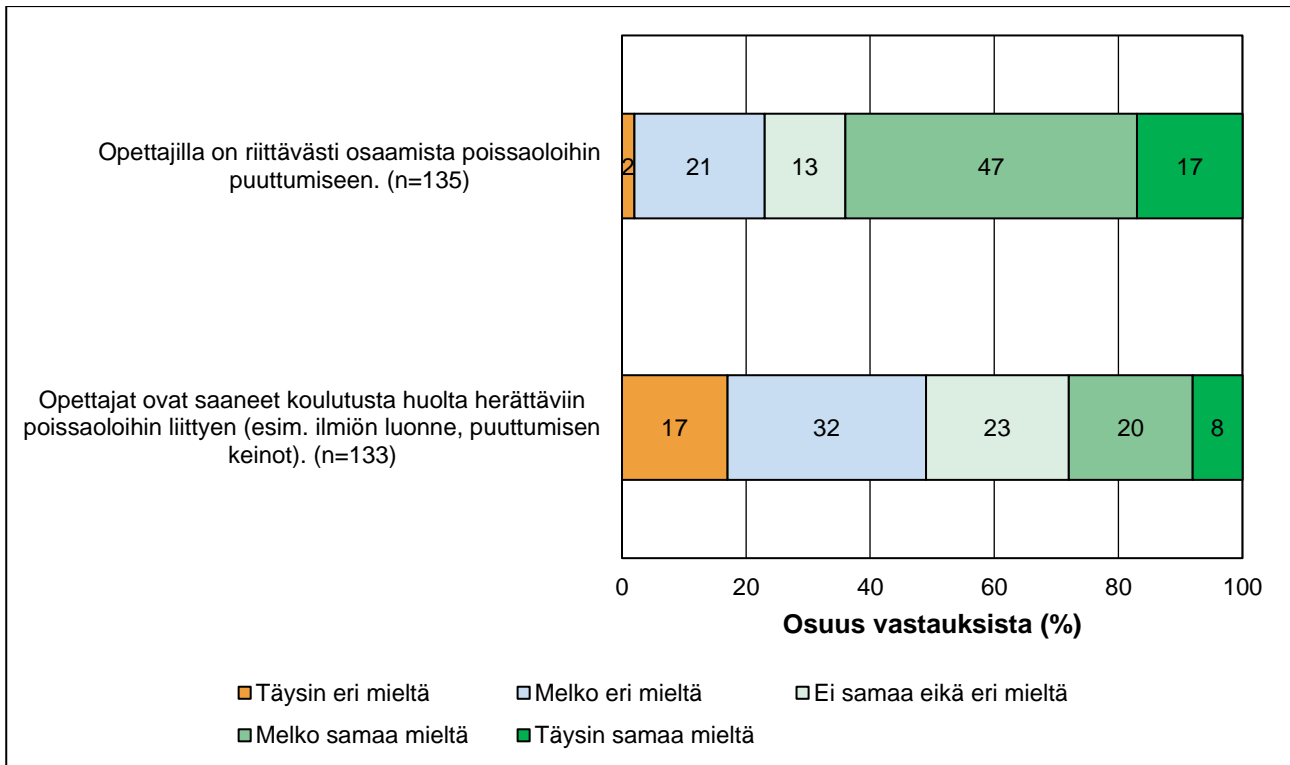
KUVIO 28. Yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien näkemykset poissaoloihin puuttumisen käytännöistä

Opettajien näkökulmasta poissaolojen seuranta ja niiden selvittämistä haittaa erityisesti opettajien ajan puute. Koulukyselyyn vastanneista kolmannes koki, ettei opettajilla ole riittävästi aikaa oppilaiden poissaolojen seurantaan ja puolet koki, ettei opettajilla ole riittävästi aikaa selvittää niitä. Ajanpuutteesta huolimatta yhdeksän kymmenestä (92 %) arvioi oppilashuollon ja koulun johdon tukevan opettajien työtä oppilaiden poissaoloihin puuttumisessa ja niihin liittyvissä toimenpiteissä. Yhtä suuri osuus koulukyselyyn vastanneista myös kertoi, että omassa koulussa opettajat saavat tarvittaessa tukea koulun henkilöstöltä huoltajien kanssa tehtävään yhteistyöhön. (Kuvio 29).

KUVIO 29. Koulun johdon ja henkilöstön näkemykset opettajien toimintamahdollisuuksiin ja opettajien saamaan tukeen poissaoloihin puuttumisessa

Noin kaksi kolmasosaa koulukyselyyn vastanneista (64 %) oli sitä mieltä, että opettajilla oli riittävästi osaamista poissaoloihin puuttumiseen. Tuloksissa on syytä kiinnittää huomiota siihen, että noin neljäsosa vastaajista (23 %) oli sitä mieltä, että opettajilla ei ollut riittävästi osaamista poissaoloihin puuttumiseen. Tarkasteltaessa opettajien saamaa koulutusta huolta herättäviin poissaoloihin mielipiteet jakaantuvat. Puolet vastaajista (49 %) on sitä mieltä, että opettajat eivät ole saaneet tähän teemaan riittävästi koulutusta. Vain hieman yli neljännes (28 %) vastaajista on sitä mieltä, että opettajat ovat saaneet riittävästi koulutusta (kuvio 30).

KUVIO 30. Koulukyselyyn vastanneiden näkemys opettajien poissaoloihin puuttumisen osaamisesta ja koulutustarpeesta

Yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien sekä koulun johdon ja henkilöstön arviot käytössä olevista poissaoloihin puuttumisen keinoista

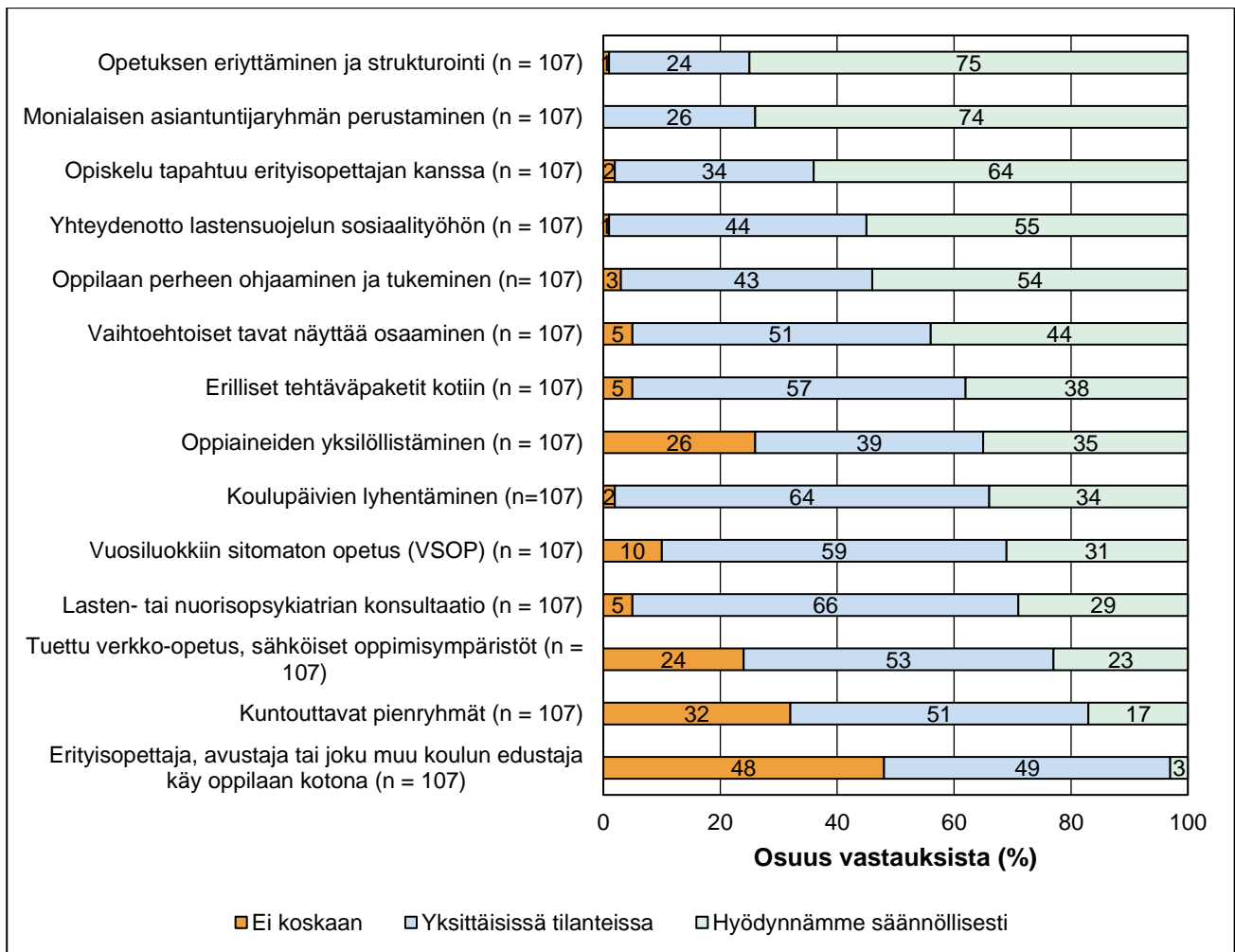
Perusopetuslain perusteella esi- ja perusopetuksessa sekä muussa perusopetuslain mukaisessa opetuksessa oppilaan tulee osallistua opetukseen, jollei hänelle ole erityisestä syystä tilapäisesti myönnetty vapautusta. (Perusopetuslaki 25–26 a §, 35 §). Perusopetuslaissa säädetään myös niistä mahdollisuuksista, joita kouluilla on opetuksen räätälöintiin silloin, kun oppilaalla on vaikeuksia koulunkäynnissä ja läsnäolo koulussa on vaikeaa⁹. Oppilailla on työpäivinä oikeus saada opetussuunnitelman mukaista opetusta, oppilaanohjausta sekä riittävää oppimisen ja koulunkäynnin tukea heti tuen

⁹ Pitkittyneissä poissaolotilanteissa voidaan käyttää monenlaisia pedagogisia ja psykososiaalisen tuen keinoja oppilaan säännöllisen koulunkäynnin tukemiseksi. Perusopetuslain 18 § mukaan joustoa oppilaan opiskeluun, opettamiseen ja arviointiin voidaan hakea erityisistä opetusjärjestelyistä. Tämän pykälän mukaan oppilaan opiskelu voidaan järjestää osittain toisin kuin perusopetuslaissa ja sen nojalla säädetään, jos se on perusteltua mm. oppilaan terveydentilaan liittyvistä syistä. Tämän pykälän avulla voidaan esimerkiksi tarvittaessa lyhentää koulupäivää tai vapauttaa oppilas joistakin opinnoista tai opintojen osasta sovituksi määrääjäksi.

Vuosiluokkiin sitomatonta opetusta (VSOP, PoA 11 § 3 mom) voidaan käyttää koko koulun, joidenkin opetusryhmien tai yksittäisten oppilaiden opiskelun järjestämisessä. Sen käytöstä päätetään paikallisessa opetussuunnitelmassa ja sitä voidaan käyttää esimerkiksi opintojen keskeyttämistä ehkäisevänä toimintatapana. VSOP-järjestelyiden parissa olevalle oppilaalle tulee laatia opinto-ohjelma, jossa kuvataan oppiaineiden tuntijako sekä opetuksen tavoitteet ja niiden sisällöt opintokokonaisuuksittain. Näiden opintokokonaisuuksien suorittaminen hyväksytysti on edellytys opinnoissa etene miselle.

tarpeen ilmetessä. Oppimisen ja koulunkäynnin tuki antaa mahdollisuuden eriaistaiseen tukeen. Esi- ja perusopetuksessa on kolme tuen tasoa: yleinen, tehostettu ja erityinen tuki. Oppilasta, jolla on haasteita säännöllisessä koulunkäynnissä, tuetaan parhaiten monen toimijan yhteistyöllä. Poissaolojen taustalla voi olla lukuisia erilaisia syytekijöitä, joten myös tarvittava tuki vaihtelee oppilaiden välillä. Usein tukitoimiin mukaan tarvitaan myös koulun ulkopuolisia toimijoita. Kohdennettuihin ja intensiivisiin poissaoloihin puuttumisen toimintatapoihin kuuluvat niin pedagogisen tuen kuin psykososiaalisen tuen keinot. (Sergejeff ym. 2020).

Yhteisöllisille oppilashuoltoryhmille toteutetun kyselyn tulokset osoittavat, että sitouttavan koulu-yhteisötyön kehittämiskouluissa käytetään poissaolotilanteissa erilaisia ja monipuolisia tukitoimia (kuvio 31). Eniten oppimisen tuen pedagogisina ratkaisuinä hyödynnetään säännöllisesti opetuksen eriyttämistä ja strukturointia (77 %) sekä opiskelua erityisopettajan kanssa (64 %). Monialaisen asiantuntijaryhmän perustaminen (74 %) koulun tai huoltajan aloitteesta on yksi tärkeä toimintatapa. Yksittäisissä tilanteissa hyödynnettiin eniten lasten- tai nuorisopsykiatrian konsultaatiota, koulupäivien lyhentämistä, vuosiluokkiin sitomatonta opetusta ja erillisiä kotiin lähetettäviä tehtäväpaketteja. Kaikkein vähiten käytettyjä tukitoimia olivat käynti oppilaan kotona, kuntouttavat pienryhmät, esimerkiksi sosiaalisten ja tunnetaitojen harjoitteluun sekä oppiaineiden yksilöllistäminen tai tuetua verkko-opetusta tai sähköisiä oppimisympäristöjä.

KUVIO 31. Yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien arviot poissaolotilanteissa käytettävistä tukitoimista

Koulukyselyssä poissaoloihin puuttumisessa käytettäviä toimenpiteitä kartoitettiin avokysymyksellä. Vastaajia pyydettiin kuvaamaan, miten heidän koulussaan toimitaan, kun poissaolot vaikeuttavat selkeästi oppilaan koulunkäyntiä ja ne vaativat koulun toimenpiteitä. Oman koulun toimenpiteitä kuvasi 72 % vastaajista (n = 102). Avovastausten luokittelussa hyödynnettiin yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän kyselyssä annettuja valintakysymysten vaihtoehtoja poissaoloihin liittyvistä tukitoimista (kuvio 32). Yleisimpänä toimenpiteenä, lähes kolmannes maininnoista, mainittiin monialaisen asiantuntijaryhmän perustaminen. Avovastauksissa mainittiin useimmiten ryhmän perustaminen toimenpiteenä, mutta niissä ei juurikaan kuvattu sitä, miten ja millaista tukea moniammatillinen ryhmä tarjoaa ja miten se toimii.

Järjestetään moniammatillisen ryhmän palaveri yhteistyössä oppilaan ja huoltajien kanssa ja sovitaan käytännön toimet opetusjärjestelyihin liittyen.

Konkreettisina toimenpiteinä poissaoloihin puuttumiseksi koulukyselyn avovastauksissa kuvattiin opetuksen tuen pedagogisia ratkaisuja. Näihin liittyi viidennes avovastausten maininnoista.

Kyseiseen luokkaan kuuluvissa vastauksissa kuvattiin tiiviisti erilaisia opetuksen eriyttämisen ja strukturoinnin toimintatapoja, joita koulussa käytetään silloin kun oppilaan poissaolot vaikeuttavat selkeästi koulunkäyntiä.

Keskustelussa luokanvalvoja ja erityisopettaja selvittävät tukitoimia yhdessä huoltajan ja oppilaan kanssa. Tukiopetus, pienryhmä, kokeiden muokkaaminen/siirtäminen ja korvaaminen toisenlaisella työllä ovat esimerkkejä keinovalikoimasta.

Yleisten pedagogisten ratkaisujen lisäksi avovastauksissa kuvattiin perusopetuslain mahdollistamia erityisiä opetusjärjestelyitä. Avovastausten maininnoista 5 % oli sellaisia, joissa mainittiin vuosiluokkiin sitomaton opetus käytössä olevana poissaoloihin puuttumisen toimintatapana. Tällöin oppilas etenee opinnoissa oman opinto-ohjelman mukaisesti. 4 % maininnoista sisälsi POL 18 § mukaisen päätöksen erityisistä opetusjärjestelyistä.

Meillä toimii hyvin konsultoiva erityisopettaja kunnassa ja hänen apuaan ja ammattitaitoaan. Jokaisen apua tarvitsevan oppilaan asiat käsitellään monialaisesti ja räätälöidään toimenpiteet jokaisen oppilaan kohdalla erikseen, esim. vsop, lyhennetty koulupäivä, osa-aikainen erityisopetus jne.

Huomionarvoista on se, että koulun johto ja henkilöstö eivät poissaoloihin puuttumisen toimenpiteitä kuvatessaan tuo avovastauksissa juurikaan esiin tuetun verkko-opetuksen tai sähköisten oppimisympäristöjen käyttöä. Yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien vastausten perusteella tällaisia tukitoimia on kuitenkin käytössä säännöllisesti neljäsosassa niistä kouluista, joiden yhteisölliset oppilashuoltoryhmät vastasivat kyselyyn ja satunnaisesti yli puolessa vastanneista kouluista.

13 prosenttia poissaoloihin liittyviä tukitoimia koskevien avovastausten maininnoista liittyi kodin ja koulun yhteistyöhön. Useimmiten vastauksissa oli mainittu lyhyesti, että huolta herättävässä poissaolotilanteessa otetaan yhteyttä oppilaan huoltajaan tai tehdään tiivistä yhteistyötä oppilaan huoltajien kanssa. Yhteistyön sisältöjä tai mahdollisesti perheelle tarjottavaa tukea vastauksissa ei kuvattu.

Yhteys vanhempiin, tilanteen käsittely oppilashuoltoryhmässä, lastensuojeluilmoitus.

Laaditaan oppimissuunnitelma ym. suunnitelma koulunkäynnin tukemiseksi, moniammatillinen yhteistyö, tiivis yhteistyö kodin kanssa, yhteistyöstä sopiminen oppilasta opettavien opettajien kesken.

Pidämme koulussamme MAR-palaverin. Joskus myös pelkkä yhteydenotto kotiin riittää. Tällaisissa tapauksissa myös luokanvalvojan rooli korostuu, koska hänellä on yleensä paras kokonaiskuva oppilaasta.

Kymmenesosa poissaoloihin liittyviä tukitoimia koskevien avovastausten maininnoista liittyy monialaiseen verkostoyhteistyöhön koulun ulkopuolisten toimijoiden kanssa. Tyypillisesti tähän luokkaan liittyvät maininnat sisälsivät lyhyen kuvauksen siitä, että poissaolotilanteissa tehdään tarvittaessa

yhteistyötä sosiaali- tai terveystoimen kanssa. Muutamissa vastauksissa kuvattuun yksittäisiä toimijoita, jotka osallistuvat tarvittaessa yhteiseen tapaamiseen. Muutamassa yksittäisessä vastauksessa tuotiin esiin mahdollisuus sairaalakoulun konsultointiin.

Hankitaan oppilaalle tarvittavaa apua sosiaali- ja terveydenhuollosta. Koulussa järjestetään tukiopetusta ja tehdään muita järjestelyjä, jotta oppilas saavuttaisi vuosiluokkansa oppimäärät.

Kutsutaan huoltajat ja oppilas koululle keskusteluun (mahdollisesti lapset puheeksi-keskustelu). Hyödynnetään yksilökohtaista monialaista asiantuntijaryhmää ja mietitään yhdessä keinoja koulunkäynnin sujumiseksi. Opettajat antavat tukiopetusta. Jos poissaoloja kertyy niin paljon, että oppiminen ja koulunkäynti kärsii kovasti, voidaan oppilas siirtää VSOP-järjestelyyn. Tällöinkin tehdään suunnitelma opintojen edistämiseksi. Sairaalakoulun konsultointi on myös mahdollista.

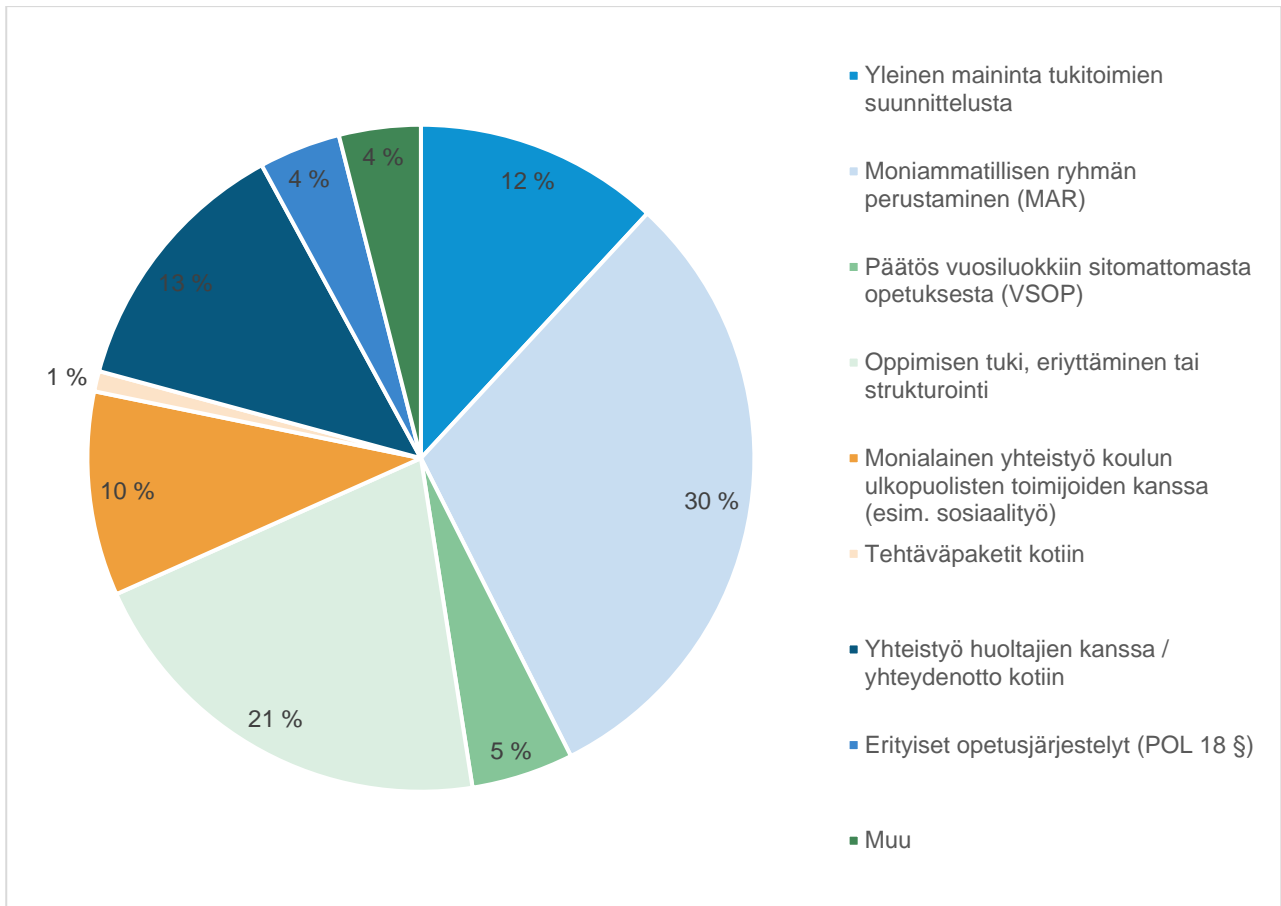
Kaiken kaikkiaan koulukyselyyn vastanneet kuvasivat avovastauksissa koulun käyttämiä poissaoloihin puuttumisen tukitoimia niukasti ja tiiviisti. Hieman yli kymmenesosa avovastausten maininnoista sisälsi poissaoloihin puuttumisen toimenpiteiden kuvailua ainoastaan yleisellä tasolla, jolloin vastauksessa ei varsinaisesti eritelty yhtään konkreettista tukimuotoa. Tällaisissa maininnoissa kuvattiin vain yleisesti, että koulussa suunnitellaan ja toteutetaan tarvittavat tukitoimet.

Tilannetta selvitetään ja sen mukaan tehdään tukitoimia.

[Poissaolotilanteissa toimitaan] tätä varten tehdyn suunnitelman mukaisesti, mutta tämä ei valitettavasti aina toteudu.

Vastauksissa kuvattiin tyypillisesti enemmän koulun rakenteita ja palaverikäytäntöjä kuin varsinaisesti konkreettisia tukitoimia, joista tapaamisissa sovitaan yhdessä oppilaan ja tämän perheen kanssa. Useat vastaajat mainitsivat myös lastensuojeluilmoituksen viimeisenä tukitoimena, mutta näissäkään tilanteissa vastaajat eivät kuvanneet tarkemmin sitä, millaista tukea tilanteessa pyritään järjestämään ja miten verkostoyhteistyötä toteutetaan.

Palaveriin kutsutaan oppilashuollon ammattilainen. Se voi olla poissaoloista riippuen terveydenhoitaja, kuraattori tai perheohjaaja. Laaditaan oppimisen tuen asiakirjoja. Kokoontumisia jatketaan ja tarvittaessa oppilaan poissaoloista tehdään lastensuojeluilmoitus.

KUVIO 32. Poissaoloihin puuttumisen toimintatavat koulukyselyyn vastanneiden kuvausten perusteella

Avovastausten mukaan käytössä olevia poissaoloihin puuttumisen toimenpiteitä ei ole koulussa jäsennetty ja kirjattu kovin selkeästi. Tämän johdosta myös niiden kuvaaminen avovastauksissa jäi niukaksi ja sitä tehtiin pitkälti hyvin yleisellä tasolla. Monissa vastauksissa kuvattiin joko pedagogisen tuen tukitoimia tai yleisellä tasolla oppilashuollon palveluiden tukitoimia, jotka näyttäytyivät vastauksissa erillisinä toimintoina.

Koulukyselyyn vastanneet kuvasivat poissaoloihin puuttumisen toimintatapojen lisäksi erillisellä avovastauksella sitä, millaisissa poissaolotilanteissa oppilaalle omassa koulussa perustetaan monialainen asiantuntijaryhmä¹⁰. Myös näissä vastauksissa koulun käytäntöjen kuvaus oli tiivistä ja tapahtui melko yleisellä tasolla. Tilanteita, joissa monialainen ryhmä perustetaan, kuvattiin joko huolen heräämisen näkökulmasta tai koulussa käytössä olevaan poissaoloihin liittyvässä toimintamallissa määritellyn poissaolojen tuntirajan kautta.

Jos epäselviä poissaoloja on yli 45 tuntia.

Vid frånvaro som orsakar ordentlig oro.

¹⁰ Yksilökohtaiseen opiskeluhooltoon sisältyvät koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palvelut sekä kuraattori- ja psykologipalvelut. Siihen kuuluu myös monialainen asiantuntijaryhmä, joka kootaan tapauskohtaisesti oppilaan tueksi.

Jos on huolta, että on tulossa poissaolokierre.

Poissaolomäärän ylittäessä 70–100 tuntia, tällöin viimeistään.

Jos huolta herättävät poissaolot jatkuvat luokanohjaajan, huoltajan ja oppilaan yhteistyöstä huolimatta.

Koulun toimijoiden arviot poissaoloihin puuttumisen keinojen toimivuudesta sekä näihin liittyvistä kehittämistarpeista

Sekä koulun johto ja henkilöstö että yhteisölliset oppilashuoltoryhmät arvioivat avovastauksin, mikä poissaoloihin puuttumisessa on erityisen toimivaa ja mikä vaatii kehittämistä. Kummankin vastaajaryhmän vastauksissa tuotiin esiin samansuuntaisia huomioita.

Koulukyselyyn sekä yhteisöllisen oppilashuollon kyselyyn vastanneet nostivat avovastauksissa poissaoloihin puuttumisen käytännöissä toimivina asioina esiin selkeät puuttumisen tavat ja ohjeet sekä poissaolojen puuttumiseen määritellyt kynnyksrajat. Vastauksissa korostettiin sitä, että selkeät toimintaohjeet lisäävät niin opettajien, huoltajien kuin oppilaidenkin yhteistä ymmärrystä siitä, miten ja milloin poissaoloihin puututaan. Yhtenäiset toimintatavat helpottavat luokanopettajien ja -ohjaajien yhteydenottoa koteihin ja kodin ja koulun välistä yhteistyötä.

Toisena vahvuutena poissaoloihin puuttumisen käytännöissä nousi avovastauksissa esiin sujuva yhteistyö ja selkeä työnjako eri toimijoiden välillä. Vastaajat korostivat sujuvaa yhteistyötä sekä oppilashuollon palveluiden, moniammatillisen tiimin että huoltajien kanssa: kaikki ovat valmiita toimimaan tilanteen helpottamiseksi ja sitoutuvat työhön. Kolmantena vahvuutena nousi esiin jatkuva tiivis yhteistyö kodin ja koulun välillä. Poissaoloihin puuttumisen toimintatapojen toimivuuden näkökulmasta nähtiin tärkeänä, että huoltajien kanssa tehdään yhteistyötä ja pidetään yhteyttä osana normaalia kouluarkea. Tiivis yhteistyö helpottaa myös haastavammista asioista keskustelua ja madaltaa opettajan kynnystä olla yhteydessä kotiin pienemmästäkin huolesta. Toisaalta myös huoltajien koetaan tällöin pystyvän olemaan omista oppilasta koskevista huolistaan helpommin yhteydessä kouluun.

Kehittämiskohteina koulukyselyn ja yhteisöllisille oppilashuoltoryhmille suunnatun kyselyn perusteella nousi esiin toimintatavat pitkittyneissä poissaolotilanteissa, monialaisen yhteistyön käytännöt ja resurssit sekä yhtenäisiin toimintatapoihin sitoutuminen. Vastaajat mainitsivat, että haastaviin, pitkittyneisiin poissaolotilanteihin puuttumiseen tarvittaisiin sekä lisää resursseja että osaamista.

Moniammatillisessa yhteistyössä koulun sisällä sekä kunnan sosiaali- ja terveysalan toimijoiden kanssa tunnistetut kehittämistarpeet liittyvät etenkin tiedonkulkuun. Vastaajien mukaan koulussa ei aina tiedetä, millaista tukea oppilas saa koulun ulkopuolella. Toisaalta myöskään koulussa tarjottavasta tuesta on usein vaikeaa saada tietoa koulun ulkopuolisille oppilasta hoitaville tahoille. Myös eri toimijoiden roolien selkiyttäminen nostettiin esiin kehittämiskohteena. Oppilaalle tai hänen kanssaan toimiville koulun, oppilashuollon sekä sosiaali- ja terveysalan työntekijöille ei ole aina

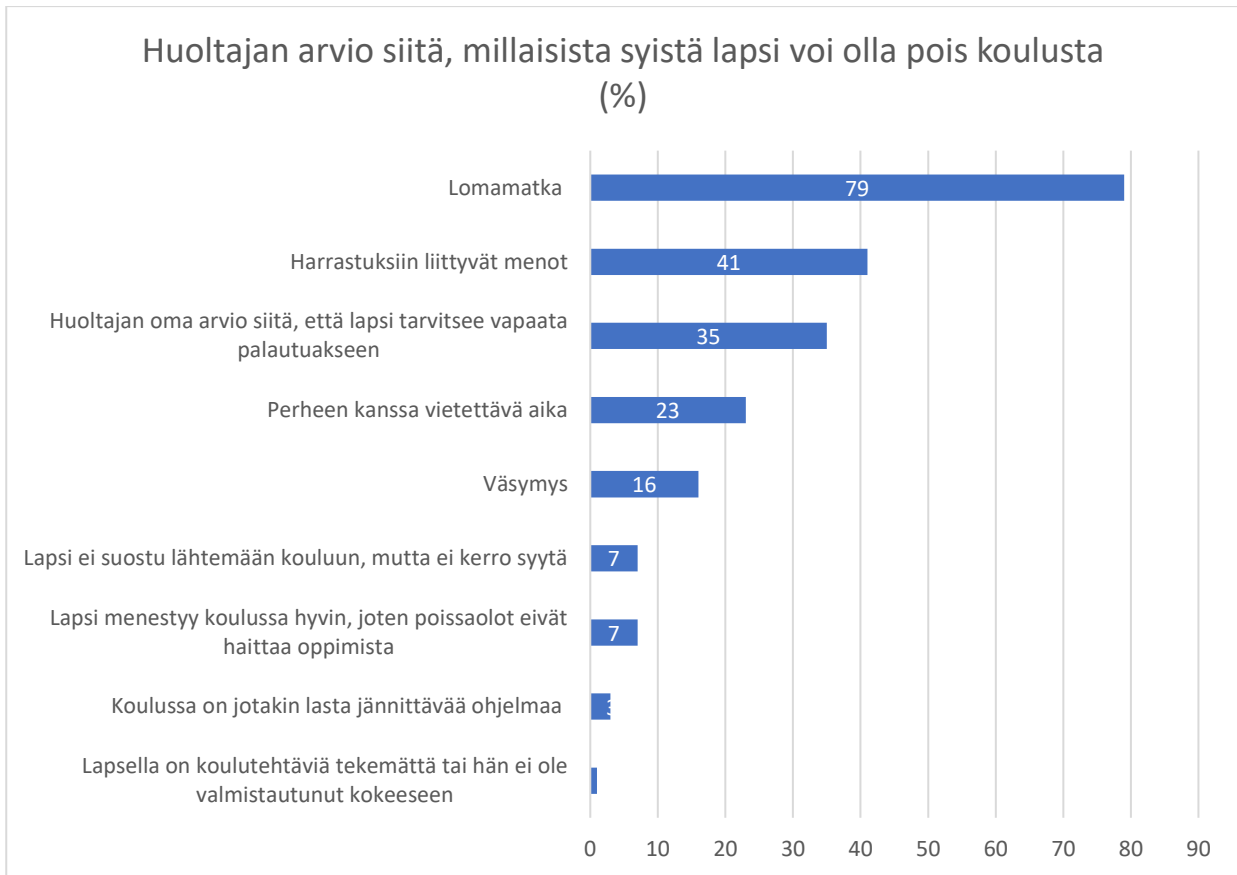
selvää, mitkä asiat ovat kenenkin vastuulla. Vastuiden hajanaisuus saattaa myös lisätä oppilaan epäluuloisuutta koulua ja muita ympärillään työskenteleviä toimijoita kohtaan.

Huolimatta siitä, että poissaoloihin puuttumiseen on määritelty yhtenäiset toimintatavat, niihin sitoutuminen on avovastausten perusteella vielä yksi kehittämiskohteista. Tähän liittyen vastauksissa mainittiin myös, että oppilashuollon ammattihenkilöiden ja opettajien välistä yhteistyötä tulee kehittää. Vastausten mukaan opettajien ei koettu osaavan aina käyttää oppilashuollon resurssia sen täydessä potentiaalissa, esimerkiksi ennaltaehkäisevässä työssä tai varhaisessa vaiheessa huolen herätessä.

6.3 Huoltajien kokemukset poissaoloihin puuttumisen käytännöistä

Huolimatta siitä, että lähes kaikki (97 %) huoltajat ilmoittivat pitävänsä oman lapsen läsnäoloa koulussa tärkeänä, tulokset kertovat, että huoltajien suhtautumisessa lapsen koulupoissaoloihin on vaihtelua. 18 % huoltajista ilmoittaa joskus hyväksyneensä oman lapsen poissaolon koulusta, vaikka sille ei olisi ollut varsinaista syytä.

Huoltajien asennoitumista poissaoloihin kartoitettiin myös kysymällä huoltajien näkemyksiä siitä, millaisissa tilanteissa oma lapsi sairaspoissaolojen lisäksi huoltajan mielestä voi olla pois koulusta (kuvio 32). Suuri osa kyselyyn vastanneista huoltajista (90 %) ilmoitti ainakin yhden tällaisen tilanteen. Yleisimmät huoltajien ilmoittamat tilanteet, joissa he hyväksyisivät lapsen poissaolon, olivat lomamatka (79 %), harrastukseen liittyvä meno (41 %) sekä huoltajan oma arvio siitä, että lapsi tarvitsee päivän tai pari vapaata palautuakseen (esimerkiksi stressitilanteesta johtuneen kuormituksen purkaminen) (35 %) sekä perheen kanssa vietettävä aika (esim. kaukana asuvien sukulaisten tapaaminen tai huoltajan vapaapäivät) (23 %). Huomattavasti pienempi osa huoltajista ilmoitti hyväksyttäväksi syiksi koulupoissaoloille sellaisia tekijöitä, jotka liittyvät lapsen sosiaalisiin suhteisiin tai mielen hyvinvointiin. 7 % huoltajista ilmoitti, että on hyväksyttyä olla pois koulusta tilanteessa, jossa lapsi ei suostu lähtemään kouluun, mutta ei kerro tähän mitään syytä. 5 % huoltajista ilmoitti, että lapsi voi huoltajan mielestä olla pois koulusta, mikäli hänellä on vaikeuksia sosiaalisissa suhteissa ja pienempi osuus huoltajista piti poissaoloa hyväksyttävänä silloin, jos koulussa on jotakin lasta jännittävää ohjelmaa, kuten esitelmä, koe tai koulu-uinti (3 %). Yksittäisiä mainintoja hyväksyttävistä poissaolotilanteista saivat avoimessa muu, mikä? -vastausvaihtoehdossa myös kiusaaminen, läheisen menettäminen tai muu perheen kokema vakava suru, kouluun kohdistuva turvallisuusuhka, lapsen sisäilmaoireilu sekä kuukautiskivut.

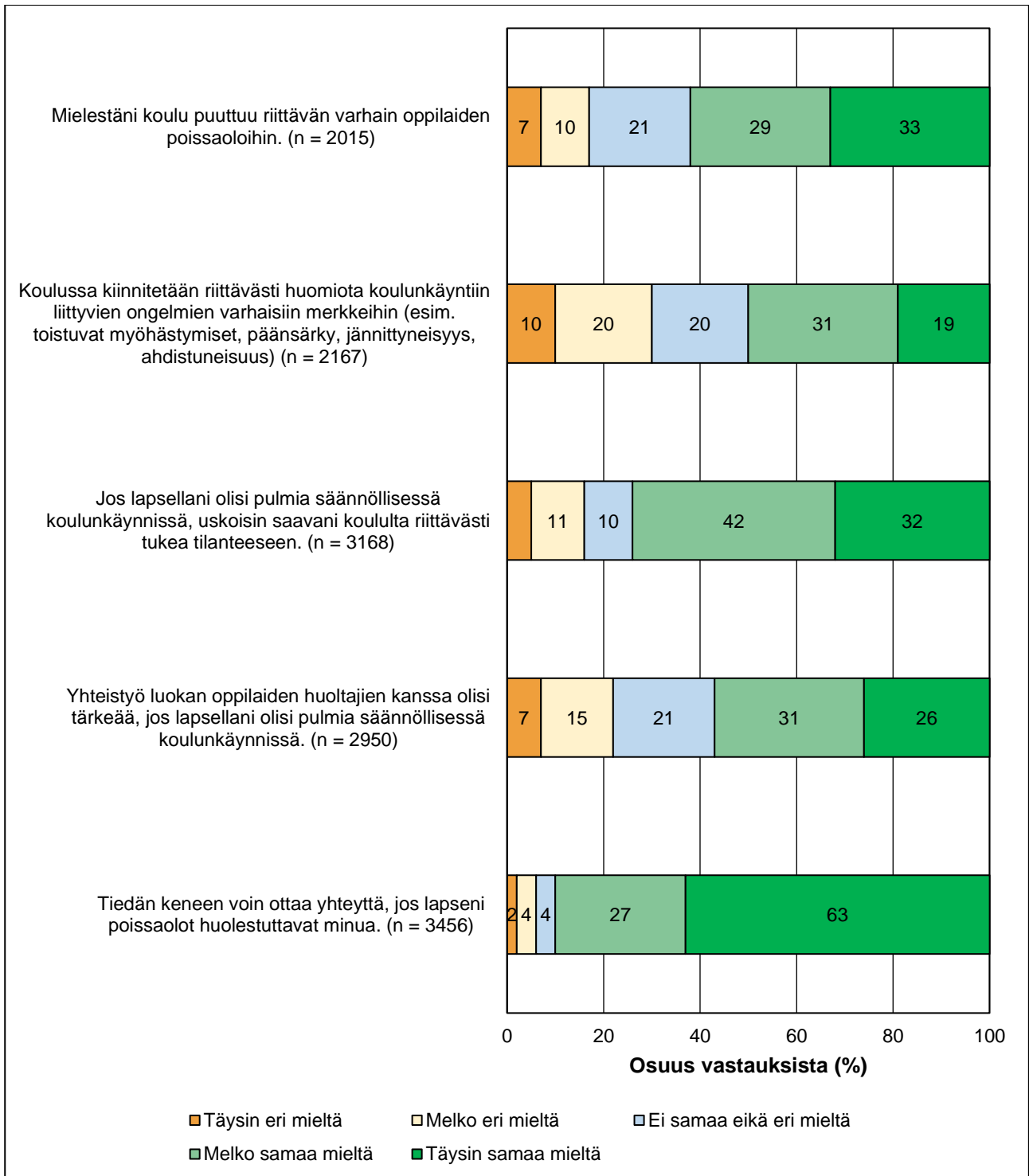
KUVIO 33. Huoltajien arvio siitä, millaisista syistä lapsi voi sairaspöissaolojen lisäksi olla pois koulusta (n = 3495)

Huoltajia pyydettiin myös arvioimaan, kuinka paljon heidän lapsensa on ollut poissa koulusta kulu-
van lukuvuoden aikana. Vastaajista 44 % ilmoitti, että lapsi on ollut poissa koulusta alle 30 tuntia.
Vajaa kolmannes huoltajista vastasi lapsen olleen poissa 30–50 tuntia. Viidenkymmenen ja sadan
tunnin välillä poissaoloja ilmoitti lapselle kertyneen 16 prosenttia huoltajakyselyyn vastanneista ja
yli 100 tuntia poissaoloja oli seitsemällä prosentilla huoltajakyselyyn vastanneiden lapsilla. Erittäin
pieni osa, vain kolme prosenttia huoltajista, ei osannut sanoa, kuinka paljon heidän lapselleen on
kertynyt poissaoloja lukuvuoden aikana.

Huoltajia pyydettiin kyselyssä arvioimaan koulun toimintaa poissaolotilanteissa viisiportaisella as-
teikolla (1 = täysin eri mieltä – 5 = täysin samaa mieltä. Lisäksi oli mahdollisuus valita vaihtoehto ”en
osaa sanoa / asia ei koske minua”). Kysymykset liittyvät huoltajien käsityksiin siitä, miten koulussa
puututaan oppilaiden poissaoloihin, kuinka hyvin tarvittavaa tukea on saatavilla ja miten vahva luot-
tamus huoltajilla on koulunkäyntiin saatavan tuen riittävyyteen (kuvio 34). Tulosten mukaan huol-
tajien kokemukset ja käsitykset koulun toiminnasta poissaolotilanteista vaihtelivat. Erityisesti sään-
nöllisen koulunkäynnin haasteiden varhainen tunnistaminen ja varhainen puuttuminen poissaoloi-
hin nousivat esiin kehittämiskohteina. Kaksi kolmasosaa huoltajista arvioi, että koulu puuttuu riittä-
vän varhain oppilaiden poissaoloihin. Lähes viidennes (17 %) vastaajista oli tästä kuitenkin eri mieltä.
Erityisesti on syytä kiinnittää huomiota tulokseen, jonka mukaan huoltajista kolmasosan mukaan
koulussa ei kiinnitetä riittävästi huomiota koulunkäyntiin liittyvien ongelmien varhaisiin merkkeihin,
kuten toistuviin myöhästymisiin, päänsärkyyn tai ahdistuneisuuteen. Näiden väittämien osalta 40–

43 % vastaajista oli valinnut en osaa sanoa tai asia ei koske minua-vaihtoehdon, joten voidaan olettaa, että kyseisiin väittämiin kantaa ottaneissa vastaajissa on todennäköisesti enemmän sellaisia huoltajia, joilla on kokemusta lapsen säännöllisen koulunkäynnin haasteista.

Huolimatta siitä, että huoltajat arvioivat varhaisessa puuttumisessa poissaoloihin liittyviin pulmiin olevan puutteita, arvioivat he koulun mahdollisuudet tarjota tukea myönteisemmin. Suurin osa huoltajista (90 %) ilmoitti tietävänsä keneen voi ottaa yhteyttä, jos oman lapsen poissaolot huolettavat. Suurin osa huoltajista (74 %) myös luotti saavansa koululta riittävästi tukea, jos omalla lapsella olisi pulmia säännöllisessä koulunkäynnissä. Vastaajien näkemykset muiden huoltajien kanssa tehtävästä yhteistyöstä jakaantuivat. Yli puolet vastaajista piti tärkeänä yhteistyötä luokan oppilaiden huoltajien kanssa, jos omalla lapsella olisi pulmia säännöllisessä koulunkäynnissä. Sen sijaan neljännes vastaajista ei pitänyt tätä tärkeänä.

KUVIO 34. Huoltajien kokemukset koulun toiminnasta poissaolotilanteissa

Sellaisten huoltajien kokemuksia poissaoloihin puuttumisesta, joiden lasten poissaolot ovat käynnistäneet toimenpiteitä koulussa

Seuraavaksi tarkastellaan niiden kyselyyn vastanneiden huoltajien kokemuksia, joiden lasten poissaolot olivat käynnistäneet tukitoimina koulussa lukuvuoden 2021–2022 aikana. Kaikista kyselyyn vastanneista vanhemmista 9 %:lla (n = 323) oli kokemuksia tällaisesta tilanteesta. Neljä viidesosaa näistä huoltajista kuvasi poissaolojen taustasyitä tarkemmin avovastauksella. Useimmat huoltajat mainitsivat poissaolojen taustalla olevan useita syitä. Huoltajien maininnoista viidesosa liittyi koronan sairastamiseen, karanteeneihin tai koronatilanteen aiheuttamiin poikkeuksellisiin ohjeistuksiin. Kolmannes maininnoista liittyi muihin sairaspöissaoloihin. Sairaspöissaolojen jälkeen seuraavaksi yleisin syy poissaolojen taustalla liittyi oppilaan omiin mielen hyvinvoinnin haasteisiin. Mielen hyvinvointiin liittyvät maininnat olivat lähes yhtä yleisiä kuin sairaspöissaoloihin liittyvät maininnat, niitä oli 28 % maininnoista. Tähän luokkaan kuuluviksi luokiteltiin sellaiset maininnat, joissa huoltaja mainitsi poissaolojen syyksi esimerkiksi masennus-, tai ahdistusoireilua, motivaatio-ongelmia tai väsymystä. Usein vastauksissa mainittiin sekä sairaspöissaoloiksi luokiteltuja syitä (esim. päänsärky, vatsakipu) että mielen hyvinvointiin liittyviä syitä. Koululähtöisiksi poissaoloiksi luokiteltiin sellaiset maininnat, joissa mainittiin oppimisen tukeen, koulun ilmapiiriin, kiusaamiseen tai yhteisöön kuulumiseen liittyviä tekijöitä poissaolojen taustalla. Tähän luokkaan kuului 16 % maininnoista. Muutamat huoltajat mainitsivat poissaolojen syiksi ensisijaisesti kodin tai vanhempien ongelmiin liittyvät syyt, kuten äskettäinen muutos perhetilanteessa tai huoltajan oma väsymys ja jaksamisen haasteet. Yksittäisiä mainintoja liittyi ennalta-anottuihin vapaisiin, kuten perheen lomamatkoihin. Koronarajoitusten vuoksi ennalta-anottuja lomiam on lukuvuoden 2021–2022 aikana ollut todennäköisesti normaalia vähemmän. Huoltajien ilmoittamien poissaolojen taustalla olevien syiden luokittelu on kuvattu alla olevassa taulukossa.

TAULUKKO 3. Huoltajien ilmoittamat poissaolojen taustalla olevat syyt

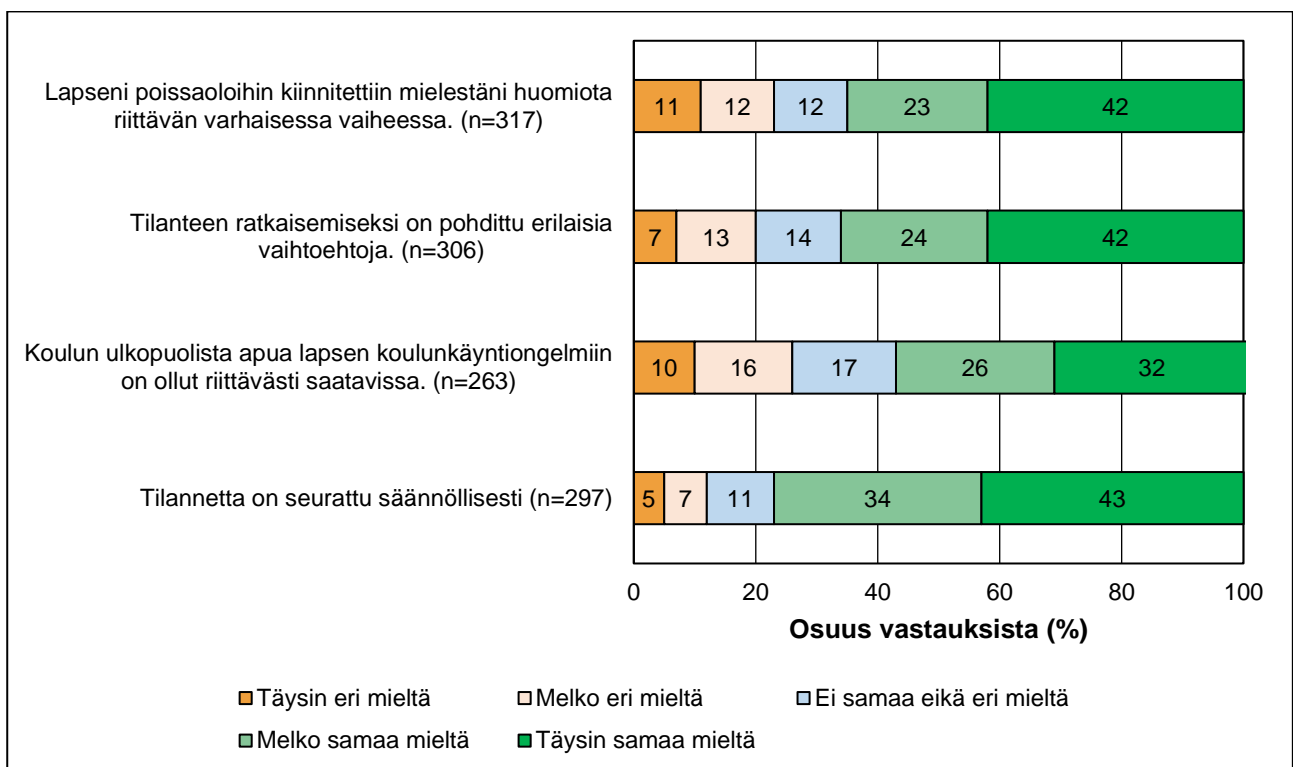
Pöissaolojen taustalla oleva syytekijä	%
Sairaus	34
Mielen hyvinvointiin liittyvät tekijä	28
Koronasta johtuva poissaolo	20
Koululähtöinen poissaolo	16
Kodin tai perheen tilanteesta johtuva poissaolo	1
Ennalta-anottu vapaa	1

Tutkimusten mukaan käsitykset poissaolojen taustalla olevista syistä vaihtelevat sen mukaan, kenen näkökulmasta asiaa tarkastellaan. Esimerkiksi Määtän ja kollegoiden (2020) selvityksessä koulun henkilöstöltä ja hallinnossa työskenteleviltä kysyttäessä koulun toimintaan liittyvät ongelmat näytettyivät vain harvoin poissaolojen syinä, keskeisiksi nähtiin oppilaaseen itseensä liittyvät tekijät. Kyseisessä selvityksessä vastaajat näkivät poissaolon syyksi enemmän koulusta aktiivisesti pois haakeutuvan asenteen kuin sen, että oppilas ei usko pärjäävänsä kouluympäristössä ja haluaa siksi vältellä sitä. Tässä arvioinnissa huoltajista merkittävä osa tunnisti poissaolojen taustalla paljon koululähtöisiä syitä.

Useimmiten poissaoloihin liittyvät toimenpiteet olivat huoltajien oman ilmoituksen mukaan käynnistyneet huoltajan omasta aloitteesta. Näin vastasi lähes puolet (47 %) huoltajista. 40 % ilmoitti opettajan tai luokanvalvojan ottaneen yhteyttä kotiin ja 4 % ilmoitti, että yhteydenotto on tullut oppilashuollon palveluiden henkilöstöltä, kuten terveydenhoitajalta, koulukuraattorilta tai

koulupsykologilta. 3 % vastaajista ilmoitti, että joku muu koulun henkilöstöstä on tehnyt yhteydenoton. 6 % tapauksista yhteydenotto tuli jotenkin muuten. Yleisimmin tämä tarkoitti koulun ulkopuolisten palveluiden tekemää yhteydenottoa.

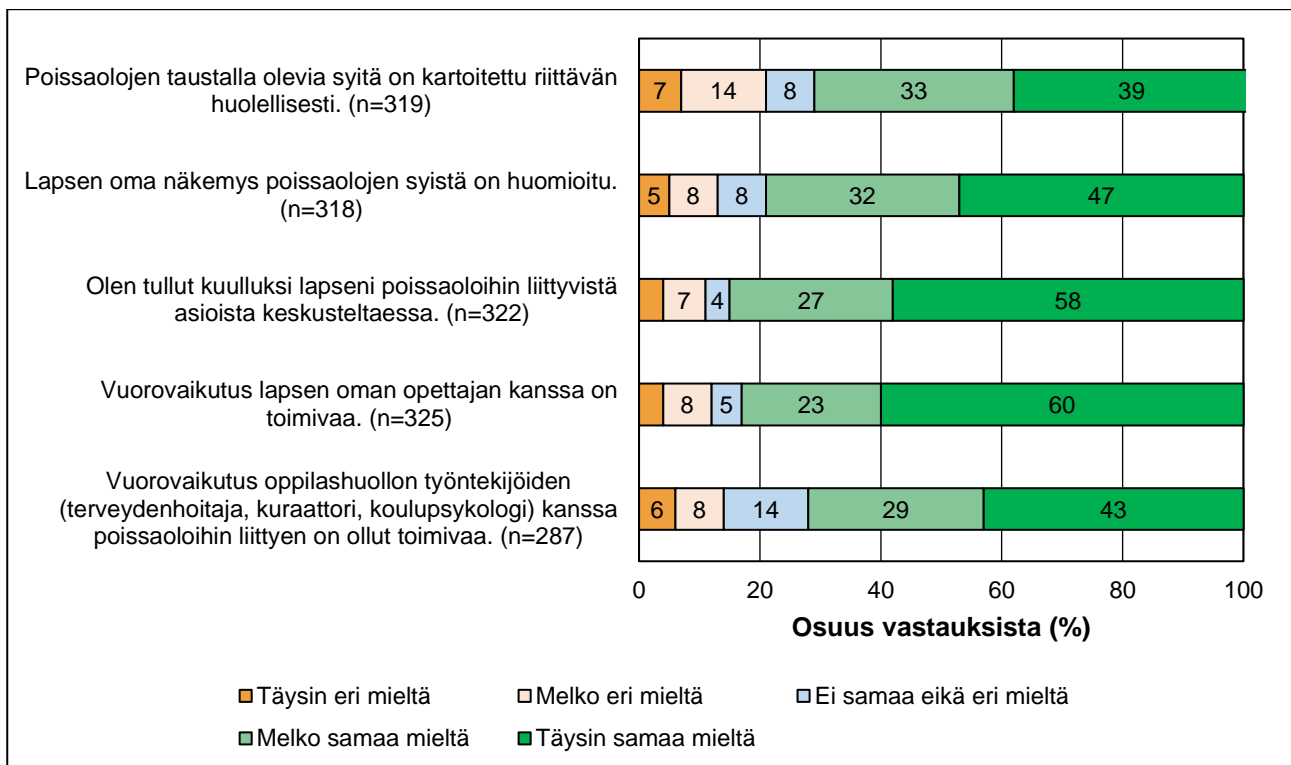
Huoltajat, joilla oli kokemusta koulun toiminnasta lapsen poissaolotilanteissa, olivat tulosten mukaan melko tyytyväisiä tilanteen hoitamiseen ja tarjottuun apuun (kuvio 34). Heistä lähes neljäsosan (23 %) mukaan lapsen poissaoloihin ei kuitenkaan ollut kiinnitetty huomiota riittävän varhaisessa vaiheessa. Kaksi kolmasosaa huoltajista oli tyytyväisiä tilanteen ratkaisemiseksi käytettyihin erilaisiin vaihtoehtoihin (67 %) ja tilanteen seuraamisen säännöllisyyteen (77 %). Kuitenkin useampi kuin joka neljäs (26 %) heistä olisi tarvinnut enemmän koulun ulkopuolista apua lapsen koulunkäyntiongelmien.

KUVIO 35. Huoltajien kokemukset koulun toiminnasta poissaolotilanteissa

Ne huoltajat, joilla oli kokemusta koulujen kanssa tehdystä yhteistyöstä lapsen poissaolotilanteissa, kokivat yhteistyön pääosin myönteisenä. Huoltajat olivat pääosin tyytyväisiä siihen, että heitä ja lapsia oli kuultu näissä tilanteissa. Huoltajista 85 % ilmoitti tullessa kuulluksi lapsen poissaoloihin liittyvistä asioista keskusteltaessa ja lähes yhtä suuri osuus myös koki, että lapsen oma näkemys poissaolojen syistä oli huomioitu. On kuitenkin syytä kiinnittää huomiota siihen, että useampi kuin joka kymmenes huoltajista (11 %) kokee, ettei heitä ole kuultu lapsen poissaolojen selvittelytilanteissa. Huoltajista 13 % ilmaisi, ettei lasta ole kuultu riittävästi näissä tilanteissa. Vuorovaikutusta lapsen oman opettajan kanssa piti toimivana neljä viidesosaa huoltajista ja myös vuorovaikutukseen oppilashuollon työntekijöiden kanssa oli tyytyväisiä 73 prosenttia huoltajista. Eniten toiveita huoltajilla oli poissaolojen taustasyiden huolellisempaan selvittämiseen. Niistä huoltajakyselyyn

vastanneista, joiden lapsen poissaolot ovat koulussa käynnistäneet toimenpiteitä, viidesosan mukaan poissaolojen taustalla olevia syitä ei ollut kartoitettu riittävän huolellisesti (kuvio 35).

KUVIO 36. Huoltajien kokemuksia yhteistyöstä poissaolotilanteissa

Avoimissa vastauksissa poissaoloihin puuttumista ovat arvioineet vain ne huoltajat, jotka ovat ilmoittaneet lapsensa poissaolojen käynnistäneen joitakin tukitoimia koulussa edellisen vuoden aikana. Poissaoloihin puuttumisen onnistuneita käytäntöjä eritteli 33 % niistä vastaajista, joiden lapsen poissaolot ovat käynnistäneet tukitoimia koulussa (n = 94) ja poissaoloihin puuttumisen kehittämistä 30 % vastaajista (n = 85). Poissaoloihin puuttumisen onnistuneista käytännöistä muodostettiin neljä pääteemaa, jotka ovat 1) toimiva vuorovaikutus opetushenkilökunnan kanssa, 2) oppilashuollon ammattihenkilöiltä ja opetusvelvollisuuteen sitomattomalta henkilöstöltä saatu tuki 3) joustavat ja yksilöidyt opetusjärjestelyt ja 4) systemaattiset puuttumisen keinot.

Huoltajien vastauksista suurin osa liittyi toimivaan vuorovaikutukseen opettajien kanssa. Sen oli vastauksessaan maininnut yli puolet vastaajista. Toimivaa kommunikaatiota opettajien kanssa kuvattiin esimerkiksi kertomalla hyvästä ja avoimesta yhteistyöstä, kokemuksesta kuulluksi tulemisesta kerrottaessa huolista luokanopettajalle ja luokanvalvojalle sekä kokemuksesta oppilaan ja perheen haasteiden huomioimisesta niistä kerrottaessa. Merkittäväksi kokemukseksi nousi yleisesti huoltajan tarve tulla kuulluksi ja otetuksi huomioon oppilaan koulunkäynnin tukea suunniteltaessa ja haasteista keskusteltaessa. Keskeistä oli myös huoltajien toive tuoda omaa näkökulmaansa esiin ylipääntään koulun arkea ja käytäntöjä koskevissa asioissa. Vastauksissa kerrottiin pidempäänkin jatkuneiden haasteiden ratkennan laadukkaan yhteistyön ja opettajan oikeanlaisen tuen avulla.

Luokanvalvojan kanssa asiat sujuvat ja kommunikointi on avointa.

Opettajan ymmärrys lapsen tilanteesta ja hyvä yhteistyökyky kodin kanssa

Asiaan tarttuminen varhaisessa vaiheessa, opettajan kanssa yhteys.

Toimivan vuorovaikutuksen lisäksi huoltajat toivat vastauksissaan lyhyesti esiin muita poissaolojen puuttumista edistäviä tekijöitä. Oppilashuollon palveluiden työntekijöiden ja muiden opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden (erityisesti SKY-rahoituksella työskentelevät koulu yhteisön hyvinvointia edistävät työntekijät) tarjoama tuki on huoltajien vastausten perusteella usein merkittävä tuki oppilaille ja perheilleen. Tarjottua tukea kuvattiin kuitenkin vähän, yleisimmin huoltajat mainitsivat lyhyesti yhteistyön olevan tärkeää ja toimivaa. Pedagogisen tuen käytännöt nousivat myös huoltajien vastauksissa esiin. Joustavien ja yksilöityjen opetusjärjestelyjen koettiin madaltavan oppilaan kynnystä osallistua opetukseen ja tarjoavan hänelle myös onnistumisen kokemuksia. Joustavat opetusjärjestelyt nähtiin tärkeinä etenkin sairastapauksissa ja silloin, kun oppilaalla on haasteita vertaissuhteissa. Mainitut opetuksen järjestämisen tavat vaihtelivat, mutta mahdollisuus opiskella tarpeen mukaan pienryhmässä ja yleisopetuksen ryhmässä nousi useammin esiin. Huoltajat näkivät selkeän poissaoloihin puuttumisen toimintamallin olevan myös yksi poissaoloihin puuttumista edistävästä tekijöistä. Valtaosa huoltajista arvosti myös varhaisen vaiheessa matalan kynnyksen puuttumista, joskin osa heistä koki koulun puuttuvan liian herkästi ja raskaasti esimerkiksi sairaudesta johtuviin poissaoloihin.

Huoltajat toivat avovastauksissa esiin myös niitä asioita, joita heidän kokemustensa mukaan tulisi kehittää poissaoloihin puuttumisen käytäntöihin liittyen. Avovastaukset luokiteltiin neljään teemaan: 1. oppilaan tarpeiden huomioiminen opetuksen järjestämisessä 2. koulun henkilökunnan kohtaamisen taidot ja mahdollisuudet 3. koulun apu myös ulkopuolisen avun saamisessa sekä moniammatillisen yhteistyön kehittäminen 4. vertaissuhteiden tukeminen ja koulun myönteisen ilmapiiirin edistäminen. Lisäksi huoltajien vastauksissa nostettiin kehittämiskohteeksi jo aiemmin mainitut sairauspoissaoloihin puuttumisen raskaat käytännöt. Huoltajat toivoivat ymmärrystä sille, että krooniset sairaudet voivat aiheuttaa paljon poissaoloja:

[Pitäisi] kuunnella oikeasti mikä on tilanne ja maalaisjärkeä peliin ja jotenki vastaan tulla, eikä lisää stressata lasta joka on super-tunnollinen ja hyvä oppilas. Ei häntä siitä pidä rangaista, että hänellä on migreenikohtauksia, vaikkakin lääkitys on kohdillaan.

Suurin osa huoltajien avovastauksissa esiin tuomista kehittämiskohteita poissaoloihin puuttumisen käytännöissä liittyi oppilaan yksilöllisten tarpeiden huomioimiseen. Huoltajat pitivät erittäin tärkeänä, että oppimisen ja koulunkäynnin haasteet huomioidaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja niihin puututaan heti havaitsemisen jälkeen. Toisaalta huoltajat toivoivat myös konkreettisia neuvoja siihen, miten he voisivat parhaalla mahdollisella tavalla tukea lapsensa koulunkäyntiä.

Poissaoloihin voisi yrittää vaikuttaa jo aiemmin ja mahdollisuuksien mukaan joustaa esim. suoritustavoissa. Koulu voisi ehkä tukea enemmän pääsemään aikaisemmin myös koulun ulkopuolisen tuen piiriin.

Teen ison osan lapsen koulutyöstä hänen kanssaan kotona, ja siinä olen jäänyt aika yksin. Tulevaisuuden suunnittelu ja ylipäätään suunnitelma, miten tilannetta viedään eteenpäin olisi myös hyvä olla olemassa. Samoin vaihtoehtoja, jos tilanne vaikeutuu, ikäänkuin varasuunnitelma.

Koulun henkilökunnan kohtaamisen taidoissa ja mahdollisuuksissa painottui vastaajien huoli opettajien ja koulun muun henkilökunnan ajallisista resursseista oppilaiden kohtaamiseen ja tukemiseen. Osa huoltajista koki myös, ettei oppilaan näkökulmaa osattu ottaa tarpeeksi laajasti huomioon poissaoloihin puuttuessa ja että henkilökuntaan on ollut haastavaa rakentaa tarpeeksi luottamuksellista suhdetta asioiden hoitamiseksi.

Siirryttäisiin keskustelusta toimintaan. Tuntuu, että keskitytään vain viestittelyyn, mutta konkreettiset toimet puuttuu. Halutaan vain keskustelua. Vähemmällä viestittelyllä ja enemmän tekemisellä päästäisiin nopeammin eteenpäin. Kuunneltaisiin myös nuorta mitä hän haluaa. Selkeä vastuunottaminen koulun henkilökunnalta, muut kuin opettajat. Vastuu siirretään opettajille. En tiedä nykyajan kuraattorin työntehtäviä, tuntuu, että se on pelkkää viestien lukemista.

Koululta toivottiin myös laajalti apua sen ulkopuolisen sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden saavuttamiseen. Huoltajien kokemusten mukaan tiedonkulku on usein puutteellista terveydenhuollon, sosiaalitoimen ja oppilashuollon toimijoiden välillä. Erityisesti toivottiin huomion kiinnittämistä siirryttäessä koulun oppilashuollon palveluista kunnan palveluihin. Huoltajat kokivat, ettei heillä ole tarpeeksi tietoa koulun ulkopuolisista tukipalveluista. Näin ollen koulu on tärkeä linkki kunnan tai erityissairaanhoidon muihin palveluihin siirryttäessä.

Huoltajat kokivat tärkeäksi oppilaiden vertaissuhteiden tukemisen ja koulun myönteisen ilmapiirin edistämisen. Koulun henkilökunnalla on tärkeä rooli oppilaiden vertaissuhteiden tukijoina. Huoltajat luottivat henkilökunnan osaamiseen edistää koko koulun ilmapiiriä ja oppilaiden keskinäisiä suhteita. Toisaalta henkilökunnalta odotettiin vahvempaa puuttumista oppilaiden välisiin konflikteihin ja heidän toivottiin edistävän aktiivisemmin yhteisöllisyyden kehittymistä.

Huoltajien kokemukset vaihtelivat myös saman aihepiirin ympärillä, mikä kertoo osaltaan koulukohteisista ja oppilaskohteisista eroista. Tyypillisimmin huoltajien esiin tuomat haasteet poissaoloihin liittyvässä yhteistyössä koulun kanssa liittyivät koulun kiireiseen arkeen ja puutteellisiin resursseihin sekä negatiivisiin kokemuksiin yksittäisten henkilökunnan jäsenten kanssa.

6.4 Huoltajien haastatteluaineisto

Huoltajakyselyn lisäksi arviointiaineistoa täydennettiin huoltajien näkemysten osalta haastatteleamalla sellaisia huoltajia, joilla oli omakohtaisia kokemuksia lapsen koulupoissaoloista sekä tilanteen ratkaisemisesta. Laadullisen aineistonkeruun toteutti ja raportoi arviointiryhmän asiantuntijajäsenenä arvioinnissa mukana ollut yliopistolehtori Lauri Lantela.

Haastatteluihin osallistui yhteensä kahdeksan huoltajaa. Haastattelun teemat koskivat huoltajien ajatuksia oman lapsen kuulumisesta kouluyhteisöön, poissaoloista ja sekä niihin liittyvistä tukitoimista. Kaikilla haastateltavilla lapsen poissaoloihin liittyvä huoli oli ajankohtainen, mutta kaikissa tapauksissa tilanne oli jo kääntynyt parempaan suuntaan. Haastatellut huoltajat kuvasivat oman lapsensa koulupoissaolojen taustoja laajasti, analyttisesti ja asiantuntevasti. Haastateltavat esittivät konkreettisia esimerkkejä siitä, millaiset tilanteet lapsen koulupolulla olivat olleet kriittisiä koulunkäynnille ja poissaoloille. Huoltajien kokemuksissa korostui poissaolojen aiheuttama emotionaalinen kuorma ja poissaolojen ja kouluun kiinnittymisen vaikeuksien taustatekijöinä sosiaaliset tekijät sekä oppimisen ja hyvinvoinnin tuki poissaolojen ehkäisyssä. Keskeisenä huomiona aineiston pohjalta nostettiin esiin, että perheiden kokemusasiantuntijatieto täytyy hyödyntää koulun kehittämisessä.

Huoltajien haastatteluissa esiin nousseet keskeiset teemat on muotoiltu väittämissä, jotka on listattu oheisessa taulukossa (taulukko 5). Haastatteluaineistosta on koottu erillinen yhteenveto (liite 1).

TAULUKKO 5. Yhteenveto huoltajien haastatteluaineistosta nousseista teemoista

Huoltajien näkemyksiä kouluun kiinnittymisen tukemisesta sekä poissaoloihin puuttumisesta			
Yläluokka	Kouluyhteisöön sitoutuminen edellyttää hyviä suhteita kavereihin ja koulun aikuisiin	Läsnäolo edellyttää riittävää tukea hyvinvointiin ja oppimiseen	Lasten ja perheiden kokemus tulee nostaa keskiöön poissaoloihin liittyvissä toimenpiteissä
Alakategoriat	<p>Kiusaamiseen pitää puuttua entistä nopeammin ja tehokkaammin</p> <p>Vertaissuhteiden tukeminen on tärkeää poissaolojen ehkäisemisessä</p> <p>Yhteisöllisyys rakentuu kii-reettämissä kohtaamisissa</p> <p>Huono suhde koulun aikuisiin aiheuttaa koulukielteisyttä.</p>	<p>Neuropsykiatrisista häiriöistä kärsivät lapset tarvitsevat enemmän tukea koulunkäyntiinsä</p> <p>Riittävä tuki mielen hyvinvoinnille mahdollistaa läsnäolon</p> <p>Opintojen eteneminen ja opintojen pariin palaaminen täytyy turvata pitkissä poissaolotilanteissa</p>	<p>Lapsen kokemukset tulee ottaa huomioon poissaoloihin liittyvissä tukitoimissa</p> <p>Huoltajia ei saa jättää yksin lapsen ongelmallisten koulupoissaolojen kanssa</p> <p>Perheiden erilaiset voimavarat eivät saisi vaikuttaa siihen, millaista tukea lapsi saa</p> <p>Myönteinen vuorovai-kutus tukee läsnäoloa ja sujuvoittaa kodin ja koulun yhteistyötä</p>

6.5 Oppilaat toivovat kohtaamista

Arvioinnissa on tärkeää kuulla myös oppilaiden ajatuksia ja näkemyksiä poissaoloihin puuttumiseen. Opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden keräämä aineisto tuottaa tietoa nuorten oma-kohtaisista kokemuksista koulupoissaoloista ja näihin liittyvistä tukitoimista. Työntekijät haastattelivat kohtaamiaan oppilaita Kouluvalmentajien osallisuussparrauksen (kts. tarkemmin sivu x) välitehtävänä Karvin laatiman välitehtäväohjeistuksen (liite x) mukaisesti. Välitehtävässä työntekijöitä ohjeistettiin käymään keskusteluja osana arkisia kohtaamisia. Työntekijöiden tuli kertoa nuorille, että heidän ajatuksiaan ja kokemuksiaan hyödynnetään osana sitouttavan koulu yhteistyön arviointia. Kouluvalmentajien¹¹ käyttäminen tiedonkeruun apuna perustui siihen, että he olivat jo rakentaneet luottamuksellista suhdetta oppilaisiin, joilla oli oma-kohtaista kokemusta poissaoloista. Tästä syystä nuorten oli helpompi kertoa heille ajatuksiaan ja kokemuksiaan kuin ulkopuoliselle haastattelijalle.

Kouluvalmentajat kokosivat nuorten keskustelujen teemat Webropol – lomakkeelle, jolloin nuorten anonymiteetti säilyi. Aineiston tavoitteena oli välittää nimenomaan nuorten erilaisia näkemyksiä ja kokemuksia poissaoloja ehkäisevästä ja siihen puuttuvasta työstä. Nuorten terveisiä välitti yhteensä 25 kouluvalmentajaa 12 pilottihankkeen alueelta. Osa kouluvalmentajista oli kysynyt kokemuksia useilta nuorilta ja välitti ne kaikki yhdellä vastauksella. Kouluvalmentajat kokosivat nuorten ajatuksia kolmesta teemasta: 1. Mikä auttaisi käymään koulua säännöllisesti? 2. Miten nuoret toivovat poissaoloihin puututtavan? 3. Miten nuoret toivoisivat, että heitä tuetaan kouluun paluutilanteessa poissaolon jälkeen? Lisäksi kouluvalmentajat saivat kirjata omia huomioitaan kohtaamisistaan nuorten kanssa.

Huolimatta siitä, että koulupoissaolojen taustalla on monenlaisia syitä, toistuivat eri pilottihankkeissa työskentelevien kouluvalmentajien nuorilta keräämissä kokemuksissa tietyt keskeiset teemat. Yhteenvedo kouluvalmentajien välittämistä nuorten kokemuksista on koottu taulukkoon 6.

¹¹ Sitouttavan koulu yhteistyön kehittämisessä on käytetty käsitettä kouluvalmentaja kuvaamaan kaikki hankerahoituksella työskenteleviä opetusvelvollisuuteen sitomattomia työntekijöitä.

TAULUKKO 6. Yhteenveto kouluvalmentajien välittämistä nuorten kokemuksista poissaolojen ehkäisystä ja niihin puuttumisesta.

Mikä auttaisi käymään koulua säännöllisesti?	Miten nuoret toivovat poissaoloihin puuttuttavan?	Miten nuoret toivoisivat, että heitä tuetaan kouluun paluutilanteessa poissaolon jälkeen?
<p>Kiinnostavat, monipuoliset oppitunnit, riittävästi toiminnallisuutta. Ennakoitavuus opetuksessa, jotta osallistumista tunneilla ei tarvitse jännittää.</p> <p>Kaverit, mielekäs tekeminen välitunnilla</p> <p>Viihtyisät tilat, jotka mahdollistavat myös rauhoittamisen ja vetäytymisen, jos koulupäivä tuntuu kuormittavalta</p> <p>Välittävät, ymmärtävät opettajat</p> <p>Mahdollisuus päästä tekemään tehtäviä pienemmän ryhmään tai erilliseen tilaan, jos tunnilla olo ahdistaa</p> <p>Hyvä ruoka ja välipala auttavat jaksamaan koulupäivän.</p>	<p>Ymmärtävä suhtautuminen ja keskittyminen ratkaisuihin, ei syyttelyä</p> <p>Poissaolojen taustalla olevat syyt tulee selvittää riittävän huolellisesti. Nuori ei aina itsekään osaa kertoa, miksi koulunkäynti on niin hankalaa.</p> <p>Kuulluksi tulemisen tunne on tärkeä. Olisi tärkeä, että koulun henkilöstöstä löytyy joku, johon nuori luottaa.</p> <p>Yhteisiin tapaamisiin ja palavereihin tulisi aina kutsua mukaan vain välttämättömät henkilöt. Suuret verkostopalaverit tuntuvat nuorista usein ahdistavilta.</p>	<p>Kouluun palaamisesta tulee tehdä mahdollisimman helppoa, siitä ei saa tehdä ylimääräistä numeroa. On tärkeä antaa aikaa ja tilaa koulurytmiin palaamiseen sekä tekemättä jääneiden koulutehtävien suorittamiseen.</p> <p>Oppimiseen ja koulutehtäviin tulee saada riittävästi tukea, jotta tekemättömät koulutehtävät eivät lisää nuoren ahdistusta ja vaikeuta säännöllistä koulunkäyntiä.</p> <p>On tärkeä kuulla nuorten omia tarpeita, pienillä asioilla saattaa olla iso merkitys kouluun palaamisessa. Nuori voi toivoa esimerkiksi mahdollisuutta istua luokan takaosassa tai lupaa poistua tunnilta, jos tuntuu liian vaikealta olla.</p>

Kouluun kiinnittymisen tukemisessa nuoret nostivat esiin niin oppitunneilla tehtäviä pedagogisia ratkaisuja kuin koulukavereiden ja viihtyisien tilojen merkitystä. Opetukseen ja oppitunteihin liittyen nuorilla oli paljon konkreettisia toiveita. Oppilaat toivoivat, että oppitunneilla käytettäisiin vaihtelevia työtapoja, jotta kiinnostus ja keskittyminen pysyisi paremmin yllä. Tärkeänä asiana nostettiin esiin sosiaalinen turvallisuus ja ennakoitavuus opetuksessa; oppituntien tulisi olla sellaisia, että niissä ei tarvitsisi jännittää mitä seuraavaksi tapahtuu. Yllättävät pari- ja ryhmätyöt tai esille joutuminen nostettiin esiin tilanteina, jotka voivat vaikeuttaa säännöllistä koulunkäyntiä. Oppilaat toivoivat myös, että koulussa olisi tiloja, joihin voi joko välitunneilla tai kesken oppituntien siirtyä

rauhottumaan, jos luokassa tai muiden oppilaiden keskellä olo tuntuu oppilaasta liian raskaalta. Ystävillä ja myönteisillä vertaissuhteilla on nuorten vastausten mukaan suuri merkitys koulussa viihtymisessä ja kouluun kiinnittymisessä. Nuorten terveisissä nostettiin yksinäisyys ja ulkopuolelle jääminen esiin säännöllistä koulunkäyntiä estävänä tekijänä. Yksinäisyyteen liittyen nuorten terveisissä korostettiin mielekkään välituntekemisen merkitystä. Oppilaat toivoivat myös sellaisia välituntitiloja, joihin voi rauhassa vetäytyä välitunnin ajaksi. Seuraavat lainaukset kuvaavat tyypillisiä kouluvalmentajien välittämistä terveisiä poissaolojen ehkäisyyn liittyen:

Realistiset vaihtoehdot luokissa olemiseen/koulun käymiseen. Jos ei pysty niin on vaihtoehto asiaan.

Hyvä ruoka, toiminnalliset tunnit, ei liikaa teoriaa, kaverit, jotkut opettajat, jotka ovat aidosti kiinnostuneita oppilaasta. Pitäisi olla välipalaa, jos on nälkä, estää viihtymistä koulussa.

Jos koululla olisi paikka, jos saa olla esim. välitunneilla rauhassa.

Jos kaverit koulussa, itselläkin helpompi tulla paikalle.

Jos saa tehdä tunnin aikana tehtäviä muuallakin kuin luokassa isossa porukassa. Jos sais tietää etukäteen mitä tunnilla tehdään eli esim. tuleeko ryhmätöitä, paritöitä, esitelmää yms. niin voi valmistautua itseä jännittäviin työskentelytapoihin jo etukäteen. Yllättäen tulevat ryhmätyöt, parityöt yms. vaikeuttaa seuraaville tunneille osallistumista, kun pelkää mitä on tulossa tai joutuu työskentelemään vieraiden ihmisten kanssa.

Tapahtumat ja teemapäivät silloin kivoja ja auttaa viihtymään koulussa, kun itse voi valita osallistumisensa tason. Yhteiset kaikille pakolliset jalkapallo-ottelut tai vastaavat aiheuttaa helpommin poissaoloja. Jos joutuukin osallistumaan, vaikka ei haluaisi.

Viihtymiseen vaikuttaa kaverit, säännölliseen koulunkäyntiin kannustaisi, jos saisi enemmän kavereita. Ilkeät ihmiset estävät viihtymästä, jokapäiväinen huutelu/nimitely latistaa kouluintoa.

Poissaolotilanteissa oppilaat toivovat kouluvalmentajien välittämien terveisten mukaan erityisesti ymmärtävää suhtautumista, taustalla olevien syiden riittävän huolellista selvittämistä sekä kuulluksi tulemistä. Nuoret kertovat, että erittäin merkityksellistä on, että kouluyhteisössä on edes yksi luotettava aikuinen, jolle nuori uskaltaa kertoa asioistaan. Nuorten toiveista ilmenee, että koulun tukirakenteet ja -käytännöt tuntuvat välillä heille vierailta. Palaverit, joissa on mukana useita toimijoita, voivat nuoresta olla ahdistavia. Toiveena esitetään, että erilaisissa verkostotapaamisissa olisi aina mukana vain asian kannalta välttämättömimmät toimijat. Seuraavat lainaukset kuvaavat tyypillisiä kouluvalmentajien välittämiä terveisiä poissaolojen ehkäisyyn liittyen:

Ei heti otettaisi syyttävää asennetta koulun puolelta vaan juteltaisiin rauhallisesti. Tärkeää olisi, että aikuinen ymmärtää nuoren tunnetta. Palaverit ovat monen nuoren

mielestä kamalia, niissä on paljon ihmisiä ja etukäteen ei välttämättä tiedä mistä niissä puhutaan. Toiveena on, että palavereissa olisi vähemmän ihmisiä ja sellaisia aikuisia, joiden seurassa on turvallinen olo.

Läksyt olis tärkeä laittaa Wilmaan eikä sanoa, että pitää kysyä kaverilta.

Jos poissaoloja selvitetään, niin enemmän auttavasti kuin syytellen. Opettajat ovat heti syyttäneet lintsamisesta, eikä tarpeeksi ole perimmäistä syytä otettu huomioon, joka on kiusatuksi joutuminen ja sen vuoksi koulusta poissa oleminen.

Poissaoloihin voisi puuttua niinkin, että kysyy oppilaalta miten pienissä arjen ongelmatilanteissa olisi parempi toimia.

Kouluun paluu poissaolojen jälkeen on merkityksellinen kohta, jonka sujumiseen on kiinnitettävä huomiota, jotta poissaolokierteen katkaisu on mahdollista. Nuorten terveisissä tähän liittyen nousi korostuneesti esiin toive siitä, että kouluun paluuseen annetaan riittävä rauha, eikä nuoren poissaoloja nosteta liiaksi esiin esimerkiksi opetustilanteissa. Nuoria huolestutti kouluvalmentajien välittämien terveisten mukaan se, että aikuiset tekevät asiasta liian suuren numeron, mikä voi entisestään lisätä kouluun liittyviä kielteisiä tunteita. Rästiin jääneiden koulutehtävien tekemiseen toivottiin myös riittävästi aikaa ja tukea, sillä tekemättömät koulutyöt osaltaan lisäävät ahdistusta. Seuraavat lainaukset kuvaavat tyypillisiä kouluvalmentajien välittämiä oppilaiden terveisiä kouluun palaamiseen liittyen:

Jos on pitkä poissaolojakso tai muuten ollut paljon poissa on toivottavaa, että otetaan normaalisti vastaan tunnille ja ei tehdä numeroa siitä, että on ollut poissa - jos ja kun pitää lähestyä poissaoloista tai tekemättömistä töistä olisi kiva, että lähestytään yksiyteisesti, ei luokan edessä. Jotkut oppilaat tarvitset myös tilaa.

Haluaisin että ei liikaa kyseltäisi luokan kuullen missä olen ollut "jaa no olethan sinäkin jälleen koulussa", ei syyttelyä jos on ollut pois.

Haluaisin enemmän ymmärrystä ja kiinnostusta mitä minulle kuuluu. Ymmärtämystä esim. mt-ongelmiin [mielenterveysongelmiin]. Ei alotettais heti naputusta ja ymmärrettäis, että oppilaat voivat väsyä samalla tavalla kuin aikuiset.

Tukea on saatavilla koulun muilta aikuisilta, opettajilla ei ole aikaa pysähtyä kuuntelemaan. Luokanvalvojat voisivat joskus jututtaa erikseen oppilaita.

Kun kauan poissaollut oppilas palannut poissaolojakson jälkeen kouluun, on osa opettajista jopa syyllistäen kysellyt, miksi on ollut pois. Koronan takia poissaolot on jopa hävettänyt oppilasta, ja olisi toivonut että hänen koronasta ei olisi puhuttu muille oppilaille.

Takaisin paluu olisi mukava hoitua kevyesti ilman sen kummempia paineiden asettelua tehtävistä. Tehtäviin toivottaisiin lyhyttä selitystä ja että niihin olisi tarvittaessa mahdollista saada apua.

Toiveena on, ettei opettaja tee [kouluun paluusta] isoa numeroa muiden oppilaiden kuulleen. Opettaja voi huomioida tulon kouluun yksityisesti. Silloin se tuntuu hyvältä. Ei erityishuomiota muutenkaan tunnilla. Opettajan tulisi myös antaa olla rauhassa tunnilla, ei painostamista esim. viittaamaan. Opettajan on hyvä huomioida, että tärkeintä on, että oppilas on tullut ylipäätään kouluun.

Yhteisenä huomioina kaikkiin teemoihin liittyen nousi oppilailta kerätyissä kokemuksissa esiin kohdatuksi ja kuulluksi tuleminen. Nuoret toivoivat, että aikuiset osoittavat mielenkiintoaan heitä kohtaan, kysyvät säännöllisesti kuulumisia ja tarjoavat mahdollisuuksia tuoda myös mahdollisia haasteita aikuisten tietoon. Erityisesti oppilaat korostivat ymmärtävää suhtautumista ja säännöllisen koulunkäynnin pulmiin liittyvien haasteiden ratkaisemista rakentavasti oppilasta syyllistämättä.

Huoltajat saivat lopuksi kertoa yleisiä huomioita poissaolojen ehkäisystä ja niihin puuttumisesta koulussa. Näissä vastauksissa sitouttavan kouluyhteistyön kehittämistä pidettiin pääsääntöisesti tärkeänä ja myönteisenä asiana. Toisaalta jotkut vastaajista korostivat, että koronatilanteesta ja siihen liittyvistä poikkeuksellisista ohjeistuksista johtuen huomion kiinnittäminen poissaolokäytäntöihin tuntui heidän näkemystensä mukaan juuri nyt haastavalta. Muutamat vastaajat toivat esiin myös sitä, että vaatii ajattelutavan muutosta, jotta poissaolojen seuraaminen ja puuttuminen ymmärrettään oppilaan hyvinvoinnin tukemisena sen sijaan, että kyse olisi ensisijaisesti hallinnollisesta asiasta tai kontrolloimisesta.

Kodeille viesti siitä, että poissaoloihin puuttuminen on kodeille tuen antamista, ei moittimista tai paheksunta. Monet ajattelevat näin.

Opettaja on ollut yhteydessä kahteen kertaan lapseni poissaoloihin liittyen tietyn tuntimäärään täytyttyä. Tässä kohtaa on kysytty, onko vanhemmilla ollut huolta koulunkäynnistä ja koska ei ole ollut eikä opettajallakaan ole ollut huolta, on yhdessä päädytty siihen, ettei tukitoimia tarvita. Tämä on ollut mielestäni hyvä toimintatapa, koska jos olisin havainnut tuen tarvetta, siitä olisi helppo ollut kertoa opettajalle ja tukitoimet olisivat alkaneet oikea-aikaisesti.

Yhteenveto

7

Tässä arvioinnissa selvitettiin koulupoissaolojen ennaltaehkäisyyn ja niihin puuttumiseen liittyviä käytäntöjä sekä sitouttavaa kouluyhteisötyötä edistäviä ja estäviä tekijöitä. Arviointi toteutettiin kehittävän arvioinnin viitekehystä hyödyntäen ja se on osa kansallista sitouttavan kouluyhteisötyön kehittämistoimintaa. Arvioinnin tavoitteena on ollut tuottaa tietoa kansallisen sitouttavan kouluyhteisötyön toimintamallin laatimisen tueksi ja samalla tukea paikallista kehittämistyötä. Arviointiaineisto kerättiin lukuvuoden 2021–2022 aikana usealla kyselyllä, jotka oli kohdistettu sitouttavan kouluyhteisötyön pilottihankkeiden koordinaattoreille, hankkeissa työskenteleville, rahoitusta saaneille opetuksen järjestäjille, kehittämistyössä mukana olevien koulujen johdolle, opetushenkilöstölle sekä koulukohtaisille oppilashuoltoryhmille sekä oppilaiden huoltajille. Lisäksi arviointiin kuului laadullista aineistoa, jota kerättiin koulujen henkilöstöltä, oppilailta ja huoltajilta haastatteluilla sekä työpajatyöskentelyllä.

Seuraavaksi tarkastellaan arviointituloksia keskeisten arviointikysymysten kautta. Keskeiset tulokset kootaan käsittelemällä ensin sitouttavan kouluyhteisötyön mahdollistavia ja poissaoloihin puuttumista edistäviä hallinnollisia ja rakenteellisia ratkaisuja. Tällaisiksi rakenteellisiksi ratkaisuksi oli arvioinnissa tunnistettu opetuksen järjestäjien ja koulujen toimintamallit poissaolojen ehkäisyyn, puuttumiseen ja niiden seurantaan, poissaolojen ehkäisy ja puuttuminen osana yhteisöllistä oppilashuoltoa sekä poissaolojen seurantaan ja tilastointiin liittyvät käytännöt. Tämän jälkeen tarkastellaan, miten yhteisöllisyyttä edistävillä käytännöillä ja pedagogisilla ratkaisuilla tuetaan kouluun kiinnittymistä ja poissaolojen ennaltaehkäisyä. Viimeiseksi tarkastellaan, millaisia poissaoloihin puuttumisen käytäntöjä kouluissa on käytössä ja miten toimivia ne eri toimijoiden näkökulmasta ovat.

Tuloksia tarkasteltaessa on syytä huomioida se, että sitouttavan kouluyhteisötyön kehittämistyö on aloitettu kouluissa lukuvuoden 2021–2022 aikana. Tästä johtuen eri toimijoilta kerätyn aineiston perusteella ei voida vielä arvioida kehittämistyön tuloksellisuutta tai vaikutuksia. Tulokset piirtävät kuvaa kouluun kiinnittymistä tukevien sekä poissaoloihin puuttumiseen liittyvien käytäntöjen

nykytilasta sekä niihin liittyvää kehittämistarvetta eri toimijoiden näkökulmasta. On myös muistettava, että sitouttavan koulu yhteistyön kehittämisen aloitus sijoittui ajankohtaan, jolloin koronapandemia vaikutti merkittävästi koulujen arkeen, yhteisöllisyyttä edistäviin käytäntöihin sekä poissaoloihin liittyviin ohjeistuksiin. Koronapandemia vaikeutti sekä poissaolojen ehkäisyn ja niihin puuttumisen käytäntöjen nykytilan että sitouttavan koulu yhteistyön kehittämistyön vaikutusten arviointia.

Sitouttavan koulu yhteistyön mahdollistavat ja poissaoloihin puuttumista edistävät hallinnolliset ja rakenteelliset ratkaisut

Arviointitulosten mukaan opetuksen järjestäjillä on pääsääntöisesti käytössä toimintamalli poissaolojen seurantaan ja puuttumiseen. Toimintamallit laaditaan usein koskemaan kaikkia opetuksen järjestäjän kouluja tai jopa seutukuntaa. Vain 13 % opetuksen järjestäjistä ilmoitti, että koulut tekevät omat toimintamallinsa. Poissaolojen ehkäisyn ja puuttumisen toimintamalli on keskeinen osa koulujen yhteisöllistä oppilashuoltotyötä. Arvioinnin tulokset osoittavat, että kehittämistä tarvitaan toimintamallien johdonmukaisessa noudattamisessa, henkilöstön perehdyttämisessä ja tiedottamisessa sekä toimintamallien säännöllisessä arvioinnissa ja kehittämisessä.

Toimintamalleissa määritellyt poissaoloihin puuttumisen kynnyksrajoissa on suurta vaihtelua opetuksen järjestäjien ja koulujen välillä. Tämän vuoksi tarvitaan kansallisesti yhtenäisiä käytäntöjä. Suuri vaihtelu poissaoloihin puuttumisen tuntirajoissa osoittaa, että eri toimijatahot ovat tulkinneet eri tavoin, milloin poissaolo aiheuttaa huolta tai on ongelmallinen. Arviointitulosten mukaan koulujen henkilöstö koki, etteivät toimintamalleissa tällä hetkellä määritellyt poissaoloihin puuttumisen kynnyksrajat ole toimivia. Koronatilanteesta johtuen oppilailla oli aineistonkeruun ajankohdана poikkeuksellisen paljon poissaoloja, jolloin myös puuttumisen kynnyksrajat ylittyivät normaali tilannetta useammin.

Koulupoissaolojen tunnistaminen ja niihin puuttuminen varhaisessa vaiheessa on ensiarvoisen tärkeää, sillä usein kyse on asteittain kehittyvästä ongelmasta. Tämän arviointiaineiston valossa ei ole mahdollista vastata siihen, millaiset poissaoloihin puuttumisen kynnyksrajat ovat toimivimpia tuloksellisen poissaoloihin puuttumisen näkökulmasta. Kansainvälisessä kirjallisuudessa (esim. Kearney x) ongelmallisten poissaolojen raja-arvoissa on usein seuraavat aikamääreet: 25 % poissa viimeisen kahden viikon aikana ja/tai oppilaalla on suuria vaikeuksia lähteä kouluun viimeisen kahden viikon aikana, mikä haittaa perheen normaalia arkea ja/tai 10 päivän poissaolo 15 viikon ajanjaksolla. Suomessa ei ole tällaista yhteistä määritelmää ongelmallisista poissaoloista. Tarvitaan kansallisia, vähintään suuntaa antavia yhtenäisiä kynnyksrajoja, jotta opetuksen järjestäjien ja koulujen käytäntöjä voidaan ohjata kohti riittävän varhaista puuttumista läsnäoloa korostavan viitekehyksen mukaisesti. On tärkeä vahvistaa kouluissa ajatusta siitä, että poissaolojen seuraaminen on osa oppilaan hyvinvoinnin tukemista, jossa olennaista on säännölliseen koulunkäyntiin liittyvien pulmien tunnistaminen mahdollisimman varhain. Poissaoloihin puuttumisen kynnyksrajojen toimivuutta tullaan tarkastelemaan sitouttavan koulu yhteistyön arvioinnin toisessa vaiheessa, jolloin kehittämistyö on edennyt myös kouluissa ja niissä on kiinnitetty huomiota poissaolomäärien säännölliseen tarkasteluun, merkintöjen yhdenmukaisuuteen sekä tehtyjen toimenpiteiden kirjaamiseen.

Arviointiaineiston mukaan poissaoloihin liittyvät toimintamallit ovat vahvistaneet varhaista puuttumista ja yhtenäisiä käytäntöjä sekä eri toimijoiden välistä työnjakoa poissaoloihin puuttumisessa. Kouluvierailuiden havaintojen perusteella toimintamalli on koulun arjessa aktiivisesti käytössä oleva työkalu, joka parhaimmillaan tukee opettajien työtä ja helpottaa yhteistyötä huoltajien kanssa. Toimintamallien puutteeksi tunnistettiin ennaltaehkäisevän toiminnan kuvauksen puuttuminen. Toimintamallien juurruttamista osaksi koulun toimintakulttuuria tulee vahvistaa. Huoltajilta kerätyn aineiston perusteella koulun poissaoloihin liittyvä toimintamalli on huoltajille usein vieras.

Poissaoloihin liittyvien toimintamallien arviointi ja kehittäminen ei vielä ole saadun arviointitiedon perusteella systemaattista. Sekä opetuksen järjestäjät että koulun henkilöstö arvioivat, että käytössä oleva poissaolojen toimintamalli on vähentänyt pitkittyneitä poissaoloja vain vähän tai he eivät osanneet arvioida toimintamallin vaikutusta. Toimintamallin vaikutusten arviointia haastaa käytettävissä olevan seurantatiedon puute. Arviointiaineiston mukaan poissaoloista kertyvää tietoa hyödynnetään melko vähän päätöksenteon pohjana.

Poissaolojen taustalla olevien syiden systemaattisessa selvittämisessä on opetuksen järjestäjien, koulujen henkilöstön ja huoltajien mukaan puutteita. Koulujen yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien mukaan poissaolojen taustasyiden selvittämisessä hyödynnetään vaihtelevasti kartoitustyökaluja ja muita systemaattisia työmenetelmiä. Kouluissa käytetään vain satunnaisesti poissaolojen taustalla olevien syiden selvittämiseen tarkoitettuja työkaluja. Mittareiden validointitutkimusta tehdään parhaillaan (Alanko ym. 2021). Olisi tärkeää, että tutkittuun tietoon perustuvien työkalujen ja -menetelmä pilotoidaan ja testataan systemaattisesti ja toimiviksi todettujen menetelmien levittämiseen ja implementointiin osoitetaan myös riittävästi tukea.

Toinen rakenteisiin liittyvä tarkastelunäkökulma on arvioinnissa ollut poissaolojen ehkäisyyn ja puuttumiseen liittyvien teemojen kiinnittäminen osaksi yhteisöllistä oppilashuoltoa ja sitä koulussa ohjaavia asiakirjoja ja suunnitelmia. Poissaolojen ehkäisyyn sekä pitkittyneisiin poissaoloihin puuttumiseen liittyviä toimintatapoja kehitettäessä liikutaan niin yhteisöllisen opiskeluhuollon, opiskeluhuoltopalveluiden kuin oppimisen tukeen liittyvien rakenteiden liitoskohdissa. Poissaoloihin liittyvä toimintamalli tulee kytkeä osaksi koulun toiminnan kokonaisuutta ja sen jatkuva seuranta ja kehittäminen tulee olla selkeästi osa laadunhallintaa. Hyvinvointialueiden aloitus vuoden 2023 alussa muuttaa erityisesti oppilashuoltopalveluiden rakenteita. On tärkeää, että poissaolojen ehkäisyyn ja puuttumiseen liittyviä toimivaksi koettuja rakenteita ja hyviä käytäntöjä viedään aktiivisesti tuleviin toimintamalleihin hyvinvointialueille.

Yhteisöllisen oppilashuollon kehittäminen on koulukohtaisen opiskeluhuoltoryhmän keskeinen tehtävä. Ryhmä vastaa myös oppilashuollon kokonaisuuden suunnittelusta, kehittämisestä ja arvioinnista koulussa. Arvioinnin tulosten mukaan oppilaiden koulupoissaolojen ennaltaehkäisyn, puuttumisen ja seurannan käsitteleminen yhteisöllisessä oppilashuoltoryhmässä ei toteudu säännöllisesti kaikissa kouluissa. Poissaolojen seuraaminen ja kouluun kiinnittymistä tukevien toimintatapojen suunnittelu ja kehittäminen tulee ottaa osaksi koulukohtaista oppilashuoltosuunnitelmaa, yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän työskentelyä ja vuosikelloa. Tämä edistää osaltaan koulun suunnitelmallista läsnäoloa tukevaa työtä.

Arvioinnissa tunnistetut poissaolojen seuranta ja tilastointia koskevat kehittämistarpeet

Yksi arvioinnin keskeisistä tehtävistä on laatia ehdotus poissaolojen tilastoinnin ja seurannan kansallisesta vakiinnuttamisesta. Tässä väliraportissa tuodaan esiin arvioinnissa tunnistetut poissaolojen seuranta ja tilastointia koskevat kehittämistarpeet niin arviointiaineiston kuin aihetta koskevan kirjallisuuden näkökulmasta.

Poissaolojen seuranta ja tilastointia vaikeuttavat arviointiaineiston mukaan yhtenäisten käytäntöjen ja toimintatapojen puute. Alle puolet opetuksen järjestäjistä kerää kouluiltaan yhtenäistä seurantatietoa poissaoloista. Arviointiaineisto tuo ilmi myös poissaolojen kirjaamiseen liittyviä haasteita, jotka vaikeuttavat vertailukelpoisen, yhdenmukaisen tiedon keräämistä. Esimerkiksi huoltajista jopa viidesosa on arvioinnin tulosten mukaan hyväksynyt oman lapsen poissaolon, vaikka siihen ei olisi ollut varsinaista syytä. 30 % huoltajista on sitä mieltä, että koulun antamia ohjeistuksia erilaisissa poissaolotilanteissa toimimiseen tulee kehittää, joka kymmenes huoltaja ilmoittaa, ettei huoltajille ole annettu ohjeistuksia asiaan liittyen.

Koulujen ja opetuksen järjestäjien tavat kerätä ja hyödyntää poissaolotietoa eivät täysin vastaa kansallisia ja alueellisia tarpeita, vaikka poissaolotiedon kerääminen on sähköisten järjestelmien myötä helpottunut. Viimeistään koronapandemia osoitti, että kansalliselle, vertailukelpoiselle tiedolle poissaolojen määrästä ja siinä tapahtuvista muutoksista on tarvetta muun muassa tiedolla johtamisen vahvistamiseksi. Lehtisen ja kollegoiden (2012) esille nostamat haasteet, kuten poissaolojen seuraamisen systemaattisuus, tiedon arkistoituminen sekä vertailukelpoisuus ovat yhä relevantteja sekä koulujen johdon että oppilashuollon palveluiden näkökulmista. Oppilashuoltopalveluiden siirtyminen hyvinvointialueille vuoden 2023 alusta todennäköisesti lisää tarvetta ajantasaiseen poissaolotietoon, kun resurssien kohdentamista tehdään koko hyvinvointialueen tasolla tietoon perustuen. Poissaolojen kirjaamisen sekä tilastoinnin käytäntöjä ja ohjeistusta tulisi yhdenmukaistaa myös kansallisesti, jotta määritelmissä, kirjaamistavoissa ja puuttumistoimenpiteissä ei olisi alueellisia eroja. Myös lisäohjeistusta kerätyn tiedon hyödyntämiseen tarvitaan. Kansallisen tason tiedonkeruu puolestaan on mielekästä vasta, kun alempien tasojen rakenteet ovat kunnossa ja vertailukelpoisia, mutta tämä edellyttäisi kuitenkin vahvaa kansallista ohjausta.

Tiedonkeruu systematisointi edellyttää yhteisiä määritelmiä, käytänteitä ja ohjeistuksia, jotta tiedosta saadaan vertailukelpoista koulujen ja opetuksen järjestäjien sekä eri vuosien välillä. Systemaattinen ja kumuloituvaa tiedonkeruu mahdollistaisi paitsi koulupoissaolojen yleisyyden seuraimisen, tuen ja resurssien tehokkaamman kohdentamisen ja tehtyjen toimien luotettavamman arvioimisen, myös poissaoloja koskevan pitkittäistutkimuksen kansallisella tasolla. Tässä yhteydessä olisi myös huomioitava huoltajien ohjeistaminen erilaisissa poissaoloja koskevissa tilanteissa toimimisen, poissaolojen merkintätapojen ja huolesta ilmoittamisen suhteen.

Arviointiaineiston valossa poissaolojen tilastoinnin ja seurannan kansallisessa kehittämisessä keskeisiiksi nousee kaksi näkökulmaa: 1) vertailukelpoiset poissaolokategoriat sekä poissaoloihin puuttumiseksi tehtyjen toimenpiteiden kirjaaminen ohjeistuksineen sekä 2) tiedon hyödyntäminen koulu- ja opetuksen järjestäjätason päätöksenteossa ja resurssien kohdentamisessa. Opetuksen järjestäjille toteutetun kyselyn avovastauksissa korostettiin muun muassa poissaolojen taustasyiden huomioimista tilastoinnissa, jotta puuttumisen toimenpiteitä, niiden toteutumista ja

yhdenmukaisuutta voitaisiin seurata. Ruotsissa äskettäin tehdyn selvityksen valossa poissaolojen taustasyiden mukaan toteutettu tilastointi ja seuranta voi olla ongelmallista tietosuojan näkökulmasta (Skolverket, 2021). Poissaolokategorioiden sijaan esimerkiksi poissaoloihin puuttumiseksi tehtyjen toimenpiteiden tilastointi voisi olla helpommin toteutettavissa. Tämä edellyttää yhtenäisiä toimenpidekategorioita, jotta kerättävä tieto olisi vertailukelpoista. Jos kansallisen tason tiedonkeruuseen päädytään, on siinä huomioitava myös muita tekijöitä (esim. luokkataso, saatu pedagoginen tuki), jotta tietoa voitaisiin linkittää muuhun kansallisen tason tietoon ja hyödyntää erilaisissa tutkimusasetelmissä. Sitouttavan koulu yhteisötyön kehittämistyössä tullaan lukuvuoden 2022–2023 aikana pilotoimaan paikallisesti ja alueellisesti yhtenäisiä poissaoloihin puuttumisen kategorioita sekä niihin linkitettyjä tiedolla johtamisen prosesseja.

Vertailukelpoisten poissaolokategorioiden puuttuessa voisi olla hyödyllistä tarkastella oppilaan läsnäoloa sekä poissaolotuntien kokonaislukumäärää syyhyn katsomatta suhteessa ajanjakson aikana tarjottuihin oppitunteihin. Tällaista kokonaismäärää voisi olla helppo seurata niin yksittäisen oppilaan, opetusryhmän, luokkatason kuin koulunkin osalta. Yksilötason tieto mahdollistaa puuttumisen yksittäisen oppilaan poissaoloihin, ryhmätason tieto voi auttaa opetusryhmässä ilmenevien haasteiden tunnistamista. Koulutason tieto voi ohjata koko koulua koskevaa päätöksentekoa muun muassa yhteisöllisen oppilashuollon näkökulmasta ja opetuksen järjestäjän tasolla tietoa voidaan hyödyntää laajemmin esimerkiksi tuen resurssien tehokkaassa kohdentamisessa tai oppilashuollollisten toimenpiteiden kehittämisessä. Olisi tärkeää, että koulupoissaoloista olisi saatavilla systemaattisesti kerättyä kansallista tutkimustietoa yhtenäisten puuttumistapojen tutkimusperustaiseksi kehittämiseksi. Tätä tietoa voitaisiin hyödyntää sekä kansallisella että paikallisella tasolla ohjaamaan erilaisia toimia koulupoissaolojen ehkäisemiseksi ja läsnäolon edistämiseksi.

Kouluun kiinnittymistä vahvistavat ja poissaoloja ennaltaehkäisevät käytännöt ja varhaisen puuttumisen keinot sekä pedagogiset ratkaisut

Kouluun kiinnittymistä tulee vahvistaa erityisesti osana koulun vuorovaikutuskulttuuria ja päivittäisiä pedagogisia ratkaisuja. Arviointiaineiston mukaan koulujen henkilöstön, oppilaiden ja huoltajien käsitykset koulussa viihtymistä ja yhteisöllisyyttä edistävästä käytännöistä erosivat toisistaan. Henkilöstön vastauksissa korostuivat erilliset ryhmäyttämisen- ja teemapäivät yhteisöllisyyden vahvistajina. Arviointitulosten mukaan heikommin kouluissa toteutuvat jatkuva ryhmäyttäminen, oppilaiden kaverisuhteiden aktiivinen tukeminen sekä kouluun kiinnittymistä tukevat opetuskäytännöt. Koulu yhteisössä on syytä luoda yhteistä ymmärrystä siitä, mitä ryhmäyttäminen eri toimijoiden näkemysten mukaan tarkoittaa ja miten ryhmän toimivuutta, oppilaiden tutustumista toisiinsa sekä turvallisen ilmapiirin rakentumista tuetaan jatkuvasti koulun arjessa opetuksen ja muun koulutyön osana. Oppilaiden kouluun kiinnittymisestä ja sitä tukevista pedagogisista ratkaisuista on tarpeellista käydä jatkuvaa keskustelua koulun henkilöstön kesken, jotta pedagogiset näkökulmat tulevat erillisten teemapäivien ja tapahtumien ohella huomioiduiksi yhteisöllisuuden ja kouluun kiinnittymisen tukemisessa.

Arvioinnin tulosten mukaan opettajilla on tärkeä rooli poissaolojen ehkäisyssä ja niihin puuttumisessa. Koulun johdon ja henkilöstön kyselyyn vastanneet kokivat, että opettajat tarvitsevat lisää

koulutusta ja työkaluja poissaoloihin puuttumiseen, huolen puheeksi ottamiseen ja huolta herättäviin poissaoloihin. Tukea tarvitaan myös ryhmäyttämiseen liittyvien toimintatapojen sekä oppilaiden tunne- ja vuorovaikutustaitojen vahvistamiseen. Luokanopettajien ja -ohjaajien tehtäviin kuuluu oman valvontaluokan oppilaiden poissaolojen seuraaminen sekä yhteydenotto kotiin silloin, kun huoli poissaoloista herää tai poissaolojen määrä ylittää toimintamallissa määritellyn tuntimäärän. Luokanopettajan ja luokanohjaajan roolin ja tehtävän määrittely kouluun kiinnittymisen tukemisessa ja poissaolojen ehkäisyssä tulee täsmentää. Erityisesti tulee kiinnittää huomiota luokanopettajien ja -ohjaajien osaamisen vahvistamiseen sekä heidän työtään tukeviin rakenteisiin koulun kiinnittämisen tukemisessa sekä poissaoloihin puuttumisessa. On myös varmistettava, että heille on tarjolla riittävästi tukea monialaiseen yhteistyöhön ja työkaluja huolen puheeksi ottamiseen sekä huoltajien kohtaamiseen.

Poissaoloja ehkäisevien toimintatapojen kuvaaminen osoittautui haasteelliseksi kouluissa. Ongelmakeskeisen ajattelun sijaan poissaoloja ehkäisevän työn näkökulmaa on vaihdettava läsnäolon tukemiseen, mikä ohjaa tarkastelutapaa kohti myönteisiä tavoitteita. Näkökulman kääntäminen korostaa koko kouluyhteisön ja kaikkien sen toimijoiden roolia, sillä se koskee lähtökohtaisesti kaikkia yhteisön jäseniä. Oppilaiden kouluun kiinnittyminen, hyvinvointi ja koulun myönteinen vuorovaikutuskulttuuri ovat poissaolojen ehkäisyssä merkityksellisiä tekijöitä. Oppilaiden kokemus osallisuudesta on tärkeää kouluun kiinnittymisen vahvistamisessa. Opetuksen järjestäjien mukaan oppilaiden ottaminen mukaan poissaoloja ehkäisevän toiminnan suunnitteluun on melko vähäistä. Arviointiin kuuluvilla kouluvierailuilla keskusteltiin oppilaiden kanssa koulussa viihtymisestä sekä vuorovaikutuskulttuurista. Oppilaat tunnistavat koulun vuorovaikutuskulttuurissa sellaisia koulun henkilöstön ja oppilaiden väliseen kohtaamiseen ja oppilaiden keskinäiseen vuorovaikutukseen liittyviä tekijöitä, jotka jäävät helposti koulun aikuisilta piiloon. On tärkeä nähdä kouluun kiinnittymistä tukeva työ laajasti osaksi osallisuutta tukevaa toimintakulttuuria koulussa. Yhteisöön kuulumisen kokemusten rakentaminen sekä kohtaaminen vaativat aikaa ja tilaa, mikä tulee huomioida myös koulun rakenteita kehitettäessä.

Arviointiaineiston mukaan noin neljännes huoltajista on ollut huolissaan oman lapsen viihtymisestä koulussa, lapsen haluttomuudesta mennä kouluun sekä oman lapsen poissaoloista koulussa. Huoltajien näkökulmasta koulussa viihtymiseen vaikuttavat erityisesti opettajien ja oppilaiden välinen vuorovaikutus, riittämätön tuki oppimiseen sekä kiusaaminen, yksinäisyys ja ongelmat kaverisuhteissa. Haastatellut huoltajat korostivat kohdatuksi tulemisen kokemusta ja toimivaa vuorovaikutusta koulun työntekijöiden kanssa.

On tärkeää kehittää kodin ja koulun myönteistä vuorovaikutusta edistäviä toimintatapoja, jotka osaltaan madaltavat kynnystä ottaa yhteyttä kouluun. Läsnäolon merkityksestä koulussa tulee keskustella huoltajien kanssa sekä tuoda esiin poissaolojen seurannan merkitystä oppilaan hyvinvoinnin näkökulmasta. Koulussa viihtymisestä ja poissaoloista on syytä keskustella esimerkiksi arviointikeskusteluissa. Huoltajille tulee viestiä koulussa käytössä olevasta poissaoloihin puuttumisen mallista ja siitä, mitä erilaiset toimenpiteet tarkoittavat.

Sitouttavan kouluyhteistyön kehittämisessä on ohjattu resurssia opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden toimenkuvan ja työtapojen kehittämiseen sekä oman opettajan johdolla

toteutettavien oman ryhmän tuntien kehittämiseen. Näiden tuntien tavoitteena on vahvistaa oppilaiden tunne- ja vuorovaikutustaitoja, ryhmäytymistä sekä ehkäistä kiusaamista. Kokemuksia näistä työmuodoista on kertynyt vasta lyhyeltä ajalta. Opetusvelvollisuuteen sitomattomia työnteekijöitä työskentelee sitouttavan kouluyhteisötyön kehittämishankkeissa lukuisilla eri nimikkeillä. Merkityksellistä työn tuloksellisuuden kannalta on yhteisössä käytävä yhteinen keskustelu työn tavoitteista, työmuodoista sekä eri toimijoiden välisen yhteistyön käytännöistä sekä näiden kirjaamisesta osaksi yhteisöllisen oppilashuollon toimintatapoja.

Poissaoloihin puuttumisen toimenpiteet ja käytänteet

Arvioinnin tulokset osoittavat, että kouluissa käytetään monipuolisesti, joskin vaihtelevasti, erilaisia tukitoimia ja toimintatapoja pitkittyneissä poissaolotilanteissa. Vastausten perusteella erilaiset mahdolliset tukitoimet ja tilanteet, joissa niitä hyödynnetään, eivät kuitenkaan ole kovin selkeästi jäsennettyjä. Koulun johto ja henkilöstö kuvasivat tukitoimia avovastauksessa hyvin tiiviisti ja yleisellä tasolla. Poissaolojen taustalla on useita erilaisia tekijöitä ja näin ollen myös tarvittavat tukitoimet vaihtelevat tapauksesta toiseen. Olisi kuitenkin tärkeää, että käytössä olevat mahdollisuudet ovat laajasti kaikkien tiedossa kouluyhteisössä, jolloin niistä voidaan myös viestiä oppilaille ja huoltajille. Tiedottamalla tukimahdollisuuksista voidaan vahvistaa oppilaiden ja heidän huoltajiensa luottamusta siihen, että tilanteeseen on löydettävissä ratkaisuja.

Poissaolotilanteissa tarvitaan usein oppimisen ja oppilashuoltopalveluiden tukea. Näitä on tärkeä tarkastella kokonaisuutena. Poissaoloihin puuttumisen toimintatapoja kehitettäessä tulee kiinnittää huomiota siihen, miten koulun opetusjärjestelyt pystyisivät tukemaan niitä oppilaita, joilla on paljon poissaoloja. Monialaisen yhteistyön toimintatavat sekä eri toimijoiden roolit tulee määrittellä selkeästi. Lisäksi on tärkeää varmistaa, että tiedonsiirron toimintatapoihin on tehty täsmälliset ohjeistukset. Pitkittyneissä poissaolotilanteissa tarvitaan usein yhteistyötä koulun ulkopuolisten tahojen kanssa. Koulun henkilöstön ja johdon mukaan on tarvetta kehittää yhteistyötä koulun ulkopuolisten toimijoiden kanssa sekä huolehtia lapsille ja nuorille tarjottavien tukipalveluiden saatavuudesta. Tarjolla olevat intensiivisen tuen toimintatavat vaihtelevat myös alueellisesti, eikä arviointiaineisto tarjoa mahdollisuuksia tarkastella tarkemmin monitahoista yhteistyötä koulun ulkopuolisten tahojen kanssa.

Myönteistä arviointituloksissa on, että suurin osa huoltajista ilmoitti olevansa tyytyväinen koulun toimintaan poissaolotilanteissa. Niin huoltajille toteutettu kysely kuin haastatteluaineisto osoittivat, että tarvittavien tukitoimien saaminen edellyttää huoltajalta aktiivista toimintaa. Useimmiten poissaoloihin liittyvät tukitoimet olivat huoltajien vastausten mukaan käynnistyneet heidän omasta yhteydenotostaan kouluun.

Koulun henkilöstö kuvasi poissaoloihin liittyviä tukitoimia pitkälti koulun virallisten rakenteiden näkökulmasta. Oppilaiden omat toiveet tukitoimista korostivat koulun toimintakulttuurin merkitystä. He toivoivat kiireetöntä kohtaamista, kuuntelua ja ymmärtävää suhtautumista. Oppilaiden toiveista monet olivat yksittäisiä yksilöllisen tilanteen huomioimiseen liittyviä toimintatapoja, kuten mahdollisuus antaa oppilaalle lupa istua luokan perällä tai välitunneille järjestettävä hiljainen tila, jossa voi keventää kuormitusta kesken koulupäivän. On tärkeää, että oppilaiden omat ajatukset ja

ideat tulevat kuulluksi/otetaan huomioon suunniteltaessa yksittäisen oppilaan tukitoimia tai laajemminkin koulun toimintatapoja.

Samanaikaisesti kun kouluissa kehitetään systemaattisia ja kirjattuja yhteisiä käytäntöjä, joissa eri toimijoiden roolit ja vastuut on määritelty, on tärkeä huolehtia siitä, että toimintatapoja osataan kuvata myös tavoilla, jotka vastaavat oppilaiden ja heidän huoltajiensa tarpeitaan. Sekä oppilailta kerätyissä toiveissa ja terveisissä että huoltajilta kerätyissä aineistossa nousi esiin turhautuminen jatkuviin palavereihin, joissa oppilaiden ja huoltajien näkökulmasta voi olla paikalla heille tuntematonta verkostoa ja joiden lopputuloksena ei aina kuitenkaan saavuteta säännöllisen koulunkäynnin haasteita kohtaavan oppilaan näkökulmasta riittävän konkreettisia ratkaisuehdotuksia. Huoltajat toivoivat erilaisten tukitoimien kokeilua sekä myös konkreettisia ohjeita siihen, miten kotona voidaan tukea oppilasta, jolla on ongelmia säännöllisessä koulunkäynnissä.

Kohti sitouttavan koulu yhteistyön arvioinnin toista vaihetta ja kansallisia suosituksia

Sitouttavan koulu yhteistyön arvioinnin ensimmäinen vaihe tarkasteli poissaolojen ehkäisyyn ja puuttumiseen liittyviä toimintatapoja ja niiden toimivuutta kouluissa. Sitouttavan koulu yhteistyön kehittämällä tavoitellaan laajoja muutoksia niin toimintakulttuurin kuin yksittäisten käytäntöjenkin tasolla. On tärkeää, että kehittämistyölle annetaan riittävästi aikaa. Tässä vaiheessa, kun kehittämistyötä on tehty vasta yhden lukuvuoden ajan ja kehittämistyön käynnistyminen koulutasolla on vienyt tästä ajasta merkittävän osan, arviointi on tuottanut ensisijaisesti kuvailevaa tietoa koulujen toimintatavoista ja näissä tunnistetuista kehittämistarpeista. Arviointiaineisto on tuonut eri toimijoiden (pilottihankkeiden työntekijät, koulun henkilöstö, oppilaat, huoltajat) näkemyksiä esiin ja näitä jäsentämällä tukenut niin kansallisen kuin paikallisenkin kehittämistyön toteuttamista.

Arvioinnin tavoitteena ei ollut arvioida sitouttavan koulu yhteistyön pilottihankkeiden toimintaa tai vaikuttavuutta vaan tuottaa tietoa poissaolojen ehkäisyn ja puuttumisen käytännöistä sekä pilottihankkeissa kehitettävistä toimintatavoista. Etenkin laadullinen arviointiaineisto osoitti koulun toimintakulttuurin merkityksen kouluun kiinnittymisen tukemisessa. Poissaolot ymmärretään monitahoisena ongelmana, jonka ratkaisemiseksi tarvitaan niin rakenteellisia, toimintakulttuurin tasolla tapahtuvia kuin yksittäisiin toimintatapoihin ja näiden väliseen vuorovaikutukseen liittyvää samanaikaista muutosta.

Sitouttavan koulu yhteistyön kehittämistoiminnassa hyödynnetään kokeilevaa kehittämistä ja sitä tukevaa arviointia, joka lisää ymmärrystä onnistumisen edellytyksistä ja auttaa tarvittaessa muuttamaan suuntaa. Arvioinnin toisessa vaiheessa on tarpeen vahvistaa arvioinnissa hyödynnettävää kehittävän arvioinnin viitekehystä systeeminen näkökulma huomioiden. Systeeminen lähestymistapa tutkii ja arvioi, missä määrin muutos saavutettiin tavoitteen suuntaisesti ja mitkä olivat välttämättömiä elementtejä ja toimintoja muutoksen saavuttamisessa. Muutos ei selity tai palaudu viime kädessä mihinkään tiettyyn yksittäiseen tekijään. Yksittäisten toimenpiteiden seuraamisen lisäksi tarvitaan toimenpiteiden merkityksen arviointia suhteessa laajempaan kuvaan, toimintaympäristössä tapahtuviin muutoksiin sekä muihin toimijoihin.

Kehittämissuosituksset

8

Arvioinnin ensimmäisen vaiheen tulosten perusteella laadittujen kehittämissuosituksen tavoitteena on tukea sitouttavan koulu yhteisötyön pilottihankkeita kehittämistyön toisen vaiheen kohdentamisessa. Kehittämissuositukset on jaettu neljän eri pääteeman alle: Ensimmäinen liittyy poissaolojen ehkäisyyn, puuttumiseen ja seurantaan laadittujen toimintamallien kehittämiseen, toinen kouluun kiinnittymistä tukevien ja poissaoloja ehkäisevien käytäntöjen kehittämiseen, kolmas teema poissaoloihin puuttumisen toimenpiteiden kehittämiseen. Neljäntenä esitetään suosituksia, jotka kohdistuvat sitouttavan koulu yhteisötyön kehittämistyöhön.

Suosituksat kohdistuvat niin kansallisen kehittämistyön ohjaukseen, kansalliseen koulutuksen ohjausjärjestelmään, opetuksen järjestäjiin kuin kouluissa tehtävään kehittämistyöhön.

1. POISSAOLOJEN EHKÄISYYN, PUUTTUMISEEN JA SEURANTAAN LAADITTUJEN TOIMINTAMALLIEN KEHITTÄMINEN

Poissaoloihin liittyvien toimintamallien soveltamista koulun tarpeita vastaavaksi sekä niiden juurruttamista koulutasolla tulee vahvistaa

Poissaolojen ehkäisy ja puuttumisen toimintamalli on keskeinen osa koulujen yhteisöllistä oppilashuoltotyötä. Arvioinnin tulokset osoittavat, että kehittämistä tarvitaan toimintamallien johdonmukaisessa noudattamisessa, henkilöstön perehdyttämisessä ja tiedottamisessa. Koska koulupoissaolot ovat monitahoinen ongelma, tulee poissaoloihin liittyvä toimintamalli kytkeä osaksi koulun toiminnan kokonaisuutta ja sen jatkuva seuranta ja kehittäminen tulee olla selkeästi osa laadunhallintaa.

Opetuksen järjestäjien tulee kirjata toimintamalleihin, miltä osin sitä voidaan soveltaa ja muokata vastaamaan kunkin koulun tarpeita ja erilaisia poissaolotilanteita. Yhteiset toimintamallit tukevat yhdenmukaisten käytäntöjen toteutumista sekä edistävät oppilaiden yhdenvertaisia mahdollisuuksia saada tukea. Toisaalta poissaolojen ennaltaehkäisy sekä orastavien poissaolojen varhainen tunnistaminen edellyttävät aktiivista ja suunnitelmallista työtä koulun arjessa.

Toimintamallien juurruttamiseen tulee kiinnittää kouluissa erityisesti huomiota. Kouluissa tulee luoda selkeät käytännöt siihen, miten opettajat, oppilashuollon ammattilaiset ja muu koulun henkilöstö perehdytetään säännöllisesti mallin käyttöön sekä miten toimintamallista tiedotetaan huoltajille ja oppilaille.

Poissaolojen tilastointia ja seuranta tulee yhdenmukaistaa. Poissaolotiedon hyödyntämistä oppilaiden kouluun kiinnittymisen ja hyvinvoinnin tukemisessa tulee vahvistaa

Arviointiaineiston mukaan poissaolojen tilastointia ja seuranta vaikeuttavat yhtenäisten käytäntöjen ja toimintatapojen puute. Aineistosta käy ilmi, että alle puolet opetuksen järjestäjistä kerää kouluiltaan yhtenäistä seurantatietoa poissaoloista. Arviointiaineisto tuo esiin myös poissaolojen kirjaamiseen liittyviä haasteita, jotka vaikeuttavat vertailukelpoisen, yhdenmukaisen tiedon keräämistä

Toimintamalleissa tulee määritellä toimintatavat poissaolotiedon keräämiseksi ja sen hyödyntämiseksi. Järjestäjätasoisien tiedon merkitys tulee jatkossa korostumaan, kun myös oppilashuolto-suunnitelmat tulevien lakiuudistusten johdosta laaditaan opetuksen järjestäjien tasolla.

Läsnäolo koulussa on tärkeä hyvinvoinnin indikaattori. Koululäsnäoloa ja poissaoloa koskevan tiedon merkitys tulee huomioida oppimisen, koulunkäynnin ja oppilashuollon tuen resursoinnissa. Opetuksen järjestäjän tulee yhdenmukaistaa poissaolojen kirjaamisen käytännöt, jotta kerättävä tieto on luotettavaa ja vertailukelpoista. Runsaat poissaolot vaarantavat taustasyistä riippumatta oppilaiden hyvinvointia ja oppimista, minkä vuoksi on tärkeää seurata poissaolojen tai läsnäolon kokonaismäärää. Koulujen tulee antaa huoltajille selkeät toimintaohjeet siitä, miten erilaisissa poissaolotilanteissa tulee toimia.

Poissaoloihin liittyvän toimintamallin toimivuutta tulee arvioida niin koulun kuin opetuksen järjestäjän tasolla ja kehittää siitä kertyneen tiedon pohjalta.

Arviointiaineiston mukaan poissaoloihin liittyvien toimintamallien arviointi ja kehittäminen saadun tiedon pohjalta ei vielä ole systemaattista. Toimintamallin vaikutusten arviointia haastaa käytettävissä olevan seurantatiedon puute. Arviointiaineiston mukaan poissaoloista kertyvää tietoa hyödynnetään melko vähän päätöksenteon pohjana.

Toimintamallissa on tärkeää kuvata koulujen ja opetuksen järjestäjien toteuttama palautteen kerääminen sekä tämän pohjalta tapahtuva kehittämisprosessi. Koulujen kokemukset ja niiden keräämä palaute poissaolojen toimintamallin toimivuudesta tulee ottaa huomioon kehitettäessä opetuksen järjestäjän tai useamman järjestäjän yhteistä mallia. Säännöllinen arviointitiedon

kerääminen ja mallin kehittäminen tämän pohjalta tukee myös eri toimijoiden sitoutumista toimintamalliin.

Poissaoloihin liittyvää toimintamallia ja sen arviointia sekä arvioinnissa hyödynnettävää tietoa tulee kehittää rinnakkain siten, että kehittämistyö vahvistaa myös kerättävän tiedon laatua ja tiedolla johtamisen prosesseja. Seurantatietoa tulee kerätä myös poissaoloihin puuttumisen toimenpiteistä. Tämä edistäisi poissaoloihin liittyvän toimintamallin arviointia ja kehittämistä ja tukisi omalta osaltaan laadunhallintaa.

Poissaolojen taustasyiden selvittämisen käytäntöjä on täsmennettävä

Poissaolojen taustalla olevien syiden systemaattisessa selvittämisessä on opetuksen järjestäjien, koulujen henkilöstön ja huoltajien mukaan puutteita. Koulujen yhteisöllisten oppilashuoltoryhmien mukaan poissaolojen taustasyiden selvittämisessä hyödynnetään vaihtelevasti kartoitustyökaluja ja muita systemaattisia työmenetelmiä.

Poissaolojen taustalla olevien syiden selvittämisen prosessi on kuvattava selkeästi toimintamallissa. Siinä tulee määritellä, kenen tehtävä tämä on sekä millaisia toimintatapoja taustasyiden selvittämisessä käytetään.

2. KOULUUN KIINNITTYMISTÄ TUKEVAT JA POISSAULOJA EHKÄISEVÄT KÄYTÄNNÖT

Poissaoloja ehkäisevän työn tulee painottua kouluun kiinnittymiseen ja läsnäolon vahvistamiseen

Kyselyihin vastanneet opetuksen järjestäjät ja koulujen henkilöstö arvioivat, että poissaolojen ehkäisemiseen ei kiinnitetä riittävästi huomiota toimintamalleissa. Keskiöön tulee nostaa oppilaan hyvinvoinnin vahvistaminen koulussa sekä lasten, nuorten ja perheiden näkökulman huomioiminen. Jokaisen koulussa työskentelevän aikuisen tulee olla tietoinen omasta toiminnastaan, jolla voi tukea läsnäoloa koulussa.

Poissaoloja ehkäisevän työn näkökulmaa tulee suunnata kohti läsnäolon tukemista, mikä ohjaisi toimintaa ongelmakeskeisestä ajattelusta kohti myönteisiä tavoitteita. Näkökulman kääntäminen poissaolojen ehkäisystä kohti läsnäolon tukemista korostaa koko kouluyhteisön ja kaikkien sen toimijoiden roolia, sillä se koskee lähtökohtaisesti kaikkia yhteisön jäseniä. Oppilaiden kouluun kiinnittyminen, hyvinvointi ja koulun myönteinen vuorovaikutuskulttuuri ovat poissaolojen ehkäisyssä merkityksellisiä tekijöitä. Läsnäolon tukemista korostava näkökulma kiinnittää kouluhyvinvoinnin tukemisen, yhteisöllisen oppilashuoltotyön sekä kiusaamisen vastaisen työn poissaoloja ehkäisevään työhön. On tärkeä nähdä kouluun kiinnittymistä tukeva työ laajasti osaksi osallisuutta tukevaa toimintakulttuuria koulussa. Yhteisöön kuulumisen kokemusten rakentaminen sekä kohtaaminen vaativat aikaa ja tilaa, mikä tulee huomioida myös koulun rakenteita kehitettäessä. Kouluun kiinnittymistä tukevien käytäntöjen kehittäminen edellyttää myös aiheeseen liittyvää osaamista.

Kouluun kiinnittymistä edistävää toimintakulttuuria kehitettäessä on kiinnitettävä huomiota seuraaviin asioihin:

Oppilaiden osallisuuden vahvistaminen

Henkilöstön vastausten mukaan oppilaiden osallisuuden vahvistaminen tukee merkittävästi kouluun kiinnittymistä. Oppilaiden kokemus osallisuudesta on tärkeää kouluun kiinnittymisen vahvistamisessa. Opetuksen järjestäjien mukaan oppilaiden ottaminen mukaan poissaoloja ehkäisevän toiminnan suunnitteluun on melko vähäistä. Arviointiin kuuluvilla kouluvierailuilla keskusteltiin oppilaiden kanssa koulussa viihtymisestä sekä vuorovaikutuskulttuurista. Oppilaat tunnistavat koulun vuorovaikutuskulttuurissa sellaisia koulun henkilöstön ja oppilaiden väliseen kohtaamiseen ja oppilaiden keskinäiseen vuorovaikutukseen liittyviä tekijöitä, jotka jäävät helposti koulun aikuisilta piiloon.

Kouluissa on erityisesti kiinnitettävä huomiota oppilaiden osallisuutta tukevien toimintatapojen ja rakenteiden kehittämiseen. Oppilaiden kokemukset ja näkemykset on tärkeä ottaa huomioon kouluun kiinnittymistä tukevien toimintatapojen kehittämisessä.

Kouluun kiinnittymistä tukevat pedagogiset ratkaisut

Arviointiaineiston mukaan kouluun kiinnittymistä osana koulun arkea ja pedagogisia ratkaisuja tulee vahvistaa. Koulujen henkilöstö tunnistaa erilaisten teemapäivien ja yksittäisten ryhmäyttämispäivien merkityksen yhteisöllisyyden vahvistamisessa. Alustavien arviointitulosten mukaan heikommin toteutuvat jatkuva ryhmäyttäminen, oppilaiden kaverisuhteiden aktiivinen tukeminen sekä kouluun kiinnittymistä tukevat opetuskäytännöt.

Kouluyhteisössä on tärkeää tukea jatkuvaa ryhmäyttämistä ja korostaa sen merkitystä koulun arjessa opetuksen ja muun koulutyön osana. Oppilaiden kouluun kiinnittymisestä ja sitä tukevista pedagogisista ratkaisuista on käytävä säännöllisesti keskustelua koulun henkilöstön kesken, jotta pedagogiset näkökulmat tulevat huomioituiksi yhteisöllisyyden ja kouluun kiinnittymisen tukemisessa.

Kouluun kiinnittymisen tukeminen ja poissaolojen seuraaminen on otettava osaksi yhteisöllisen oppilashuollon vuosikelloa ja oppilashuoltosuunnitelmaa

Yhteisöllisen oppilashuollon toteuttaminen on koulukohtaisen opiskeluhoitoryhmän keskeinen tehtävä. Ryhmä vastaa myös oppilashuollon kokonaisuuden suunnittelusta, kehittämisestä ja arvioinnista koulussa. Arvioinnin tulosten mukaan oppilaiden koulupoissaolojen ennaltaehkäisy, puuttumisen ja seurannan käsitteleminen yhteisöllisessä oppilashuoltoryhmässä ei toteudu säännöllisesti kaikissa kouluissa.

Poissaolojen seuraaminen ja kouluun kiinnittymistä tukevien toimintatapojen suunnittelu ja kehittäminen tulee ottaa osaksi koulukohtaista oppilashuoltosuunnitelmaa, yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän työskentelyä ja vuosikelloa. Tämä osaltaan edistää

koulun suunnitelmallista läsnäoloa tukevaa työtä.

Kodin ja koulun välistä yhteistyötä tulee kehittää poissaolojen ehkäisyn ja varhaisen puuttumisen mahdollistamiseksi. Huomiota tulee kiinnittää myös yhteistyön vahvistamiseen poissaolotilanteissa.

Arviointiaineiston mukaan noin neljännes huoltajista on ollut huolissaan oman lapsen viihtymisestä koulussa, lapsen haluttomuudesta mennä kouluun sekä oman lapsen poissaoloista koulussa. Huoltajien näkökulmasta koulussa viihtymiseen vaikuttavat erityisesti opettajien ja oppilaiden välinen vuorovaikutus, riittämätön tuki oppimiseen sekä kiusaaminen, yksinäisyys ja ongelmat kaverisuhteissa. Haastatellut huoltajat korostivat kohdatuksi tulemisen kokemusta ja toimivaa vuorovaikutusta koulun työntekijöiden kanssa.

On tärkeää kehittää kodin ja koulun myönteistä vuorovaikutusta edistäviä toimintatapoja, jotka osaltaan madaltavat kynnystä ottaa yhteyttä kouluun. Läsnäolon merkityksestä koulussa tulee keskustella huoltajien kanssa sekä tuoda esiin poissaolojen seurannan merkitystä oppilaan hyvinvointiin näkökulmasta. Koulussa viihtymisestä ja poissaoloista on syytä keskustella esimerkiksi arviointikeskusteluissa. Säännölliseen koulunkäyntiin liittyvät ongelmat etenevät usein prosessinomaisesti ja ensimerkit tunnistetaan nimenomaan kotona. Huoltajia tulee kannustaa tuomaan esiin säännölliseen koulunkäyntiin liittyviä ongelmia jo varhaisessa vaiheessa. Erityistä huomiota tulee kiinnittää luottamuksellisen suhteen luomiseen poissaolojen ehkäisyn ja varhaisen puuttumisen mahdollistamiseksi. Tärkeää on huomioida huoltajien ja perheiden moninaisuus, jotta voidaan tunnistaa mahdollisia poissaoloihin liittyviä riskitekijöitä ajoissa.

Huoltajille tulee viestiä koulussa käytössä olevasta poissaoloihin puuttumisen mallista ja siitä, mitä erilaiset toimenpiteet tarkoittavat. Oman lapsen haasteet säännöllisessä koulunkäynnissä ovat huoltajille usein erittäin kuormittava ja huolta herättävä asia. Toimintamallista viestimällä luodaan luottamusta siihen, että koululla on käytössään erilaisia keinoja tilanteen ratkaisemiseksi ja apua on saatavissa. Viestimisen lisäksi kouluissa tulisi pohtia, miten huoltajien osallisuutta yhteisöllisyyttä ja hyvinvointia edistävän työn suunnittelussa, toteuttamisessa ja kehittämisessä voisi vahvistaa.

Poissaolojen ehkäisyyn ja puuttumiseen liittyvää osaamista koulu yhteisössä tulee vahvistaa.

Arvioinnin tulosten mukaan opettajien rooli on tärkeä sekä poissaolojen ehkäisyssä että niihin puuttumisessa. Koulukyselyyn kyselyyn vastanneet kokivat, että opettajat tarvitsivat lisää koulusta ja työkaluja poissaoloihin puuttumiseen, huolen puheeksi ottamiseen ja huolta herättäviin poissaoloihin. Arviointiaineiston mukaan tukea tarvitaan myös ryhmäyttämiseen liittyvien toimintatapojen sekä tunne- ja vuorovaikutustaitojen vahvistamiseen.

Luokanopettajien ja -ohjaajien/valvojen tehtäviin kuuluu oman valvontaluokan oppilaiden poissaolojen seuraaminen sekä yhteydenotto kotiin silloin, kun huoli poissaoloista herää tai poissaolojen määrä ylittää toimintamallissa määritellyn tuntimäärän. Luokanopettajan ja luokanohjaajan/-valvojan roolin ja tehtävän määrittely kouluun kiinnittymisen tukemisessa ja poissaolojen ehkäisyssä tulee täsmentää. On myös tärkeä kiinnittää huomiota siihen, että nuorten kohtaamiseen ja tähän

liittyvään osaamiseen on saatavissa riittävästi tukea kaikille koulu yhteisön jäsenille. Erityisesti tulee kiinnittää huomiota luokanopettajien ja -ohjaajien osaamisen vahvistamiseen sekä heidän työtään tukeviin rakenteisiin koulun kiinnittämisen tukemisessa sekä poissaoloihin puuttumisessa. On myös varmistettava, että heille on tarjolla riittävästi tukea monialaiseen yhteistyöhön sekä työkaluja, jotka helpottavat huolen puheeksi ottamista sekä huoltajien kohtaamista.

3. POISSAOLOIHIN PUUTTUMISEN TOIMENPITEET

Poissaoloihin puuttumisen toimintatapojen kehittämisessä tulee huomioida laajasti koulun ilmapiiiriä ja yhteisöllisyyttä edistävät käytännöt, oppilaan hyvinvoinnin tukeminen sekä oppimisen tukeminen. Monialaisen yhteistyön toimintatapoja ja käytäntöjä tulee selkeyttää.

Kouluilla on arviointiaineiston mukaan käytössä erilaisia poissaoloihin puuttumisen toimintatapoja. Koulun toimijat toivoivat selkeyttä monialaisen yhteistyön toimintatapoihin sekä eri toimijoiden rooleihin. Huoltajat ja oppilaat korostavat oppimisen, opetuskäytäntöjen ja oppimisen tuen yhteyttä viihtymiseen ja hyvinvointiin koulussa.

Poissaoloihin puuttumisen toimintatapoja kehitettäessä tulee kiinnittää huomiota siihen, miten koulun opetusjärjestelyt pystyisivät tukemaan niitä oppilaita, joilla on paljon poissaoloja. Monialaisen yhteistyön toimintatavat sekä eri toimijoiden roolit tulee määritellä selkeästi. Samoin on tärkeä varmistaa, että tiedonsiirtoon liittyviin toimintatapoihin on tehty täsmälliset ohjeistukset.

4. SITOUTTAVAN KOULUYHTEISÖTYÖN KEHITTÄMISTYÖHÖN LIITTYVÄT SUOSITUKSET

Opetusvelvollisuuden sitomattomien työntekijöiden työn tavoitteita ja tehtäväkuva tulee tämentää

Arviointiaineiston mukaan sitouttavan koulu yhteisötyön kehittämisessä työskentelee opetusvelvollisuuden sitomattomia kasvatus- tai sosiaalialan työntekijöitä lukuisin erilaisin nimekkein ja erilaisin koulutustaustoin. Näistä työntekijöistä on käytetty kehittämisessä nimitystä kouluvalmentaja. Opetusvelvollisuuden sitomattomien työntekijöiden toimenkuvien tavoitteet ja työmuodot vaihtelevat alueellisesti ja koulukohtaisesti, eivätkä heidän toimenkuvansa ja roolinsa koulu yhteisössä ole riittävän selkeitä. Puutteita on myös näiden työntekijöiden roolin ja työn sisältöjen kuvaamisessa koulun yhteisöllistä työtä ohjaavissa asiakirjoissa, kuten koulun lukuvuosisuunnitelmassa ja oppilashuoltosuunnitelmassa.

Pilottihankkeita toteuttavien opetuksen järjestäjien on selkeytettävä opetusvelvollisuuden sitomattomien työntekijöiden työn tavoitteita ja tehtäväkuva. Erityisesti on kiinnitettävä huomiota näiden työntekijöiden työn asemointiin suhteessa oppilashuollon ammattihenkilöihin ja opetushenkilöstöön. Opetusvelvollisuuden sitomattomien työntekijöiden roolista koulu yhteisössä tulee käydä yhteistä keskustelua niin opetushenkilöstön kuin oppilashuollon ammattihenkilöiden kanssa, jotta yhteisöön syntyy yhteinen ymmärrys yhteistyön keskeisistä sisällöistä ja työtavoista. Opetusvelvollisuuden sitomattomien työntekijöiden työn tuloksellisuuden vahvistamiseksi on

tärkeää, että toimenkuva ja keskeiset työmuodot kirjataan koulun lukuvuosisuunnitelmaan ja/tai koulukohtaiseen oppilashuoltosuunnitelmaan.

Opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden tehtäviin kuuluu arviointiaineiston mukaan sekä koko kouluyhteisön hyvinvointia edistävää yhteisöllistä työtä että kohdennettua työtä, joka keskittyy erityisesti sellaisten oppilaiden tukemiseen, joilla on ongelmia säännöllisessä koulunkäynnissä. On tärkeä huolehtia siitä, että tämä kohdennettu työ toteutetaan koulussa suunnitelmallisesti ja huomioiden toimenkuvan hallinnolliset rajoitukset sekä rajapinta oppilashuollon palveluihin.

Opetusvelvollisuuteen sitomattomien työntekijöiden toimenkuvien tavoitteissa korostuvat oppilaiden kohtaaminen ja läsnäolo koulun arjessa. Vastausten mukaan kolmasosassa niistä kouluista, joissa kyseistä henkilöstöresurssia on käytössä, tämä resurssi on jaettu usean koulun kesken. Työn tavoitteiden saavuttamisen näkökulmasta toimenkuvan jakaminen usean koulun kesken on haasteellista. Sitouttavan kouluyhteisötyön piloteissa on syytä pohtia opetusvelvollisuuteen sitomattoman henkilöstöresurssin kohdentamista tuloksellisen työn edellytysten varmistamiseksi. On tärkeä varmistaa, että näissä tehtävissä on riittävästi mahdollisuuksia koko yhteisön hyvinvoinnin edistämiseen ja oppilaiden kohtaamiseen.

Oman ryhmän tunnit tulee kiinnittää osaksi koulun arkea ja opettajien osaamista

Sitouttavan kouluyhteisötyön avustuksen yksi käyttökohteista ovat olleet oman opettajan pitämät tunnit, joiden tavoitteena on tukea muun muassa ryhmäytymistä sekä tunne- ja vuorovaikutustaitoja. Tunteja toteutetaan monissa pilottihankkeissa laajemmin vasta lukuvuoden 2022–2023 aikana. Arvioinnin ensimmäisessä vaiheessa kerättiin avokysymyksillä kokemuksia niistä kouluista, joissa oman ryhmän tunteja on jo pidetty. Vastausten mukaan oman ryhmän tunnit nähtiin tärkeänä mahdollisuutena vahvistaa luokan ryhmäytymistä, oppilaiden osallisuutta ja äänen kuulemistä sekä tunne- ja vuorovaikutustaitoja. Haasteena esiin nousi erityisesti ajan löytäminen tuntien toteuttamiseen. Vastauksissa nostettiin myös esiin tuntien suunnittelun vaatiman suunnitteluressurssin riittämättömyyttä sekä opettajien valmiuksia ryhmäyttämiseen ja tunne- ja vuorovaikutustaitojen vahvistamiseen.

Oman ryhmän tuntien toteutuksessa tulee huomioida tunneille määriteltyjen tavoitteiden sekä tuntien toteutustapojen kiinnittäminen osaksi koulun arkea ja opettajien osaamista. Opettajien osaamista tähän liittyen tulisi myös vahvistaa.

Lähteet

- Karvilainen, K. 2019. Artikkelin nimi. Lehden nimi 11.11.2011, 11. Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit, sed eiusmod tempor incididunt ut labore et dolore magna aliqua
- Aaltonen, P., Bulhan, H., Ibrahim, S., Ranto, S., Roponen, H. ja Sun, S. 2021. Monikielinen ohjaaja -mallin ja kouluvalmentaja-kokeilun arviointi. Helsingin kaupunki, Kasvatuksen ja koulutuksen toimiala. Saatavilla: [https://www.hel.fi/static/liitteet-2019/KasKo/hankkeet/Arviointiraportti%20monikielinen%20ohjaaja%20ja%20kouluvalmentaja%20\(1\).pdf](https://www.hel.fi/static/liitteet-2019/KasKo/hankkeet/Arviointiraportti%20monikielinen%20ohjaaja%20ja%20kouluvalmentaja%20(1).pdf)
- Aalto-Setälä, T., Huikko, E., Appelqvist-Schmidlechner, K., Haravuori, H., Marttunen, M. 2020. Kouluikäisten mielenterveysongelmien tuki ja hoito perustason palveluissa: Opas tutkimiseen, hoitoon ja vaikuttavien menetelmien käyttöön. Terveiden- ja hyvinvoinnin laitos.
- Aluehallintovirasto 2021. Perusopetus lukuvuotena 2020–21. Saatavilla: <https://avi.fi/documents/25266232/52069681/Raportti-perusopetus-vk22-23-FI.pdf/4d514fd1-8d39-b4bd-dbaa-a0eed137ed8e/Raportti-perusopetus-vk22-23-FI.pdf?t=1625817080832>.
- Atjonen, P. 2014. Kehittävän arvioinnin periaatteiden ilmeneminen opetus- ja kasvatusalan arviointiraporteissa vuosina 2005–2012. *Kasvatus* 45 (3), 212–227.
- Atjonen, P. 2015. Kehittävä arviointi kasvatusalalla. Tampere: Kirjokansi.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. 2004. Autonomy Is No Illusion: Self-Determination Theory and the Empirical Study of Authenticity, Awareness, and Will. In J. Greenberg, S. L. Koole, & T. Pyszczynski (Eds.), *Handbook of Experimental Existential Psychology* (pp. 449–479). Guilford Press.
- Fredricks, J. A., Ye, F., Wang, M.-T., & Brauer, S. (2019). Chapter 3 - Profiles of School Disengagement: Not All Disengaged Students are Alike. Teoksessa J. A. Fredricks, A. L. Reschly, & S. L. Christenson (Toim.), *Handbook of Student Engagement Interventions* (ss. 31–43). <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-813413-9.00003-6>.
- Gottfried M. & Gee K. 2017. Identifying the Determinants of Chronic Absenteeism: A Bioecological Systems Approach. *Teachers College Record* 119 (2017): 1-34.
- Gubbels J., van der Put C. & Assink M. 2019. Risk Factors for School Absenteeism and Dropout: A Meta-Analytic Review. *Journal of Youth and Adolescence* (2019) 48:1637–1667 Saatavilla: <https://doi.org/10.1007/s10964-019-01072-5>.
- Hallitusohjelma 2019. Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 2019. Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Saatavilla: <https://valtioneuvosto.fi/marinin-hallitus/hallitusohjelma>
- Havik T., Bru E. & Ertesvåg S. 2014. Assessing Reasons for School Non-attendance, *Scandinavian Journal of Educational Research*. Saatavilla: <http://dx.doi.org/10.1080/00313831.2014.90442>
- Helakorpi S. & Kivimäki H. 2021. Lasten ja nuorten hyvinvointi – Kouluterveyskysely 2021. Iso osa lapsista ja nuorista on tyytyväisiä elämäänsä – yksinäisyyden tunne on yleistynyt. Terveiden- ja hyvinvoinnin laitos. Tilastoraportti 30/2021.
- Heyne D., Gren-Landell M., Melvin G. & Gentle-Genitty C. 2019. Differentiation Between School Attendance Problems: Why and How? *Cognitive and Behavioral Practice* 26 (2019): 8-34.
- Ingul J., Havik T. & Heyne D. 2018. Emerging School Refusal: A School-Based Framework for Identifying Early Signs and Risk Factors. *Cognitive and Behavioral Practice* 26 (1).

Järvinen M. R. & Sainio M. 2020. "Kuin olisi sen lapsen ilme kirkastunut" - Työkaluja opettajalle lapsen kouluhyvinvoinnin tutkimiseen kolmikantakeskustelussa. Kehittämiskeskus Opinkirjo. Saatavilla: <https://opinkirjo.fi/materiaalit/kuin-olisi-sen-lapsen-ilme-kirkastunut/>.

Kalliomaa, J. & Ahonen-Walker, M. 2019. *Kunnallinen nuorisotyö Suomessa 2019*. Helsinki: Kuntaliitto.

Kearney, C. 2008. Helping school refusing children and their parents. A guide for school-based professionals. Saatavilla: [http://www.socca.fi/files/7723/Kearney - Helping School Refusing Children and Their Parents A Guide for School-based Professionals.pdf](http://www.socca.fi/files/7723/Kearney_-_Helping_School_Refusing_Children_and_Their_Parents_A_Guide_for_School-based_Professionals.pdf)

Kearney C. 2016. Managing school absenteeism at multiple tiers: An evidence-based and practical guide for professionals. Oxford University Press.

Keppens, G. & Spruyt, B. 2018. Truancy in Europe - Does the Type of Educational System Matter? *Journal European Journal of Education*, vol 53 (3), 414–426.

Kehittävä arviointi Kansallisessa koulutuksen arviointikeskuksessa. 2020. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Tiivistelmät 8:2020.

Klem, A & Connell, J. 2004. Relationships Matter: Linking Teacher Support to Student Engagement and Achievement. *Journal of School Health* 74 (7). <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2004.tb08283.x>

Koulutuksen arviointisuunnitelma 2020–2023. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.

LAPE – Lapsi ja perhepalveluiden muutosohjelma2018. Pääkaupunkiseudun poissaoloihin puuttumisen malli. [http://www.socca.fi/files/7499/Poissaolojen seuranta ja niihin puuttuminen \(perusopetus\).pdf](http://www.socca.fi/files/7499/Poissaolojen_seuranta_ja_niihin_puuttuminen_(perusopetus).pdf)

Munkhaugen, E. K., Gjevik, E., Pripp, A. H., Sponheim, E., & Diseth, T. H. (2017). School refusal behaviour: Are children and adolescents with autism spectrum disorder at a higher risk? *Research in Autism Spectrum Disorders*, 41, 31-38. Saatavilla: <https://www.duo.uio.no/handle/10852/61197>.

Määttä, S., Pelkonen, J., Lehtisare, S. & Määttä, M. 2020. Kouluakäymättömyys Suomessa. Vaativan erityisen tuen VIP-verkoston tilannekartoitus. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2020:9.

Niemi, H. 2013. Kehittävä arviointi – tulevaisuuden ennakointia ja pyrkimystä yhteistyöhön. Julkaisussa G. Knubb-Manninen, H. Niemi & V. Pietiläinen (toim.), Kansallinen arviointi kohti tulevaisuutta. Koulutuksen arviointineuvoston 10-vuotisjuhlajulkaisu. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 63, 105–116.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. Sitouttava koulu yhteistyö. <https://minedu.fi/sitouttava-koulu-yhteistyo>

Opetus- ja kulttuuriministeriö. Sitouttava koulu yhteistyö (SKY). Kansallisen toimintamallin kehittäminen perusopetukseen 2021–2023. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021050729193>.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Opetushallitus. Määräykset ja ohjeet 2014:96.

Perusopetuslaki 628/1998.

Patton, M.Q. 1997. Utilization-Focused Evaluation. The New Century Text. California: Thousand Oaks.

Patton, M.Q. 2011. Developmental Evaluation. Applying Complexity Concepts to Enhance Innovation and Use. New York: The Guilford Press.

- Pelkonen, J., & Virtanen, T. (2021a). Nuorten koulupoissaolot – kurkistus koulupoissaolokäsitteisiin ja -tekijöihin sekä tukitoimiin. Oppimisen ja oppimisvaikeuksien erityislehti – NMI Bulletin 1/2021.
- Pelkonen, J., & Virtanen, T. (2021b). Koulupoissaoloihin liittyvien käsitteiden jäsentelyä. Julkaisematon käsikirjoitus. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden laitos.
- Räisänen, A. 2005. Kehittävään arviointiin. Teoksessa: Lyytinen, H.K. & Räisänen A. (toim.) Kehittämissuun-*taa* arvioinnista. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisu 6, 91–128.
- Salmela-Aro, K., Kiuru, N., Pietikainen, M., & Jokela, J. (2008). Does school matter? The role of school context in adolescents' school-related burnout. *European Psychologist*, 13(1), 12-23. <https://doi.org/10.1027/1016-9040.13.1.12> .
- Sergejeff J., Palmu, I. & Pilbacka-Rönkä, T. 2020. Erilaiset poissaolot ja tuen järjestäminen. Teoksessa Palmu I. (toim.). Takaisin kouluun – kouluu koulukäymättömille. Valteri.
- Skedgell, K., & Kearney, C. A. (2018). Predictors of school absenteeism severity at multiple levels: A classification and regression tree analysis. *Children and Youth Services Review*, 86, 236–245. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2018.01.043>
- Summanen, A-M., Rumpu, N. & Huhtanen, M. 2018. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain toimeenpanon arviointi esi- ja perusopetuksessa sekä lukiokoulutuksessa. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 4:2018.
- THL 2019a. Kouluterveyskyselyn tulokset 2019. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely/kouluterveyskyselyn-tulokset> (Viitattu 19.2.2021)
- Toimenpideohjelma kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemiseksi varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja oppilaitoksissa. Opetus- ja kulttuuriministeriö 26.1.2021. Saatavilla: <https://minedu.fi/documents/1410845/57515679/Toimenpideohjelma+kiusaamisen+v%C3%A4kivallan+ja+h%C3%A4irinn%C3%A4n+ehk%C3%A4isemiseksi+muistio.pdf/9a686c7f-60f7-2677-c182-b5fd21433367/Toimenpideohjelma+kiusaamisen+v%C3%A4kivallan+ja+h%C3%A4irinn%C3%A4n+ehk%C3%A4isemiseksi+muistio.pdf?t=1611661280060>
- Ulmanen S. 2017. Miten kiinnittyä kouluun? Oppilaiden näkökulma koulutyöhön kiinnittymisen haasteisiin. Acta Universitatis Tamperensis 2289. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Virtanen T. 2016. Student engagement in Finnish lower secondary school. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social research 562. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6783-3>.

Liitteet

Liite 1. Yhteenveto huoltajille toteutetuista haastatteluista

Huoltajien kokemukset lapsen ja nuoren kouluuyhteisöön sitoutumisesta, ongelmallisista poissaoloista sekä poissaoloihin liittyvistä tukitoimista

Lauri Lantela, yliopistolehtori, Lapin yliopisto

Aineiston kuvaus

Keväällä 2022 toteutetuissa haastatteluissa haluttiin kuulla sellaisia huoltajia, joiden lapsilla oli ollut pitkittyneitä poissaoloja. Tavoitteena oli syventää kyselyillä kerättyä tietoa ja saada erityisesti sellaisten perheiden ääni kuuluviin, joissa poissaolojen kanssa oli ollut ongelmia. Haastattelupyyntöön vastasi yhdeksän huoltajaa eri puolilta Suomea ja kahdeksan heistä osallistui haastatteluun. Haastatteluissa puhuttiin lapsen kouluuyhteisöön kuulumisesta, poissaoloista ja sekä niihin liittyvistä tukitoimista. Kaikilla haastateltavilla lapsen poissaoloihin liittyvä huoli oli ajankohtainen, mutta kaikissa tapauksissa tilanne oli jo kääntynyt parempaan suuntaan.

Haastattelut olivat keskimäärin tunnin pituisia ja haastatteluissa huoltajat kuvasivat poissaolojen taustoja laajasti, analyttisesti ja asiantuntevasti. Heillä oli selkeä käsitys siitä, miksi lapsi kieltäytyi menemästä kouluun. Haastateltavat esittivät konkreettisia esimerkkejä siitä, millaiset tilanteet lapsen koulupolulla olivat olleet kriittisiä koulunkäynnille ja poissaoloille.

Haastatteluaineiston analyysissä käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysia, jonka avulla muodostettiin kolme teemaa. Seuraavaksi tarkastellaan näiden teemojen keskeisiä sisältöjä ja havainnollistetaan niitä aineistokatkelman. Tarkemmat tiedot aineistosta ja sen käsittelystä saa tämän liitteen kirjoittajalta.

1. Kouluuyhteisöön sitoutuminen edellyttää hyviä suhteita kavereihin ja koulun aikuisiin

1.1. Kiusaamiseen pitää puuttua entistä nopeammin ja tehokkaammin

Lähes kaikki haastateltavat kertoivat, että oman lapsen poissaolojen taustalla oli kiusaamista. Kiusaamisen vuoksi lapsi koki olonsa turvattomaksi, eikä halunnut siksi mennä kouluun. Huoltajat toivoivat entistä tehokkaampaa ja nopeampaa puuttumista kiusaamiseen.

Seuraavat haastattelulainaukset kuvaavat huoltajien ajatuksia kiusaamisen merkityksestä poissaolojen taustalla:

”Tuskin kukaan meistä aikuisistakaan tyytyisi odottelemaan kuukausien tai vuosien ajan sitä, että kiusaaminen loppuisi ja omalla työpaikalla voisi kulkea niin että ei tarvitse pelätä”

”Hetä ensimmäisellä luokalla alkoi kiusaaminen. Jo alussa ehti muodostua semmoiset huonot fiilikset koko kouluyhteisöä kohtaan. Ajan saatossa se sitten kuormitti meidän lasta aina vaan enemmän ja enemmän, kun kiusaaminen jatkui. Ja hän herkistyi muiden lasten käytökselle, jolloin kuormitus oli koko ajan voimakkaampi. Sitten lopulta se kuormittaa lasta siinä määrin, että vaikka koulussa ei enää mitään kiusaamista tapahtuisikaan, niin siellä on huono olla.”

”Aika monet koulun aikuiset ovat olleet tässä pitkään jatkuneessa kiusaamistilanteessa semmoisia rauhoittavia ja empaattisia, mutta sitten se käytännön puoli jää täysin tyhjäksi, että lohdutetaan lasta ja puhutetaan kiusaajaa ja sanotaan, että pyydä anteeksi ja toinen pyytää anteeksi ja sitten homma on taputeltu. Ja kaikki palaa takaisin samaksi ja on jatkuva pelko siitä, että milloin taas kiusataan.”

1.2. Poissaoloja voidaan ehkäistä vertaissuhteita tukemalla

Kaikki huoltajat korostivat kaverisuhteiden merkitystä kouluun kiinnittymiselle. Haastateltavien mukaan lapsi voi kokea hyvien vertaissuhteiden kautta olevansa arvokas osa kouluyhteisöä. Ilman kaveriteita lapsi kokee olonsa ulkopuoliseksi. Siksi kaverisuhteiden tukeminen on tärkeä osa ongelmallisten poissaolojen ennaltaehkäisyä. Tukea tarvitsivat erityisesti sellaiset lapset, joille kaverisuhteiden muodostaminen on jostain syystä vaikeaa.

Seuraava aineistotiivistelmä kuvaa vertaissuhteiden merkitystä kouluun kiinnittymiselle:

”Poissaolo-ongelma paikantuu meillä erityisesti kaverisuhteisiin. Ne ongelmat alko jo siinä eskarivaiheessa. Sieltä päiväkodista mistä hän meni eskariin ei tullut ketään muita. Kaikilla muilla oli sitten jo kavereita. Hän jäi siinä vaiheessa jo ulkopuolelle, eikä tilanne missään vaiheessa kunnolla korjaantunut. Välillä oli vähän aikaa joku kaveri, mutta sitten pitkään aikaan taas ei ketään.

Hänellä on varmaan autismin kirjoa tai jotain, että ei oikeen ole osannut puhua toiselle ihmiselle, eikä tiennyt miten niitä kavereita saadaan. Ja hän on aika ehdoton siinä, että mikä kiinnostaa ja mikä ei kiinnosta. Sekin vaikeutti kavereiden saamista.

Sitten hänelle on ihan tosi vaikea mennä joillekin tunneille, kun ei tiedä kenen viereen istua tai kenen kanssa tehdä ryhmätyötä. Kyllä mä oon monta kertaa sitäkin ajatellut, voisko se aikuinen siinä ohjata enemmän, että ”Mitäs jos menisitkin tuon viereen istumaan.” Jos lapsi ei siihen vaan itse kykene. En ole huoltajana ihan hirveän isoja asioita vaatimassa, vähän tämän tyyppistä apua vaan.

Ja niin ihmeellistä kuin se onkin, niin vaikein tunti koulussa on monesti ollut se välitunti. Välillä kouluun meno on ollut mahdotonta ihan vaan sen takia, kun se välitunti on niin ahdistava. Se on pitkä aika olla yksin. Eikö välituntivalvojat voisi ohjata jonkun toisen seuraan, jos ne näkee, että yks itkee jossain nurkan takana? Ei ole kauaa aikaa, kun hän sai taas paniikkikohtauksen siitä, että en voi mennä kouluun, kun on se hiton välitunti.

Tätä se oli meillä kahdeksanteen luokkaan asti. Nyt on kuitenkin tilanne parempi. Meillä pelastus oli perhetyöntekijä. Kun näitä koulupalavereja pidettiin, niin

se oli se paras tyyppi. Hänellä paljon kokemusta ja hän oli samalla sivulla meidän lapsen kanssa. Hän pystyi tekemään konkreettisia ehdotuksia.

Perhetyöntekijä ehdotti, että meidän lapsen ei tarvis olla yksin siellä välitunnilla, vaan että hän saisi luvan olla luokassa lukemassa. Ja sitten tuli myös ehdotuksena, että lapsi voisi olla apuopettajana tunnilla. Että jos ei pysty muuten puhumaan ja olemaan niitten toisten lasten kanssa, niin saisi sitten tuossa roolissa toimia osana luokkaa.

Näin saatiin ratkaisu niihin oppituntien ja välituntien ongelmiin ja saatiin sitä kuormitusta lapselta pienemmäksi. Että vaikka ei sitä kaverittomuutta saatu korjattua, niin ei se kaverittomuus enää niin kovasti painanut sitten, kun löydettiin näitä vaihtoehtoisia tapoja olla koulussa. Lapsi voi sen johdosta selvästi paremmin, eikä ole poissaoloja enää.”

1.3. Yhteisöllisyys rakentuu kiireettömissä kohtaamisissa

Monet haastateltavista toivoivat, että lapsilla olisi koulussa enemmän mahdollisuuksia kiireettömille kohtaamisille aikuisten kanssa. He korostivat sitä, kuinka tärkeää lapsen koulunkäynnin mielekkyydelle oli se, että koulussa oli aikuisia, jotka välittivät hänen hyvinvoinnistaan ja olivat kiinnostuneita hänen elämästään.

Seuraavat haastattelulainaukset kuvaavat kohdatuksi tulemisen merkitystä poissaolojen ehkäisyssä:

”Siellä koulussa pitäisi olla sellaisia ihmisiä, jotka aidosti välittää. Se on mun mielestä lapsille ja nuorille kaikista tärkein. Se aito aito ihminen. Nuori vaistoo sen, että hei nyt on sellainen ihminen joka tosissaan välittää hänestä.”

”Koulumaailma on mennyt siihen pisteeseen, että siellä on kiire, kiire, kiire. Pitää tehdä tuo ja pitää tehdä tämä. Eikä ole sellaista, että aikuiset kysyisivät, että kerrotaanpa nyt kaikki mitä kellekin kuuluu. Ei ole tällaista enää, mitä on ennen ollut. Se ei ole mahdollista, kun ei ole aikaa pysähtyä.”

1.4. Huono suhde koulun aikuisiin aiheuttaa koulukielteisyyttä

Haastateltavien kokemuksen mukaan koulukielteisyyden ja poissaolojen taustalla oli usein huono suhde koulun aikuisiin. He toivoivat, että esimerkiksi nuorten käytökseen puututtaessa koulun aikuiset osoittaisivat myös ymmärrystä, jotta mahdollisimman hyvät suhteet säilyisivät vaikeissakin tilanteissa. Lapsilla oli usein elämässään monia kuormittavia tekijöitä, jotka vaikeuttivat koulunkäyntiä. Mahdolliset konfliktit opettajien kanssa voivat näissä tilanteissa johtaa poissaolojen lisääntymiseen ja vaikeuttaa ongelmien ratkaisemista.

Seuraavat haastattelulainaukset kuvaavat huonojen suhteiden merkitystä koulupoissaolojen taustalla:

”No toki sillä opettajalla on hirveän suuri merkitys, että ainakin meillä on ollut, että se, että miten se lapsi tai nuori kokee, että sen opettajan kanssa synkkaa tai ei synkkaa. Meillä kun ei oo synkannu, niin se koulunkäynti on sitten jäänyt.”

”Koulussa ei aikuiset aina jaksa näitä nykynuoria oikein ymmärtää. Tarvittaisiin enemmän ymmärrystä. Että ei heti oteta silmätikuksi vaan että lähdetäisiin ratkomaan niitä ongelmia ennemmin silleen ei syyttävällä sormella vaan jollain toisella näkökulmalla. Kokonaisvaltaisesti. Semmoinen kokonaisvaltainen kuva että jos joku käyttäytyy huonosti tai on poissa, niin sille yleensä on aina joku syy.”

”Jos opettaja sanoo tiukasti että ”teet just niinkuin minä sanon tai ulos luokasta!” niin meidän teinillä ainakin nousee karvat pystyyn ja hänhän tekee iha just päinvastoin. Ja sitten tilannetta on vaikea korjata. Siinä nämä ongelmat ehkä on sitten lähtenyt korostumaan, että kun on tullut opettajien kanssa niitä vastoinkäymisiä niin sitten ollaan jätetty menemättä niille tunneille. Sitten se lähtee sitä kautta kertymään niin kuin lumipallot. Ongelmat kasvaa ja kertautuu.”

2. Läsnaolo edellyttää riittävää tukea hyvinvointiin ja oppimiseen

2.1. Neuropsykiatrisista häiriöistä kärsivät lapset tarvitsevat enemmän tukea koulunkäyntiinsä

Usein poissaolojen taustalla oli erilaisia neuropsykiatrisia erityisvaikeuksia, kuten ADHD, ADD tai autismin kirjon häiriöitä. Huoltajat kuvasivat, kuinka ne olivat vaikeuttaneet lapsen koulunkäyntiä, sosiaalista vuorovaikutusta sekä tunteiden ja käyttäytymisen säätelyä. Poissaolot johtuivat siitä, että lapsi ei ollut saanut riittävästi apua ja tukea koulunkäyntiinsä.

Seuraavat haastattelulainaukset kuvaavat neuropsykiatrisia ongelmia koulupoissaolojen taustalla:

”Pitkään me haettiin apua. Lopulta saatiin sitten ADHD-diagnoosi. Eipä siinä koulu-kaan oikeen voinut mitään tehdä. Taisivat siinä sekä koulukuraattori että koulupsykologi puuttua kokonaan. Ei ollut kyseisiä henkilöitä ollenkaan palkkalistoilla, vaan virat oli auki monta vuotta.”

”Löydettiin ADD tässä vähän ennen joulua. Siihen on saatu lääkitykset ja kaikki muut ja nyt koulunkäynti sujuu. Aiemmin se vaan koulussakin oli kuitattu häiriökäyttäytymisenä, vaikka hänellä on ollut ahdistusta ja tämmöistä johtuen ADD:stä. Että hän ei hän vaan voinu sitten sieltä koulusta niin kuin olla.”

2.2. Riittävä mielenterveyden tuki ehkäisee poissaoloja

Osa huoltajista kertoi, että oman lapsen poissaolojen taustalla oli mielenterveyden ongelmia ja niihin liittyvän tuen puutetta. Monet huoltajat myös korostivat sitä, että koulussa ei aina osata huomioida sellaisia lapsia, joiden ongelmat ilmenevät häiriökäyttäytymisen sijaan esimerkiksi huonona henkisenä hyvinvointina, ahdistuksena tai masennuksena.

Seuraavat aineistolainaukset kuvaavat henkisen hyvinvoinnin ja mielenterveyden ongelmien merkitystä koulunkäynnille:

”Tuossa vielä muutama kuukausi sitten kaikki oli vaan mustaa pimeää ja kouluun joutui tosissaan patistamaan joka päivä. Eikä nuorta enää oikeen saa väkisin minnekään vietyä. Eikä hän tee sovittuja asioita. Kun tuun töistä, niin hän sanoo että ”Äiti mä en vaan pystynyt lähtemään, vaikka lupasin”. Että sillä tavalla on ollut raskasta ja keinot vähissä. Mä en ole saanu selville sitä syytä ahdistukselle. Luokka on tosi kiva ja rauhallinen ja on kavereita. Luokkakaverit on osa tuttuja alakoulusta. Opettaja on kiva. Siellä ei ole kuuleman mukaan myöskään kiusaamista. Että ei ole ainakaan minun tiedossa mitään sellaista yksittäistä syytä miksi sinne kouluun ei voi mennä. Vaan kun ahdistaa ja masentaa.”

”Eka ja toka luokan opettaja oli semmoinen, joka näki sen meidän lapsen herkkyyden ja osasi sen ottaa huomioon. Mutta sitten kolmos-kutos väli oli sitten toisella opettajalla, joka ei häntä ymmärtänyt eikä nähnyt missään mitään ongelmaa. Niin niinhän se oli tosi haasteellista, kun mun lapsella oli tosi paljon sisäistä kamppailua monen asian kanssa ja oli siksi kuormittunut. Sitten tuli ihan hirveästi niitä koulupoissaoloja.”
”Minun kokemus on, että sellaisille lapsille, jotka käyttäytyvät koulussa huonosti löytyy tukea. Kun taas nämä lapset, jotka käyttäytyvät hyvin, mutta jättäytyvät pois, vaikka masennuksen takia, niin eivät sitä apua meinaa saada. Ainakaan ennakoivaa tukea ei tule. Kun ei niitä ongelmia huomata, kun ne ei häiritse muita. Meidän lapsella se turhautuminen ja tuska ja muu ei oikeestaan näkyneet päällepäin siellä luokassa. Hän on semmoinen kiltti ja tunnollinen perusluonteeltaan. Aikuisilla menee se aika ja huomio sitten niiden muiden kanssa.”

2.3. Opintojen eteneminen ja opintojen pariin palaaminen täytyy turvata pitkissä poissaolotilanteissa

Haastateltavat kuvasivat pitkien poissaolo jaksojen johtaneet siihen, että lapsi oli jäänyt jälkeen opinnoissa. Tämä taas nosti kynnystä kouluun palaamiselle. Vaikka lapsilla ei useinkaan ollut oppimisvaikeuksia, olivat huoltajille huolissaan lapsen opintojen etenemisestä pitkään kestäneissä poissaolotilanteissa. Haastateltavat pitivät opintojen etenemistä tärkeänä kouluun palaamisen ja läsnäolon näkökulmista.

Seuraava haastattelulainaus kuvaa kuinka pitkät poissaolot voivat vaikeuttaa opiskelua ja opintoihin palaamista:

”Meidän lapsi oli ollut jonkin verran koulukielteinen aina, mutta sitten yläasteelle tullessa se kärjistyi. Ja homma meni siihen, että kun tuli ongelmia niin sitten lähti pois koulusta. Käännähti kannoillaan ja lähti pois. Meni minne menikin. Ja piti muutaman päivän vapaata. Sitten aika nopeasti tilanne meni siihen, että oli koulusta pois pari päivää lähes joka viikko. Eikä hoitanut tehtäviään. Tämä oli ennen koronaa.

Sitten tuli korona. Ja kaikki tehtävät jäi tekemättä. No työssäkäyvinä vanhempina, niin eihän me keretä siellä kotona vahtia, että onko ne siellä koulussa vai ei kun etäkoulua käyvät. Ja se oli kyllä sitte shokki, kun saatiin tietää, ettei hän ole

tehnyt yhtään mitään. Siinä meni tavallaan niin kuin vuosi hukkaan. Ja hän on ihan seiskan tai kasin oppilas kyllä normaalisti, mutta nyt se tekeminen romahti täysin ja siinä on ollut kauhea työ, että päästään takaisin opiskeluihin kiinni.”

3. Lasten ja perheiden kokemus keskiöön poissaoloihin liittyvissä toimenpiteissä

3.1 Lapsen kokemukset on otettava huomioon poissaoloihin liittyvissä toimenpiteissä

Haastateltavien mukaan ammattilaiset unohtavat toisinaan, miten lapsi kokee sen, mitä ammattilaiset tekevät ongelmien ratkaisemiseksi. Lapsi ei välttämättä hahmota erilaisia tukitoimia ja prosesseja, joilla häntä pyritään auttamaan. Lapsi voi myös kokea voimakkaasti sen, jos hän jää ongelmansa kanssa yksin lupauksista huolimatta. Haastateltavat korostivat usein sitä, että on tärkeää ymmärtää lapsen kokemusmaailmaa häntä autettaessa.

Seuraavat kaksi haastattelulainausta kuvaavat huoltajien näkemyksiä siitä, miten lapsen näkökulma voi jäädä huomioimatta ammattilaisten toiminnassa:

”Jos joku aikuinen sanoo, että palataan tähän asiaan tai katsotaan tätä myöhemmin, niin se todellakin toteutuisi eikä unohdu. Aikuisen maailmassa unohduksia sattuu, kiireet vie mennessään ja työaika loppuun, mutta lapsen maailmassa se ei mene niin. Lapsi muistaa sen, jos eri aikuiset sanovat palaavansa asiaan eikä sitä palamista ikinä tapahdu. Niin lapselle jää se mieleen kyllä ihan eri tavalla kuin aikuiselle.”

”Kun asiat muuttuvat, niin se ei välttämättä välity lapselle. Lapsen ajatusmaailma tarvitsee sitä konkretiaa. Jos vaan lapselle puhutaan, että nyt me tehdään asioille jotain, niin se helposti jää lapselle utopiaksi. Se mitä taustalla tehdään ei välttämättä välity. Eikä se, että asiat ovat muuttumassa paremmaksi. Ja jos ei lapselle välity, niin miksi lapsi haluaisi mennä niihin palavereihin? Jos häneltä on jo usko loppu.

Pitäisi vaikka sitten pyytää sitä lasta sanoittamaan, että miten oli ennen, miten on nyt. Lapset ovat fiksuja ja helposti oppivat, että tällaiset vastaukset pitää antaa, eivätkä kerro mitä oikeasti kokevat. Että jos kysyy lapselta vaan että ”Onko nyt parempi?” Niin voi vastata, että on, mutta sitten kun kysyy että mikä on paremmin niin lapsi ei huomaa, että mikään on muuttunut. No onko silloin, jos mikään ei ole lapsen mielestä muuttunut, niin voiko silloin oikeasti asiat olla paremmin?”

3.2. Huoltajia ei saa jättää yksin lapsen ongelmallisten koulupoissaolojen kanssa

Haastateltavien lasten vaikeudet olivat kestäneet pitkään ja ongelmien ratkaiseminen koettiin usein taisteluna, jossa palveluita, tukea ja apua oli ollut ajoittain vaikea saada. Jokainen haastateltavista oli jäänyt toisinaan jääneensä yksin huolensa kanssa, ja he kuvasivat oman perheen tilanteen tuntuneen usein toivottomalta ja kohtuuttomalta.

Eräs huoltaja kertoi kuinka hän ei ollut saanut lapsensa koulupoissaoloja vähenemään, vaikka oli tehnyt kovasti töitä tämän tilanteen hyväksi. Taustalla oli pitkään jatkunut kiusaaminen ja perheen sisäiset vaikeudet. Seuraava sitaatti kuvaa huoltajan kokemusta:

”Vanhempi näkee sen lapsen tuskan. Äitiä ja isää pitäisi kuunnella. Jos ne ottaa yhteyttä opettajiin tai koulukuraattorin tai mihin ihmiseen tahansa, niin siinä tilanteessa jo on niinku elävä hätä.

Meillä sitä apua ei vaan saatu vaikka vuodesta toiseen yritin. Että itse olin jo ihan tosi huolissani. Vaikka äitinä sanoin, että nyt pitää tulla apua, niin sitä ei tullut eikä kukaan tuntunut ottavat sitä huolta todesta.

Tämä hanke kyllä sitten pelasti meidän perheen. Se oli heti silloin parin viikon jälkeen, niin mä sanoin näille hanketyöntekijöille, joiden kanssa meidän lapsen asiaa hoidetaan, että mulla on sydän ihan kevyt ja se kivi olisi tippunut ja ensimmäistä kertaa pitkään aikaan hyvä mieli. Että mä oon niin kiitollinen ollut siitä.

Mulla on mennyt aiemmin kaikki voimavarat siihen, että oon huolissani, että mitä me tehään ja mistä mä lähden hakemaan apua. Ja tuntu että kukaan ei kuuntele meitä. Niin nyt minulle äitinä annettiin hengähdystauko mitä mä oon toivonut koko tämän ajan.”

3.3. Eriarvoisuuden vähentäminen edellyttää perheiden voimavarojen huomioimista

Haastateltavat kuvasivat, kuinka käänne parempaan oli edellyttänyt heiltä aktiivisuutta, sinnikkyyttä ja tietoa palvelujärjestelmästä. He pohtivat usein myös niiden perheiden asemaa, joissa huoltajat eivät ole aktiivisia lapsen asioiden hoidossa sekä perheitä, joissa ei ole tietoa lasten ja perheiden oikeuksista ja mahdollisuuksista eivätkä hae apua lapsen koulunkäynnin ongelmiin. Haastateltavien mukaan olisi myös tärkeää rohkaista kaikkia perheitä avun hakemiseen ja huolen puheeksi ottamiseen, sekä tiedottaa perheitä tuen mahdollisuuksista.

Seuraavat sitaatit kuvaavat perheiden erilaisten lähtökohtien merkitystä avun hakemisen tilanteissa:

”Sitä minä mietin, että miten sellaiset perheet, joiden kotiin ei saa yhteyttä. Meidänkin lapselta opettaja kysyy monesti, että tiiättekö mitä jollekin luokkakaverille kuuluu, kun sitä ei oo näkyny pitkään aikaan.”

”Oma tausta kasvatusalalla ja oma aktiivisuus on tässä olleet kyllä ihan avain asemassa. Ei tää kenellekään helppoa ole, mutta joillekin se on vielä vaikeampi, jos ei ole tietoa siitä, että mitä apua voi hakea ja keneltä. Tai jos ei ole uskallusta tai voimia. Että sen oon huomannut, että aika paljon pitää tietää ja jaksaa selvittää, silloin kun lapsella on vaikeuksia koulunkäynnissä.”

”On mennyt niin hullulle mallille tämä maailma, että sinne vaan merkataan ne poissaolot ja ei enää olla puhelinyhteydessä, eikä istuta alas niinku ennen. Silloin ne voi se poissaolot vähentyä, jos oltais kasvotusten. Moni tarvis sitä.”

”Oon osannut hakea apua, koska olen itse kasvatustalon ammattilainen. Mulle on enemmän kuin luontevaa pyytää apua. Mä myös tiedän sen, että kun mä soitan lastensuojeluun, niin ensimmäiseksi kukaan ei ole meidän oven takana viemässä lapsia pois. Ei mun tarvitse pelätä sitä, että lastensuojelu huostaan ottaisi meidän lapsen. Mulla on tieto, taito ja uskallus pyytää apua ja ottaa apua vastaan.”

”Jos sosiaalityöntekijä soittaa, tai joku muu vastaava, niin ainahan vähän silleen, et apua, että minkälaisen maineen mä nyt tästä saan, että meidän lapsi käy jossain perheneuvolassa tai jotain muuta. Tarvittaisiin jotenkin semmoinen positiivisempi systeemi siihen. Että näitä nyt on ihan kaikkien lapsilla. Että mä en ole täysin epäonnistunut, vaikka mun lapsi käyttäytyy tällä tavalla. Kun ihan samalla tavalla kaikissa ihmisryhmissä on näitä haasteita.”

3. 4. Myönteinen vuorovaikutus tukee läsnäoloa ja sujuvoittaa kodin ja koulun yhteistyötä

Useat huoltajat kuvasivat myönteisen vuorovaikutuksen merkitystä lapsen kouluun kiinnittymiselle ja kodin ja koulun yhteistyölle samansuuntaisesti. Ystävälliset sanat ja myönteinen ja kannustava ohjaus ovat haastateltavien mukaan tehokkaita työkaluja poissaoloihin liittyviä ongelmia ratkaistessa.

Seuraavissa lainauksissa haastateltavat kuvaavat myönteisen vuorovaikutuksen merkitystä yhteistyön ja poissaolojen ehkäisyn näkökulmista:

”Ihan sekin on tärkeää, että miten viestitään. Kun kysyin luokanvalvojalta yhtä päivää vapaaksi, niin luokanvalvoja todella hienosti vastasi, että nyt kun on ollut näitä poissaoloja tässä jaksossa useampi niin en ehkä suosittelisi tähän vaiheeseen, mutta huoltajana saan päättää, että mikä on parasta. Ja sitten juttelin myös lapsen kanssa ja hän päätti, että haluaa mennä kouluun. Että meille kummallekaan ei tullut sellaista oloa, että syytettäisiin tai painostettaisiin, vaan viesti oli ystävällinen ja saatiin ite harkita. Se oli meille tärkeää.”

”Tää hanketyöntekijä on ottanut sellaisen roolin, et se laittaa meidän lapselle watsappi viestejä päivän mittaan, että hyvä jätkä olet ollut nyt taas näin monella tunnilla. Ja sitten kun on niitä tunteja mitkä on haastavia, niin se käy joskus vähän vahtimassa, että se menee sinne silleen hyvässä hengessä. Ei silleen et toimis käskyttäen, vaan että ”hyvä että sä oot täällä paikalla.” Toimii vähän niinku sisäänheittäjänä ja tsempparina. Että se on loppujen lopuksi varmaan aika pienistä jutuista kiinni näillä, että mitenkä sinne kouluun mennään ja ollaan ja pysytään.”

Lopuksi

Tämän haastatteluaineiston tuloksissa keskeisimmiksi poissaolojen ehkäisemistä koskeviksi teemoiksi nousivat hyvät sosiaaliset suhteet koulussa sekä riittävä hyvinvoinnin ja oppimisen tuki. Koulun kiinnittyminen rakentuu hyvien oppimiseen ja ihmissuhteisiin liittyvien arkikokemusten kautta. Kolmas teema käsitteli poissaolotilanteita ja niiden hoitamista ja se korosti lasten ja perheiden kokemusten kuulemisen merkitystä. Pitkittyneet poissaolotilanteet voivat kuormittaa lapsia ja perheitä voimakkaasti ja niihin liittyy monenlaisia tulkintoja, toiveita ja odotuksia. Niiden ymmärtäminen arjen poissaolotilanteita hoidettaessa vahvistaa onnistumisen mahdollisuuksia. Tulokset korostavat lapsi- ja perhelähtöisyyden merkitystä koulunpoissaolojen ennaltaehkäisemisessä ja koulun kehittämisessä. Erityisesti on annettava keskeinen asema niille perheille, joissa on kokemusasiantuntijätietoa poissaoloihin liittyvistä haasteista.

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) on itsenäinen koulutuksen arviointiviranomainen. Se toteuttaa **koulutukseen** sekä opetuksen ja koulutuksen järjestäjien toimintaan liittyviä arviointeja varhaiskasvatuksesta korkeakoulutukseen. Lisäksi arviointikeskus toteuttaa perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen ja oppimistulosten arviointeja. Keskukseen tehtävänä on myös tukea opetuksen ja koulutuksen järjestäjiä ja korkeakouluja arviointia ja laadunhallintaa koskeissa asioissa sekä kehittää koulutuksen arviointia.

ISBN 978-952-206-694-7 pdf

ISSN 2342-4184
(verkojulkaisu)

Kansallinen
koulutuksen arviointikeskus
PL 380 (Hakaniemenranta 6)
00531 HELSINKI
Puhelinvaihde: 029 533 5500

karvi.fi